

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Мукачівський державний університет

Машіка Г.В.

ГЕОГРАФІЯ
ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Монографія

Ужгород, 2017

У монографії розкриті теоретичні основи суспільно-географічного дослідження господарського потенціалу регіону, чинники формування, проведено оцінку та запропоновано концептуальні основи ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону. Здійснено прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону, запропоновано стратегію підвищення ефективного використання господарського потенціалу та окреслено розвиток і ефективно використання господарського потенціалу Карпатського регіону на засадах «зеленої» економіки, ресурсозбереження та інноваційного розвитку, а також із позицій сталого розвитку.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, фахівців у галузі соціально-економічної географії, матеріали монографії спрямовані на вдосконалення методики викладання соціально-економічної географії у вищих навчальних закладах.

Рецензенти:

- Руденко В.П.** – доктор географічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, декан географічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
- Степаненко А.В.** – доктор географічних наук, професор, завідувач відділу природно-техногенної та екологічної безпеки ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»
- Нємець К.А.** – доктор географічних наук, відмінник освіти України, професор кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

*Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
(протокол №7 від 22.02.2017)*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	6
1.1. Етимологічна сутність господарського потенціалу регіону	6
1.2. Структура господарського потенціалу регіону	25
1.3. Методичні основи дослідження	36
1.4. Стратегічна складова формування господарського потенціалу регіону	60
Розділ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	78
2.1. Соціально-економічні чинники як вагома складова формування господарського потенціалу Карпатського регіону	78
2.2. Інституціональні чинники розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону	102
2.3. Стан природних чинників формування господарського потенціалу Карпатського регіону	119
2.4. Вплив екологічних чинників на формування господарського потенціалу Карпатського регіону	137
Розділ 3. ОЦІНКА ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	151
3.2. Ефективність впливу чинників територіальної структури на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону	171
3.3. Оцінка управлінської структури розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону	185
3.4. Оцінка чинників, що впливають на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону	194

Розділ 4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	208
4.1. Прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону	208
4.2. Стратегія підвищення ефективного використання господарського потенціалу	227
4.3. Розвиток та ефективне використання господарського потенціалу Карпатського регіону на засадах «зеленої» економіки, ресурсозбереження та інноваційного розвитку	248
4.4. Розвиток господарського потенціалу з позицій сталого розвитку	273
ВИСНОВКИ.....	286
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	289
ДОДАТКИ.....	311

ВСТУП

Сучасний стан економіки і тенденції економічних перетворень в регіонах України зумовлюють необхідність використання якісно нового підходу до управління господарським потенціалом для досягнення стійкого розвитку. Брак інформації про кількісні та якісні характеристики господарського потенціалу ускладнює формування стратегії розвитку регіону, а отже, знижує можливості його сталого зростання.

Сьогодні господарський потенціал Карпатського регіону України характеризується певними позитивними і негативними моментами. Так, серед позитивного є значний природний потенціал окремих територій регіону, багата культурна спадщина, вікові традиції та екологічна складова. Проте є і негативи серед яких безробіття, високий відсоток еміграції населення в сусідні країни, занепад окремих галузей народного господарства, брак кваліфікованих кадрів тощо. Глибинні дослідження цієї категорії сприятимуть примноженню та ефективному використанню господарського потенціалу областей регіону, самого регіону і України загалом.

Науковий і практичний зміст господарського потенціалу регіону необхідно розглядати як регіональний господарський комплекс, що являє собою велику і розгалужену територіально-економічну систему. Етимологічну сутність господарського потенціалу регіону слід розглядати з позицій системного підходу.

Господарський потенціал регіону за рівнем абстрагування є соціокультурним, економічним, природним та людським, залежно від рівня агрегованості оцінки – регіональний та територіальний, за галузевою приналежністю включає всі вище перелічені елементи, за мірою реалізації – фактичний (реалізований) та перспективний, за видом середовища – внутрішній та зовнішній, а за функціональною сферою виникнення – інфраструктурний.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Етимологічна сутність господарського потенціалу регіону

Сучасний стан економіки і тенденції економічних перетворень в регіонах України зумовлюють необхідність використання якісно нового підходу до управління господарським потенціалом регіонів для досягнення стійкого розвитку. Брак інформації про кількісні та якісні характеристики господарського потенціалу ускладнює формування стратегії розвитку регіону, а отже, знижує можливості його сталого зростання.

Науковий і практичний зміст господарського потенціалу регіону необхідно розглядати як регіональний господарський комплекс, що являє собою велику і розгалужену територіально-економічну систему.

З розвитком регіональної науки сформувалася ціла система понять «регіону» як об'єкта вивчення і управління, починаючи з виділення території, виходячи з її природно-географічних і економічних особливостей до визначення регіону як соціально-економічної системи та адміністративно-територіальної одиниці – структурної частини (елемента) адміністративно-територіального устрою країни. Оскільки вироблення рекомендацій щодо розвитку господарського потенціалу, перш за все, з питаннями його фінансового забезпечення, має сенс під «регіоном» надалі розуміти «територію в адміністративних межах суб'єкта України, що характеризується наступними основними рисами: комплексністю, цілісністю, спеціалізацією і керованістю, тобто наявністю політико-адміністративних органів управління».

Етимологічну сутність господарського потенціалу регіону слід розглядати з позицій системного підходу.

Значущою перевагою системного підходу для пізнання саме регіональних явищ вважається можливість розгляду об'єкта дослідження як єдиного цілого, що відрізняється рівнем організації. В рамках регіональної економіки важливість цієї сутнісної властивості продиктована пріоритетністю управлінського аспекту над дослідницькими завданнями. А саме – пізнання властивостей, специфічних характеристик, за-

кономірностей і законів розвитку регіональних систем є основою для розробки доцільних управлінських рішень.

Вищесказане обумовлює необхідність виділення особливо значущих аспектів системного підходу в рамках регіональних досліджень. Серед найбільш істотних відзначимо наступні:

1. Нерідко природні, економічні, соціальні процеси в регіонах протікають повільно. Системний підхід, що володіє можливістю різкого «прискорення» протягом часу, виявляється практично єдиним методом вирішення прогностичних завдань.

2. Об'єкти вивчення в економіці регіону мають вкрай складну структуру з великої кількості взаємопов'язаних складових елементів. Єдиним методологічним засобом, який дозволяє врахувати специфіку подібного об'єкта, оцінити суттєві внутрішні та зовнішні зв'язки є системний підхід.

Системний підхід займається вивченням будь-якого об'єкта (процесу, явища) а також, передусім, дослідження пов'язаної з ним проблемної ситуації, тобто постановкою завдання. При такому тлумаченні застосування системного підходу до дослідження конкретних прикладних проблем є системним аналізом.

Значення системного аналізу для регіонального господарського потенціалу обумовлено необхідністю обліку в дослідженнях специфічних особливостей сучасних теоретичних і практичних завдань, які полягають в необхідності:

- оцінки все більш складних явищ і процесів, що визначають особливості розвитку регіонів;
- формалізації великої кількості різнопланової інформації для вирішення науково-практичних завдань;
- прогнозування динаміки розвитку процесів і явищ в суб'єктах України;
- формування інформаційної системи, що адекватно відображає специфіку і тенденції регіонального розвитку.

Зазначені особливості закономірно знаходять відображення в регіональних дослідженнях, узагальнення яких дозволяє виділити наступні специфічні риси:

1. Посилення абстрактного підходу до вивчення регіональних соціально-економічних систем, зокрема, розвиток моделювання соціально-економічних процесів і явищ.

2. Використання в регіональних дослідженнях методів інших наук (теорії систем, теорії інформації, теорії управління, логіки та інших).

3. Розробка єдиних підходів і алгоритмів до дослідження регіональних систем, систематизації та обробки отриманої інформації.

4. Підвищена увага до вивчення ієрархічних рівнів, потоків, зв'язків, складових внутрішньої структури регіональних систем.

Системний підхід зумовлює необхідність класифікації і впорядкування досліджуваного простору. У дослідженні господарського потенціалу регіону основним об'єктом вивчення є соціально-економічна система.

Аналіз теоретичних досліджень показав, що для виділення системи в господарському потенціалі регіону потрібні такі необхідні і достатні умови:

- мета, для реалізації якої формується регіональна система;
- характеристика внутрішнього середовища системи по відношенню до зовнішньої, тобто обґрунтування принципів виділення системи та її територіальних кордонів;
- суб'єкт дослідження, що власне і формує систему;
- об'єкт дослідження (стосовно завдань даного дослідження – регіон), що складається з безлічі елементів, пов'язаних в єдине ціле важливими щодо мети системними ознаками і зв'язками.

Отже, для з'ясування етимологічної сутності господарського потенціалу регіону необхідно проаналізувати основні дефініції.

Поняття «регіон» доцільно розглядати як економічну категорію, яка включає наступні аспекти:

- регіон – невід'ємна частина економічної системи країни, пов'язана з нею складними й взаємозалежними відносинами, а також приваблива власними трудовими, природними, економічними, фінансовими й іншими ресурсами [42, с. 35];
- регіон – складна сукупність взаємин його економічних суб'єктів, що формує баланс ринкового попиту та пропозиції і сприяє максимізації господарського ефекту [51, с. 15];

Економічні відносини регіону формують структуру, яка складається з наступних рівнів (див. табл. 1.1)

Таблиця 1.1

Структура господарських рівнів регіону

№ з/п	Назва рівня	Значення рівня
1	Мегарівень (відносини регіон – іноземні господарюючі суб'єкти)	Регіон стає частиною світової економічної системи на основі зміщення тієї чи іншої фази процесу виробництва суспільного продукту з території даного регіону за кордон і навпаки. Володіє відносною самостійністю в економічних відносинах мегарівня, обумовленою

		необхідністю поєднання інтересів регіону з національними інтересами, які корелюють із загальними задачами функціонування національної економіки
2	Макрорівень (відносини держава-регіон)	Регіон – субординована відносно національної держави система, об'єкт регіональної політики, частина національної економіки країни
3	Мезорівень (відносини регіон-держава; регіон-регіон)	Регіон – територія в межах затвердженого кола повноважень, суб'єкт загальнодержавних процесів і мезоекономічних відносин, що утворився в результаті територіально-галузевого поділу праці, метою функціонування якого є відтворення умов життєдіяльності соціуму завдяки мобілізації ресурсів, що є у їх розпорядженні
4	Мікрорівень (відносини регіон-господарюючі суб'єкти регіону; регіон-органи місцевого самоврядування)	Регіон інтегрує відтворювальні процеси, що відбуваються на рівні суб'єктів мікроекономіки в єдиний регіональний відтворювальний процес

*- складено автором на основі [99]

Як господарська система регіон може мати такі стани: функціонування, розвиток, стійкий розвиток [84].

Функціонування – це підтримка життєдіяльності, збереження функцій, що визначають цілісність системи, якісну визначеність, сутнісні характеристики.

Розвиток регіону можна розглядати як процес, в якому збільшуються його можливості.

Стійкий розвиток – це динамічний процес, в якому соціально-економічні параметри регіону поліпшуються при будь-якому впливі зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Регіон, як господарська система, під впливом чинників зовнішнього середовища може відштовхуватися від існуючого положення, пов'язаного з досягненням мети свого стійкого розвитку. При позитивному впливі чинників зовнішнього середовища система може носити характер економічного зростання, завдяки якому вона може перейти в якісно новий стан, що потребує додаткової витрати ресурсів. При негативному впливі зовнішнього середовища відбувається падіння, що примушує систему мобілізувати внутрішні ресурси на її повернення в

запланований режим роботи. Сприятливий або несприятливий вплив зовнішнього середовища зажадає від регіону для його функціонування і розвитку додаткових витрат ресурсів, тобто використання його господарського потенціалу [84].

Напрямами регіональної політики виступають: стимулювання господарського розвитку шляхом створення нових центрів економічного зростання в регіонах на основі конкурентних переваг (особливі економічні зони, техніко-впроваджувальні зони, технопарки і т. д.); скорочення диференціації рівня та якості життя населення в регіонах за допомогою механізмів соціальної та бюджетної політики; координація інфраструктурних інвестицій держави та інвестиційних стратегій бізнесу в регіонах з урахуванням пріоритетів просторового розвитку та ресурсних обмежень, в тому числі демографічних [33].

Сьогодні регіони знаходяться в умовах зростаючої міжнародної та глобальної економічної конкуренції, що ставить нові вимоги до їх конкурентоспроможності. Одним з головних питань у сфері організації системи управління регіонами стає здатність ефективно розпоряджатися наявними ресурсами територій. Це слід враховувати, коли мова йде про необхідність комплексної господарської модернізації регіонів, побудови відповідної стратегії та планування заходів, спрямованих на її реалізацію [33].

На сучасному етапі конкурентоспроможність регіонів забезпечується переважно впровадженням нових технологій, інноваційних трансформацій, підвищенням освітнього і професійного рівня трудового потенціалу, розвитком малого підприємництва, створенням комунікаційних мереж. Ринкове середовище висуває жорсткі вимоги до підвищення ефективності використання наявних ресурсів та напрямів розбудови і зміцнення господарського потенціалу регіону [91].

З метою з'ясування поняття господарського потенціалу, як наукової категорії, зупинимося коротко на визначенні самого поняття «потенціал» та еволюції його трактування.

Згідно з О. Л. Ворсовським еволюцію виникнення поняття «потенціал» умовно можна поділити на чотири етапи [29, с. 42]:

I. Спочатку термін «потенціал» використовувався в точних науках, таких як фізика, математика, хімія. Вживалися такі поняття, як «електричний потенціал», «магнітний потенціал», «хімічний потенціал». Наприклад, електричний потенціал являє собою кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі;

II. Поняття потенціал знаходить своє практичне застосування при дослідженні різних галузей виробництва. У цей час широко використовуються такі поняття, як «економічний потенціал країн», «народногосподарський потенціал» тощо;

III. Використання терміна потенціал зміщується у бік дослідження господарсько-економічного потенціалу. З'являються такі терміни, як «виробничий потенціал», «господарський потенціал» та «економічний потенціал»;

IV. Одержала подальший розвиток концепція господарсько-економічного потенціалу. У цей період науковці приділяють увагу дослідженню конкурентоспроможного потенціалу, стратегічного потенціалу, трудового потенціалу, інформаційного потенціалу тощо.

Наведемо еволюцію наукової думки щодо трактування економічної категорії «потенціал» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Еволюція наукової думки щодо трактування економічної категорії «потенціал»*

Рік	Автор	Визначення
1954	С.Г. Струмлілін	Економічний потенціал – сукупна виробнича сила всіх працездатних членів суспільства [224]
1967	В.С. Немчинов	Потенціал – ресурсні можливості національної економіки країни для здійснення економічного зростання [163, с.113]
1981	О.І. Абалкін	Потенціал – це узагальнена характеристика ресурсів, прив'язана до місця і часу [1, с.14].
	Э.П Горбунов	Потенціал – джерела можливостей, коштів, запасу, які можуть бути наведені в дію, використані для рішення якого-небудь завдання або досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області [39]
2001	О.І. Олексюк	Потенціал – максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень [166]
2003	Г.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська	Потенціал – це максимальні можливості об'єкта функціонування з урахуванням факторів впливу шляхом раціонального використання всіх видів ресурсів для досягнення потенціальних цілей [36].

2006	О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк	Потенціал – інтегральне відображення поточних і майбутніх можливостей економічної системи щодо трансформування вхідних ресурсів в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси [236, с. 20]
2007	В.І. Хомяков, І.В. Бакум	Потенціал – джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведеними в дію, використанні для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі [243, с.11].
2011	О.В. Михайленко	Потенціал відображає можливості економічної системи в різні періоди часу, що пов'язані зі трансформацією наявних ресурсів в економічні блага з метою задоволення суспільних та корпоративних інтересів [153].

*- складено автором на основі [224; 163, с.113; 1, с.14; 39; 166; 36; 236, с. 20; 243, с.11; 153]

Таким чином, у науковій літературі трактування самого поняття «потенціал» є неоднозначним. Від того що вкладається у розуміння змісту самого терміну залежить вибір подальших шляхів його формування та нарощення. «Потенціал» походить від латинського слова «potential», що в перекладі означає силу. У вітчизняній економічній літературі потенціал означає можливості, наявні сили, рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідні для чого-небудь [171].

Основоположником розгляду питань з проблематики розвитку суспільства, виробництва та, зокрема, потенціалу був К.Маркс. Саме він заклав підґрунтя для подальших досліджень визначення економічної сутності категорії «потенціал». В основу категорії «потенціал» він вклав фактори, що визначають функціонування об'єкта. Так, на його думку, засоби праці, предмети праці та робоча сила як фактори виробництва та елементи утворення нового продукту є можливостями, що визначають потенціал. Для перетворення цієї можливості в дійсність вони повинні з'єднатися. Таким чином, його теорія ґрунтувалася винятково на факторах виробництва [105, с. 43].

У тлумачному словнику потенціал визначено як «сукупність усіх наявних продуктивних сил, що можуть бути використані в будь-якій галузі, сфері» [21].

Хомяков В.І. та Бакум В.І. визначають потенціал як «джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведеними в дію, використа-

ні для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі» [243].

На думку Д. К. Шевченка, потенціал – це сукупність виробничих ресурсів, з'єднаних в процесі виробництва, що володіють певними потенційними можливостями у виробництві матеріальних благ і послуг [252].

Поряд з ресурсним підходом до визначення сутності потенціалу підприємства в літературі є й інші думки. Так, В. М. Архангельський підкреслює, що потенціал – це засоби, запаси, джерела, які в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або вирішення певної задачі [5].

Аналіз публікацій, присвячених поняттю «потенціал», дозволив виділити ряд підходів до розуміння його сутності:

– системний підхід – розглядає можливості й резерви регіону як відкритої соціально-економічної системи;

– відтворювальний підхід – орієнтований на постійне перетворення стану економічної системи з приводу формування бюджетних доходів та їх постійного зростання;

– ресурсний підхід – основними елементами потенціалу виділяють наявність ресурсної складової та потенційної можливості її використання [84].

Розглянемо основні трактування сутності категорії «потенціал» у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Сутність категорії «потенціал»

Автор	Визначення
Й. М. Петрович, І. О. Будіщева, І. Г. Устінова	можливості, наявні сили, рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідні для будь-чого [171]
К. Маркс	фактори, що визначають функціонування об'єкта [105, с. 43].
Д. К. Шевченка	сукупність виробничих ресурсів, з'єднаних в процесі виробництва, що володіють певними потенційними можливостями у виробництві матеріальних благ і послуг [252]
В. М. Архангельський	засоби, запаси, джерела, які в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або вирішення певної задачі [5]
Ю. Ю. Донець	максимально можливий річний, добовий, вартовий або віднесений до іншої тимчасової одиниці обсяг випуску продукції [49]

Тлумачний словник	сукупність усіх наявних продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, сфері [21]
Кленін О.В.	Зміст господарського потенціалу складають два компоненти: – об'єктивний – сукупність трудових, нематеріальних, матеріальних і природних ресурсів, залучених і не залучених по будь-яким причинам у виробництво, але які володіють реальною можливістю брати участь в ньому; – суб'єктивний – здібності працівників, колективів до використання ресурсів і створення максимального обсягу матеріальних благ і послуг та здатності управлінського апарату підприємства, організації, галузі, господарської системи в цілому до оптимального використання наявних ресурсів [75].

*- складено автором на основі [171;105, с. 43; 252; 5; 49; 21; 75]

Характеризуючи потенціал особливу увагу необхідно приділяти підходам до його класифікації, що дозволить підвищити якість управління цим потенціалом. Наведені класифікаційні ознаки повною мірою відповідають вимогам господарського потенціалу регіону.

Розглянемо види потенціалу, які відповідають восьми класифікаційним ознакам:

- за рівнем абстрагування – психофізіологічний, соціокультурний, економічний, природний та людський;
- залежно від рівня агрегованості оцінки – світового господарства, національної економіки, галузевий потенціал, регіональний, територіальний, потенціал об'єднань підприємств, підприємств і їх структурних підрозділів та потенціал виробничих ділянок і робочих місць;
- за галузевою приналежністю – промисловий (харчова), сільсько-господарський, транспортно-комунікаційний, науковий, будівельний;
- за мірою реалізації – фактичний (реалізований), перспективний;
- за напрямком діяльності – експортний та імпорتنний;
- за елементним складом – потенціал оборотних фондів, потенціал основних фондів, науково-технічний потенціал, потенціал нематеріальних активів, організаційно-управлінський потенціал, трудовий потенціал;
- за видом середовища – внутрішній та зовнішній;
- за функціональною сферою виникнення – виробничий, науково-технічний, маркетинговий та інфраструктурний.

Види потенціалу схематично зображено на рис. 1.1.

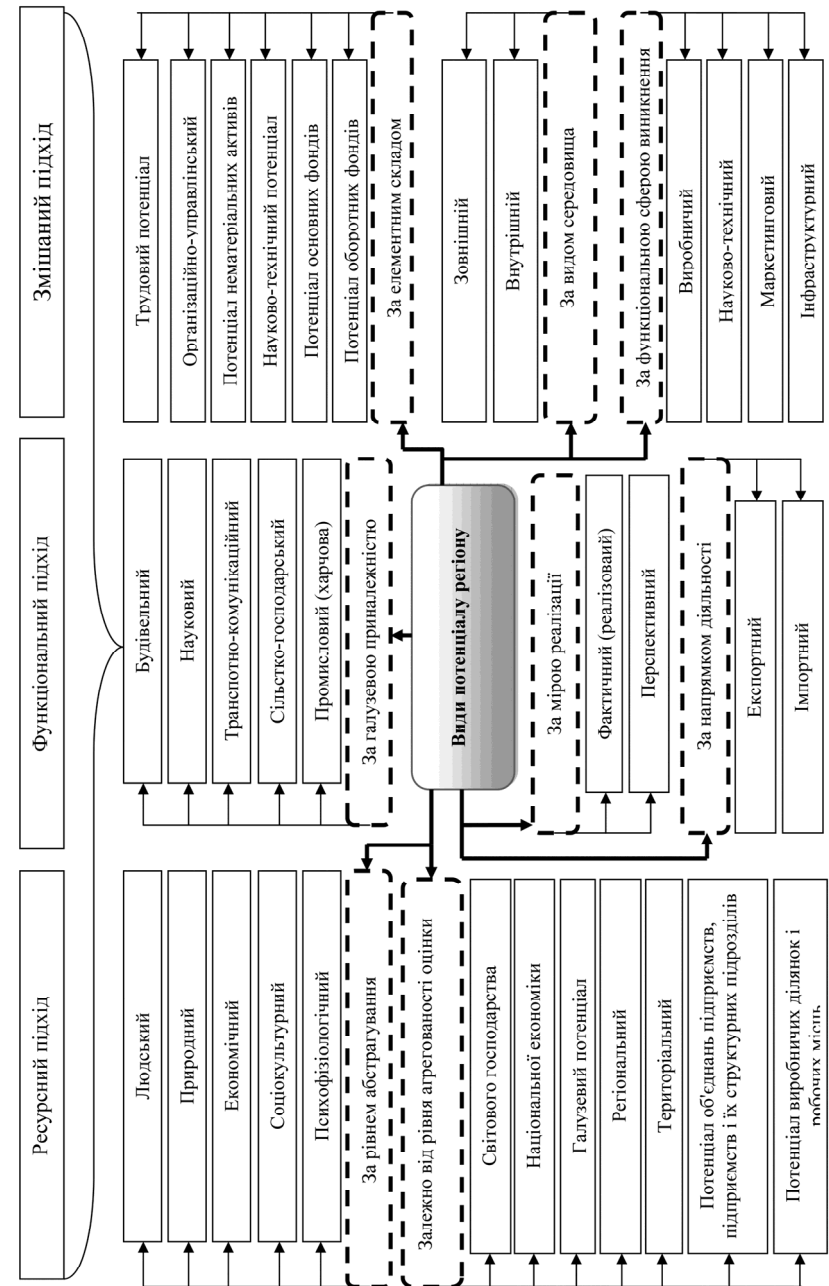

Рис. 1.1. Види потенціалу регіону*

*- власна розробка автора

Отже, дослідивши основні підходи авторів до поняття потенціал ми можемо запропонувати своє визначення потенціалу регіону.

Потенціал регіону – це сукупність засобів та ресурсів, які забезпечують розвиток і функціонування господарського комплексу.

Дослідивши спеціалізовану літературу, монографічні видання, присвячені вивченню господарського потенціалу регіонів, виділено такі підходи до трактування сутності терміну господарського потенціалу різними дослідниками.

Е. Горбунов вважає, що терміни «економічна потужність», «економічний потенціал», «господарський потенціал» є однаковими за своєю суттю [39].

В працях Б. Мочалова, навпаки, робиться акцент уваги на необхідності відрізнити показники економічної потужності від господарського потенціалу. Згідно його точки зору, господарський потенціал країни, регіону, галузі, підприємства характеризується обсягами накопичених ресурсів і максимально можливим обсягом матеріальних благ і послуг, яких можна досягти в перспективі при оптимальному використанні наявних ресурсів. Економічна потужність характеризує фактично досягнутий рівень розвитку виробничих сил на певну дату [24, с. 10].

Такої ж точки зору дотримується А. Задоя, роблячи акцент на відмінності термінів «народне господарство» і «економічний потенціал». Оскільки поняття «народне господарство» і «економіка» - поняття не тотожні (перше ширше другого), відзначає він, то і народногосподарський потенціал - поняття відповідно ширше за економічний потенціал [62, с.22].

Відносно термінів господарський потенціал і економічний потенціал Б. Мочалов дотримується такої ж точки зору, вважаючи, що господарський потенціал є складовою економічного потенціалу [216, с. 18]

В економіко-математичному словнику під редакцією Л. Лопатникова [97, с.67] господарський потенціал визначено як узагальнену здатність економічної системи виробляти продукцію, вирішувати інші завдання економічного і соціального розвитку. Ця здатність визначається станом, обсягами і динамічністю виробництва, його інфраструктури, наявністю резервів, обсягами природних ресурсів та інших елементів національного багатства, культурно-технічним рівнем і мобільністю кадрів.

Л. Самоукін вважає, що господарський потенціал необхідно розглядати у взаємозв'язку з властивими кожній суспільно-економічній формації виробничими відносинами, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а так само управлінським апаратом підприємства, організації, галузей народного господарства в цілому з приводу повного використання їх здібностей до створення матеріальних благ і послуг [203, с. 5].

У словнику під редакцією О. Козлової господарський потенціал визначено як економічні можливості країни, що залежать від рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, наявності трудових й виробничих ресурсів, ефективності господарського механізму [234].

Розглянемо погляди сучасних науковців на визначення сутності поняття господарського потенціалу регіону.

Господарський потенціал у більшості випадків розглядають як сукупну здатність економіки та її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-господарську діяльність, випускати продукцію, товари і послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і потреби споживача. Виходячи з такого визначення, господарський потенціал регіону залежить від забезпеченості його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством, від рівня розвитку міжнародних зв'язків [101].

Таким чином, під господарським потенціалом регіону слід розуміти комплексне поняття, що включає в себе певні сукупності потенціалів регіону, залежно від особливостей розвитку території регіону, а також відповідних механізмів і часу їх залучення в господарський оборот з метою підвищення рівня конкурентоспроможності й господарського розвитку регіону [101].

Фісун К. А. під господарським потенціалом регіону розуміє структуровану сукупність різних ресурсів, що становлять фундамент економіки регіону, які мають просторове розміщення і часовий характер, визначають стан і перспективи розвитку території [237].

Кленін О.В. під господарським потенціалом підприємства пропонує розуміти його сукупні можливості формувати і максимально задовольняти існуючий попит в товарах і послугах в процесі виробничих й господарських (реалізаційних, фінансово-економічних) відносин з приводу оптимального використання наявних ресурсів [75].

На думку О. М. Любченко, господарський потенціал регіону може бути охарактеризований, з одного боку, як досягнутий рівень соціально-економічного розвитку, з іншого боку – з огляду на можливості його подальшого нарощення при наявності певних ресурсів й умов. Величина й динаміка зміни господарського потенціалу визначається трьома групами залежностей: кількісними і якісними характеристиками складових потенціалу; взаємозв'язками між підсистемами (системною якістю); впливом зовнішніх факторів [99].

Талах В.І вважає, що під господарським потенціалом слід розуміти здатність соціально-економічної формації досягнути у майбутньому

поставлену перед суспільством мету при оптимальному використанні всіх видів ресурсів [226].

Чушенко В. О. запропонував таке визначати поняття господарського потенціалу як сукупність ресурсів і властивостей, які можуть бути використані в певному часовому періоді та забезпечують можливість стійкого і ефективного функціонування соціально-економічної системи в мінливих зовнішніх умовах [245].

Казимирчук А.М. вважає, що господарський потенціал – це дуже складне поняття, яке характеризується чисельністю населення, режимом його відтворення, статеві-віковою структурою, особливостями системи розселення, рівня урбанізації, рівнями освіти і професійної кваліфікації, доходів та витрат, життєвим рівнем населення, забезпеченістю соціальними послугами тощо. В умовах посилення глобалізаційних процесів та фінансової нестабільності зростає роль регіональних фінансів, а сфера їх застосування розширюється. Питання нарощення фінансових можливостей території (регіону) та підвищення ефективності використання наявних ресурсів набувають особливої ваги в рамках функціонування господарського регіону [68].

Крім того, підходи авторів розрізняються також відносно рівнів, які характеризують господарський потенціал. Деякі дослідники вважають, що господарський потенціал характеризує, перш за все, досягнутий рівень розвитку системи суспільного виробництва. Згідно точці зору інших вчених, в цьому розрізі слід розрізняти два види потенціалу:

– досягнутий потенціал, що характеризується як сукупність основних фондів і величини валової продукції галузей (підприємств) або валового суспільного продукту країни, створених при фактично досягнутому організаційному рівні розвитку продуктивних сил і ступені використання потенційних можливостей виробничого апарату;

– перспективний економічний потенціал, який розкриває максимальну можливість господарської системи, що зумовлює максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг, яких можна досягти за ідеальних умов виробництва і оптимального використання ресурсів [75].

Ефективність господарського потенціалу забезпечується за наявності впливу певних чинників, які належать до економічної, соціальної та екологічної складових (табл. 1.4).

Таким чином, як показує табл. 1.4 основними чинниками ефективності господарського потенціалу регіону є технологічного стану та виробничої діяльності, інвестиційно-інноваційної діяльності, охорони здоров'я, освіти і науки, а також природні та екологічні чинники.

Сформулюємо наступні принципи формування та функціонування господарського потенціалу регіону [152]:

– принцип корисності, тобто формування господарського потенціалу регіону обумовлено вимогами випуску суспільно-необхідної продукції у відповідності до потреб ринку за умови забезпечення високої ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції;

– принцип збалансованості системи, тобто господарський потенціал регіону, як складна соціально-економічна система, поєднує у собі структуровану сукупність ресурсів, які забезпечують прибутковість функціонування системи;

– принцип відповідності стратегічним цілям, тобто функціонування господарського потенціалу регіону орієнтовано на забезпечення найефективнішого використання усіх його наявних та потенційних можливостей з метою сталого економічного розвитку регіону;

– принцип ефективного використання, тобто господарський потенціал регіону як операційна система є керованою відкритою системою, яка забезпечує максимізацію ефекту «входу» та «виходу» системи.

Таблиця 1.4

Система чинників розвитку господарського потенціалу
Карпатського регіону*

№ з/п	Назва показника	Одиниці виміру	Вплив (зростання /спадання)
I	Економічна складова		
<i>1</i>	<i>Чинники технологічного стану та виробничої діяльності</i>		
1.1	Валовий регіональний продукт	млрд. грн.	+
1.2	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)	млрд. грн.	+
1.3	Індекс промислової продукції	%	+
<i>2</i>	<i>Чинники діяльності фінансової системи</i>		
2.1	Експорт товарів і послуг	млн. дол. США	+
2.2	Імпорт товарів і послуг	млн. дол. США	+
2.3	Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону	млн. дол. США	+
<i>3</i>	<i>Чинники інвестиційно-інноваційної діяльності</i>		
3.1	Капітальні інвестиції	млн. грн.	+
3.2	Загальна сума витрат на інновації	млн. грн.	+
3.3	Частка підприємств, які займалися інноваціями	%	+
II	Соціальна складова		
<i>4</i>	<i>Чинники охорони здоров'я, освіти і науки</i>		
4.1	Чисельність населення	тис. осіб	+

4.2	Число лікарняних установ	од.	+
4.3	Кількість вчителів	тис. осіб	+
4.4	Середня тривалість життя при народженні	років	+
III Природно-екологічна складова			
<i>Природні чинники</i>			
5			
5.1	Загальна земельна площа	Тис. Га	+
5.2	Площа сільськогосподарських земель	Тис. Га	+
5.3	Землі лісового фонду	Тис. Га	+
5.4	Забудовані землі	Тис. Га	+
5.5	Відкриті землі заболочені	Тис. Га	+
5.6	Землі водного фонду	Тис. Га	+
5.7	Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах)	млрд. грн.	+
5.8	Заготівля деревини	тис. куб.м	+
5.9	Площа мисливських угідь	тис. Га	+
5.10	Споживання питної води	млн. куб.м	+
5.11	Кількість заповідників, національних природних парків	тис. Га	+
<i>Екологічні чинники</i>			
6.1	Водовідведення (скидання) стічних вод у поверхневі водні об'єкти	млн. куб.м	-
6.2	Викиди шкідливих речовин в атмосферу	Тис. т	-
6.3	Утворення та поведження з відходами	Тис. т	+/-
6.4	Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища	млрд. грн.	+

*- власна розробка автора

Господарський потенціал регіону є об'єктом управління. Управління стійким розвитком регіону направлене на найраціональніше використання наявних ресурсів і отримання максимального ефекту. У наш час господарський потенціал регіону не є величиною постійною. Виходячи з цього, можна стверджувати, що господарський потенціал регіону слід розглядати як систему, що включає підсистеми нижчого рівня, відповідає принципам взаємозаміни і взаємодоповнення. Властивість взаємозаміни ресурсів припускає можливість компенсації певного ресурсу іншим у разі його зменшення (зникнення). Взаємодоповнення, у свою чергу, припускає зв'язане збільшення ресурсів у системі регіону [84].

Особливістю господарського потенціалу регіону є взаємозалежність і взаємозв'язок складових його локальних потенціалів. Синергетичний ефект, що виникає при цьому, зумовлює взаємне посилення локальних потенціалів і розвиток господарського потенціалу регіону в цілому.

Зникнення або погіршення якості одного з потенціалів може призвести до серйозних негативних змін в інших. Саме тому локальні потенціали не можна розглядати у відриві один від одного і від господарського потенціалу регіону в цілому [84].

Господарський потенціал регіону повинен забезпечувати розширене відтворення й рішення соціально-економічних проблем, що можливо лише за умови активного функціонування й використання всіх його елементів. Одним із таких найважливіших елементів є організація дієвого механізму управління [84].

Істотними властивостями господарського потенціалу як потенціалу системного об'єкта, крім цілісності, є:

- складність, зумовлена різноманіттям елементів потенціалу та їх взаємодією між собою, що означає – кількість способів системного подання потенціалу регіону не має обмежень;

- структурність, що характеризує внутрішню впорядкованість і певну ієрархічність елементів потенціалу;

- пропорційність, що припускає, що елементи потенціалу в системі перебувають у певній співвідносності й пропорційності;

- відкритість, що означає, що потенціал підлягає впливу факторів зовнішнього середовища [168].

На формування та ефективне використання господарського потенціалу регіону впливає ціла низка факторів. Вони є сукупністю аргументів (причин), що зумовлюють особливості розвитку та використання ресурсної бази в конкретному регіоні, визначають кількісні та якісні характеристики видів господарської діяльності, впливають на обсяги і напрями господарської діяльності, на визначення пріоритетів і є практичним інструментом вирішення господарських завдань. Так, наприклад, до основних зовнішніх факторів формування і розвитку господарського потенціалу окремого регіону відносяться політичні, правові, господарські, соціальні, технологічні та інші сили впливу зовнішніх систем, які обмежують або стимулюють його функціонування. До внутрішніх факторів можна віднести: здатність накопичувати, закріплювати і використовувати інформацію; рівень технологічного розвитку виробництва; соціальні умови існування населення; рівень освіти в регіоні тощо [18].

На формування та використання господарського потенціалу регіону також впливають загальні економічні закони: сталого розвитку продуктивних сил, територіального поділу праці, погодження інтересів, наукової організації управління, регіоналізації та глобалізації. Найбільшу роль відіграє закон сталого розвитку продуктивних сил, оскільки він визначає стратегічний напрям досягнення господарського розвитку

регіону на основі існуючого економічного потенціалу. Основним положенням сталого розвитку є посилення соціальної складової, забезпеченні раціонального природокористування, відтворенні ресурсної бази виробництва, реструктуризації господарського комплексу регіону у зв'язку з новими економічними і соціальними умовами [225].

Господарський потенціал є економічно сформованою системою, яка має ряд особливостей (характеристик), які властиві тільки їй (рис. 1.2.).

На основі пізнання законів і закономірностей формуються принципи використання господарського потенціалу регіону. Одним із головних є принцип раціонального та економічно ефективного використання господарського регіону, який спрямований на припинення руйнівного впливу виробництва на природне середовище, перехід до еколого-економічних шляхів використання господарського потенціалу. Значення цього принципу зростає у зв'язку з поглибленням дефіциту ряду природних ресурсів при нерівномірності їх географічного розподілу. Для успішного просування країни шляхом ринкових реформ особливо важливе значення має принцип комплексного використання господарського потенціалу регіону, який базується на комплексному використанні природних ресурсів і їх відходів, трудових, фінансових ресурсів та основних засобів виробництва. Господарський розвиток регіону на основі комплексного та більш повного використання господарського потенціалу ґрунтується на поєднанні існуючої бази, ринкової спеціалізації і новітніх потреб провідних галузей виробництва та інфраструктури, в основі яких враховується господарський потенціал регіону [225].

Метеленко Н. Г. сформовано наступні принципи формування та функціонування господарського потенціалу регіону [204]:

- принцип корисності, тобто формування потенціалу регіону обумовлено вимогами випуску підприємствами регіону суспільно-необхідної продукції у відповідності до потреб ринку за умови забезпечення високої ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції;

- принцип збалансованості системи, тобто господарський потенціал регіону, як складна соціально-економічна система, поєднує у собі структуровану сукупність ресурсів, які забезпечують прибутковість функціонування системи;

- принцип відповідності стратегічним цілям, тобто функціонування потенціалу регіону орієнтовано на забезпечення найефективнішого використання усіх його наявних та потенційних можливостей з метою сталого економічного розвитку;

- принцип ефективного використання, тобто господарський потенціал як операційна система є керованою відкритою системою, яка забезпечує максимізацію ефекту «входу» та «виходу» системи.

Рис. 1.2. Характеристики господарського потенціалу регіону як економічної системи*

*- складено автором на основі [204]

Основними проблемами формування господарського потенціалу регіонів на даний час є [225]:

- великий дефіцит власних джерел формування ресурсів у регіонах, що викликаний, наперед всього, низькою ефективністю виробництва і глибоким падінням показників в реальному секторі економіки внаслідок економічної кризи;
- деформація у реальному секторі між сферами економічної діяльності (переважна спеціалізація держави на галузях важкої промисловості) та в міжгалузевому співвідношенні цін;
- відсутність розширеного відтворення основного капіталу, недостатня частка його чистого нагромадження;
- недостатня привабливість країни для іноземних інвесторів внаслідок мінливості економічної політики та відсутності стабільних пріоритетів у здійсненні регіональної інвестиційної політики;
- розподіл бюджетних фінансових ресурсів та ресурсів з іноземних джерел по регіонах без врахування їх нерівномірного, диспропорційного соціально-економічного розвитку;
- недостатньо розвинений ринок капіталів;
- недосконалий механізм довгострокового кредитування підприємств регіону та інші.

Вказані недоліки негативно впливають на процеси формування, використання та відтворення господарського потенціалу регіону в цілому та його складових елементів зокрема і, як наслідок, на соціально-економічну ситуацію в країні та національну економічну безпеку. Нині головним чинником виходу України з економічної кризи на державному рівні визначено структурну перебудову економіки на основі модернізації виробництва та його структури, технологічного оновлення господарського потенціалу регіонів зокрема та країни в цілому, розбудови функціонально збалансованого і соціально-орієнтованого економічного комплексу [225].

Отже, потенціал регіону – це сукупність засобів та ресурсів, які забезпечують розвиток і функціонування господарського комплексу. Під господарським потенціалом регіону слід розуміти комплексне поняття, що включає в себе певні сукупності потенціалів регіону, залежно від особливостей розвитку території регіону, а також відповідних механізмів і часу їх залучення в господарський оборот з метою підвищення рівня конкурентоспроможності й господарського розвитку регіону. Основними чинниками ефективності господарського потенціалу регіону є технологічного стану та виробничої діяльності, інвестиційно-інноваційної діяльності, охорони здоров'я, освіти і науки, а також природні та екологічні чинники.

1.2. Структура господарського потенціалу регіону

Управління комплексним розвитком регіону повинно ґрунтуватися, насамперед, на залежності господарських можливостей регіону від ефективності функціонування виробництва і благополуччя кожного господарюючого об'єкта території від результатів його діяльності. Тобто регіональна економічна політика має на меті збалансований пропорційний розвиток регіонів та підвищення добробуту населення [164].

Господарський потенціал регіону зазвичай розглядають як сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати й найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонально використовувати всі потенційні ресурси з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Господарський потенціал характеризує здатність суспільства виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення [217].

На сьогодні регіонам України здебільшого притаманна орієнтація на традиційні ресурси та фактори конкурентних переваг. Ресурси, що пов'язані з інноваційною та інституційною складовими економічного зростання, задіяні значно меншою мірою:

- по-перше, однією з фактичних конкурентних переваг, яка експлуатується в Україні, залишається низька ціна робочої сили, що, у свою чергу, гальмує інноваційні процеси через відсутність зацікавленості в заміщенні людської праці технікою. Додатковим чинником відносно низького рівня заробітної плати і неякісних умов праці є низький рівень організації ринку праці та слабка самоорганізація найманих працівників з метою відстоювання власних інтересів;

- по-друге, у більшості регіонів України природні ресурси використовуються екстенсивним шляхом. Традиційна спеціалізація таких індустріальних лідерів як Луганська, Дніпропетровська області базується, в першу чергу, на експлуатації мінеральних ресурсів, якими вони забезпечені достатньо у порівнянні з іншими регіонами України [79, с. 115].

- Розглянемо основні підходи економістів до визначення структури господарського потенціалу регіону.

1. Ресурсний підхід (ресурсна основа потенціалу регіону). Він передбачає поділ на елементи за видами і характером ресурсів, тобто структуризація елементів потенціалу здійснюється відповідно до складу економічних ресурсів і принципам їх спільного використання. При

цьому різні автори включають різну кількість складових. Одні автори до складу господарського потенціалу рекомендують включати тільки засоби праці, інші – засоби праці і робочу силу, треті – засоби праці, робочу силу, предмети праці, інтелектуальні послуги.

Кожен з цих потенціалів характеризується певною величиною і якістю економічних ресурсів. Видно, що господарський потенціал являє собою складну, динамічну, ієрархічну і за характером взаємозв'язків стохастичну систему. Виходячи з системного підходу, можна виділити структурні елементи господарського потенціалу, що розподілені за рівнями системи. Кожен структурний елемент може розглядатися і як самостійна система і як підсистема в рамках іншої системи вищого порядку. Застосовуючи даний методичний підхід, можна здійснити структуризацію господарського потенціалу регіону [93].

2. Функціональний підхід. Поділ на структуротворчі елементи здійснюється за функціональною ознакою (видами діяльності). Так як всі види діяльності у регіоні можна розділити на основні і допоміжні, то й елементи господарського потенціалу регіону можна розділити аналогічним чином на основні та допоміжні. Використовуючи даний підхід, виділяють такі елементи потенціалу, як інноваційний потенціал, трудовий, маркетинговий, управлінський і інші види потенціалів. Елементи потенціалу в даному випадку аналізуються за показниками, які характеризують якість, рівень виконання функції (види діяльності). Вважається, що чим вище рівень виконання покладених функцій, тим вище потенціал.

3. Змішаний підхід. Він передбачає поділ структури потенціалу на складові елементи за кількома критеріями. Тому вважається, що його використання дає більш повне уявлення про склад господарського потенціалу. Для останнього широко використовується поєднання ресурсного критерію з деякими іншими, наприклад, має місце ресурсно-функціональний підхід.

Існують й інші підходи до пояснення структури господарського потенціалу. Римашевська Н.М. характеризує поняття господарського потенціалу, зазначає, що це сукупність елементів національного багатства, задіяних в регіональному відтворювальному процесі, що забезпечують виконання державного замовлення з формування інтеграційних зв'язків, а також створюють умови для комплексного господарсько-економічного і соціального розвитку регіональної системи. Вона виділяє елементи, які забезпечують розширене регіональне відтворення, ефективне функціонування локальних відтворювальних циклів і вирішення соціальних проблем в регіоні [197].

В елементний склад господарського потенціалу включаються основні виробничі засоби, невиробничі та оборотні засоби, трудові ре-

сурси, їх освітній і професійний рівень, природні ресурси, знання та інформація про продуктивні сили та виробничі відносини [197].

О. М. Тищенко, М. О. Кизима, А. І. Кубаха, Є. В. Давискиба виділяють чотири основні складові структури господарського потенціалу регіону – інвестиційна, інноваційна, природно-ресурсна, трудова [229].

Шамлуев А. А. запропонував систему потенціалів господарського розвитку регіону, представивши її у вигляді трьох блоків [248]. У перший блок включаються базові ресурсні потенціали території, такі як:

– природно-ресурсний потенціал, що характеризує можливості розвитку регіону за рахунок раціонального використання його земельних, матеріально-сировинних, лісових, водних, рекреаційних та інших ресурсів (визначається кількістю і якістю запасів ресурсів, умовами їх видобутку, транспортування тощо);

– економіко-географічний потенціал, що характеризує резерви розвитку регіону шляхом ефективного використання його транспортно-географічного положення (визначається пропускною здатністю шляхів сполучення та ін.; близькістю до продовольчих, сировинних і ресурсних баз); кліматичних і ландшафтних умов (можливості відпочинку, організації санітарно-курортного лікування, різних видів туризму); розміщення нового або розширення існуючого виробництва (визначається наявністю вільних площ, ступенем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, умовами екологічного характеру та ін.);

– демографічний потенціал, що характеризує можливості поліпшення якості населення регіону (визначається загальною чисельністю населення, його статевим та віковим складом, динамікою зростання (виробуття) населення, міграційними процесами та ін.).

Другий блок забезпечують потенціали соціально-економічного розвитку регіону. Він об'єднує локальні потенціали, які покликані сприяти реалізації базових ресурсних потенціалів. До їх складу входять:

– трудовий потенціал, що характеризує можливості розвитку регіону за рахунок підготовки та раціонального використання кадрів (визначається освітнім, кваліфікаційним, професійним складом кадрів, зайнятістю їх у розрізі галузей і сфер господарства, форм власності, спеціальностей і т. п.);

– матеріально-технічний потенціал, що характеризує можливості розвитку регіону на основі ефективного використання всіх структурних складових його виробничого комплексу (визначається структурою і обсягом виробництва, величиною та ефективністю використання виробничих фондів, станом розвитку інфраструктури та ін.);

– науково-інноваційний потенціал, що характеризує можливості регіону в сфері підвищення конкурентоспроможності продукції, робіт,

послуг на основі раціонального використання досягнень науково-технічного прогресу (визначається величиною і якістю фундаментального і прикладного наукового доробку та ін.);

– соціально-інфраструктурний потенціал, що характеризує резерви регіону в сфері поліпшення медичного, побутового, культурного, транспортного та житлово-комунального обслуговування населення на основі розширення номенклатури та підвищення якості послуг, забезпечення їх доступності для населення;

– бюджетний потенціал, що характеризує можливості регіону в збільшенні доходної частини бюджету (визначається величиною місцевих податків відповідно до нормативів, встановлених законодавством, а також надходжень від приватизації муніципального майна, від здачі його в оренду, від місцевих позик та лотерей, від зовнішньоекономічної діяльності, дивідендів від частки регіону в статутному капіталі підприємств і організацій, обсягами дотацій, субвенцій, трансфертних платежів та ін.);

– інвестиційний потенціал, що характеризує можливості регіону в залученні і використанні коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів, підприємців, населення для вирішення територіальних проблем;

– експортно-імпорتنний потенціал, що характеризує можливості регіону у підвищенні ефективності його зовнішньоекономічної діяльності шляхом закріплення на вже освоєних ринкових нішах; використанні відносної дешевизни основних ресурсів виробництва (робочої сили, виробничих фондів, технологічних знань, матеріальних ресурсів), яка виступає в якості ведучого мотиву залучення закордонних інвестицій; використанні унікальних високих технологій і вирішенні на цій основі широкого спектра проблем територіального розвитку.

Третій блок – це блок потенціалів готовності регіону до господарських перетворень, який може включати, наприклад:

– потенціал соціально-психологічної готовності (населення, владних структур) до проведення на території регіону господарських перетворень;

– потенціал нормативно-правової готовності, що характеризує ступінь повноти правової та нормативної бази, необхідної для здійснення тих чи інших перетворень в різних сферах життєдіяльності населення регіону;

– потенціал науково-методичної готовності, що характеризує ступінь розробки наукових і методичних матеріалів (вказівок, рекомендацій, інструкцій), необхідних для реалізації намічених господарсько-економічних перетворень та ін.

Лешаніч С.Є. виокремлює три напрямки формування складових господарського потенціалу регіону [95]:

1) формування простої однокомпонентної структури Даний напрям до складових господарського потенціалу включає основні його елементи, такі як: трудовий, виробничий, ресурсний та інноваційний потенціали;

2) формування комбінованої компонентної структури. В даному випадку пропонується об'єднувати окремі потенціали за їх змістовими та господарськими характеристиками. Класифікація складових господарського потенціалу регіону представлена у вигляді комплексу взаємопов'язаних потенціалів: еколого-економічний (або природно-ресурсний потенціал), виробничо-технологічний, трудовий, науково-дослідницький, внутрішньо економічний, зовнішньоекономічний, інформаційний, потенціал соціального споживання, виробничий, інноваційний.

3) формування деталізованої компонентної структури. Даний напрям складовими господарського потенціалу виділяє його певні унікальні компоненти, такі як: потенціал якості життя в регіоні, екологічний, організаційний і кластерний потенціали, інвестиційний та експортний потенціали.

Розглянемо також загальні структурні елементи потенціалу, які відповідають наступним класифікаційним ознакам:

– за рівнем абстрагування – психофізіологічний, соціокультурний, економічний, природний та людський;

– залежно від рівня агрегованості оцінки – світового господарства, національної економіки, галузевої потенціал, регіональний, територіальний, потенціал об'єднань підприємств, підприємств і їх структурних підрозділів та потенціал виробничих ділянок і робочих місць;

– за галузевою приналежністю – промисловий (харчова), сільськогосподарський, транспортно-комунікаційний, науковий, будівельний;

– за мірою реалізації – фактичний (реалізований), перспективний;

– за напрямком діяльності – експортний та імпорتنний;

– за елементним складом – потенціал оборотних фондів, потенціал основних фондів, науково-технічний потенціал, потенціал нематеріальних активів, організаційно-управлінський потенціал, трудовий потенціал;

– за видом середовища – внутрішній та зовнішній;

– за функціональною сферою виникнення – виробничий, науково-технічний, маркетинговий та інфраструктурний.

Отже, господарський потенціал регіону за рівнем абстрагування є соціокультурним, економічним, природним та людським, залежно від рівня агрегованості оцінки – регіональний та територіальний, за галузевою приналежністю включає всі вище перелічені елементи, за мірою реалізації – фактичний (реалізований) та перспективний, за видом середовища – внутрішній та зовнішній, а за функціональною сферою виникнення – інфраструктурний.

На основі проведеного дослідження наукової літератури, пропонуємо таку структуру господарського потенціалу регіону (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Складові господарського потенціалу регіону*

№ з/п	Складова потенціалу	Характеристика складової
1	Природно-ресурсна	Сукупність ресурсів (матеріально-сировинні ресурси, техніко-технологічні ресурси, технологічний персонал), необхідна для виробництва благ
2	Трудова (кадрова)	Здібності працівників до створення високоякісної продукції (освітній, кваліфікаційний та мотиваційний рівні)
3	Фінансова	Забезпечення стабільних і життєво важливих фінансових потоків, пошук зовнішніх джерел фінансування за умови необхідності, оптимізації структури капіталу регіону
4	Інвестиційна	Вкладання різних видів ресурсів для отримання прибутків, ефектів
5	Інноваційна	Сукупні можливості щодо генерації, сприйняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей до змін технологій, до оновлення виробництва
6	Інформаційна	Єдність організаційно-технічних та інформаційних можливостей, які забезпечують підготовку й прийняття управлінських рішень через збирання, зберігання (нагромадження), обробку та поширення інформаційних ресурсів
7	Інтелектуальна	Сукупність активів інтелектуальної власності, а також ринкових і нематеріальних активів регіону, здібностей і навичок трудових та управлінських ресурсів регіону (інтелектуальні ресурси)
8	Потенціалом соціального розвитку	
9	Екологічна	Здатність ефективно та дбайливо використовувати природно-екологічні ресурси

*- складено та доповнено автором на основі [71]

Отже, вищеописані складові господарського потенціалу регіону включають чинники, які в сукупності складають систему його ефективності. Завдяки позитивному розвитку даних складових посилюється весь господарський комплекс даного регіону. Проте, ефективне функціонування господарського комплексу регіону повинне базуватися на основі конкретних принципів.

Розглядаючи природо-ресурсну складову, можемо стверджувати, що на сьогодні немає єдиної думки щодо визначення категорії «природно-ресурсний потенціал», його структури і способів оцінки. На думку, А. Ю. Жулавського, природно-ресурсний потенціал може розглядатися на глобальному, загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Науковець розглядає природно-ресурсний потенціал регіону як сукупність природних ресурсів та природних умов, які в комплексі можуть забезпечити максимально можливий обсяг виробництва споживчих вартостей на даному етапі розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, зберігаючи при цьому здатність до сталого відтворення [60]. М.В. Макаренко під ресурсним потенціалом має на увазі можливість території забезпечувати суспільні потреби за рахунок ефективного використання наявної ресурсної бази, людського капіталу, продуктивності природних ресурсів, засобів виробництва, а також її розташування відносно політично-економічних центрів впливу та перспективи ринків збуту товарів і послуг [101]. Також до ресурсного потенціалу відносять така складова, як основний капітал. До основних фондів відносять будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини й обладнання (робочі, силові машини та устаткування, вимірювальні, регулюючі прилади, пристрої й устаткування, лабораторне обладнання, обчислювальну техніку), транспортні засоби, інструменти, багаторічні насадження, робочу і продуктивну худобу тощо [199]. Степаненко С.В. вважає, що ресурсний потенціал виробництва, механізми його технологічного використання мають дуже тісну прив'язку до території. Тому навіть при самій жорсткій централізації управління загальні результати виробництва все одно будуть значно залежати від географічних, етнічних, культурних, релігійних та інших факторів місцевого значення [217].

Що стосується трудового потенціалу, то на думку Черепа А. В., трудовий потенціал регіону можна визначити як наявні та перспективні можливості трудових ресурсів кількісно й якісно задовольняти потреби регіону та реалізовувати його цілі найефективнішим чином за наявності відповідного ресурсного забезпечення [244]. Під трудовим потенціалом регіону розуміють, як правило, наявні в даний час і передбачувані в майбутньому трудові можливості, які характеризуються кількістю працездатного населення, його професійно-освітнім рівнем, іншими

якісними характеристиками [101]. Деякі автори виділяють ще й соціальний потенціал. При цьому в дане поняття вони вкладають: 1) систему елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення даного регіону і, відповідно, можливості здобуття населенням даного регіону соціально значимих результатів в різних сферах життєдіяльності – трудовій, соціально-політичній і духовній; 2) безпосередній потенціал людини – його здоров'я і професійне довголіття, освіта, професіоналізм, духовно-етичні цінності; умови для розвитку і прояву цього потенціалу, у тому числі матеріальну базу і кадри, технології соціальної сфери; синергетичну діяльність людини, окремої групи і всього співтовариства в регіоні, що оновлюється [68].

Фінансовий потенціал С. М. Фролов та В. Г. Шестопапов пропонують розглядати як характерний стан фінансової системи регіону, що враховує всі гіпотетичні можливості території залучати, створювати та використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення її ефективного функціонування та подальшого розвитку. Сутність фінансового потенціалу регіону можна охарактеризувати з чотирьох різних аспектів. Насамперед фінансовий потенціал регіону розглядається як здатність того чи іншого регіону формувати ресурсну базу задля забезпечення виробничо-господарської діяльності, стійкого регіонального розвитку та виконання поставлених соціальних завдань. З іншого погляду, наявна на території сукупність фінансових і грошових ресурсів, необхідних для підтримання її стійкого економічного функціонування, також є фінансовим потенціалом території. Водночас фінансовий потенціал є характеристикою господарських відносин регіону, а також резервом, що може бути використаний для захисту регіонального розвитку від таких загроз, як, приміром, фактор ризику та невизначеності. Крім того на основі охарактеризованих факторів поняття фінансового потенціалу можна ще трактувати як сукупний обсяг акумульованих на території фінансових ресурсів, що надходять різними каналами до різних суб'єктів [239]. Дьомін О. А. вважає, що в умовах посилення глобалізаційних процесів та фінансової нестабільності зростає роль регіональних фінансів, а сфера їх застосування розширюється. Питання нарощення фінансових можливостей території (регіону) та підвищення ефективності використання наявних ресурсів набувають особливої ваги, а, отже, актуальним стає питання визначення фінансового потенціалу. До складу фінансового потенціалу відносять фінансову сферу, банківську і страхову інфраструктуру, бюджет, інвестиційний клімат. В умовах ринкових відносин господарський потенціал регіону важко собі уявити без фінансових ресурсів територіальних органів влади. Конституція України та інші законодавчі акти держави визначили систему фінансового

забезпечення регіонів, яку утворюють бюджети всіх рівнів (обласного, районного, міського, сільського, селищного) і фінансові плани підприємств та організацій всіх форм власності, розташованих на їхніх територіях [43].

Вивчаючи сутність інвестиційного потенціалу, О.В. Луців зазначає, що розмір прямих іноземних інвестицій свідчить про розкритий інвесторами господарський потенціал регіону. Цей потенціал є фактором інвестиційної привабливості регіону. Крім цього, прямі іноземні інвестиції покращують якість ділового середовища, посилюючи ринкову конкуренцію та стимулюючи підвищення продуктивності праці. Підвищення конкуренції є одним із чинників зменшення загального рівня виробничих затрат на ринках окремих видів продукції [98]. Макаренко М.В. зазначає, що інвестиційний клімат в регіоні безпосередньо пов'язаний із загальнодержавним кліматом. Регіональний інвестиційний клімат – система правових, економічних і соціальних умов інвестиційної діяльності, сформованої дією широкого кола взаємопов'язаних процесів, що відображають як об'єктивні можливості регіону щодо розвитку і розширення інвестиційної діяльності, так і умови діяльності інвесторів. Складовою інвестиційного клімату регіону є інвестиційна привабливість, що розглядається як сукупність різноманітних об'єктивних можливостей і обмежень, які зумовлюють інвестиційну активність в регіоні – інтенсивність залучення інвестицій у регіон (другу складову інвестиційного клімату). Інвестиційна активність є результатом реалізації привабливості і потенціалу. Інвестиційний потенціал – це кількісна характеристика, що охоплює макроекономічні характеристики сумарних об'єктивних передумов для інвестицій, які залежать як від наявності і різноманітності сфер об'єктів інвестування, так і від господарського розвитку регіону. Залучення інвестицій в економіку регіонів є однією з основних умов їхнього прискореного розвитку. Забезпечити її можна шляхом підвищення інвестиційної привабливості регіону – таких умов інвестування, що безпосередньо впливають на вибір інвестором об'єкта інвестування [101].

Інноваційний потенціал регіону характеризується його здатністю продукування нововведень власними силами або придбання їх зі сторони, а також ефективного впровадження інновацій в різні галузі промисловості. Результатом реалізації інноваційного потенціалу: освоєння нової і модернізація існуючої продукції та послуг; розробка та впровадження нових машин і обладнання, інструментів, нових матеріалів; розробка та впровадження нових технологій і способів ведення бізнесу в регіоні; вдосконалення та розробка нових методів, засобів і правил організації та управління регіоном [40]. На думку ж Ма-

каренко М.В. інноваційний потенціал регіону – сукупність усіх наявних у регіоні видів ресурсів, включаючи інтелектуальні, матеріальні, фінансові, інформаційні тощо, необхідних для забезпечення інноваційного процесу на всіх стадіях – від продукування нових знань до поширення й реалізації інноваційної продукції, а також здатності суб'єктів господарювання до сприйняття інновацій та їх інноваційної активності. Лише такий потенціал може забезпечити створення й реалізацію принципово технологічно нової продукції, яка здатна посилити конкурентні переваги регіону [101].

Мурашко В.В. зазначає, що інтелектуальний потенціал регіону – це сукупність інтелектуальних здібностей населення регіону, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних, організаційно-економічних ресурсів та комплексу чинників, які дозволяють вирішити в теперішній час і в майбутньому проблеми інноваційного розвитку як в інтересах регіону, так і всієї країни. Для покращення інтелектуального потенціалу регіону та країни науковець пропонує здійснити такі заходи: визнати пріоритетною сферу інтелектуального розвитку через прийняття відповідної стратегії та програми, створити сприятливі умови для вітчизняного та іноземного інвестування в пріоритетні наукоємні галузі; вжити заходи щодо підвищення престижу інтелектуальної діяльності через створення спеціалізованих ВНЗ, наукових центрів і спеціальних фондів, присудження наукових стипендій, грантів для проведення наукових досліджень; підвищити державне фінансування галузей освіти і науки; прискорити процеси децентралізації – надати більше повноважень регіональним органам влади; розвивати існуючі та впроваджувати нові форми післядипломного навчання; підтримувати створення організацій для сприяння винахідництву і стимулювання інтелектуальної творчості на зразок міжкорпораційних кооперативних науково-технічних інститутів (США), Регіонального фонду розвитку (Швеція), Національного агентства сприяння науковим дослідженням (Франція); Центрів передачі інновацій (Фінляндія) тощо; стимулювати створення нової інноваційної інфраструктури: бізнес-інкубаторів, технополісів, технопарків (на базі університетів, наукових лабораторій, інноваційних підприємств); консорціумів промислових компаній, освітніх установ і наукових лабораторій; спеціалізованих інформаційно-консультативних центрів з питань науки і техніки, наукових парків та інноваційних центрів; удосконалити систему стимулювання та мотивації інтелектуально-інноваційної діяльності на рівні підприємства через зміну організаційно-управлінської структури (за необхідності), удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів; розширення форм матеріального стимулювання, підвищення ролі змішаного та нематеріального стиму-

лювання, створення сприятливих соціально-психологічних умов [158]. Молина Е. В. вважає, що ефективність формування та використання інтелектуального потенціалу регіону можна підвищувати за рахунок таких кроків: зменшувати невизначеність щодо напрямів інноваційного розвитку, підготовки фахівців із затребуваних спеціальностей; організувати більш активні форми співпраці підприємств та університету, які здатні зробити позитивний вплив на якість інтелектуального потенціалу; розвивати інноваційні виробництва і формувати нові привабливі робочі місця, утримувати висококваліфікованих працівників і залучати їх з інших регіонів і ін. [40].

Потенціалом соціального розвитку регіону є сукупність галузей, підприємств, установ, що відносяться до невиробничої сфери, різні види суспільної діяльності, будівлі і споруди, що забезпечують життєдіяльність працівників і населення того чи іншого адміністративно-економічного об'єкта. Розвиток галузей невиробничої сфери значною мірою зумовлюється рівнем концентрації населення, формами й масштабами господарських систем, галузевою структурою господарства, соціально-економічними та іншими чинниками. Потенціал соціального розвитку визначається рівнем розвитку соціальної інфраструктури, що забезпечує ефективну життєдіяльність працівників, зайнятих у сфері виробництва, і населення, зайнятого у сфері сім'ї і побуту, культури, суспільно-політичного життя. До складу потенціалу соціального розвитку входить потенціал таких галузей, як охорона здоров'я, культура і мистецтво, спорт, туризм, загальна і професійна освіта, підготовка кадрів, сфера, послуг та ін. Однією з характерних рис соціальної інфраструктури є її значний вплив на ефективність роботи промислових і сільськогосподарських підприємств, де проводяться матеріальні блага і створюється національний дохід країни [84].

Екологічний потенціал як складова господарського потенціалу регіону – це ступінь екологічної рівноваги в інтегрованій геосистемі «суспільство – природа» та її здатність виконувати антропоєкологічну й виробничу функції. Інтенсивна взаємодія суспільства й природного середовища вимагає нових підходів до аналізу і економічної оцінки ресурсів природи, оцінки економічних збитків від забруднення довкілля, залучення екологічних чинників у господарський механізм і процеси прийняття управлінських рішень. Активно розробляється теорія еколого-економічних систем, покликана інтегрувати економіку й природу без шкідливих наслідків для довкілля з метою розвитку суспільства [101].

Отже, господарський потенціал регіону за рівнем абстрагування є соціокультурним, економічним, природним та людським, залежно від рівня агрегованості оцінки – регіональний та територіальний, за галузевою приналежністю включає всі вище перелічені елементи, за мірою

реалізації – фактичний (реалізований) та перспективний, за видом середовища – внутрішній та зовнішній, а за функціональною сферою виникнення – інфраструктурний.

Природно-ресурсна, трудова, фінансова, інвестиційна, інноваційна, інформаційна, інтелектуальна, потенціал соціального розвитку та екологічна складові господарського потенціалу регіону включають чинники, які в сукупності складають систему його ефективності. Завдяки позитивному розвитку даних складових посилюється весь господарський комплекс даного регіону. Проте, ефективне функціонування господарського комплексу регіону повинне базуватися на основі конкретних принципів.

1.3. Методичні основи дослідження

З переходом України до ринкових відносин змінилися підходи до оцінки господарського потенціалу. Але існують класичні підходи. Серед них ресурсний підхід до визначення господарського потенціалу як економічної оцінки окремих видів ресурсів: землі, води, лісу, корисних копалин. В економіці досліджуються різноманітні методологічні підходи до оцінки господарського потенціалу регіону. В залежності від завдання оцінки їх класифікують за такими групами [241]:

- затратний підхід;
- результативний підхід;
- затратно-ресурсний підхід;
- рентний підхід;
- відтворювальний підхід;
- монопольно-відомчий підхід.

Одним з перших економістів, який вивчав проблему сутності та структури господарського потенціалу, був Б.М. Мочалов. При оцінці вартості господарського потенціалу він пропонував розглядати її як суму вартості витрат минулої праці у вигляді основних виробничих фондів (ВФ) та матеріальних витрат (МВ), валового суспільного продукту, а також витрат праці на створення національного доходу плюс вартісна оцінка природних ресурсів. Таким чином, ним пропонувалось розраховувати господарський потенціал за наступною формулою (1.1):

$$EP=BF+MB+ND+PP \quad (1.1)$$

де, ВФ – виробничі фонди;
МВ – матеріальні витрати;
НД – національний дохід;
PP – вартісна оцінка природних ресурсів.

Д.В. Клиновий та Т.В. Пепа господарський потенціал регіону за рік визначають як суму наступних складових: господарський потенціал використаних потужностей загально ресурсного комплексу; господарський потенціал ресурсів, не використаних в даному році для потреб суспільного виробництва; додаткові нові потужності, освоєні за рік і використані в суспільному виробництві. Здійснення такого розрахунку регіонального господарського потенціалу є достатньо складним завданням, що обумовлено обмеженими можливостями регіональної статистики [77]. Господарський потенціал країни за рік (ГПкр) розраховується за формулою (1.2) :

$$ГПкр = ГПвр + ГПнвр + Гпр \quad (1.2)$$

де: ЕПвр – сукупний річний господарський потенціал країни;

ГПнвр – господарський потенціал ресурсів, не використаних в даному році для потреб суспільного виробництва;

ЕПр – додаткові нові потужності, освоєні за рік і використані в суспільному виробництві [77].

Ще одним поглядом на проблему вимірювання господарського потенціалу є методика оцінки господарського потенціалу регіону Климахіної О.М., яка пропонує розглядати різницю між об'ємами виробництва у період підйому та спаду як потенціал, використовуючи ланцюжок складових елементів: товар – група товарів – підприємство – регіон. Запропонований метод дозволив визначити рівень розвитку виробничих сил та пріоритетні напрями господарської діяльності по регіонах. Недоліком його є те, що він враховує тільки виробничу складову господарського потенціалу [76].

Методику інтегральної оцінки ефективності використання господарського потенціалу регіону розробив О.М. Тищенко. В основу цього методу покладені розрахунки впливу різних ознак інвестиційного, інноваційного, природно-ресурсного та трудового потенціалів на інтегральну оцінку ефективності використання ЕПР, що ґрунтується на використанні методів таксономічного аналізу та моделі еластичності. Після вивчення цього методу можна сказати, що він достатньо складний та потребує спеціальних знань у математиці. Але результати його застосування є достатньо переконливими [230].

Носкова С. А. вважає, що оцінювання господарського потенціалу регіонів України повинно здійснюватися у три етапи.

На першому етапі оцінювання здійснюється розрахунок відхилень показників розвитку кожного регіону від найкращих значень таких же показників інших регіонів за формулою 1.3:

$$R_j = \sum_i^n = 1 \frac{x_{\max j} - x_{ij}}{x_{\max j} - x_{\min j}} + \sum_i^n = 1 \frac{x_{ij} - x_{\min j}}{x_{\max j} - x_{\min j}} \quad (1.3)$$

де R_j – сума відхилень показників розвитку конкретного регіону, що характеризують окрему складову господарського потенціалу;

x_{ij} – значення i -го показника j -го регіону;

$x_{\max j}$ – максимальне значення i -го показника;

$x_{\min j}$ – мінімальне значення i -го показника.

Перша частина формули використовується для визначення відхилень, які мають позитивне значення, друга частина – для визначення відхилень, які мають негативне значення.

На другому етапі оцінки визначається середнє арифметичне значення суми відділень показників розвитку регіону, що характеризують окрему складову господарського потенціалу, за формулою 1.4:

$$\bar{R}_j = \frac{R_j}{n} \quad (1.4)$$

де \bar{R}_j – середнє арифметичне значення суми відхилень показників розвитку регіону за окремою складовою господарського потенціалу регіону;

n – кількість показників, за якими проводиться розрахунок;

На третьому етапі оцінки, за результатами розрахунку визначається місце кожного регіону в рейтингу за усіма складовими господарського потенціалу. Найкращим вважається регіон, який має найнижче значення [165].

О. І. Панченко зазначає, що процес трансформації планової економіки в ринкову вимагає розробки та реалізації наукових пропозицій з регіонального розвитку виробничих сил. Особливе місце займає оцінка та аналіз в регіональному розрізі, але оскільки в умовах, що склалися, важливою є узгодженість регіонального та галузевого розвитку, то першочергового значення набувають проблеми формування і розвитку господарського потенціалу окремо взятої галузі в рамках регіону. Потрібна якісна та кількісна оцінка вихідного рівня господарського потенціалу за всіма складовими, а також прогнозування величини на перспективу.

Дати оцінку та проаналізувати господарський потенціал галузі на регіональному рівні можна в наступній послідовності:

– визначення системи показників, які характеризують потенціал в цілому і за окремими елементами, методів їх оцінки;

– оцінка структурних змін господарського потенціалу та відповідних його елементів;

– аналіз факторів динаміки господарського потенціалу;

– аналіз ефективності використання господарського потенціалу.

З цією метою необхідно використовувати узагальнюючі та похідні показники. Узагальнюючі показники характеризують господарський потенціал в цілому, а похідні – окремі його елементи. При побудові узагальнюючих показників виникає проблема зіставлення, тобто приведення трудових і матеріальних ресурсів в різних одиницях виміру до однієї розмірності [169].

Сучасні процеси регіонального розвитку об'єктивно свідчать про те, що вирішення складних завдань здобуття конкурентних переваг регіонів неможливе без комплексного оцінювання їхнього господарського потенціалу. Це вимагає врахування великого обсягу інформації, призводить до збільшення інформаційних потоків. Потенційні можливості регіону обумовлені чинниками, що визначають умови, необхідні для цієї роботи. Господарський потенціал – поняття більш широке, комплексне. Кожна зі складових господарського потенціалу окремо не дає загальної його характеристики [101].

Отже, основними завданнями вдосконалення управління розвитком і використанням господарського потенціалу як основи механізму управління формуванням конкурентних переваг регіону є оцінювання й визначення основних об'єктів і напрямків, внесення змін у ці елементи, їх модернізація відповідно до тих стратегічних завдань, які ставляться перед регіоном. Реалізація господарського потенціалу залежить від безлічі зовнішніх і внутрішніх чинників, які характеризують можливість реалізувати цей потенціал. Щоб досягти конкурентних переваг, регіон повинен мати інструментарій і точно оцінити господарський потенціал. Це забезпечує можливість ухвалювати оптимальні рішення з використання наявного потенціалу [101].

Для реальної оцінки господарського потенціалу регіону доцільно включити в це комплексне поняття такі показники та виділити конкретні пріоритети [256]:

$$ГП = \Gamma(X_1 \times X_2 \times X_3 \times X_4 \times X_5 \times X_6 \times X_7), \quad (1.5)$$

де X_1 – комплексний показник забезпеченості регіону ресурсним потенціалом; X_2 – комплексний показник забезпеченості регіону фінансовим потенціалом; X_3 – комплексний показник забезпеченості регіону інноваційним потенціалом; X_4 – комплексний показник потенціалу якості життя у регіоні; X_5 – екологічний потенціал регіону; X_6 – організаційний потенціал регіону; X_7 – 39онкурентоз потенціал регіону.

Оцінювання конкурентоспроможного потенціалу регіону доцільно проводити на основі методики експертних оцінок, оскільки ринкові умови діяльності регіонів характеризуються високою невизначеністю, відсутністю достовірної статистичної бази проведення таких досліджень. Деякі показники, які характеризують складові господарського потенціалу регіону, взагалі оцінюються з якісної сторони. Отже, в таких умовах найбільш привабливим є метод, заснований на узагальненні досвіду, знань, спостережень спеціалістів. Цей метод дозволяє систематизувати оцінки, виявити закономірності, тобто методика експертних оцінок дозволяє перевести в комплексні оцінки накопичений досвід, спостереження й знання експертів з досліджуваного кола питань [101].

Перевагою ймовірнісних експертних оцінок є можливість їх використання в ситуаціях невизначеності, забезпечених незначною кількістю емпіричної інформації. Ймовірності, які характеризують майбутній стан регіону до отримання експертом додаткової інформації, є апіорними. Апіорні оцінки доцільно застосовувати тоді, коли немає можливості забезпечити емпіричні дані про майбутній стан регіону [27].

Організація експертної оцінки передбачає проведення підготовки та відбору експертів згідно з визначеною методикою формування репрезентативної групи експертів, проведення експертизи, обробки результатів засобами математичної статистики.

Проведення експертизи поточного стану регіону здійснюється за такими напрямками [27]:

1. Формування експертної комісії. При цьому необхідно передбачити можливість ефективної взаємодії експертів з метою одержання повної й адекватної оцінки об'єкта експертизи. У її складі повинні бути високі професіонали, що мають досвід ефективної роботи експерта. Інформаційний обмін між експертами необхідний в експертних процедурах, метою яких є вироблення альтернативних варіантів рішень у складних ситуаціях.

2. Організація і проведення експертиз. Наявність аналітичної групи, яка професійно володіє технологією організації і проведення експертиз, методами одержання й аналізу експертної інформації, незалежно від методу проведення експертизи (метод Дельфі, «мозкової атаки»).

3. Одержання достовірної експертної інформації. Алгоритм роботи експертів такий: формулювання завдання; виявлення думок кожного експерта; переважної думки; крайніх суджень; формулювання принципів розбіжностей між експертами; дослідження причин розбіжностей у думці; аналіз кожним експертом сумарного результату і зміна (збереження) своєї думки; виявлення і формування достовірної, переважної думки; визначення результуючих експертних оцінок.

4. Коректна обробка й аналіз результатів експертизи.

5. Розробка комп'ютерних програм підтримки процесу проведення експертизи.

Оцінити компетентність експерта можна такими способами: методом самооцінки; оцінки результатів минулої прогностичної роботи експерта; шляхом спеціального анкетування (тестування). Досвід свідчить про те, що найефективніше оцінити компетентність експерта можна за допомогою регламентованої самооцінки [103].

Спираючись на власний досвід, знання та інтуїцію, експерти повинні оцінити за 10-бальною шкалою силу впливу тієї чи іншої складової господарського потенціалу регіону на формування конкурентних переваг регіону [101].

Для визначення списку сильних взаємозв'язків порівнюють результати експертного дослідження. Аналіз цих результатів дозволяє виділити спільне в думках експертів і сформувати робочий список сильних взаємозв'язків. Побудована матриця синергізму є зручним інструментом для прийняття рішень про проведення тих або інших змін в одних елементах господарського потенціалу і реакції на них інших елементів господарського потенціалу в цілому. Підсумковий набір сильних взаємозв'язків пропонується експертам. Експерти здійснюють ранжування їх за ступенем важливості для прийняття рішень про формування конкурентних переваг регіону [101].

При дослідженні господарського потенціалу регіону необхідно враховувати такі основні аспекти аналізу в рамках системного підходу [249]:

- 1) елементний аспект – виявлення структури потенціалу:
 - види потенціалів;
 - диференційовані характеристики потенціалів;
 - спільність і потужність потенціалів;
- 2) структурний аспект – встановлення структурних характеристик системи потенціалів:
 - типи зв'язків, кількісні та якісні взаємозалежності;
- 3) функціональний аспект – виявлення функцій потенціалів у системі територіального розвитку:
 - порівняння функцій з метою визначення схожості й відмінностей; виявлення функціональної структури територіального потенціалу;
- 4) інтеграційний аспект – з'ясування суперечностей в системі потенціалів, шляхів і способів вирішення знайдених протиріч:
 - визначення ієрархії потенціалів залежно від значущості для стійкого розвитку координаційних зв'язків системи потенціалів із зовнішнім відносно території середовищем;
 - визначення тісноти даних зв'язків;

5) історичний аспект – розгляд потенціалів території крізь призму їх історичного розвитку:

- виявлення етапів у формуванні та розвитку потенціалів;
- порівняння виявлених тенденцій із загальноукраїнськими особливостями розвитку.

Герасимчук З.В. спеціалізацію регіонів держави визначає за певними показниками, хоча у літературі з приводу цього існують значні критеріальні відмінності [35, с.46]:

1) коефіцієнт міжрайонного вивозу продукції даного виду економічної діяльності (коефіцієнт товарності), який розраховують відношенням вартості продукції даного виду економічної діяльності, що вивозиться за межі регіону, до загальної вартості продукції виду економічної діяльності, що виготовляється в регіоні. Види економічної діяльності, по яких більша частина продукції вивозиться за межі країни (регіону), належать до спеціалізованих;

2) коефіцієнт локалізації (спеціалізації, зосередження), який визначається відношенням частки певного виду економічної діяльності у загальному обсязі виробництва регіону до частки того ж виду економічної діяльності у виробництві країни. Якщо при розрахунку коефіцієнт локалізації дорівнює або більший за одиницю, то вид економічної діяльності в регіоні належить до спеціалізованого; якщо менше за одиницю – він має обслуговуюче значення;

3) коефіцієнт виробництва продукції на душу населення, який визначається відношенням частки виробництва продукції виду економічної діяльності регіону у виробництві продукції відповідним видом економічної діяльності в масштабі всієї країни до питомої ваги чисельності населення регіону у загальній чисельності населення країни. Види економічної діяльності, по яких коефіцієнт виробництва продукції на душу населення вищий за одиницю, належать до спеціалізованих. Якщо ж коефіцієнти більші за два, то це свідчить про високу товарність даного виду економічної діяльності.

Найважливішою складовою господарського потенціалу регіонів є виробничий потенціал. Виробничий потенціал регіону має конкретну вартісну оцінку і функціонує в різних формах виробничого капіталу. Форми виробничого капіталу [164]:

- основний та обіговий;
- фонди обігу;
- обігові кошти.

Найвагомішим є показники основних фондів підприємств, які характеризують загально-потенційні можливості регіону. Характеристика виробничого потенціалу регіону має проводитися через його галузеву структуру і

за формами власності основних фондів регіону. При управлінні виробничим потенціалом особлива роль надається цим методам (програми господарського розвитку регіону). Кількісні характеристики виробничого потенціалу регіону доповнюються якісними характеристиками (ступінь зношення основних фондів – основна з них). Аналіз виробничого потенціалу регіону не повинен бути лише зрізом його певного статичного стану, а має доповнюватися динамічними змінами за певний проміжок часу [217, с. 82].

О.Ф. Балацький при розгляді структури господарського потенціалу виділяє в його складі активну та пасивну частини в залежності від ступеня залучення в господарський оборот. Активна частина господарського потенціалу являє ресурси, які на момент обліку залучені в економічну діяльність, пасивна частина представлена економічними ресурсами, які є наявними, врахованими, але не задіяні в державному обороті [17]. Вище згаданий автор пропонує оцінювати господарський потенціал території як визначення його розміру у вартісному виразі активної частини. Так, запропоновані ним чотири показники дозволяють виявити та оцінити резерви економічної системи території, а також оцінити економічну ефективність витрат у відтворенні господарського потенціалу та його елементів:

– оцінка ступеня залучення економічних ресурсів до господарського обігу через зрівняння оцінок активної частини та загальним розміром господарського потенціалу;

– оцінка ступеня використання активної частини господарського потенціалу через зіставлення показників реалізації господарського потенціалу з економічною оцінкою активної частини;

– оцінка ступеня використання повного господарського потенціалу території через зіставлення показників реалізації господарського потенціалу з його економічною оцінкою.

– оцінка ефективності вкладених коштів до формування та розвитку господарського потенціалу території через порівняння його економічної оцінки з загальним об'ємом економічних ресурсів, які мають кількісний вимір [7].

Лешанич С.Є. вважає, що найбільш детально інтегральна сутність потенціалу економічної системи в ринкових умовах описана в роботі О.Ф. Балацького, в якій усі складові потенціалу оцінюються та трансформуються в єдиний інтегральний показник. Даний метод полягає в кількісній оцінці потенціалу та є важливим інструментом стратегічного управління, який дозволяє реалізувати ресурсний підхід в управлінні і підвищити конкурентоздатність системи [95].

Адаптувавши дану методику до поняття господарського потенціалу регіону, Лешанич С.Є. визначає останній як інтегральну величину, що включає наступні складові елементи:

$$EP = f(TP; VP; RP; INFП; INNOBP; FP), \quad (1.6)$$

де: EP – господарський потенціал регіону; TP – трудовий потенціал; VP – виробничий потенціал; RP – ресурсний потенціал; INFП – інформаційний потенціал; INNOBP – інноваційний потенціал; FP – фінансовий потенціал.

При цьому складові елементи – чинники господарського потенціалу регіону – поділяються на структурні показники. Таким чином, інтегральну величину господарського потенціалу регіону можна представити у вигляді ієрархічної структури, яка включає три рівні деталізації:

I рівень відображає власне інтегральну оцінку господарського потенціалу регіону;

II рівень відображає аналіз чинників – складових господарського потенціалу регіону;

III рівень містить блоки, з яких формуються показники чинників господарського потенціалу регіону.

В результаті третій рівень господарського потенціалу регіону об'єднує 35 показників, виділених методом головних компонент (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Значення факторних навантажень показників*

№ з/п	ПОКАЗНИК
1. ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ (TP)	
1.	Загальні коефіцієнти народжуваності, на 1000 осіб наявного населення
2.	Коефіцієнти природного приросту (скорочення) населення, на 1000 осіб наявного населення
3.	Зайняте населення віком 15-70 років, тис. Осіб
4.	Безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років, тис. Осіб
5.	Працевлаштування зареєстрованих безробітних, осіб
6.	Зміна обсягів наявних реальних доходів населення, відсотків до попереднього періоду
7.	Співвідношення між заробітною платою і прожитковим мінімумом, %
2. ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ (VP)	
8.	Індекси промислової продукції, % до попереднього року
9.	Індекси продукції сільського господарства, % до попереднього року
10.	Вантажооборот автомобільного транспорту, млн. ткм.
11.	Пасажиरोоборот автобусів, млн. пас-км
12.	Забезпеченість населення основними домашніми телефонними 44омашню44и, на 100 сімей; одиниць
13.	Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн.

14.	Обсяг реалізованих послуг, млн. грн.
15.	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
3. РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ (RP)	
16.	Площа земель регіонів України, тис. Га
17.	Площа сільськогосподарських угідь у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств та господарств населення, тис. Га
18.	Відтворення лісів, га
19.	Забір води із природних водних об'єктів, млн. куб. м
20.	Добування водних біоресурсів, т
4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ (INFП)	
21.	Частка працівників, що використовували комп'ютер; %
22.	Частка підприємств із персональними комп'ютерами (у тому числі орендованими), у % до загальної кількості підприємств
23.	Кількість підприємств, які використовували внутрішню комп'ютерну мережу (Інтернет)
24.	Кількість підприємств, які використовували бездротовий доступ для своєї внутрішньої комп'ютерної мережі
25.	Кількість підприємств, які мали функціонуючу 45омашню сторінку у внутрішній комп'ютерній мережі
26.	Кількість підприємств, які мали розширену внутрішню комп'ютерну мережу
27.	Кількість підприємств, які мали доступ до Інтернет
5. ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ (INNOBP)	
28.	Кількість інноваційно активних підприємств у промисловості, один.
29.	Впровадження інноваційних технологічних процесів у промисловості, процесів
30.	Впровадження інноваційних (нових) видів продукції у промисловості, найменувань
31.	Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, один.
6. ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ (FP)	
32.	Рентабельність операційної діяльності підприємств, %
33.	Питома вага збиткових підприємств, %
34.	Капітальні інвестиції на одну особу населення, грн.
35.	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах; грн.

*- складено автором на основі [95]

Повнота і вірогідність інформаційного простору показників, які дають характеристику третього рівня господарського потенціалу регіону, багато в чому впливає на ефективність його використання. Важливість кожного з показників доцільно виразити через систему вагових коефіцієнтів, необхідність введення яких обумовлена тим, що чинники, що формують інтегральну величину господарського потенціалу регіону, різні за своєю значимістю. Використання ж системи вагових коефіцієнтів дасть можливість порівняти показники кожного чинника. Це робить величину господарського потенціалу регіону та методика його

оцінки універсальними для використання на різних рівнях агрегування – від мікро- до макрорівня, а також надає показнику господарського потенціалу регіону певну гнучкість в умовах подальшого розвитку ринкових відносин та можливої зміни пріоритетів в регіональному управлінні.

Таким чином, величину господарського потенціалу регіону пропонується обчислювати послідовно як суму його чинників від третього до першого рівня з врахуванням вагових коефіцієнтів за кожним з показників:

$$X_j = \sum_{i=1}^n k_i x_{ij} \quad (1.7)$$

де x_j – оцінюваний показник; k_i – ваговий коефіцієнт i -ої складової показника; x_{ij} – i -та складова, j -ого показника; n – кількість складових показника.

Методика оцінки господарського потенціалу регіону, відображена на рис. 1.3, полягає у послідовному оцінюванні показників господарського потенціалу регіону з врахуванням їх вагових коефіцієнтів.

Рис. 1.3. Етапи методики оцінки інтегрального показника господарського потенціалу регіону

*- складено автором на основі [95]

Згідно описаної методики оцінка господарського потенціалу як підсумкового показника може бути здійснена як на рівні підприємства, так і на рівні корпорації, регіону чи держави. Це дозволяє вважати дану методику універсальним інструментом визначення ефективності діяльності суб'єктів господарювання будь-якого рівня ієрархії.

Важливе значення для оцінки господарського потенціалу регіону має управлінська складова.

В сучасному світі всі процеси, що відбуваються в державах значною мірою залежать від управління. Саме через різні інституції держава взаємодіє з суб'єктами господарювання та суспільством. Особливо така взаємодія стосується сфер господарювання, оскільки господарство не може повною мірою обійтися без вдалого управління. Так і господарський потенціал регіону значною мірою залежить від вдалого управління.

Глобальне уповільнення економічного зростання через велику економічну кризу в 2008 році та останні події в Україні мають більший вплив на соціальний розвиток та господарський потенціал нашої держави. Реалізація впливу політичних заходів потребує часу. Короткострокові скорочення розвитку здаються неминучими в той час як відновлення економіки може зайняти місяці і навіть роки. Численні і негативні наслідки економічного спаду, в основному помітно на зайнятості, яка помітно падає. Крім того, державні кошти спрямовуються на підтримку фінансового сектора для уникнення повного руйнування фінансової системи і, як наслідок, розподіл державних ресурсів для ризиків соціального розвитку посувається далі серед пріоритетів фінансування. Це все чинить значний вплив на становище соціально вразливих верств населення, серед яких пенсіонери, люди похилого віку, сироти, інваліди тощо.

Для досягнення стійкого фінансового і соціального відновлення, Україна не повинна просто вирішити рецесію, але перетворити її в можливість для створення більш продуктивної, інноваційної, більш ефективної економіки, з відкритими і інклюзивними ринками праці, пропонує більш згуртоване і рівне суспільство з відповідними робочими місцями, які реагують на соціальні проблеми Української держави, серед яких демографічне старіння населення, зміна клімату та глобалізація. Саме тому необхідно для розвитку господарського потенціалу застосовувати такі інструменти як стратегічне управління та планування.

Отже, зупинимось коротко на основних дефініціях стратегічного управління соціально-економічним розвитком. Розпочнемо з самої сутності поняття «стратегія».

На думку Л. Швайка, стратегія – це узагальнена модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає кри-

тичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату [251].

Більш повне і змістовне, на нашу думку, визначення цієї категорії дав І. Костюк, який стверджує, що стратегія – це сукупність дій визначення способу передбачити майбутнє, визначити можливі шляхи негативного впливу на країну і заходи для його запобігання, а також розроблення методів для досягнення вищого показника економічного та соціального рівня розвитку. Отже, стратегія економічного розвитку – це набір рішень, розроблених виходячи з можливостей країни і її поточного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращення рівня життя населення, збільшення експорту товарів, прискорення власного виробництва, зниження залежності від іноземних енергоносіїв [87].

Стратегічному управлінню передують стратегічне планування, оскільки воно більше підходить до розроблення стратегії, а якраз управління, до її реалізації.

На сьогодні існує багато думок науковців, щодо визначення категорії стратегічного планування. З. Шершньова стверджує, що стратегічне планування – це систематизовані та більш менш формалізовані зусилля усієї організації, спрямовані на розробку стратегій, оформлення їх у вигляді стратегічних планових документів різного типу, організацію виконання цих стратегічних планів, проектів і програм [255, с. 421].

О. Скібицький дотримується, думки, що стратегічне планування – це управлінський процес розробки стратегій, що сприяють виживанню [206, с. 48].

М. Мартиненко дотримується іншої думки, а саме довгострокове комплексне планування, орієнтоване на кінцеві результати [106, с. 48].

Погоджуємося з науковцем В. Василенко, що вважає, що стратегічне планування – це набір (вибір) конкретних дій і рішень, що починаються керівництвом і ведуть до реалізації стратегій, що забезпечують реалізацію досягнення поставлених цілей [23, с. 366].

Також цікавим є твердження В. Рохчин – особливий вид стратегічної діяльності, яка полягає у розробці стратегічних рішень, які передбачають встановлення таких цілей та стратегій поведінки об'єктів управління, реалізація яких забезпечить їх функціонування в довгостроковій перспективі, швидку адаптацію до умов зовнішнього середовища [198, с. 11].

Визначившись що таке стратегія і стратегічне планування можемо узагальнити і запропонувати власне визначення стратегічного управління розвитком господарського потенціалу, як набір заходів, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток у відповідності з розробленою стратегією, що досягається завдяки спільним зусиллям

органів влади, бізнесу та громадськості і в результаті чого відбувається сталий розвиток держави та регіонів, а також утримуються конкурентні позиції на глобальному рівні.

Відповідно до управлінських принципів основою для розвитку господарського потенціалу регіону повинна стати чітко побудована система індикативного державного планування, що складається із стратегічного і тактичного планування (табл. 1.7). Як відомо, найважливішим компонентом стратегічного планування виступає постановка довгострокових цілей розвитку.

Таблиця 1.7

Особливості стратегічного та оперативного управління господарським потенціалом регіону*

Ключові характеристики управління	Оперативне управління	Стратегічне управління
1. Призначення (місія)	Життєзабезпечення Карпатського регіону, підтримання рівня його розвитку	Розвиток держави в довгостроковій перспективі за допомогою формування динамічного балансу із зовнішнім середовищем
2. Основне спрямування управління	Погляд всередину регіону, пошук шляхів більш ефективного використання його ресурсів	Погляд назовні, пошук нових можливостей у конкурентній боротьбі, відслідковування змін у зовнішньому середовищі та адаптація до них
3. Врахування фактора часу	Орієнтація на короткострокову і середньострокову перспективи	Орієнтація на довгострокову перспективу
4. Основні чинники побудови систем управління	Функції та організаційні структури, процедури, техніка, технологія	Люди, системи інформаційного забезпечення, ринок
5. Управління персоналом	Погляд на працівників як на ресурс організацій, виконавців окремих робіт і функцій	Погляд на працівників як на основу організації, її основну цінність і джерело благополуччя
6. Оцінка ефективності діяльності та управління	Ефективність визначається через раціональність використання господарського потенціалу	Ефективність виражається в тому, наскільки своєчасно регіон може реагувати на нові виклики і змінюватися залежно від них

*- складено автором на основі [10, с. 14]

У зв'язку з цим можна виділити три етапи діяльності органів державної влади [38]:

1) планування діяльності, ресурсів, результатів;

- 2) виконання діяльності, ресурсів, результатів;
- 3) звітність за діяльність, ресурси, результати.

Таблиця 1.7 свідчить про те, що управління господарським потенціалом регіону ґрунтується на людському потенціалі як основі організації або на територіальній громаді як основі будь-якої території, що спрямовує їх діяльність на задоволення запитів споживачів (громадян), вчасно регулює і забезпечує необхідні зміни об'єкта управління, що можуть чинити певні дії на виклики з боку зовнішнього середовища. Саме цей аспект дозволяє досягти необхідного рівня розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону. У ході здійснення стратегічного планування та стратегічного менеджменту постійно проводиться моніторинг, в результаті якого встановлюється, що необхідно робити сьогодні з метою досягнення окреслених цілей у майбутньому. Проте, водночас, управління господарським потенціалом Карпатського регіону є процесом, який визначає певну послідовність дій щодо розробки та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку, яка складається з постановки цілей, розробки стратегії, обґрунтування необхідності певного набору необхідних ресурсів та комунікацію із зовнішнім середовищем, що сприятиме регіону досягати виконання поставлених завдань.

При цьому варто зазначити, що управління господарським потенціалом регіону повинне відбуватися на основі наступних принципів:

- об'єктивності, що передбачає врахування попереднього досвіду та інформації, що зібрана в ході розробки напрямів управління;
- цілепокладання, яке передбачає чітке формування конкретних стратегічних цілей та мети досягнення цілей;
- результативності, що передбачає спрямування повної сукупності заходів, що були внесені до напрямів управління на отримання кінцевого результату, а саме досягнення поставлених цілей;
- ефективності, що передбачає визначення ефективності реалізації управління шляхом співвідношення затрачених сил та отриманих результатів поліпшення економічного та соціального стану Карпатського регіону;
- пріоритетності, що передбачає включення до числа основних напрямків управління найбільш важливих завдань, реалізація яких дозволить досягти гармонійного розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону;
- компетентності, що означає залучення до процесу управління широкого кола експертів, що володіють знаннями у сферах господарювання регіону;
- комплексності, що передбачає створення інноваційної економічної структури, що базується на постулатах соціального консенсусу;

– спадкоємності, що передбачає залучення до процесу управління представників усіх зацікавлених сторін з метою забезпечення спадковості даного процесу;

– альтернативності, що передбачає розробку паралельних альтернативних планів;

– прозорості, що передбачає відкритість та прозорість дій всіх суб'єктів під час управління, широке висвітлення їх діяльності у ЗМІ, залучення стейкхолдерів;

– ситуаційності, що передбачає виявлення, оцінку, врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, а також сценаріїв дій, у результаті виникнення можливих варіантів розвитку залежно від їх комбінації.

За процесами, що відбуваються в ході розвитку господарського потенціалу регіону ведеться постійний контроль одержаних результатів на всіх рівнях. Процес проведення контролю за розвитком господарського потенціалу наведено на рис. 1.4.

Отже, враховуючи вищевикладене вважаємо за доцільне розробити модель оцінки господарського потенціалу регіону, яка заснована на групах показників, що характеризують його поточний стан. Основна задача моделі полягає у розрахунку інтегральних показників господарського потенціалу Карпатського регіону, які також можна використовувати на рівні інших регіонів, соціально-економічних систем тощо. В основі розробленої моделі лежить ранговий метод, який полягає у визначенні місця (рангу) досліджуваної території в певній системі зіставлення територій.

Ранговий метод дозволяє виявити найбільш значущі чинники господарського потенціалу Карпатського регіону та інтегрувати їх. Найбільш широко застосовується інтегральний показник господарського потенціалу регіону, представлений у вигляді суми 1.8 [240, с.156]:

$$I_p = \sum_{i=1}^n b_i K_i \quad (1.8)$$

де: K_i – одиничні показники господарського потенціалу Карпатського регіону, які відносяться до групи факторів, що характеризують даний об'єкт; b_i – вагомості групи чинників в загальній сумі, що визначаються експертним шляхом, сума питомих ваг яких дорівнює одиниці.

Отже, запропонована нами модель оцінки господарського потенціалу регіону допоможе отримати дані про його стан та з'ясувати який його сегмент необхідно посилювати, що значно сприятиме взаємодії суб'єктів господарювання та суспільства з органами управління територіями регіону.

Алгоритм управління господарським потенціалом регіону зображений на рисунку. 1.5.

Рис 1.4. Процес проведення контролю та аудиту розвитку господарського потенціалу регіону*

*- власна розробка автора

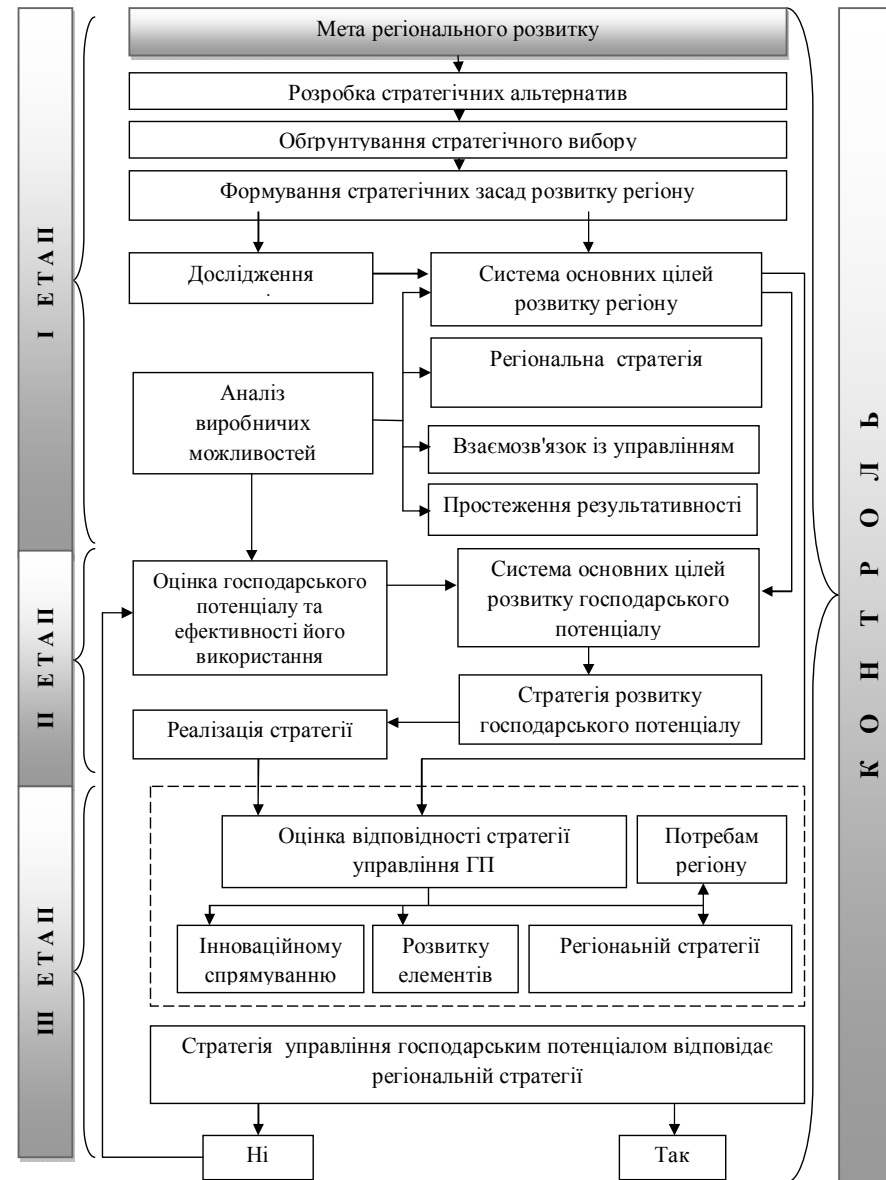

Рис. 1.5. Алгоритм управління господарським потенціалом регіону*

*- власна розробка автора

Отже, на першому етапі формується мета розвитку господарського потенціалу регіону, яка включає розробку стратегічних альтернатив, обґрунтування стратегічного вибору та формування стратегічних засад розвитку господарського потенціалу. Після цього здійснюється аналіз виробничих можливостей, що складається з аналізу системи основних цілей розвитку регіону, регіональної стратегії, взаємозв'язку із управлінням та простеження результативності.

Щодо другого етапу, то він включає в себе оцінку господарського потенціалу та ефективності його використання, яка формує систему основних цілей розвитку та стратегію розвитку господарського потенціалу. Також на цьому етапі відбувається реалізація стратегії.

На третьому етапі здійснюється оцінка відповідності стратегії управління господарським потенціалом, яка формується на основі відповідності інноваційному спрямуванню, розвитку елементів потенціалу, регіональній стратегії розвитку та потребам населення.

Після третього етапу здійснюється оцінка відповідності стратегії управління господарським потенціалом регіональній стратегії. Якщо ця стратегія відповідає загальній стратегії регіону, то управління господарським потенціалом регіону ефективно, а якщо ні, то слід повернутися на другий етап, а саме до оцінки господарського потенціалу та ефективності його використання і скоригувати показники у відповідності до загальної стратегії регіону.

Слід зазначити, що протягом усього процесу управління нами запропоновано здійснювати аудит управління господарським потенціалом регіону, який дасть змогу не тільки контролювати процес управління, а й при необхідності коригувати його.

Ще однією важливою складовою управління господарським потенціалом регіону є методи, в структуру яких входять: засоби, способи і прийоми (рис. 1.6).

Методи управління – це способи здійснення функцій управління, що забезпечують досягнення поставлених цілей. За допомогою методів управління керуюча система впливає на керовану (структурних підрозділів управління, виконавців). Значення методів управління визначає їхню спрямованість на досягнення цілей у більш стислі терміни за умов раціонального використання ресурсів [157, с. 400].

Способи управління господарським потенціалом регіону – це дії, які дають можливість досягти певних результатів у досягненні ефективного управління господарським потенціалом. Засоби управління господарським потенціалом регіону – це інструменти, за допомогою яких здійснюється вплив для досягнення ефективного управління господарським м потенціалом. Прийоми управління господарським потенціалом

– складові елементи форм реалізації методів управління господарським потенціалом регіонів, що застосовуються у конкретній ситуації.

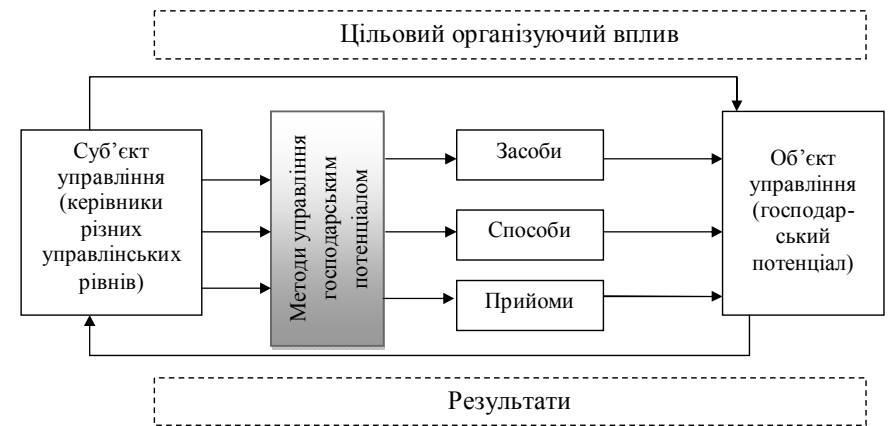

Рис. 1.6. Структура методів управління господарським потенціалом регіону*

*- власна розробка автора

Регулюючий вплив на об'єкти управління здійснюється за допомогою спеціальних засобів та прийомів, а саме [157, с. 399]: доведення планових завдань; економічне та моральне стимулювання; матеріальна відповідальність; проведення нарад; оголошення наказів та розпоряджень; організаційне регламентування та нормування.

Виділяючи структуру методів управління господарським потенціалом регіону, можна їх розподілити за класифікаційними ознаками на такі складові: з позицій закону – правові та неправові; за напрямом впливу – адміністративні та психологічні; з позицій впливу суб'єкта управління на об'єкт управління – прямого впливу та непрямого впливу; за масштабом застосування – загальносистемні та локальні; з точки зору організації управління – одноосібні, колегіальні, колективні, комбіновані та регламентарні методи; з позицій науковості – пізнання (пізнавально-програмуючі) та впливу (організаційно-регулюючі); з позицій мотивації управлінської діяльності – заохочення, переконання та примусу; з позицій комплексності – загальні (нормативно-правові, адміністративні, соціально-психологічні (пропагандистські) та економічні) та спеціальні – стратегічне планування; за функціональним призначенням – нормативно-правові, адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні та соціально-психологічні; за функціональними площинами – планування, організації, стимулювання та контролю; за формою впливу – кількісні та якісні (рис. 1.7).

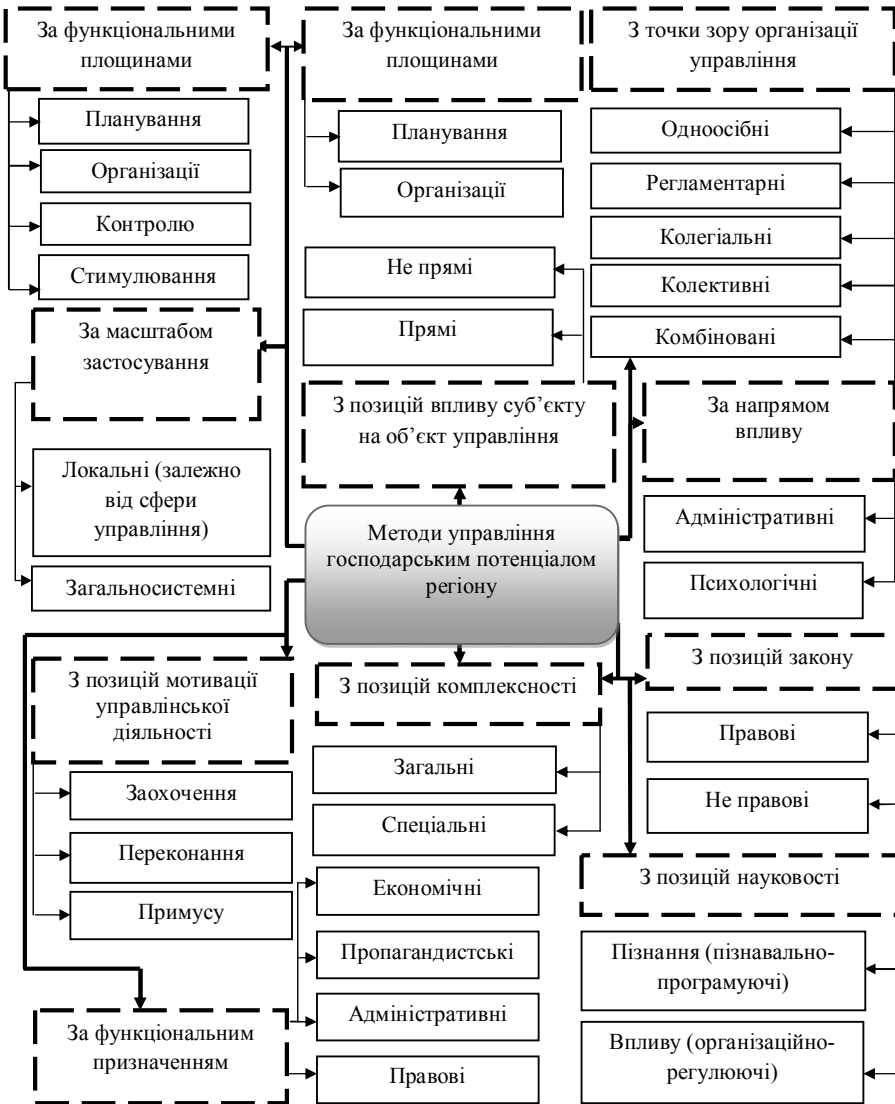

Рис. 1.7. Методи управління господарським потенціалом регіону*

*- узагальнено автором на основі [157, с. 401; 4]

Застосування визначеної системи методів управління господарським потенціалом регіону, здійснюється за допомогою специфічних засобів, способів та прийомів впливу. Особливості застосування методів управління господарським потенціалом регіону наведено в табл. 1.8.

Особливості застосування методів управління господарським потенціалом регіону*

№ з/п	Класифікаційна ознака	Назва методу	Застосування
1	За функціональними площинами	Планування	При здійсненні планування ефективності управління господарським потенціалом
		Організації	Організація управління господарським потенціалом
		Контролю	Контроль з боку керівництва
		Стимулювання	Стимулювання трудової діяльності під час управління господарським потенціалом
2	3 позицій впливу суб'єкта на об'єкт	Прямого впливу	Здійснення управління керівництвом напряму без посередників
		Непрямого впливу	Здійснення управління керівництвом через відповідні структурні підрозділи
3	3 точки зору організації управління	Одноосібні	Прийняття рішень керівником
		Колегіальні	Прийняття рішень акціонерами
		Колективні	Прийняття рішень трудовим колективом
		Комбіновані	Прийняття спільних рішень керівником, акціонерами та трудовим колективом
		Регламентарні	Методи, що ґрунтуються на процедурах прийняття управлінських рішень
4	За напрямом впливу	Адміністративні	Методи прямої дії, які носять директивний, обов'язковий характер і засновані на дисципліні, відповідальності, владі, примушенні
		Психологічні	Впливають на соціальні відносини шляхом морального заохочення, соціального планування, особистий приклад, регулювання між особових та міжгрупових відносин, створення та підтримка морального клімату
5	3 позицій закону	Правові	Шляхом застосування законів та нормативно-правових актів, а також внутрішніх документів
		Не правові	Шляхом застосування психологічних та соціальних прийомів
6	3 позицій мотивації управлінської діяльності	Заохочення	Стимулювання управлінської діяльності шляхом преміювання
		Примусу	Шляхом роз'яснення та обговорення рішень щодо управління господарським потенціалом шляхом застосування примусових заходів адміністративного впливу передбачених законними або підзаконними адміністративно-правовими нормами та виконання загальних правил поведінки в колективі
7	3 позицій науковості	Пізнання	Проведення конференцій, написання наукових робіт, що включає такі наукові категорії як аналіз, синтез, індукція, дедукція та моделювання
		Впливу	Організації та регулювання управління господарським потенціалом

8	За функціональним призначенням	Правові	Підготовка та прийняття внутрішніх регулюючих документів
		Адміністративні	Засоби адміністративного впливу на діяльність структурних підрозділів
		Пропагандистські	Поширення інформації стосовно стану управління господарським потенціалом підприємства
		Економічні	Система прийомів та способів впливу на виконавців за допомогою конкретного співставлення витрат та результатів (матеріальне стимулювання та санкції, фінансування та кредитування, заробітна плата, собівартість, прибуток, ціна)
9	З позицій комплексності	Загальні	Загальні методи управління та менеджменту
		Спеціальні	Спеціальні методи управління господарським потенціалом регіону
10	За масштабом застосування	Загально-системні	Здійснення управління господарським потенціалом в системі управління регіоном (в загальній стратегії регіону)
		Локальні	Стратегія управління господарським потенціалом
11	За формою впливу	Кількісні	Дозволяють визначити результат або напрям впливу через критерії, які можуть бути обраховані; визначення планових показників діяльності структурних підрозділів та окремих виконавців
		Якісні	Забезпечують зміну умов праці (заходи з охорони праці та удосконалення робочого місця), психологічний клімат в колективі

*- узагальнено та доповнено автором на основі [157, с. 402]

Таким чином, нами вище описано методи управління господарським потенціалом регіону, які розподілені згідно одинадцяти класифікаційних ознак, а саме: за функціональними площинами, з позицій впливу суб'єкта на об'єкт, з точки зору організації управління, за напрямом впливу, з позицій закону, з позицій мотивації управлінської діяльності, з позицій науковості, за функціональним призначенням, з позицій комплексності, за масштабом застосування та за формою впливу.

В управлінні господарським потенціалом регіону чільне місце посідає організаційно-економічний механізм.

Організаційно-економічний механізм відтворення та дієвості господарського потенціалу регіону повинен ґрунтуватись на використанні системи показників, що характеризують кількісний та якісний їх стан, тенденції використання, наявні резерви. Все це поєднується в межах загального методу управління ресурсами, методики прийняття управлінських рішень. Фактори, що впливають на використання господарського

потенціалу, охоплюють заходи, пов'язані з використанням резервів, що мають організаційний характер, і не вимагають більших інвестиційних вкладень. По змісту ці фактори можна розділити на соціально-економічні й організаційно-технічні, а за місцем виникнення – на зовнішні й внутрішні. В узагальненому виді класифікація обох груп факторів представлена в табл. 1.9.

Таблиця 1.9

Класифікація факторів, що впливають на господарський потенціал регіону*

№ з/п	Фактори впливу зовнішнього середовища на господарський потенціал регіону	№ з/п	Фактори впливу внутрішнього середовища на господарський потенціал регіону
1	Політичні (рівень політичної стабільності в суспільстві; наявність лобістських груп у законодавчих органах, корупція; напрям розвитку політичної системи; вектор міжнародної політики держави; характер політичної боротьби; рівень громадської підтримки програми розвитку держави; міжнародні угоди і зобов'язання, що стосуються бізнесу і виробництва; наявність протекціонізму вітчизняному виробникові у рішеннях ВР і Уряду)	1	Ступінь морального і фізичного зносу об'єктів нерухомості регіону
		2	Стан матеріально-технічної бази і ступінь морального і фізичного зносу наявних в регіоні засобів
		3	Стратегія регіону
		4	Рівень фінансового потенціалу регіону
2	Економічні (рівень економічного розвитку держави (ВВП на душу населення); ступінь розвитку виробництва товарів заданої номенклатури; стан виконання державного (обласного, міського) бюджету; темп інфляції; рівень безробіття; рівень оподаткування; рівень доходів населення (середня зарплата); борги по заробітній платі)	5	Рівень іміджу регіону й інтелектуальний потенціал
		6	Рівень трудових ресурсів
		7	Екологічний стан
		8	Розвиток інфраструктури
3	Правові	9	Наявність інноваційних можливостей і потенціалу
4	Екологічні (стан природних ресурсів країни; величина витрат на підтримку екологічної безпеки діяльності підприємства; толерантність суспільства до впливу підприємства на екологію регіону; рівень забруднення навколишнього середовища)	10	Стан розвитку освітньої мережі
		11	Забезпечення енергетичними ресурсами
5	Науково-технічні (інновації в галузі створення товарів; інновації в технології; інновації в менеджменті; інновації в маркетингу)	12	Відповідність регіональної стратегії цілям загальнодержавної

6	Демографічні (чисельність населення держави (регіону); вікова структура населення; рівень народжуваності; рівень смертності; чисельність працездатного населення країни (регіону))	13	Наявність передових технологій і сучасного устаткування
		14	Ефективність діяльності суб'єктів, що діють в межах регіону
7	Соціально-культурні (освітній рівень; соціальна забезпеченість (співвідношення середня пенсія /прожитковий мінімум); криміналізація суспільства)	15	Ефективність публічного управління
		16	Конкурентоспроможність проєкції регіону
		17	Стан дорожнього господарства

*- *ророблено автором*

Отже, урахування факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на господарський потенціал регіону, що взаємодоповнюють один одного, є обов'язковим при оцінці, аналізі господарського потенціалу регіону та плануванні його використання та розвитку.

1.4. Стратегічна складова формування господарського потенціалу регіону

Сучасний розвиток регіонів є об'єктивно необхідною умовою розвитку всієї країни. На сьогодні вже доведено той факт, що головною рушійною силою будь-якої національної господарської системи є регіони, саме на їх рівні вирішуються основні питання щодо відтворення продуктивних сил, щодо формування основних перспективних напрямків розвитку господарських систем, щодо вибору конкретних інструментів та заходів реалізації проєктів господарського розвитку, щодо задоволення базових соціальних та економічних потреб населення. Фахівці відзначають, що «для України регіональний підхід до забезпечення стійкого розвитку країни є особливо актуальним через нерівномірність та диспропорції у розвитку всієї сукупності суспільно-економічних і екологічних процесів, які є унікальними для кожного регіону, та неузгодженість шляхів вирішення існуючих проблем. Сама по собі диференціація є об'єктивним явищем, але коли йдеться про десятки, іноді сотні разів, варто говорити про надмірні диспропорції на межі із загрозами» [22, с. 144].

Така ситуація вимагає подальшого вивчення й аналізу особливостей розвитку регіону, що дає можливість об'єктивно оцінювати та передбачати майбутній стан, диференційовано управляти процесами, прогнозувати розвиток соціальної, економічної та екологічної сфер та ефективно використовувати господарський потенціал [36, с. 3].

Підтримуючи точку зору академіка АЕН України О.Б. Коротич, яка розмежовує у використанні основні терміни, зауважимо, що:

– під державною політикою будемо розуміти політику держави щодо її внутрішнього та зовнішнього середовища, яка формується при розробці стратегії розвитку держави на основі докладного аналізу ситуації, що склалася у державі та поза її межами, а реалізується через рішення та дії народу (для демократичних держав), органів державної влади й керівництва країни у процесі здійснення державного управління усіма сферами життєдіяльності держави;

– під державною регіональною політикою будемо розуміти стратегічну лінію поведінки держави, модель досягнення загальнонаціональних цілей, систему цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави стосовно регіонів для вирішення питань щодо просторового аспекту їх цілісного господарського розвитку, які розробляються й утілюються від імені і в інтересах держави та всього народу цієї держави;

– під політикою регіонів будемо розуміти стратегічну лінію поведінки самих регіонів, здійснювану на базі загальнодержавного законодавства, що виходить з інтересів адміністративного регіону та громади цього регіону і стосується як забезпечення комплексного розвитку господарської територіальної системи адміністративного регіону, так і регіональних систем районного рівня, що входять до його складу [86].

Для України, як і для її регіонів, розробка власної стратегії розвитку великою мірою визначається соціально-економічними проблемами перехідного періоду, однією з характерних ознак якого є наявність наслідків колишніх моделей розвитку. Довготривала структурна криза, екстенсивний тип розвитку, який спостерігався в Україні за часів СРСР, спрямування результатів науково-технічного прогресу переважно на оборонні цілі призвели до таких сучасних наслідків, як сполучення індустріальної моделі з елементами доіндустріальних форм розвитку. Проявляє себе феномен економічного дуалізму у існуванні одночасно в рамках однієї економічної системи різних способів виробництва, споживання, ринків праці, що вступають у протиріччя один з одним. Такі явища характерні для перехідних періодів розвитку економіки [180].

Дослідження стратегічного управління господарським потенціалом регіону зумовлена наступними чинниками [28, с. 79]:

По-перше, забезпеченням гармонійного розвитку людини та власного рівня її добробуту, як інструменту економічного та соціального становлення регіональної політики, що є основною метою діяльності демократичної держави та ключовими вимірами прогресу сучасного суспільства.

По-друге, регіональна політика зорієнтована на створення відповідних умов для досягнення екологічно безпечного соціально орієнтованого

ного економічного розвитку, який у сучасній економічній літературі одержав назву «сталий розвиток».

По-третє, необхідною умовою стратегічного управління регіоном є якісне й ефективне державне управління. Підвищення якості державного управління є розбудова потенціалу місцевих органів влади, що забезпечується через децентралізацію державного управління – регіоналізацію. Регіоналізація управління означає децентралізацію управління, при якій центральні органи влади делегують регіональним органам повноваження і відповідальність за ефективне прийняття рішень з питання розвитку відповідного регіону. Регіон у цьому випадку виступає адміністративно територіальною одиницею - областю. Необхідність регіоналізації викликана ростом масштабів суспільного виробництва, ускладненням управління і зменшенням можливості враховувати в центрі особливості кожного регіону.

Органи влади під час реалізації стратегічних відносин у регіонах для прийняття управлінських рішень повинні використовувати таку інформацію:

- визначені стратегією регіону заходи, що стимулюють розвиток господарського потенціалу;
- генеральний план міста для аналізу територій за пріоритетними призначеннями;
- галузеві програми для аналізу проблем галузей та шляхів розв'язання;
- зокрема найважливіші поточні проблеми згідно з планами господарського розвитку;
- фінансовий аналіз відповідно до бюджету;
- співвідношення державних, регіональних та інших фінансових ресурсів, що спрямовуватимуться на виконання програми подолання депресивності регіону;
- інвестиційні проекти для аналізу інвестиційних привабливих регіонів;
- екологічні програми для екологічного аналізу та рішень;
- визначені терміни розроблення та внесення цих програм та проектів [100, с. 46].

Дослідження питань реалізації стратегічного підходу до управління господарською системою, в першу чергу підприємством, однозначно доводять, що існують основні обов'язкові компоненти розроблення та реалізації стратегії, які ув'язують можливий напрям зміни системи з конкретними діями і результатами: політика, місія, стратегія, тактика, процедури та правила. За словами фахівців [210, с. 56], саме ці поняття передбачають ступінь організації в просторі й часі певних видів діяльності. Так, у контексті стратегічного управління господарським потенціалом регіону визначають такі аспекти:

– політика передбачає, по-перше, високий (найчастіше найвищий) рівень економічного суб'єкта управління (держави чи міждержавного утворення); по-друге, системне, комплексне узгодження дій (але не окремих заходів); по-третє, найбільш принципову, важливу, укрупнено проведену лінію поведінки [210];

– за словами О.Б. Коротич, «політика – стратегічна лінія поведінки суб'єкта цієї політики в певній сфері життя, що визначає вибір під час приймання рішень і реалізується через систему дій, орієнтованих на досягнення бажаного результату» [86];

– стратегія та тактика підлягають реалізації політики суб'єкта більш високого рівня й визначають лінію дій будь-якого господарчого суб'єкта нижчого рівня. При цьому, якщо стратегія передбачає більш тривалі, значущі та важливі настанови, то тактика враховує більшою мірою короткострокові орієнтири, які надалі деталізуються вибором заходів реалізації стратегії [210].

Формування господарського потенціалу регіону на сучасному етапі демонструє низку проблем, які можливо вирішити лише при зміні інституційних підходів до формування державної регіональної політики та основного механізму її реалізації – Державної стратегії регіонального розвитку, яка має сприяти реалізації таких цілей, як:

- забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини на всій території країни незалежно від місця її проживання;
- сприяння сталому (збалансованому) регіональному розвитку;
- сприяння збереженню та створенню нових робочих місць, подолання бідності населення регіонів України (насамперед бідності працюючого населення);
- удосконалення державного управління регіональним розвитком, обґрунтування цілеспрямованого розвитку економіки регіонів, узгодження галузевих і секторальних програм розвитку регіонів із Стратегією регіонального розвитку;
- створення умов для ефективної реалізації господарського потенціалу розвитку регіонів (у т. ч. ресурсного, інституційного, організаційного тощо);
- створення сприятливих умов для впровадження структурно-інноваційних зрушень, реалізації інноваційно-інвестиційного типу зростання регіональних економічних комплексів;
- забезпечення економічної інтеграції міст, сільських територій та територій зі спеціальним статусом (гірських та ін.);
- забезпечення розвитку й ефективного використання людських ресурсів на регіональному рівні;

– формування сприятливих умов для зростання масштабів та інтенсивності міжрегіональної економічної співпраці – основи економічної консолідації країни;

– інтенсифікація механізмів міжрегіональної кооперації регіонів усередині країни та з регіонами інших країн (насамперед у сферах виробництва, НДДКР, інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку);

– зростання конкурентоспроможності регіональних економік як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (у т. ч. шляхом зменшення енергетичної залежності регіональних комплексів, стимулювання енергозбереження, поширення практики використання відновлюваної, альтернативної енергетики тощо);

– формування в регіонах України засад «зеленої економіки», утілення стандартів сталого (екологічно-зорієнтованого) регіонального розвитку [85].

Сам результат оцінки ефективності механізмів стратегії розвитку регіонів залежить від якості розробленої стратегії. Ознаки якісної стратегії:

- націленість (наявність конкретних цілей);
- можливість виконання (реалістичність);
- внутрішня структурність та узгодженість;
- концептуальна ясність, логічність і простота формулювання оперативних цілей;
- гнучкість (можливість корекції у будь-якій частині без шкоди цілісності);
- достатня (але не надмірна) деталізація;
- оптимально вибраний часовий горизонт;
- конкретні терміни реалізації цілей;
- раціональний рівень ризику;
- простота і зрозумілість завдань у межах програм та проектів [182, с.31]

Як і державна, регіональна політика має виходити з концепції державного регіонального розвитку, так і політика регіонів повинна базуватися на власній концепції соціально-економічного розвитку. У монографії [238, с. 9-10] визначено, що концепція розвитку господарського потенціалу будь-якого регіону являє собою цілісну систему науково обґрунтованих поглядів, спрямовану на комплексний розвиток певної території шляхом визначення конструктивних ліній діяльності всіх галузей економіки на довготривалий період. Вона має:

– по-перше, базуватися на економічній політиці держави, відповідати не тільки регіональним, а, передусім, національним інтересам країни і захищати її безпеку;

– по-друге, максимально враховувати природно-кліматичні, географічні, екологічні, демографічні та інші особливості території з тим, щоб більш раціонально їх використовувати;

– по-третє, мати на увазі, що проведення економічного експерименту або господарської реформи, тим більше перехід від однієї економічної моделі до іншої, потребують визначеного часу, відповідно концепція має носити довготерміновий характер;

– по-четверте, економічна концепція не може бути науковою абстракцією. Вона має бути спрямована на практичну реалізацію конструктивної лінії діяльності всіх галузей регіону з участю його мешканців та для поліпшення рівня їх благополуччя [238, с. 9-10].

На думку фахівців, успіх реалізації стратегії регіонального розвитку залежить від низки таких передумов:

– розподіленість зусиль між усіма суб'єктами господарського розвитку: державою, регіональними та місцевими органами влади, бізнесом та громадськими структурами;

– концентрування уваги держави не на певних фінансових втручаннях, а на розвитку інфраструктури, що може бути спільно використана регіонами, та створенні умов для реалізації кожним регіоном власних конкурентних переваг;

– забезпечення прозорості рішень, що приймаються державними й регіональними органами влади в соціальній та економічній сферах;

– сприяння розвитку інформаційних мереж, створення спеціальних інтернет-порталів владних структур, використання електронного документообороту [233].

У найближчому майбутньому має бути два етапи розвитку господарських потенціалів регіонів: етап економічного зростання (переважно виробничий розвиток) та етап екорозвитку. На першому етапі стратегії комплексного сталого розвитку завдяки економічному зростанню мають бути досягнутими певні, заздалегідь визначені рівні доходу населення, підприємств, регіону та держави в цілому, зменшено рівень безробіття, вжито заходів щодо покращення рівня загальної освіти і культури населення, у тому числі екологічної культури. У розрізі існуючих світових стратегій розвитку пануючою для цього етапу може бути визнана стратегія зростання виробництва (доповнена певними екологічними заходами).

На другому етапі приріст основних економічних показників може бути уповільнено за рахунок відсутнього збільшення екологічних заходів та покращення стану навколишнього середовища. У такому аспекті основною стратегією цього етапу повинна бути визнана стратегія консервації навколишнього середовища. Зазначимо, що в процесі розвитку регіону згідно зі стратегією комплексного сталого розвитку буде відбу-

ватися поступова зміна критеріїв суспільного розвитку. Наприклад, критерій швидкого приросту виробленого національного доходу повинен бути замінений критерієм використаного в регіоні національного доходу на одну особу чи іншими критеріями, що віддзеркалюють рівень життя в регіоні. Перехід від першого етапу комплексного сталого розвитку до другого має відбуватися через управління людськими потребами, їх модифікація є основним неекономічним чинником зміни траєкторії розвитку [180].

Розвиток регіону - багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і господарських цілей. Навіть якщо мова йде тільки про господарський розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Господарський розвиток включає такі аспекти: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості; зміни в традиціях і звичках [65].

Стратегічно важливим є проведення в Україні територіальної політики, спрямованої на усунення диспропорцій розвитку регіонів. Це обумовлює трансформацію регіональної політики - перехід від територіального перерозподілу ресурсів, з метою послаблення диференціації регіонів, до стимулювання регіонального розвитку з акцентом на власному потенціалі та ресурсах території, що передбачає: створення необхідних передумов для стійкого розвитку регіонів, сприяння гармонізації структури їхнього господарства; зниження розбіжностей між регіонами в рівні життя населення, надання громадянам країни рівних соціальних можливостей; впровадження заходів щодо поліпшення гендерної рівності; координацію та узгодження загальнонаціональних, регіональних інтересів та інтересів територіальних громад і спільнот; підвищення ефективності використання бюджетних коштів; стимулювання прямої зацікавленості та відповідальності територіальної спільноти (громади) за власний розвиток [14, с.20].

Зміна парадигми регіонального розвитку означає відмову від традиційних шляхів і формування адекватних сучасності нових підходів до національної регіональної економічної політики. Порівняльна характеристика традиційної та сучасної регіональної економічної політики наведено у таблиці 1.10.

Слід відмітити, що становлення методологічних засад стратегічного планування в Україні відбувалося на базі запозичення закордонного досвіду, який вітчизняні дослідники переймали від закордонних експертів в рамках реалізації проектів партнерства. Результати опрацювання та узагальнення світової практики зі стратегічного планування з урахуванням деяких особливостей цього процесу в Україні за часів

реалізації різних проектів, знайшли своє відображення у відповідних практичних посібниках. Найбільш відомими проектами партнерства нашої держави з закордонними країнами, що були реалізовані в Україні, є такі:

– проект партнерства Канада – Україна «Регіональне врядування та розвиток», що впроваджувався Канадським інститутом урбаністики у співпраці з Фундацією міжнародного навчання (Канада) та Асоціацією агенцій регіонального розвитку України за фінансової підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку (далі в роботі – канадські експерти) [14];

– проект «Запровадження європейських стандартів державного управління в Україні», що фінансувався Міністерством закордонних справ Великої Британії через «Global Opportunity Fund» (далі – британські експерти) [9];

Таблиця 1.10

Порівняльна характеристика традиційної та сучасної регіональної економічної політики*

№	Показники порівняння	Регіональна економічна політика	
		Традиційна	Сучасна
1	Проблеми регіонального розвитку	Дихотомія: розвиток/відсталість	Усунення різноманітних структурних факторів відсталості регіонів
2	Основні стратегії	Регіональне зростання	Регіональне оновлення та інновації
3	Організаційні форми	Централізована допомога держави	Децентралізація, регіональна та місцева влада
4	Механізми реалізації	Міжрегіональний перерозподіл ресурсів	Мобілізація ендегенних ресурсів
5	Основні напрямки	Капітал, матеріальна база	Інформація, технології, нематеріальні активи
		Зростання	Гнучкість
		Промисловість	Послуги та між секторальні зв'язки
6	Динаміка	Невелика кількість великих фірм і проектів	Багато чисельні малі підприємства та дрібні проекти
		Географічні стабільно проблемні регіони	Велика швидкість виникнення проблем в різних ареалах
		Прискіплива увага до «запланованих» центрів росту	Спонтанна мобілізація місцевих ресурсів

*- складено автором на основі [205, с.185]

– проект «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК), за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (американські експерти) [228].

Основні завдання Стратегії «Європа 2020», поставлені для виконання перед країнами Євросоюзу, окреслені в семи пріоритетних напрямках розвитку (табл. 1.11).

З метою забезпечення реалізації державної політики щодо стимулювання розвитку господарського потенціалу регіонів, проведення комплексу правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання господарських, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання господарського потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому, на виконання Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-ІУ [184] Кабінетом Міністрів України затверджується Державна стратегія регіонального розвитку.

Таблиця 1.11

Пріоритетні напрями розвитку регіонів

Напрямок розвитку	Завдання, що вирішуються
«Інноваційний Союз»	покращення умов і можливостей фінансування досліджень і інновацій, що гарантує використання інноваційних ідей у товарах і послугах і буде сприяти економічному зростанню і створенню робочих місць
«рух молоді»	посилення результативності системи освіти і заохочення молоді на ринку праці
«план розвитку цифрових технологій в Європі»	прискорення розповсюдження розвитку швидкісного інтернету і розширення можливості участі в загальному цифровому комерційному просторі приватних фізичних і юридичних осіб
«доцільне використання ресурсів в Європі»	можливість зробити економічне зростання незалежним від ресурсів за рахунок сприяння переходу економіки на низький рівень вмісту вуглецю, збільшення використання джерел поновлюваної енергії, проведення модернізації транспортного сектора і забезпечення розумного використання джерел енергії
«Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»	покращення підприємницької середовища, особливо для середнього і малого бізнесу, підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази
«план розвитку нових можливостей і збільшення кількості робочих місць»	Модернізація ринку праці, надання населенню можливості отримання нових знань і навичок з метою збільшення можливості працевлаштування, збільшення попиту і пропозицій на ринку праці, включаючи трудову мобільність
«Європейська політика проти бідності»	поєднання і розповсюдження соціальної і територіальної взаємодії у сфері економічного розвитку і зайнятості населення з метою зниження рівня бідності на всій території Євросоюзу

*- складено автором на основі [263]

Стратегія визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток [263].

Цілями державної стратегії регіонального розвитку України на період 2014 - 2020 рр. визначені такі [263]:

Ціль 1 - підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів – полягає у створенні оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки.

Ціль 2 - територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток - передбачають: виконання насамперед завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; недопущення поглиблення регіональних диспропорцій у доступі населення насамперед до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших послуг; створення умов для співробітництва регіонів.

Ціль 3 - ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку - передбачає створення бази для реалізації ефективної державної регіональної політики – механізму та інструменту державного управління регіональним розвитком, що сприятиме розв'язанню проблем регіонів, вимагає насамперед децентралізації державних повноважень шляхом їх передачі на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів, удосконалення процесів стратегічного планування та виконання поставлених завдань на всіх рівнях, запровадження ефективного механізму координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях.

На постіндустріальній стадії розвитку міста або регіону головним чинником, що визначає його добробут, стає рівень розвитку регіональної інфраструктури. Наскільки розвинені дороги, зв'язок, житловий сектор, сфера послуг і індустрія розваг, наскільки доступні офісні приміщення, наскільки низький рівень злочинності і забезпечено місто кваліфікованими кадрами - все це визначає потенціал розвитку постіндустріального регіону. Наскільки вся інфраструктура регіону здатна прийняти новий вигляд бізнесу і нових людей, наскільки швидко і ефективно може вся регіональна інфраструктура пристосуватися до нових умов - усе це визначає потенціал постіндустріального розвитку [19].

Розглянемо модель стратегічного планування розвитку господарського потенціалу регіону на рис. 1.8.

Рис. 1.8. Модель стратегічного планування господарського розвитку регіону

*- складено автором на основі [208]

Вітчизняні нормативно-законодавчі акти зі стратегічного планування передбачають такі складові стратегічних планів регіонального розвитку: описово-аналітична частина; бачення майбутнього; характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку регіону; стратегічні цілі та поетапний план дій; механізми реалізації стратегічного плану [177].

Стратегія розвитку регіону – є інструментом узгодження державних, територіальних і галузевих інтересів та планів. Стратегічне планування розвитку регіону здійснюється на засадах концепції сталого гармонійного розвитку, яка визначає, що сталий розвиток територій – це соціально, економічно й екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на формування їхнього господарського потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання наявних ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення й реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктур, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття природного середовища та збереження культурної та історичної спадщини [14, с.15-16].

Основні принципи державної регіональної політики, визначені в Стратегії, це: конституційність, законність, співробітництво, паритетність, відкритість, субсидіарність, координація, єдність, історична спадкоємність, сталий розвиток. Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [263].

Досягнення зазначеної мети дасть можливість регіонам до 2020 року стати економічно сильнішими, взаємно інтегрованими, а також більш самостійними у результаті запровадження ефективної моделі управління на основі децентралізації, деконцентрації та субсидіарності. Стандарти і якість життя людей досягнуть вищого рівня, зростуть можливості для створення та ефективного функціонування партнерських відносин між суспільством, державою і бізнесом [263].

Стратегія базується на системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівнях, що передбачає [181]:

– синхронізацію процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки держави та її регіонів з урахуванням потреби їх розвитку і необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів. Особливо це стосується діяльності центральних органів виконавчої влади, що розробляють довгострокові цільові програми, спрямовані на розв'язання проблем розвитку окремих галузей економіки і суспільства, виконання яких суттєво впливає на розвиток територій. З цією метою на державному рівні буде запроваджено проведення обов'язкової оцінки впливу реалізації стратегій та виконання програм розвитку окремих секторів економіки на розвиток потенціалу регіонів;

– узгодження регіональних стратегій розвитку із Стратегією у частині визначення завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

– узгодження територіального планування розвитку держави відповідно до Генеральної схеми планування території України, схем планування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та населених пунктів, а також регіональних стратегій розвитку;

– скоординоване середньострокове і короткострокове державне програмування регіонального розвитку та програмування розвитку регіонів та міст на основі прийнятих стратегічних документів;

– скоординовану реалізацію Стратегії шляхом виконання плану заходів щодо її реалізації відповідно до визначених етапів та планів заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку.

Стратегія регіонального розвитку має забезпечувати «здатність регіону успішно функціонувати в глобальному середовищі, реалізовувати свої геоекономічні інтереси (зокрема, отримання додаткових ресурсів розвитку, збільшення частки свого доходу) і на цій основі забезпечити пришвидшення економічного розвитку та зростання добробуту регіональної громади на тривалу перспективу, а також здатність протистояти викликам (деструкціям) глобального середовища» [88, с. 62].

З урахуванням реальних варіантів розвитку України визначимо чотири базові стратегії :

1. «Інерція» - стратегія продовження нинішньої політики та відмова від радикальних змін. Передбачаються переважно тактичні маневрування уряду між групами інтересів з пріоритетом господарської і політичної «стабільності», що розуміється як збереження «статус-кво», над розвитком господарського потенціалу. Поки існує приплив грошей ззовні, ця стратегія забезпечує зростання доходів населення, хоч і повільне. Але недостатній облік довгострокових наслідків прийнятих рішень і сповільнена реакція на виклики, що виникають, призводять до накопи-

чення невирішених проблем. У перспективі - економічне відставання від інших країн.

2. «Рантьє» - джерелом коштів виступають як поточні, так і накопичені доходи, отримані від експорту первинних ресурсів. Перерозподільча політика держави позитивно сприймається населенням, особливо його низькодохідними групами внутрішнього ринку при сприятливій кон'юктурі на світових сировинних ринках; вимагає акумуляції в бюджеті регіонів значних доходів від видобутку й експорту природних ресурсів, здійснення масштабних програм державного перерозподілу й егалітарної патерналістської політики; призводить до подальшого посилення ролі держави.

3. «Мобілізація» - стратегія концентрації ресурсів регіонів на важливих напрямках (енергетика, інфраструктура, високотехнологічне машинобудування, нанотехнології тощо) та їх масштабного перерозподілу державою. Базовими секторами-донорами в рамках цієї стратегії можуть бути машинобудування, металургія, авіаційна промисловість. Приплив ресурсів у «прориві» галузі приводить до їх модернізації, але відносно скорочує засоби, що спрямовуються на підвищення реальних доходів населення, бюджетників і непрацюючих громадян. При відносному зростанні в цілому буде спостерігатися слабке зростання (або навіть стагнація) доходів більшості населення. Ця стратегія вимагає втручання держави в господарське життя, домінування в економіці державних корпорацій, відповідальних за окремі «проривні» сфери, форми державно-приватного партнерства, орієнтованого на сформульовані державою пріоритети.

4. «Модернізація» - стратегія поетапного формування господарського потенціалу регіонів, яка передбачає глибоку модернізацію інституціональних механізмів, що забезпечують інноваційну й інвестиційну активність, якість суспільних інститутів і регіонального управління. Така стратегія можлива на основі широкого розвитку приватного підприємництва, про що свідчить світовий досвід. Стратегія вимагає зосередження зусиль держави на випереджаючому розвитку виробничо-фінансової, науково-освітньої, інформаційної, транспортної та соціальної інфраструктур, що сприяє максимально повному використанню як ресурсних і регіональних переваг країни, так і її господарського потенціалу [85].

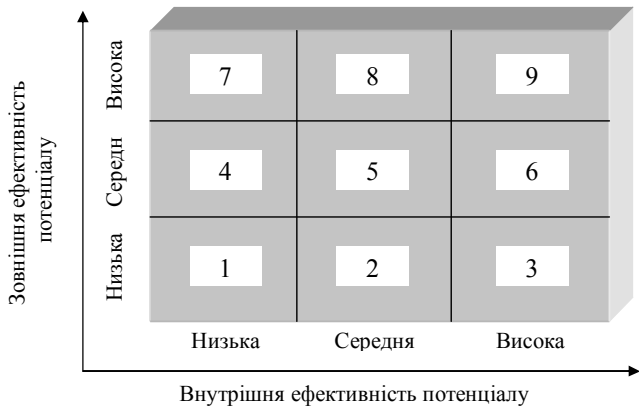
Отже, алгоритм управління стратегічним розвитком господарського потенціалу регіону впливає з місії регіону, стратегічних цілей, що формують загальну стратегію розвитку регіону. Для стратегічного управління розвитком господарського потенціалу регіону необхідно провести оцінку потенціалу, що включає стан і розвиток; ефективність використання і формування, які базуються на застосуванні SWOT-ана-

Класифікація стратегій управління ефективністю господарського потенціалу регіону *

лізу, що включає в себе аналіз сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз. Далі проводиться визначення можливостей вдосконалення потенціалу, формування оптимальної структури потенціалу на базі синергічної взаємодії його структурних складових відповідно до стратегічних цілей, формування стратегії розвитку потенціалу на базі обраної альтернативи розвитку регіону, реалізація стратегії розвитку господарського потенціалу, контроль і оцінка результатів реалізації стратегії розвитку потенціалу та досягнення цілей.

Пропонуємо стратегію управління ефективністю господарського потенціалу регіону впроваджувати згідно матриці Мак-Кинзі. Кожний квадрант запропонованої матриці стратегій управління ефективністю господарського потенціалу регіону вимагає їх чіткого розподілу та взаємозгодження з стратегічним набором за всіма видами стратегій (загально-економічною, конкурентними, функціональними – як основними), тому необхідно уточнити їх класифікацію за основними класифікаційними ознаками (табл. 1.12) [231]. Узагальнена матриця стратегій управління ефективністю господарського потенціалу регіону зображена на рис. 1.9.

Таким чином, згідно запропонованого на рис. 1.8 квадрата як зовнішня, так і внутрішня ефективність господарського потенціалу регіону буває низькою, середньою та високою. Високій зовнішній ефективності господарського потенціалу регіону відповідають квадрати 7, 8 та 9, середній – 4,5,6, а низькій – 1,2,3. Щодо внутрішньої високої ефективності, то їй відповідають квадрати 3,6,9, середньої – 2,5,8, а низької 1,4,7.

*Рис. 1.9. Узагальнена матриця стратегій управління ефективністю господарського потенціалу регіону **

*- складено автором на основі [173, с. 89]

Класифікаційна ознака	Вид стратегії	Позиціонування у матриці Мак-Кинзі								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Згідно загальної стратегічної спрямованості життєдіяльності регіону	Вживання	+	+		+					
	Паритету			+		+		+		
	Лідерства						+		+	+
Згідно бінарності управлінських рішень	Переважних дій						+		+	+
	Виважених дій	+	+		+					
	Відмови від дій	+	+		+					
Згідно приналежності до середовища	Внутрішньої ефективності	+	+		+					
	Зовнішньої ефективності	+	+		+					
Згідно головної мети	Збільшення ринкової вартості підприємства (капіталу)						+		+	+
	Збільшення доходності або прибутковості			+			+			+
	Збільшення ліквідності				+		+			+
	Збільшення долі ринку				+		+			+
	Збільшення іміджу			+			+			+
	Збільшення обсягів виробництва				+		+			+
	Збільшення обсягів реалізації				+		+			+
Згідно темпів підвищення ефективності	Зменшення ризику						+	+		+
	Інтенсивна, якщо темпи зміни ефективності перевищують середньогалузеві або власні у попередньому періоді чи за попереднім проектом (з нарощуванням темпів)						+		+	+
	Неінтенсивна (з незмінністю темпів)			+			+		+	
	Регресивна (із уповільненням темпів)	+	+		+					
Згідно обсягів ефекту	Активна (із збільшенням обсягів ефекту)						+		+	+
	Стабільна (з незмінністю обсягів ефекту)			+			+		+	
	Обережна (із зменшенням обсягів ефекту)	+	+		+					
Згідно цільового об'єкта	Матеріальна			+			+			+
	Фінансова			+			+			+
	Людська		+				+		+	
	Інформаційна									
Згідно конкурентної спрямованості	Цінозабезпечуюча			+			+			+
	Якостезабезпечуюча			+			+			+
	Пошуку можливостей					+		+		+
	Інноваційна					+		+		+

Згідно функціональної спрямованості	Маркетингова			+			+			+
	Постачальницька			+	+					+
	Підготовки виробництва			+			+			+
	Виробнича			+			+			+
	Збутова			+	+					+
Згідно рівня ефективності	Високоєфективна			+			+			+
	Середньо ефективна	+			+					+
	Низько ефективна або неефективна			+			+			+
Згідно рівня ризику	Високо ризикова	+			+					+
	Середньо ризикова	+	+				+			
	Низько ризикова або без ризикова			+			+	+		
Згідно джерела коштів для забезпечення ефективності	Позикова			+		+				+
	Залученого інвестування			+		+		+		
	Самоінвестування			+		+				+
Згідно форми власності коштів для забезпечення ефективності	Приватного інвестування			+	+			+		
	Колективного інвестування	+						+		+
	Державного інвестування				+					+
	Муніципального інвестування			+				+	+	
Згідно виду податкових та кредитних пільг	Змішана			+		+	+			
	Пільгова				+			+		+
	Крапкового або селективного пільгування				+				+	
Згідно рівня інноваційності пропозицій з підвищення ефективності	Відсутності пільг					+			+	+
	Інноваційна (мутаційна)									
По терміну	Імітаційна			+				+		+
	Довгострокова					+		+		+
	Середньострокова	+						+		
Згідно незмінності умов стратегії	Короткострокова			+				+	+	
	Адаптивно-ситуаційна									
Згідно зосередження капіталу	Постійна	+			+				+	
	Диверсифікації (вузкої – споріднені об'єкти за галузевою, територіальною та іншими ознаками широкої – у неспоріднені об'єкти)			+		+		+		
Згідно інформаційного наповнення	Концентрації			+				+		
	Оновлення				+			+	+	
	Стабілізації									
	Переваг			+			+			+

*- власна робота автора

Відповідно подамо у табл. 1.4 види стратегій і ефективність їх застосування відповідно до зовнішньої та внутрішньої ефективності господарського потенціалу.

Наведені у табл. 1.4 стратегії за сутнісним наповненням дозволяють об'єднати квадранти матриці у певні зони ефективності, так квадранти 1, 3, 4 складають зону досягнення або забезпечення ефективності, оскільки її значення за внутрішньою та зовнішньою ознаками є низькими або середніми, квадранти 3, 5, 7 – зону зростання ефективності, що відповідає високому рівню хоча б за однією складовою ефективності або середньому або обома, квадранти 6, 8, 9 – зону підтримки ефективності, оскільки вона є високою за двома видами ефективності або середньої за однією та високою за іншою. Розподіл матриці на квадранти і зони можливо здійснити за шкалою Харінгтона, що є універсальною. Проте для позиціонування регіону у матриці, розмежованою за цією шкалою, доцільно здійснити за кількісними значеннями рівнів внутрішньої і зовнішньої ефективності, уточненими за логістичною функцією, що підвищить обґрунтованість і достовірність ухвалення рішень з стратегічного управління ефективністю використання господарського потенціалу регіону [173].

Отже, проаналізувавши концептуальні основи формування системи управління ефективністю господарського потенціалу регіону, можемо зробити висновок, що її потрібно розглядати і досліджувати з двох точок зору зовнішнього та внутрішнього середовища.

**Динаміка показників населення Карпатського регіону
упродовж 2006-2015 років, тис. осіб***

**Розділ 2
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО
ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

**2.1. Соціально-економічні чинники як вагома складова
формування господарського потенціалу Карпатського регіону**

Карпатський регіон охоплює крайню західну частину України, а саме Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області (рис. 2.1). Загальна площа регіону становить 56,5 тис. км², або 9,4 % території держави. Карпатський регіон об'єднує південно-західні області України та межує на півночі з Волинським, а на сході – з Подільським регіонами. На заході та півдні його межі збігаються з державним кордоном України. Це, своєю чергою, дає змогу розвивати на території регіону галузі, які б виробляли експортну продукцію чи забезпечували її транзит [73].

Карто-схема Карпатського регіону зображена на рис. 2.1.

У табл. 2.1 відображено динаміку показників населення Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Рис. 2.1. Карто-схема Карпатського регіону*

*- складено автором на основі [73]

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Чисельність наявного населення:	1245,5	1243,8	1242,6	1243,4	1244,8	1247,4	1250,7	1254,4	1256,9	1259,6	14,1
Міське населення	461,8	461,4	461,4	461,9	462,6	463,8	465,2	466,4	466,9	467,3	5,5
Сільське населення	783,7	782,4	781,2	781,5	782,2	783,6	785,5	788,0	790,0	792,3	8,6
Львівська область											
Чисельність наявного населення:	2577,1	2568,4	2559,7	2552,9	2549,6	2544,7	2540,9	2540,7	2538,4	2537,7	-39,4
Міське населення	1549,4	1548,7	1547,9	1547,7	1547,9	1546,4	1544,8	1546,1	1545,8	1547,1	-2,3
Сільське населення	1027,6	1019,6	1011,7	1005,7	1001,6	998,2	996,1	994,5	992,5	990,7	-36,9
Івано-Франківська область											
Чисельність наявного населення:	1388,9	1385,4	1382,6	1381,1	1380,7	1379,8	1380,1	1381,8	1382,1	1382,6	-6,3
Міське населення	591,3	591,7	593,3	594,7	596,4	597,2	597,7	599,6	600,8	602,6	11,3
Сільське населення	797,6	793,7	789,3	786,4	784,3	782,6	782,4	782,2	781,3	780,0	-17,6
Чернівецька область											
Чисельність наявного населення:	908,2	906,3	904,5	904,1	904,4	904,3	905,3	907,2	908,5	910,0	1,8
Міське населення	373,0	373,9	375,1	377,2	379,3	381,1	383,1	385,7	388,2	390,3	17,3
Сільське населення	535,2	532,4	529,4	526,9	525,1	523,2	522,2	521,5	520,3	519,7	-15,5
Карпатський регіон											
Чисельність наявного населення:	6119,7	6103,9	6089,4	6081,5	6079,5	6076,2	6077	6084,1	6085,9	6089,9	-29,8
Міське населення	2975,5	2975,7	2977,7	2981,5	2986,2	2988,5	2990,8	2997,8	3001,7	3007,3	31,8
Сільське населення	3144,1	3128,1	3111,6	3100,5	3093,2	3087,6	3086,2	3086,2	3084,1	3082,7	-61,4

*- складено автором на основі [212-216]

Динаміка кількості закладів освіти Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, одиниць*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Дошкіль. навч. заклади	518	521	528	532	532	552	557	569	569	572	54
Загальноосвітні навч. закл.	712	714	711	708	693	679	675	670	670	669	-43
Професійно-технічні навчальні заклади	20	20	20	18	18	18	18	18	16	16	-4
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	14	14	11	11	11	10	10	8	8	9	-5
III-IV рівнів акредитації	6	6	7	6	6	6	6	6	6	5	-1
Львівська область											
Дошкіль. навч. заклади	487	512	536	554	589	665	694	712	754	783	296
Загальноосвітні навч. закл.	1482	1480	1469	1454	1440	1428	1419	1410	1399	1386	-96
Професійно-технічні навчальні заклади	62	62	62	62	62	62	62	62	62	62	0
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	28	26	27	25	23	22	22	22	21	21	-7
III-IV рівнів акредитації	28	27	26	24	23	22	22	22	22	21	-7
Івано-Франківська область											
Дошкіль. навч. заклади	293	308	319	331	334	352	376	386	394	402	109
Загальноосвітні навч. закл.	772	770	763	761	761	758	755	745	744	740	-32
Професійно-технічні навчальні заклади	21	22	22	22	22	22	22	22	22	20	-1
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	21	20	20	18	19	19	17	16	12	11	-10
III-IV рівнів акредитації	9	9	9	9	9	8	6	6	5	5	-4
Чернівецька область											
Дошкіль. навч. заклади	316	328	337	345	353	366	369	373	379	379	63
Загальноосвітні навч. закл.	453	455	451	450	447	440	436	436	436	432	-21
Професійно-технічні навчальні заклади	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	0
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	15	13	13	13	13	13	13	13	13	13	-2
III-IV рівнів акредитації	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	0
Карпатський регіон											
Дошкіль. навч. заклади	1614	1669	1720	1762	1808	1935	1996	2040	2096	2136	522
Загальноосвітні навч. закл.	3419	3419	3394	3373	3341	3305	3285	3261	3249	3227	-192
Професійно-технічні навчальні заклади	119	120	120	118	118	118	118	118	116	114	-5
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	78	73	71	67	66	64	62	59	54	54	-24
III-IV рівнів акредитації	47	46	46	43	42	40	38	38	37	35	-12

*- складено автором на основі [212-216].

Сільське населення переважає у структурі населення Закарпатської області та збільшується більшими темпами. Загалом населення області зросло на 14,1%, в той час як населення таких областей, як Львівська, Івано-Франківська скоротилось на 39,4% та 6,3% відповідно, а Чернівецької зросло лише на 1,8%. За рахунок цього загалом населення Карпатського регіону скоротилось на 29,8% з 2006 по 2015 рік. Щодо структури, то у Львівській області переважають міські жителі, у Івано-Франківській області – жителі міст також, у Чернівецькій – жителі міст переважають над жителями сільських місцевостей майже вдвічі. В той час, як чисельність міського населення на Львівщині значно скоротилась, то чисельність жителів сіл – лише на 2,3%, а у Івано-Франківській області та Чернівецькій області навіть зросла на 11,3% та 17,3% відповідно. Це забезпечило зростання чисельності сільського населення Карпатського регіону на 31,8% з 2006 по 2015 рік.

У додатку А відображено динаміку показників ринку праці Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Економічно активне населення Карпатського регіону у віці 15-70 років скоротилось на 0,6% за 2006-2015 рік, причому найбільше скорочення відбулось у 2014 році, до цього часу відбувалось поступове зростання. Найбільший внесок у це скорочення забезпечило скорочення обсягів економічно активного населення Львівської області та Закарпатської області, що можна пояснити вище вказаною негативною динамікою скорочення чисельності населення. Позитивна динаміка до зростання економічно активного населення відбувалась у Івано-Франківській області – аж на 40,2%, а також незнане збільшення відбулось в Чернівецькій області – на 4,2%. При цьому позитивна динаміка до зростання населення працездатного віку на 105,9% відбулась у Карпатському регіоні за 2006-2015 роки. Така динаміка спостерігалась у всіх областях, проте найбільшими темпами зростало працездатне населення у Івано-Франківській та Львівській областях: на 47,5% та 49,8% відповідно. Незначно зросло працездатне населення Закарпатської області та Чернівецької області. Зайняте населення у віці 15-70 років Карпатського регіону скоротилось на 12,3%, причому найбільше скорочення відбулось у 2014 році, а зайняте населення у віці 15-70 років працездатного віку зросло на 7,5%. Негативною є динаміка до зростання безробітного населення у віці 15-70 років на 11,7% за 2006-2015 роки, зокрема населення працездатного віку – на 11,8%. При цьому чисельність безробітного населення зросла найбільшими темпами у Закарпатській області, у Івано-Франківській, та незначно у Чернівецькій, в той час як у Львівській скоротилася на 4,2%.

У табл. 2.2 відображено динаміку кількості закладів освіти Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

На рис. 2.2 відображено структуру закладів освіти Карпатського регіону у 2015 році.

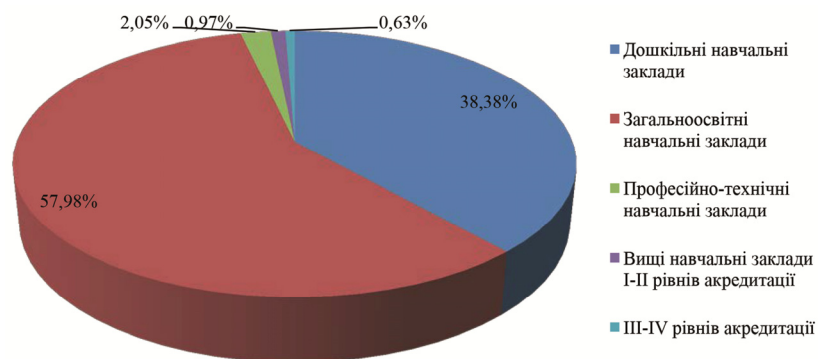

Рис. 2.2 Структура закладів освіти Карпатського регіону у 2015 році*

*- складено автором на основі [212-216].

Позитивна динаміка дошкільних навчальних закладів була забезпечена зростанням таких закладів у Чернівецькій, Івано-Франківській, Львівській та Закарпатській областях. Динаміка усіх інших навчальних закладів негативна: скоротилась кількість загальноосвітніх навчальних закладів на 192 одиниці, професійно-технічних навчальних закладів на 5 одиниць, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації – на 24 одиниці та III-IV рівнів акредитації – на 12 одиниць. При цьому скорочення відбулось у всіх областях в розрізі усіх закладів або ж їх кількість в деяких областях залишилась на тому ж рівні. Таку динаміку не можна назвати одозначно негативною, адже в Україні існує тенденція до скорочення кількості вищих навчальних закладів з метою підвищення їх якості. Проте з точки зору скорочення робочих місць – це однозначно негативне явище. У структурі закладів переважають загальноосвітні навчальні заклади та дошкільні навчальні заклади.

У табл. 2.3 відображено динаміку кількості учнів у закладах освіти Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Динаміка чисельності учнів дошкільних навчальних закладів Карпатського регіону є позитивною: чисельність учнів зросла на 12178,4 тис. осіб до 2015 року. При чому така тенденція була зумовлена зростанням чисельності учнів у Чернівецькій, Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській областях. Негативна динаміка скорочення чисельності учнів у всіх інших навчальних закладах: скоротилась кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів на 125,5 тис. осіб, професійно-

но-технічних навчальних закладів на 8,4 тис. осіб, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації та III-IV рівнів акредитації на 29,8 тис. осіб та 47,8 тис. осіб відповідно. Динаміка чисельності учнів є негативною у сіх областях Карпатського регіону. При чому найбільшими темпами скорочується чисельність учнів Львівської та Закарпатської областей через порівняно більшу чисельність населення.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості учнів у закладах освіти Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. осіб*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Дошкільні навчальні заклади	29,0	30,5	32,8	33,8	35,4	43,8	45,0	48,3	47,9	47,5	18,5
Загальноосвітні навчальні заклади	176,0	170,3	164,3	159,6	155,6	154,0	153,5	153,3	154,9	157,0	-19
Професійно-технічні навчальні заклади	9,5	9,2	9,3	9,1	9,3	8,6	8,2	7,1	6,8	6,6	-2,9
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	7,3	7,3	4,8	4,7	5,0	5,1	5,1	3,4	3,4	3,3	-4
III-IV рівнів акредитації	21,1	21,7	23,1	23,8	23,4	22,2	20,8	20,6	19,7	18,7	-2,4
Львівська область											
Дошкільні навчальні заклади	44,4	48,0	51,9	53,3	57,1	61,3	65,0	67,8	70,1	70,3	25,9
Загальноосвітні навчальні заклади	313,5	297,2	283,5	275,4	263,5	260,2	256,7	254,5	256,2	260,4	-53,1
Професійно-технічні навчальні заклади	32,4	32,1	31,9	31,8	33,9	33,4	34,1	31,5	30,2	29,1	-3,3
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	25,5	24,2	24,4	20,0	20,2	20,2	20,3	19,2	15,3	14,4	-11,1
III-IV рівнів акредитації	139,0	141,4	143,2	142,6	137,1	131,2	126,1	119,8	114,0	111,0	-28
Івано-Франківська область											
Дошкільні навчальні заклади	21497	23367	24930	25951	27556	29174	31361	32386	33114	33621	12124
Загальноосвітні навчальні заклади	183,6	175,4	167,2	161,8	154,7	151,9	149,2	147,3	147,6	148,8	-34,8
Професійно-технічні навчальні заклади	12,2	12,3	12,3	12,4	12,8	12,8	13,0	12,0	11,3	10,8	-1,4

Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	18,3	17,3	16,8	14,4	14,6	14,3	13,4	12,2	7,8	7,3	-11
III-IV рівнів акредитації	43,7	43,9	44,3	41,9	40,2	35,4	32,5	31,5	32,4	31,0	-12,7
Чернівецька область											
Дошкільні навчальні заклади	22,2	23,7	24,8	25,7	27,4	29,3	30,4	31,8	32,3	32,2	10
Загальноосвітні навчальні заклади	116,2	111,0	106,5	104,3	99,8	100,4	99,0	97,3	97,2	97,6	-18,6
Професійно-технічні навчальні заклади	7,7	7,7	8,0	7,6	8,1	7,6	7,4	7,3	7,2	6,9	-0,8
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	12,7	11,0	10,6	10,0	10,2	10,3	10,1	10,1	9,6	9,0	-3,7
III-IV рівнів акредитації	26,9	27,4	28,3	27,9	27,1	25,0	23,5	22,7	22,5	22,2	-4,7
Карпатський регіон											
Дошкільні навчальні заклади	21592,6	23469,2	25039,5	26063,8	27675,9	29308,4	31501,4	32533,9	33264,3	33771	12178,4
Загальноосвітні навчальні заклади	789,3	753,9	721,5	701,1	673,6	666,5	658,4	652,4	655,9	663,8	-125,5
Професійно-технічні навчальні заклади	61,8	61,3	61,5	60,9	64,1	62,4	62,7	57,9	55,5	53,4	-8,4
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	63,8	59,8	56,6	49,1	50	49,9	48,9	44,9	36,1	34	-29,8
III-IV рівнів акредитації	230,7	234,4	238,9	236,2	227,8	213,8	202,9	194,6	188,6	182,9	-47,8

*- складено автором на основі [212-216].

У табл. 2.4 відображено динаміку показників охорони здоров'я Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.4

Динаміка показників охорони здоров'я Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. осіб*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Кількість лікарняних закладів, одиниць	72	72	71	71	70	60	58	54	54	53	-19
Кількість лікарняних ліжок, тис. одиниць	10,2	10,1	10,2	10,1	10,0	9,8	9,4	9,1	9,0	8,8	-1,4

Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	5,3	5,1	5,1	5,1	5,2	5,3	5,2	5,2	5,1	5,0	-0,3
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	12,5	11,8	11,5	11,4	11,5	11,0	10,9	10,9	10,8	10,8	-1,7
Кількість зареєстрованих захворювань, тис.	809,6	831,0	837,4	841,7	817,5	795,7	792,9	775,7	752,5	760,5	-49,1
Львівська область											
Кількість лікарняних закладів, одиниць	138	136	144	141	132	128	128	135	135	131	-7
Кількість лікарняних ліжок, тис. одиниць	24,8	24,4	25,1	24,8	24,7	24,3	24,2	23,6	23,4	22,7	-2,1
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	14,7	14,8	14,2	14,8	15,0	15,1	14,5	14,4	14,3	14,0	-0,7
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	29,8	30,2	27,8	28,2	28,5	28,7	27,5	27,7	27,4	26,4	-3,4
Кількість зареєстрованих захворювань, тис.	2083	2171	2113	2188	2130	2104	2080	2063	2016	1996	-87
Івано-Франківська область											
Кількість лікарняних закладів, одиниць	82	83	83	86	87	85	85	82	81	81	-1
Кількість лікарняних ліжок, тис. одиниць	12,6	12,6	12,7	12,6	12,5	12,0	11,7	11,4	11,4	11,3	-1,3
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	6,9	7,0	7,8	8,4	8,2	8,5	8,7	8,2	8,3	8,4	1,5
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	14,4	14,6	14,7	15,0	15,1	15,1	14,8	15,0	15,1	15,0	0,6
Кількість зареєстрованих захворювань, тис.	1185,8	1167,9	1164,8	1261,3	1215,7	1202,0	1201,5	1197,5	1202,0	1187,9	2,1
Чернівецька область											
Кількість лікарняних закладів, одиниць	68	68	72	78	67	62	59	40	40	40	-28
Кількість лікарняних ліжок, тис. одиниць	8,3	8,3	8,4	8,4	8,1	7,5	7,5	7,2	7,2	7,2	-1,1
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	4,9	5,2	5,6	5,7	5,6	5,7	5,7	5,6	5,4	5,4	0,5
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	9,2	9,3	9,2	9,4	9,5	9,5	9,4	9,3	9,3	9,2	0
Кількість зареєстрованих захворювань, тис.	625	659	633	672	644	629	614	594	576	572	-53
Карпатський регіон											
Кількість лікарняних закладів, одиниць	360	359	370	376	356	335	330	311	310	305	-55
Кількість лікарняних ліжок, тис. одиниць	55,9	55,4	56,4	55,9	55,3	53,6	52,8	51,3	51	50	-5,9
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	31,8	32,1	32,7	34	34	34,6	34,1	33,4	33,1	32,8	1
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	48,6	47,5	46,9	47,2	47,6	47,6	46,2	46,1	46,2	45,8	-2,8
Кількість зареєстрованих захворювань, тис.	4703,4	4828,9	4748,2	4963	4807,2	4730,7	4688,4	4630,2	4546,5	4516,4	-187

*- складено автором на основі [212-216].

Негативною є динаміка скорочення чисельності закладів охорони здоров'я у Карпатському регіоні. Кількість лікарняних закладів скоротилась на 55 одиниць, зокрема через скорочення у Закарпатській області, Львівській області, Івано-Франківській лише на 1 заклад та Чернівецькій аж а 28. Кількість лікарняних ліжок також скоротилась на 5,9 тис., зокрема через скорочення у Закарпатській області на 1,4 тис., у Львівській області – на 2,1 тис., у Івано-Франківській – на 1,3 тис., у Чернівецькій області – на 1,1 тис. Позитивна динаміка зростання кількості лікарів усіх спеціальностей відбулась через зростання чисельності лікарів у Івано-Франківській та Чернівецькій областях на 1,5 тис. та 0,5 тис. осіб відповідно. У Закарпатській та Львівській області відбулось їх скорочення на 0,3 та 0,7 тис. осіб. Щодо кількості середнього медичного персоналу та зареєстрованих захворювань, то динаміка негативна: перший показник скоротився на 2,8 тис. осіб, динаміка другого показника позитивна – він скоротився на 187 тис.

У табл. 2.5 відображено динаміку кількості закладів культури та мистецтва Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.5

Динаміка кількості закладів культури та мистецтва Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, одиниць*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Кількість театрів	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	-1
Кількість концертних організацій	6	6	6	5	5	4	4	4	3	3	-3
Кількість музеїв, одиниць	8	8	9	14	14	14	14	16	15	15	7
Львівська область											
Кількість театрів	11	11	11	11	11	9	9	9	9	9	-2
Кількість концертних організацій	13	13	14	14	14	14	14	13	13	13	0
Кількість музеїв, одиниць	17	17	19	22	25	25	25	25	26	26	9
Івано-Франківська область											
Кількість театрів	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	0
Кількість концертних організацій	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1
Кількість музеїв, одиниць	17	17	16	18	21	22	24	24	24	26	9

Чернівецька область										
Кількість театрів	3	3	3	3	3	3	3	3	3	0
Кількість концертних організацій	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Кількість музеїв, одиниць	4	4	4	4	5	5	8	10	10	6
Карпатський регіон										
Кількість театрів	23	23	23	22	22	20	20	20	20	-3
Кількість концертних організацій	21	21	22	21	22	21	21	20	19	-2
Кількість музеїв, одиниць	46	46	48	58	65	66	71	75	75	31

*- складено автором на основі [212-216].

Кількість театрів скоротилась а 3 одиниці через скорочення їх кількості у Закарпатській та Львівській області: утримувати такі заклади досить витратно, а їх популярність з кожним роком скорочується. У Івано-Франківській та Чернівецькій області їх кількість не змінилась. Скоротилась також чисельність концертних організацій, оскільки їх прибутковість останніми роками скорочується через зменшення рівня життя населення. Зокрема, у Закарпатській області – на 3 концертні організації, у Чернівецькій області залишилась лише 1, у Львівській кількість їх не змінилась, а у Івано-Франківській зросла на 1. Позитивна динаміка музеїв регіону: кількість зросла на 31 одиницю. Зокрема, через зростання у всіх областях.

У додатку Б відображено динаміку показників засобів масової інформації та книговидання Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Випуск книжок та брошур регіону зріс на 703 одиниці, причому найбільше зростання відбулось у 2011 році, а скорочення – у 2012 та 2014 роках. Випуск книжок та брошур найбільше відбувається у Львівській області, що можна пояснити чисельністю населення, при чому відбулось зростання цього показника на 428 одиниць. Тоді як у Закарпатській області кількість випуску зросла лише на 48 одиниць, у Чернівецькій – на 55, а Івано-Франківській – на 172. Позитивна також динаміка випуску періодичних та таких, що продовжуються, видань. Їх випуск зріс на 142 одиниці у всіх областях. Кількість газет скоротилась на 166 одиниць, зокрема найбільше скорочення відбулось у Львівській області. Щодо середньодобового обсягу місцевого телемовлення, то кількість годин постійно зростає у всіх областях, незважаючи на різновекторну динаміку. Середньодобовий обсяг місцевого радіомовлення також зростає за рахунок зростання у всіх областях.

У табл. 2.6 відображено динаміку показників соціального захисту населення Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.6

Динаміка показників соціального захисту населення Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	291,9	290,5	288,9	289,7	291,2	294,4	297,0	294,0	291,8	292,3	0,4
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	376,81	422,95	636,84	770,27	858,90	981,84	1071,55	1254,09	1308,97	1349,43	972,62
Чисельність дітей, усиновлених протягом року, осіб	65	84	78	83	120	103	122	87	92	106	41
Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року, осіб	1477	1721	1971	2124	2326	2397	2397	2366	2345	2301	824
Львівська область											
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чисельність дітей, усиновлених протягом року, осіб	139	124	122	134	121	145	121	87	68	127	-12
Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року, осіб	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська область											
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	380,4	378,5	374,2	373,0	370,9	372,2	375,5	370,9	368,8	368,9	-11,5
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебу-	387,11	442,98	665,47	801,75	898,16	1023,26	1115,74	1312,80	1372,52	1417,38	1030,27

вають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн											
Чисельність дітей, усиновлених протягом року, осіб	73	85	58	101	58	67	62	43	49	70	-3
Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року, осіб	1626	1576	1618	1625	1668	1675	1603	1586	1579	1515	-111
Чернівецька область											
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	244,3	233,6	240,0	238,7	239,8	240,3	242,2	239,0	236,7	236,0	-8,3
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	379,3	431,4	645,4	772,6	866,5	985,8	1072,3	1262,1	1315,2	1348,8	969,5
Чисельність дітей, усиновлених протягом року, осіб	44	48	60	59	48	54	38	35	30	39	-5
Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року, осіб	1087	1097	1225	1258	1294	1269	1246	1197	1148	1101	14
Карпатський регіон											
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	916,6	902,6	903,1	901,4	901,9	906,9	914,7	903,9	897,3	897,2	-19,4
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	1143,22	1297,33	1947,71	2344,62	2623,56	2990,9	3259,59	3828,99	3996,69	4115,61	2972,39
Чисельність дітей, усиновлених протягом року, осіб	321	341	318	377	347	369	343	252	239	342	21
Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року, осіб	4190	4394	4814	5007	5288	5341	5246	5149	5072	4917	727

*- складено автором на основі [212-216].

У Карпатському регіоні відбувається поступове скорочення чисельності пенсіонерів через скорочення тривалості життя та зростання пен-

сійного віку, зокрема на 19,4 тис. осіб, а найбільшими темпами у Івано-Франківській та Чернівецькій областях. Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, зріс на 2972,39 грн. через популістський характер виплат та постійне підвищення пенсій. У Чернівецькій області пенсій виросли на 969,5 грн, у Івано-Франківській – на 1030,27 грн., у Закарпатській – на 972,62 грн. Позитивною є динаміка зростання чисельності дітей, усиновлених протягом року, на 21 особу з 2006 по 2015 роки. При чому у Закарпатській області цей показник зріс а 41 особу, у Львівській скоротився на 12 осіб, у Івано-Франківській та Чернівецькій також скоротився. Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року, зросла на 727 осіб.

У табл. 2.7 відображено динаміку валового регіонального продукту Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.7

Динаміка валового регіонального продукту Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
ВРП усього, у фактичних цінах, млн.грн	8185	10508	13208	12542	15299	18054	21404	21400	24120	-	-
ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	6576	8452	10626	10081	12278	14455	17088	17044	19170	-	-
ВРП у порівнянних цінах, у відсотках до попереднього року	106,6	108,2	103,9	82,1	107,7	104,7	103,0	100,6	102,8	89,2	-17,4
Львівська область											
ВРП усього, у фактичних цінах, млн.грн	21486	27987	35534	35955	41655	52103	61962	63329	72923	-	-
ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	8351	10915	13902	14093	16353	20490	24387	24937	28731	-	-
ВРП у порівнянних цінах, у відсотках до попереднього року	108,3	105,8	100,7	88,3	102,3	108,7	102,0	98,8	100,9	-	-
Івано-Франківська область											
ВРП усього, у фактичних цінах, млн.грн	11316	13916	17883	17241	20446	26752	32286	33196	37643	-	-
ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	8157	10055	12940	12485	14814	19386	23379	24022	27232	-	-

ВРП у порівнянних цінах, у відсотках до попереднього року	102,5	100,8	97,5	89,3	100,5	106,5	103,3	97,7	97,6	-	-
Чернівецька область											
ВРП усього, у фактичних цінах, млн.грн	5126	6672	8833	8484	9892	11969	13166	13757	15049	-	-
ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	5650	7369	9771	9383	10939	13228	14529	15154	16552	-	-
ВРП у порівнянних цінах, у відсотках до попереднього року	105,5	108,3	105,4	88,6	100,3	104,0	106,1	101,5	98,3	94,1	-
Карпатський регіон											
ВРП усього, у фактичних цінах, млн.грн	46113	59083	75458	74222	87292	108878	128818	131682	149735	-	-
ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	28928	37651	48201	47650	55923	68663	80391	82072	93184	-	-
ВРП у порівнянних цінах, у відсотках до попереднього року	422,9	423,1	407,5	348,3	410,8	423,9	414,4	398,6	399,6	183,3	-17,4

*- складено автором на основі [212-216].

Валовий регіональний продукт Карпатського регіону зростає протягом усього періоду, проте таку динаміку не можна назвати однозначно позитивною через девальвацію національної валюти та інфляційні процеси. При цьому також зростає ВРП у розрахунку на одну особу, а сам темп зростання сповільнюється з кожним роком. Найбільше ВРП вироблено у Львівській області, на другому місці – Івано-Франківщина, далі – Чернівецька та Закарпатська області. Це зумовлює частку ВРП на одну особу в розрізі областей. Темп зростання ВРП Закарпаття має різновекторну динаміку, проте з кожним роком динаміка позитивна. У Львівській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях така ж тенденція ВРП. При чому скорочення ВРП відбулось у всіх областях під час кризи 2009 року.

У табл. 2.8 відображено динаміку доходів населення Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Доходи Карпатського регіону за досліджуваний період зросли на 109660 млн. грн. через постійне підвищення виплат різного характеру та заробітних плат. При цьому наявний дохід на одну особу зріс на 73651,8 грн., тоді як реальний наявний дохід у відсотках до попереднього року скорочується постійно. Найбільшими темпами зросли доходи Львівської області, на другому місці – Івано-Франківщина, далі Закарпаття та Чернівецька область. Така ж динаміка наявного доходу в розрізі областей. У 2009 році відбулось скорочення наявних доходів населення порівняно з 2008 роком через кризові явища.

Таблиця 2.8

**Динаміка доходів населення Карпатського регіону
упродовж 2006-2015 років***

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Доходи всього, млн. грн.	9134	12103	16033	16492	20841	24446	28028	29102	29988	36047	26913
Наявний доход на одну особу, грн.	5757,7	7323,8	9664,5	9764,5	12699,6	15002,4	17191,4	17929,3	17358,1	21446,7	15689
Реальний наявний доход, у відсотках до попереднього року	109,6	116,8	111,9	90,2	119,7	111,4	113,9	105,5	86,9	81,9	-27,7
Львівська область											
Доходи всього, млн. грн.	23 804	31 361	42 220	43 813	54 838	63 602	72 828	75 762	79 533	96 133	72329
Наявний доход на одну особу, грн.	7 394,7	9 523,8	12 718,3	13 211,3	16 513,8	19 204,4	21 992,3	23 138,3	24 239,4	28 795,7	21401
Реальний наявний доход, у відсотках до попереднього року	110,5	116,1	105,0	88,3	113,2	107,5	112,6	106,1	92,7	80,0	-30,5
Івано-Франківська область											
Доходи всього, млн. грн.	11232	14779	20143	21023	26504	31224	36186	37310	37848	46072	34840
Наявний доход на одну особу, грн.	6463,4	8336,0	11262,8	11692,4	15009,4	17732,6	20148,4	20987,8	20356,7	25612,7	19149,3
Реальний наявний доход, у відсотках до попереднього року	113,1	118,3	109,8	90,2	118,7	110,9	113,1	105,0	86,7	83,7	-29,4
Чернівецька область											
Доходи всього, млн. грн.	7010	9178	12214	12619	16114	18682	21012	22408	22941	28004	20994
Наявний доход на одну особу, грн.	6078,0	7738,0	9793,2	10013,3	13503,3	15992,5	18107,5	19438,2	18475,6	23490,5	17412,5
Реальний наявний доход, у відсотках до попереднього року	108,7	114,1	102,3	90,8	125,0	111,7	113,0	108,7	85,7	85,6	-23,1

Карпатський регіон											
Доходи всього, млн. грн.	36510	48163	64423	66626	84300	98798	113254	117922	120765	146170	109660
Наявний доход на одну особу, грн.	25693,8	32921,6	43438,8	44681,5	57726,1	67931,9	77439,6	81493,6	80429,8	99345,6	73651,8
Реальний наявний доход, у відсотках до попереднього року	441,9	465,3	429	359,5	476,6	441,5	452,6	425,3	352	331,2	-110,7

*- складено автором на основі [212-216].

У додатку В відображено динаміку торгівлі Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

За 2006-2015 роки відбулось поступове зростання обсягу роздрібно-го товарообороту підприємств, зокрема на 70042,9 млн. грн, що можна пояснити високою часткою в Україні підприємств сфери торгівлі. При цьому поступово скорочується індекс фізичного обсягу роздрібно-го товарообороту підприємств, проте він все ще залишається на високому рівні (346,8% у 2015 році). Кількість об'єктів роздрібно-ї торгівлі Карпатського регіону скорочується а 2555 одиниць. Таке поступове скорочення відбулось через зменшення цього показника у Закарпатській області на 829 одиниць, у Львівській – на 1110 одиниць, у Івано-Франківській – на 422 одиниці, у Чернівецькій – на 194 одиниці. Постійно зростає наявність об'єктів ресторанного господарства через те, що Карпатський регіон є одним з найбільш розвинених у туристичній сфері. Кількість ринків з продажу споживчих товарів скоротилась на 54 одиниці через їх скорочення у всіх областях.

У табл. 2.9 відображено динаміку капітальних інвестицій Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Щодо вкладення коштів у Карпатський регіон, то можна говорити про постійне зростання обсягу капітальних інвестицій, які почали здійснюватись лише у 2010 році. Зокрема, найбільше коштів вкладається у розвиток Івано-Франківської області – 9609271 тис. грн. та Закарпатської області – 3778415 тис. грн., адже ці області користуються найбільшою популярністю серед туристів в Україні. У Львівську та чернівецьку області вкладається трохи менше коштів. Якщо врахувати реальні капітальні інвестиції, то можна сказати, що вкладення коштів у розвиток областей залишається на тому ж рівні.

У табл. 2.10 відображено динаміку обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.9

**Динаміка капітальних інвестицій Карпатського регіону
упродовж 2006-2015 років, тис. грн***

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Капітальні інвестиції усього, тис.грн.	-	-	-	-	2205374	3051927	2736109	2645793	2638670	3778415	-
Львівська область											
Капітальні інвестиції усього, тис.грн	-	-	-	-	8 830,2	12 114,0	11 173,3	9 816,7	9 555,0	13 386,5	-
Івано-Франківська область											
Капітальні інвестиції усього, тис.грн	-	-	-	-	4378716	4256221	5166935	4797231	6837474	9609271	-
Чернівецька область											
	-	-	-	-	1714677	1794320	2229278	2257350	1686948	2789194	-
Карпатський регіон											
Капітальні інвестиції усього, тис.грн					8307597	9114582	10143495	9710191	11172647	16190267	-

*- складено автором на основі [212-216].

Таблиця 2.10

**Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)
Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. грн***

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	-	-	-	-	7079125,7	8866443,7	9956782,1	10035856,7	11153268,7	0 13872542,6	-
Індекси промислової продукції	127,2	120,4	102,6	50,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1	79,7	-47,5

Львівська область											
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	-	-	-	-	25 655 264,9	32 392 240,1	34 873 983,9	34 620 468,3	39 584 498,4	58 501 981,4	-
Індекси промислової продукції	-	-	-	-	-	-	-	101,2	97,2	98,5	-
Івано-Франківська область											
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	34741880	11628470,3	12354611,4	11186434,9	13837621,1	24187656,4	25268815,4	22014433,7	25142777,5	34741880,0	0
Індекси промислової продукції	-	-	-	-	-	-	-	95,3	98,9	89,1	-
Чернівецька область											
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	-	-	-	-	3192600	4067200	4108800	4099700	4676000	6824300	-
Індекси промислової продукції	-	-	-	-	-	-	-	103,7	92,9	98,3	-
Карпатський регіон											
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	34741880	11628470	12354611	11186435	13837621	60114647	70594699	70954000	73898803	90155647	65326281
Індекси промислової продукції	127,2	120,4	102,6	50,7	142,9	101,8	101,4	397,1	395,1	365,6	-47,5

*- складено автором на основі [212-216].

Обсяг реалізованої промислової продукції Карпатського регіону зріс за 2006-2015 роки на 65326281 тис. грн., зокрема за рахунок зростання цього показника у всіх областях. Проте скорочення індексів промислової продукції може вказувати на зростання цін на промислову продукцію з незначним зростанням обсягів виробництва або поставок. Зокрема, у Закарпатті індекс промислової продукції скоротився на 47,5%.

У табл. 2.11 відображено динаміку торгівлі Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.11

Динаміка торгівлі Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Перевезення вантажів залізничним транспортом, тис. т.	2596,5	2557,2	2500,0	1483,4	1710,3	1810,8	1609,8	1424,1	1238,1	1703,5	-893
Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.	16491,0	20847,8	17998,2	12117,1	11899,2	11263,2	10094,7	9501,3	8934,3	9065,5	-7425,5
Перевезення пасажирів залізничним транспортом, тис. пас.	9259,1	9470,2	9011,6	8039,9	8238,8	8305,9	8399,6	8633,9	8438,7	7923,1	-1336
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.	55882,2	62786,7	66059,3	57044,0	49848,4	46146,0	45217,6	43071,8	40964,4	42777,4	-13104,8
Кількість дорожньо-транспортних пригод, одиниць	2347	2966	2840	2267	2069	2105	2063	2122	2131	2353	6
Львівська область											
Перевезення вантажів залізничним транспортом, тис. т.	6 937,6	6 932,7	5 718,7	3 923,3	3 826,5	3 520,9	3 074,4	3 223,7	3 551,0	3 840,9	-3096,7
Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.	21 829,1	21 605,1	23 008,2	17 908,1	19 456,5	22 176,3	23 432,7	21 362,1	20 905,5	20 581,3	-1247,8
Перевезення пасажирів залізничним транспортом, тис. пас.	28 958,9	29 596,1	30 020,9	29 801,8	29 438,2	30 799,5	30 490,6	30 068,8	29 950,6	30 847,5	1888,6
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.	193 700,2	214 802,2	225 752,5	217 934,5	213 561,0	208 727,4	197 142,0	166 394,6	171 017,4	152 407,2	-41293
Кількість дорожньо-транспортних пригод, одиниць	8 315	10 145	12 951	12 334	11 414	10 038	10 261	9 116	7 737	8 304	-11
Івано-Франківська область											
Перевезення вантажів залізничним транспортом, тис. т.	3760,4	3336,3	2376,4	2342,5	2553,0	3317,8	3180,3	2562,6	3284,4	4311,5	551,1

Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.	10233,5	11590,3	11836,0	9580,1	9112,3	9238,4	9803,0	9306,7	10649,4	14315,2	4081,7
Перевезення пасажирів залізничним транспортом, тис. пас.	5924,9	6125,5	6177,4	5854,1	6269,3	6305,1	6000,0	6012,9	5733,7	5420,6	-504,3
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.	78112,1	81190,9	89819,8	83314,5	69960,2	72960,2	84127,3	82931,1	85275,6	80006,4	1894,3
Кількість дорожньо-транспортних пригод, одиниць	1867	2894	3186	2536	2411	2070	2464	2247	2179	2267	400
Чернівецька область											
Перевезення вантажів залізничним транспортом, тис. т.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.	8928,1	8069,4	8925,6	8612,1	7181,5	7083,8	6142,0	4900,4	5081,4	4692,2	-4235,9
Перевезення пасажирів залізничним транспортом, тис. пас.	2533,4	2338,9	2238,9	2118,6	1799,2	2065,0	1895,9	1887,3	1798,6	1651,7	-881,7
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.	31915,8	34704,1	37881,7	37610,6	39122,5	40510,2	41436,8	43130,8	42460,7	39345,8	7430
Кількість дорожньо-транспортних пригод, одиниць	2162	2642	2642	2529	2486	1882	1928	1801	1968	1968	-194
Карпатський регіон											
Перевезення вантажів залізничним транспортом, тис. т.	13294,5	12826,2	10595,1	7749,2	8089,8	8649,5	7864,5	7210,4	8073,5	9855,9	-3438,6
Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.	58787,1	65633,5	64678,4	49185,4	49580,3	51916,3	53133,4	49476,8	51138,6	58277,2	-509,9
Перевезення пасажирів залізничним транспортом, тис. пас.	76058,7	79895,9	83091,6	81306,4	83068,8	85920,7	86327	87846,4	86583,7	83537	7478,3
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.	329856,5	361421,8	384273,6	360822	335855,6	329715,6	328414,9	294198,5	299225,4	277159	-52697,5
Кількість дорожньо-транспортних пригод, одиниць	14691	18647	21619	19666	18380	16095	16716	15286	14015	14892	201

* - складено автором на основі [212-216].

Негативною є динаміка таких показників Карпатського регіону як перевезення вантажів залізничним транспортом, яке зменшилось на 3438,6 тис. т, перевезення вантажів автомобільним транспортом – скоротилось на 509,9 тис. т, перевезення пасажирів автомобільним транспортом – скоротилось на 52697,5 тис. пасажирів. В той же час відбулось зростання перевезення пасажирів залізничним транспортом через доступніші ціни на 7478,3 тис. пасажирів. Зросла також кількість дорожньо-транспортних пригод на 201 одиницю, що може бути спричинено поганою якістю доріг, незначними та неякісними ремонтними роботами. При цьому кількість ДТП зросла у Івано-Франківській області, де зросла кількість перевезень пасажирів автомобільним транспортом, а на Львівщині кількість ДТП скоротилась з одночасним скорочення кількості перевезень усіх видів.

У табл. 2.12 відображено динаміку кількості закладів туризму Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

Таблиця 2.12

Динаміка кількості закладів туризму Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Санаторії та пансіонати з лікуванням	20	22	20	20	19	20	20	20	20	20	0
Санаторії-профілакторії	8	6	7	7	7	7	7	7	7	7	-1
Будинки і пансіонати відпочинку	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Бази та інші заклади відпочинку	39	37	30	28	29	27	27	27	27	27	-12
Дитячі оздоровчі табори	516	552	570	553	557	569	575	611	321	333	-183
Львівська область											
Санаторії та пансіонати з лікуванням	-	-	-	-	56	55	50	48	48	45	-
Санаторії-профілакторії	-	-	-	-	8	8	5	5	4	-	-
Будинки і пансіонати відпочинку	-	-	-	-	6	6	4	4	3	4	-
Бази та інші заклади відпочинку	-	-	-	-	39	39	19	13	12	9	-
Дитячі оздоровчі табори	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська область											
Санаторії та пансіонати з лікуванням	14	14	14	15	15	15	15	15	15	15	1

Санаторії-профілакторії	8	7	7	7	6	6	6	6	6	6	-2
Будинки і пансіонати відпочинку	4	3	3	3	3	2	2	2	2	2	-2
Бази та інші заклади відпочинку	6	6	5	6	6	6	6	6	6	6	0
Дитячі оздоровчі табори	846	915	876	764	768	782	783	812	720	415	-431
Чернівецька область											
Санаторії та пансіонати з лікуванням	6	6	6	6	7	7	7	7	7	7	1
Санаторії-профілакторії	4	4	2	1	1	1	1	1	1	1	-3
Будинки і пансіонати відпочинку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Бази та інші заклади відпочинку	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	0
Дитячі оздоровчі табори	386	402	403	402	402	410	436	512	372	146	-240
Карпатський регіон											
Санаторії та пансіонати з лікуванням	40	42	40	41	97	97	92	90	90	87	2
Санаторії-профілакторії	20	17	16	15	22	22	19	19	18	14	-6
Будинки і пансіонати відпочинку	4	4	4	4	10	9	7	7	6	3	-2
Бази та інші заклади відпочинку	49	47	39	38	78	76	56	50	49	46	-12
Дитячі оздоровчі табори	1748	1869	1849	1719	1727	1761	1794	1935	1413	894	-854

*- складено автором на основі [212-216].

Позитивна динаміка зростання санаторіїв та пансіонатів з лікуванням спостерігається у Карпатському регіоні за рахунок їх зростання у Чернівецькій та Івано-Франківській області. Водночас скорочується кількість санаторіїв-профілакторіїв на 6 одиниць, будинків і пансіонатів відпочинку на 2 одиниці, баз на 12 одиниць, дитячих оздоровчих таборів на 854 одиниці через відсутність фінансування та поганий технічний стан таких закладів. Дитячі оздоровчі табори скоротились у Закарпатській області, Івано-Франківській області та Чернівецькій області. Усе це впливає на стан охорони здоров'я та життя населення. Також відбулось скорочення у всіх областях кількості санаторіїв-профілакторіїв, будинків і пансіонатів відпочинку, дитячих оздоровчих таборів.

Головним напрямом розвитку Карпатського економічного району повинна бути його соціальна спрямованість одночасно з дотриманням екологічної рівноваги навколишнього середовища. Проблема безробіття на сучасному етапі характерна для багатьох регіонів і для Карпатського регіону також. Економічно та історично обгрунтованим і вигідним для району є розвиток народних промислів – килимоткацтво, вишивання, виготовлення художніх виробів з лози, дерева, різьблення по дереву, гончарство. Цей напрямок створить умови для зайнятості і отримання

доходу місцевим жителям, особливо в тих районах, де є надлишок трудових ресурсів [250].

Однією з важливих проблем Карпатського регіону є недостатній рівень соціально-економічного розвитку гірських та передгірських районів, а також сільської місцевості. Тому необхідно особливу увагу звертати на ці території, покращувати їх розвиток та підвищувати їхнє значення для Карпатського регіону [250].

Зовнішньоекономічна діяльність Карпатського регіону визначає його роль для інших регіонів, для країни, та для інших країн. Подальший напрямок покращення зовнішньоекономічної діяльності – це вдосконалення структури експорту, підвищення її конкурентоспроможності. Враховуючи наявний в Карпатському регіоні природний, економічний, науковий і технічний потенціал, його історичні та географічні особливості, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природних, матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних ресурсів створити ефективну економічну систему ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут населення та екологічну безпеку регіону. Досягнення поставленої мети вбачається в поетапній реалізації першочергових завдань. На найближчий період основними пріоритетами регіонального розвитку повинні виступати [250]:

1. Рекреаційний комплекс;
2. Агропромисловий комплекс;
3. Лісопромисловий комплекс;
4. Машинобудування;
5. Невиробнича сфера, особливо в гірській частині;
6. Охорона навколишнього середовища;
7. Збереження і відновлення історико-культурної спадщини.

Створення необхідних умов розвитку цих галузей і сфер людської діяльності забезпечить піднесення загального соціально-економічного рівня, який повинен визначитись не тільки загальнодержавними інтересами, а й зумовлюватись потребами та інтересами самого регіону, а також суб'єктами господарювання, які тут розміщені, і населенням, яке тут проживає [250].

Отже, розвиток соціально-економічного потенціалу в регіоні неможливий без структурної перебудови соціально-економічного комплексу згідно з принципами задоволення регіональних і державних інтересів, вкладення значних інвестицій у розбудову перспективних галузей економіки загалом і підприємств зокрема, з метою підвищення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку.

Внаслідок проведеного аналізу соціально-економічних ресурсів Карпатського регіону було виявлено, що протягом останніх 10 років зрос-

тає чисельність сільського населення, однак скорочується економічно активне населення у віці 15-70 років. У структурі навчальних закладів Карпатського регіону переважають загальноосвітні та дошкільні навчальні заклади. Зауважимо, що протягом 2006-2015 років відбулося скорочення усіх навчальних закладів або ж їх кількість в деяких областях залишилась на тому ж рівні. Таку динаміку не можна назвати однозначно негативною, адже в Україні існує тенденція до скорочення кількості вищих навчальних закладів з метою підвищення їх якості. Проте з точки зору скорочення робочих місць – це однозначно негативне явище. Динаміка чисельності учнів дошкільних навчальних закладів Карпатського регіону є позитивною. Негативною ж є динаміка скорочення чисельності учнів у всіх інших навчальних закладах: скоротилась кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації та III-IV рівнів акредитації.

Вкрай негативною є динаміка скорочення чисельності закладів охорони здоров'я у Карпатському регіоні. Кількість лікарняних закладів скоротилась на 55 одиниць, а також зменшилась кількість лікарняних ліжок. Щодо кількості середнього медичного персоналу та зареєстрованих захворювань, то динаміка цих показників також негативна. Однак позитивною є динаміка зростання кількості лікарів усіх спеціальностей відбулась через зростання чисельності лікарів.

У Карпатському регіоні відбувається поступове скорочення чисельності пенсіонерів через скорочення тривалості життя та зростання пенсійного віку. Також зросла загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Валовий регіональний продукт Карпатського регіону зростає протягом усього періоду, проте таку динаміку не можна назвати однозначно позитивною через девальвацію національної валюти та інфляційні процеси. При цьому також зростає ВРП у розрахунку на одну особу, а сам темп зростання сповільнюється з кожним роком. За 2006-2015 роки відбулось поступове зростання обсягу роздрібного товарообороту підприємств, що можна пояснити високою часткою в Україні підприємств сфери торгівлі. Постійно зростає наявність об'єктів ресторанного господарства через те, що Карпатський регіон є одним з найбільш розвинених у туристичній сфері.

Щодо вкладення коштів у Карпатський регіон, то можна говорити про постійне зростання обсягу капітальних інвестицій, які почали здійснюватись лише у 2010 році, що призвело до зростання обсягу реалізованої промислової продукції Карпатського регіону.

Позитивною є динаміка зростання санаторіїв та пансіонатів з лікуванням спостерігається у Карпатському регіоні за рахунок їх зростання у Чернівецькій та Івано-Франківській області. Однак відбулось скоро-

чення у всіх областях кількості санаторіїв-профілакторіїв, будинків і пансіонатів відпочинку, дитячих оздоровчих таборів.

Тому до найважливіших заходів зростання господарського потенціалу Карпатського регіону слід віднести узгодження соціальної сфери з наявними потребами населення. Важливим аспектом розвитку є забезпечення умов для регулярного відтворення робочої сили через підвищення рівня життя населення, особливо у селах. З урахуванням високого рівня показника урбанізації, важливою умовою досягнення такого рівня розвитку соціально-економічного потенціалу регіону є гармонізація розвитку як суспільства, так і природного середовища.

2.2. Інституціональні чинники розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону

Інституційне управління у сфері розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону повинно бути спрямоване на формування сприятливого середовища для розвитку областей у межах регіону і реалізовуватися відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади, з метою узгодження інтересів держави і господарського комплексу. Для забезпечення результативності системи управління господарським потенціалом потрібне постійне уточнення ролі держави шляхом впровадження економічних реформ та удосконалення механізмів та інструментів адекватних умовам ринкової економіки зорієнтоване на поступове розширення повноважень низових рівнів управління. Все це передбачає необхідність розробки та реалізації відповідної активної регуляторної політики.

Механізм управління розвитком господарського потенціалу – це складна організаційна система взаємодії, що розподіляється на економічну, мотиваційну, організаційну, політичну та нормативно-правову складову, в основі якої функціонують суб'єкти управління (органи державної влади), діяльність яких організована відповідно до певних принципів та завдань із функціональним спрямуванням – планування організації та контролю і спрямована на здійснення цільового впливу на об'єкти управління (господарський потенціал) з метою забезпечення його розвитку, шляхом застосування методів, важелів та інструментів впливу, див. рис. 2.3.

До способів та прийомів управління розвитком господарського потенціалу відносять цілі, завдання, які впливають на результативність. З метою їх реалізації та виконання існує послідовність, яка розпочинається суб'єктом управління, тобто органом державної влади і закінчується об'єктом управління (розвитком господарського потенціалу).

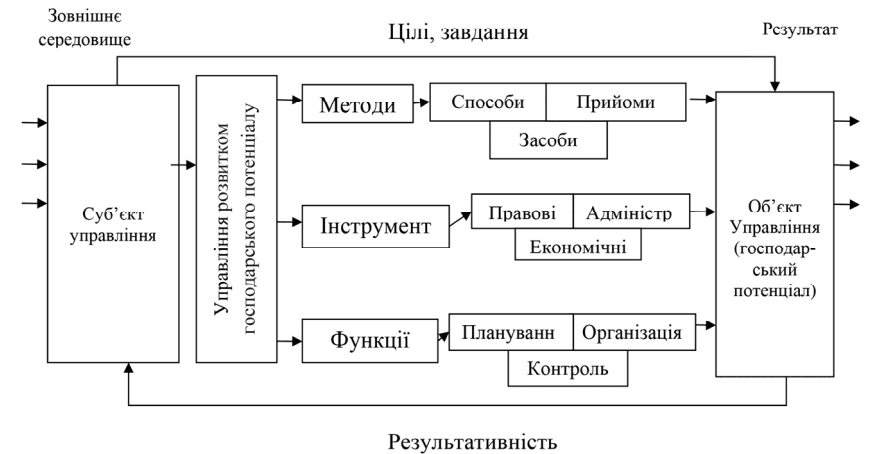

Рис. 2.3. Методи, інструменти і функції механізмів управління розвитком господарського потенціалу*

*- власна розробка автора

Цілі управління розвитком господарського потенціалу знаходяться у тісному зв'язку із масштабами впливу. Можна виділити стратегічні й тактичні цілі. Серед стратегічних цілей пріоритетними є: забезпечення економічних та соціальних умов для стабільного розвитку господарського потенціалу, установлення та забезпечення виконання ринкових правил і правових норм господарювання, забезпечення умов для розвитку підприємницької інфраструктури, сприяння підприємцям в їх господарській діяльності. Тактичні цілі можуть розрізнятися за об'єктами управління, при цьому мають пов'язувати суспільні та суб'єктивні підприємництва інтереси і не суперечити стратегічним цілям.

Схема організаційно-економічного механізму державного управління у сфері підприємницької діяльності наведена на рис. 2.4.

З рис. 2.4. видно, що організаційно-економічний механізм управління розвитком господарського потенціалу має свої інструменти (державне управління, регіональне управління та ринкове стимулювання) та складові (організаційна, економічна, фінансова, адміністративна та інституціональна).

Структура механізму управління розвитком господарського потенціалу свідчить не тільки про необхідний склад його компонентів, але й логіку формування. З урахуванням того, що кожний із компонентів, маючи своє призначення, зміст, методи функціонування, впливає на одну із суттєвих характеристик управлінського процесу, тобто має відносний пріоритет, то їх оптимальне поєднання забезпечує формування

ефективних управлінських рішень, їх реалізацію та активізацію властивостей суб'єкта управління щодо саморозвитку. Отже, формування механізму управління виступає як головна передумова підвищення ефективності управлінського процесу [179].

Рис. 2.4. Організаційно-економічний механізм управління розвитком господарського потенціалу*

* власна розробка автора

Управління розвитком господарського потенціалу виконує наступні основні функції (рис. 2.5), розглянуті за їх пріоритетністю і системою управління.

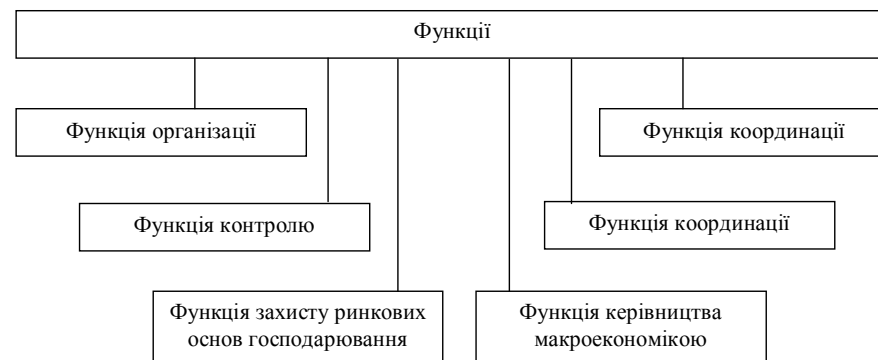

Рис. 2.5. Функції управління розвитком господарського потенціалу*

*- власна розробка автора

Функція організації включає такі види діяльності:

1. Законотворчість:
 - затвердження основ законності;
 - гарантію економічної і соціальної безпеки;
 - захист прав приватної власності;
 - захист прав споживачів і виробників продукції.
2. Створення і забезпечення організаційно-правової основи підприємницької діяльності, що включає: розробку і прийняття законів, що визначають права власності, які регулюють підприємницьку діяльність.
3. Створення умов функціонування всіх ринкових механізмів: для вільного переливу капіталів, свободи переміщення робочої сили, товарів і послуг; для вільного ринкового ціноутворення.
4. Створення організаційної основи господарської діяльності: організаційне забезпечення дотримання економічними суб'єктами господарського законодавства і правових норм в галузі податкової політики, фінансової звітності, вимог до стандартизації і сертифікації, дотримання вимог до якості продукції; забезпечення дотримання підприємцями своїх фінансових зобов'язань перед контрагентами і працівниками.
5. Організація боротьби з корупцією, хабарництвом, карною злочинністю, незаконним бізнесом і іншими негативними явищами, що погано впливають на підприємницьку діяльність.

6. Організація і фінансування виконавчих органів влади – державного апарату, що здійснює функції управління та регулювання підприємницької діяльності й економіки в цілому.

Функція контролю охоплює:

1. Контроль за дотриманням правових норм і законодавства: дотримання правил конкуренції і свободи підприємництва, дотримання етико-правових норм і адміністративно-ділової етики; контроль за незаконною діловою практикою; за рівнем монополізації галузей.

2. Контроль за розвитком зовнішньоекономічних зв'язків: митний, ліцензійний, валютний і інші види контролю над зовнішньоторговельними операціями; контроль за станом платіжного балансу, рухом капіталу, за обсягом і напрямком капіталовкладень за кордон і іноземними інвестиціями у своїй країні.

Функція координації припускає здійснення діяльності, спрямованої на узгодження й об'єднання заходів і засобів регулювання на трьох рівнях: конкурентно-ринковому; приватномонополістичному і державному. Координація включає: узгодження напрямків діяльності приватних структур; ринкової політики, ціноутворення, політики злиттів і поглинань; політики розділу ринку і сфер впливу; спільної господарської діяльності; координацію ініціатив в галузі інвестиційної політики, нововведень, розвитку науково-технічного прогресу на всіх трьох рівнях.

Функція захисту ринкових основ господарювання спрямована на:

1. Забезпечення нормального функціонування конкуренції;

2. Створення цивілізованих основ ринку:

– забезпечення дотримання суб'єктами установлених «правил гри»;

– захист свободи суб'єктів господарської діяльності в реалізації своїх економічних інтересів;

– розподіл споживчих благ за допомогою цін, встановлюваних у результаті балансу попиту та пропозиції.

Функція керівництва макроекономікою включає діяльність держави, спрямовану на:

1. Забезпечення макроекономічної стабільності у такий спосіб: регулювання рівня зайнятості; регулювання обсягів випуску окремих видів продукції з метою коректування співвідношення між ринковим попитом та пропозицією; установлення максимальних, мінімальних і твердих цін на транспортні послуги і споживчі товари; регулювання рівня інфляції;

2. Оптимізація структури економіки припускає: проведення регіональної політики, що забезпечує оптимальне розміщення виробництва з погляду наближення до ресурсів і більш рівномірну зайнятість населення по регіонах країни; сприяння розвитку малого бізнесу, спеціалізації малих і середніх підприємств по пріоритетних галузях і забезпечення

стійких коопераційних зв'язків з великими компаніями на основі технологічного поділу праці.

3. Стимулювання економічного зростання спрямоване на забезпечення стійкого зростання фінансових показників: валового регіонального продукту (ВРП), промислового і сільськогосподарського виробництва, рівня доходів населення.

4. Забезпечення основ соціально-економічного розвитку припускає проведення активної соціальної політики, мета якої полягає в забезпеченні мінімального прожиткового мінімуму для незаможних громадян, у підтримці соціально незахищених верств населення в суспільстві [78].

Функції управління розвитком господарського потенціалу є похідними від цілей і надають змогу вирішувати покладені завдання, цілеспрямовано впливаючи на об'єкт управління. Формами забезпечення ефективності реалізації покладених функцій виступає система правових норм, що визначає цілі, завдання, компетенцію органів влади, їх структуру та функції, а також регламентує відносини в межах організаційної структури (як самої системи, так і її органів) [78].

Загальновідомо, що в основу будь-якого явища, що досліджується, покладено певні керівні ідеї, закономірності, тобто принципи, без визначення яких неможливе ґрунтовне вивчення цього явища. У державному управлінні «принципи» розглядаються як прояви закономірностей, відношення або взаємозв'язки суспільно-політичного характеру та інших груп елементів державного управління, відображені у вигляді певного наукового положення, що застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління [78].

Управління розвитком господарського потенціалу базується на чітких принципах та є певним регулятором відносин, при цьому основним є принцип законності. Оскільки суть державно-правової концепції полягає у тому, що необхідно управляти горизонтальними та вертикальними підприємницькими відносинами, більшість принципів управління розвитком господарського потенціалу поєднуються із базовими принципами державного управління економіки.

Тому, другим по важливості вважаємо принцип підприємницької свободи та іншої економічної діяльності, котра у відповідності до першого принципу не заборонена законом, передбачає вільний вибір діяльності, вільне визначення договірних обов'язків, вільну конкуренцію. Наступними, на нашу думку по важливості є наступні принципи:

1. Принцип юридичної рівності форм власності, що передбачає відсутність переваг у одних суб'єктів в порівнянні із іншими;

2. Принцип партнерства суб'єктів у межах складних господарських структур;

3. Принцип єдності простору в економіці, що передбачає вільне переміщення товарів та коштів на території держави.

4. Принцип підтримки добросовісної конкуренції.

5. Принцип розподілу влади серед органів державного управління у сфері підприємницької діяльності.

Забезпечення та реалізація цих принципів має важливе значення для функціонування управління розвитком господарського потенціалу.

У сучасних умовах проведення децентралізації державного управління та підвищення ролі місцевого самоврядування виникає необхідність у забезпеченні соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах. Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області) є важливою складовою господарського комплексу України. Специфічні чинники геополітичного і гео економічного розташування цього регіону якісно відрізняють його від інших регіонів України [20].

У сучасних умовах проведення децентралізації державного управління та підвищення ролі місцевого самоврядування виникає необхідність у забезпеченні соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах. Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області) є важливою складовою господарського комплексу України. Специфічні чинники геополітичного і гео економічного розташування цього регіону якісно відрізняють його від інших регіонів України [20].

Карпатський регіон об'єднує південно-західні області України: Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську, Чернівецьку. Площа регіону – 56,6 тис км², що становить 9,4 % території України. Населення регіону – 6 412 тис ос. (на 01.01.1999 р.). Рівень економічного розвитку оцінюється як середній, величина національного доходу на особу перевищує середньодержавний лише у Львівській області. В останні роки поглиблювалися тенденції до соціально-економічного занепаду краю внаслідок порушення виробничих зв'язків, зростання безробіття, загострення демографічної ситуації, поглиблення диспропорції у рівнях життя у містах і селах, рівнинній і гірських частинах, деградація природи Карпат, занедбання історико-культурних цінностей. Провідними галузями господарства регіону стали лісова і деревообробна, хімічна, будівельна, харчова, легка, окремі галузі машинобудування, сільське господарство, туристична індустрія. Одним із стратегічних напрямків розвитку регіону є освоєння його багатих туристично-рекреаційних ресурсів, що дасть поштовх для розвитку економіки регіону і подолання структурних диспропорцій і кризових явищ [227].

Кризу перехідної економіки викликало порушення координації між господарюючими суб'єктами через руйнування планової системи і

слабкість ринкових інститутів. В Україні та Карпатському регіоні ще недостатньо розвинуті інститути, покликані опосередковувати зв'язки між ринком і державою, всередині ринку, між ринком і суспільством.

Інституційний погляд на розвиток господарського потенціалу переконує, що тут панують неконкурентні капітал і бізнес, які перерозподіляють, а не виробляють, спекулюють, а не інвестують. Це дістає своє втілення в багатьох негативних явищах – таких, як збільшення частки тіньової економіки у ВРП; нагромадження неплатежів і простроченої заборгованості; доларизація і бартеризація економіки; зниження частки банківських кредитів у ВВП; ослаблення захисту контрактів і прав власності; зростання корупції і злочинності. Звідси випливає висновок про первинність інституційних змін у ході реформування економіки України.

Особливістю трансформаційного розвитку Карпатського регіону є еволюційність, поступовість інституційних змін. Формування господарського потенціалу спирається на інституційні передумови. Серед них:

- становлення розвинутого конкурентного середовища на базі політики дерегуляції і поліпшення процедур входження в ринок та виходу з ринку;

- становлення відкритої економіки з державною підтримкою пріоритетних галузей і виробництв;

- концентрація зусиль держави на завданнях швидкого інституційного розвитку.

Сьогодні в Україні поряд з процесами формування нормативно-правового забезпечення вітчизняного реформування розвитку господарського потенціалу, відбуваються процеси становлення її інституційного забезпечення, тобто створення системи установ та організацій, призначенням яких є діяльність з реалізації на практиці змін державної політики в сфері підприємництва, закріплених правовою базою регуляторної політики.

Виключне місце серед установ цього спрямування займає Державна регуляторна служба України, яка відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів;

- 2) здійснює заходи щодо оптимізації кількості функцій державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

- 3) проводить експертизу проектів законів України, інших нормативно-правових актів, які регулюють господарські та адміністративні відносини між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання;

- 4) бере участь у підготовці планів заходів Кабінету Міністрів України щодо дерегуляції господарської діяльності;

5) погоджує проекти нормативно-правових актів з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності та з питань ліцензування;

6) здійснює методичне забезпечення діяльності регуляторних органів, пов'язаної з реалізацією державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;

7) забезпечує підготовку та подання щороку Кабінетові Міністрів України інформації про результати реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності в системі органів виконавчої влади;

8) надає роз'яснення положень законодавства з питань державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;

9) розробляє основні напрями розвитку ліцензування, здійснює методичне керівництво та інформаційне забезпечення діяльності органів ліцензування;

10) організовує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців з ліцензування органів ліцензування;

11) організовує замовлення, постачання, ведення обліку і звітності про витрачання бланків ліцензій;

12) здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Служби;

13) інформує громадськість про свою діяльність і стан реалізації державної політики у визначених сферах діяльності, а також про хід виконання планів дій щодо спрощення регуляторної бази та дерегуляції господарської діяльності [174].

Окрім Державної регуляторної служби України, останніми роками в Україні створено ряд інституцій, метою яких є формування умов для ефективного управління в сфері розвитку господарського потенціалу як на центральному, так і на регіональному рівнях. Зокрема, створено інституційний механізм, що діє на центральному рівні – Рада підприємців при Кабінеті Міністрів України – постійно діючий консультативно-дорадчий орган.

Основними завданнями Ради є:

1) сприяння у формуванні дієвого механізму взаємодії органів виконавчої влади і суб'єктів господарювання на засадах партнерства, відкритості та прозорості;

2) подання до регуляторних органів пропозицій щодо необхідності перегляду нормативно-правових актів у сфері підприємництва;

3) розгляд пропозицій суб'єктів підприємницької діяльності щодо внесення змін до актів законодавства з метою створення сприятливих умов для розвитку підприємництва в Україні;

4) підготовка пропозицій щодо: формування державної економічної, податкової та митної політики, спрямованої на забезпечення захис-

ту інтересів суб'єктів господарювання; удосконалення системи забезпечення захисту права власності; створення правових, економічних та організаційних умов для подальшого розвитку підприємницької діяльності; упорядкування роботи з проведення контролюючими органами перевірки суб'єктів господарювання, усунення дублювання функцій із здійснення контролю різними органами;

5) участь у розробленні державних цільових програм, здійсненні контролю за ефективністю використання бюджетних коштів, передбачених для їх виконання;

6) участь у проведенні експертизи проектів актів законодавства з питань, що належать до компетенції Ради;

7) надання громадським радам, утвореним при органах виконавчої влади, методичної допомоги з питань, пов'язаних з організацією та проведенням консультацій з громадськістю і розробленням за їх результатами узгоджених пропозицій;

8) забезпечення урахування громадської думки під час підготовки та організації виконання рішень Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань підприємницької діяльності;

9) участь у розробленні механізму надання державної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності, вивчення та поширення досвіду іноземних держав у вирішенні таких питань;

10) сприяння залученню в Україну іноземних інвестицій, використанню передових технологій і досвіду;

11) надання інформаційної та аналітичної допомоги органам виконавчої влади, підприємствам, установам та організаціям з питань, що належать до її компетенції [185].

Координаційні ради з питань розвитку господарського потенціалу при місцевих органах виконавчої влади створено відповідно до Указу Президента України “Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності” від 15.07.2000 №906. До складу координаційних рад увійшли представники об'єднань підприємців, уповноважений з питань захисту прав підприємців, співробітники органів державної податкової служби, внутрішніх справ та місцевих органів виконавчої влади. Метою функціонування координаційних рад є сприяння прийняттю ефективних рішень з питань розвитку підприємництва і реалізації регуляторної реформи [183].

Все вищесказане свідчить про те, що в Україні сформовані необхідні нормативно-правові та інституційні засади для докорінного реформування системи взаємовідносин «держава-підприємство», отже, створено підґрунтя для підвищення прозорості регуляторного середовища,

наявні потенційні можливості для здійснення легального впливу підприємців на процеси прийняття регуляторних рішень щодо регламентації підприємницької діяльності як на місцевому, так і на центральному рівні.

Разом з тим, необхідно зазначити, що потенціал створеного правового та інституційного забезпечення державного управління на практиці залишається слабо реалізованим і не має необхідного впливу на умови створення та функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема, малого та середнього підприємництва. Серед основних причин такого стану виокремлюють наступні.

По-перше, на практиці має місце активна протидія реформуванню засад регуляторної і адміністративної політики з боку апарату органів державної влади. Слід визнати, що закладення нормативно-правового фундаменту нової політики держави в сфері підприємництва вже відбулося, розвиваються процеси перегляду, аналізу і систематизації нормативної бази функціонування підприємництва, прийняті найнеобхідніші закони, укази, постанови. Проте, за свідченням фахівців, прийняті на урядовому рівні рішення щодо змін відносин на місцевому рівні не виконуються або виконуються формально, що за результатами є одне й те саме. На практиці місцевими та відомчими органами виконавчої влади систематично приймається велика кількість невиважених рішень, які, супроводжуються формальним обґрунтуванням, яке не містить реального економічного аналізу наслідків прийняття такого рішення [2].

По-друге, формальне відношення до виконання прийнятих на урядовому рівні рішень має наслідком низьку ефективність роботи в напрямку реалізації політики створених з цією метою державних організацій. Регіональні інституційні механізми, призначені для сприяння розвитку реформування на місцях, також не відіграють в цій справі належної ролі. Значна частина координаційних рад, за свідченнями об'єднань підприємців, існує формально, адже вони жодного разу не збиралися. Координаційні ради, що проводили збори, як правило, створюються келійно, працюють неефективно і також не здійснюють вагомого впливу на хід управління в сфері підприємницької діяльності.

По-третє, незважаючи на значні зусилля щодо створення механізмів для співпраці між державними органами та підприємницьким середовищем у справі поліпшення умов ведення підприємницької діяльності, існує ще чимало прогалин нормативно-правового поля. До них можна віднести як відсутність належної послідовності, системності у нормотворчій діяльності державних органів, так і наявність правового вакууму або неконкретизованості певних питань.

По-четверте, в Україні має місце високий рівень тінізації діяльності суб'єктів підприємництва і пов'язаний з цим низький рівень їх самоор-

ганізації. Особливістю поведінки вітчизняного підприємництва у взаємовідносинах з державою є те, що підприємцям значно складніше реагувати на несприятливий клімат цивілізовано – через самоорганізацію та ведення легального діалогу з органами влади, ніж нецивілізовано – або шляхом тінізації всієї чи певного сегменту власної господарської діяльності й ухилення від виконання встановлених процедур, або шляхом укладення неофіційних угод з посадовими особами державних органів влади. Існування масового явища тінізації підприємництва має наслідком пригнічення активності щодо створення місцевих об'єднань підприємців та бажання вирішувати власні проблеми легальним шляхом [2].

По-п'яте, неспроможність існуючих об'єднань суб'єктів підприємництва здійснювати реальний вплив на формування клімату підприємницької діяльності на регіональному і, тим більше, на центральному рівні. На практиці об'єднання підприємців, як правило, ще не готові до того, щоб фахово вести дискусію щодо формування сприятливого середовища з органами виконавчої влади. Адже, щоб належним чином аргументувати власну точку зору щодо коригування певного законодавчого акта, об'єднання підприємництва мають протиставляти результатам аналізу впливу законодавчого акту результати аналізу, проведеного самостійно. При цьому слід підкреслити, що процес аналізу є складним, кропітким, потребуючим високого рівня професіоналізму, а його проведення потребує значних коштів. У місцевих об'єднань підприємців, як правило, не має ні фінансових, ні кадрових ресурсів для відстоювання власних інтересів. Таким чином, на цей час, об'єднання суб'єктів підприємництва є малосильними, маловідомими і маловпливовими, а, отже, не здатними на даному етапі розвитку вносити помітний внесок у реалізацію регуляторної реформи.

Слід окремо зупинитись на розгляді такого чинника гальмування державного управління у сфері розвитку господарського потенціалу як розвиток зловживань і корупції в сфері органів виконавчої влади, що є одним з головних шаблів негативної ситуації в країні. Так, до лексики підприємців вже увійшов вислів "державний рекет". Ця форма рекету сильно потіснила свій приватний різновид. Симбіоз бізнесу та державних органів, побудований на хабарах, які поділяються на плату за прискорення рішень та плату за те, щоб підприємство «не турбували» понад міру. Та виявляється, будучи «в добрих стосунках» з владою, можна піти й до застосування цієї влади в боротьбі з конкурентом. Як свідчать підприємці, останнім часом державним структурам можна замовити навіть знищення бізнесу небажаного конкурента. Через повсякчасне падіння купівельної спроможності, а відтак і фінансової віддачі підприємницької діяльності, антипатія конкурентів один до одного дедалі частіше переростає у

ворожнечу, коли декому вже важко втриматися від спокуси залучити до конкурентної «боротьби» якийсь уповноважений державний орган. А попит, як відомо, завжди породжує пропозицію.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зауважити, що однією з головних тенденцій державного управління у сфері розвитку господарського потенціалу як розвинутих країн, так і країн з перехідною економікою на сучасному етапі є проведення змін державної політики, спрямованої на обмеження адміністративно-бюрократичного тиску з боку органів влади на підприємницьку діяльність з метою сприяння мінімізації суспільних витрат, пов'язаних з виконанням неефективних регулювань.

В Україні та в Карпатському регіоні на цей час створені необхідні нормативно-правові та організаційні передумови для успішного державного управління у сфері розвитку господарського потенціалу. Серед основних причин, що створюють перешкоди прогресивним змінам щодо реформування розвитку господарського потенціалу, на нашу думку, є високий рівень тінізаційних процесів, що мають місце як у підприємницькому, так і в державно-адміністративному середовищі країни.

Але впровадження лише заходів з дерегулювання, що мають систематизувати чинну нормативну базу, не спроможне кардинально змінити умови ведення підприємницької діяльності на краще. У зв'язку з цим, окрім «статичних» дерегуляційних процесів, компонентом державної реформи в сфері підприємництва є «вбудова» в процес підготовки та впровадження актів «фільтраційного» механізму, призначенням якого є, по-перше, управління нормотворчим процесом державних органів влади і, по-друге, забезпечення відсіву неефективних актів, що є джерелом виникнення регуляторних бар'єрів ведення підприємницької діяльності.

Таким чином, в Україні та в Карпатському регіоні за останні роки проведена значна робота щодо створення необхідного інституційного забезпечення управління в сфері підприємництва, розроблені відмінні дерегуляційні і фільтраційні механізми, що споріднені з відповідними механізмами, які діють в розвинутих країнах світу.

Отже, з метою дослідження управлінської структури та її впливу на оцінку господарського потенціалу Карпатського регіону виокремимо органи управління, що діють у цій сфері.

У всіх чотирьох областях основними інституціями, що діють у сфері забезпечення розвитку господарського потенціалу є обласні державні адміністрації та їх структурні підрозділи. Так, у Львівській області основним структурним підрозділом з цих питань є Департамент економічної політики, у Чернівецькій – Департамент економічного розвитку, у Івано-Франківській – Департамент економіки, а у Закарпатській – Департамент економічного розвитку і торгівлі.

В свою чергу, окрім обласних інституцій, що діють у цій сфері слід відокремити і районні відділи та управління економіки, які здійснюють державну політику забезпечення розвитку господарського потенціалу на місцях.

Карто-схему адміністративного поділу Закарпатської області зображено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Карто-схема адміністративного поділу Закарпатської області

Отже, в структурі адміністративного поділу Закарпатської області є п'ять міст обласного підпорядкування (м. Ужгород, м. Берегове, м. Мукачеве, м. Хуст та м. Чоп) та тринадцять адміністративних районів (Берегівський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький, Іршавський, Міжгірський, Мукачівський, Перечинський, Рахівський, Свалявський, Тячівський, Ужгородський та Хустський).

У містах обласного підпорядкування основними органами управління є міські ради, а у районах районні державні адміністрації. Ці органи здійснюють управління розвитком господарського потенціалу.

Крім вищеописаних місцевих органів влади, в області функціонують сільські та селищні ради. Так, селищних рад в регіоні є 19, а сільських – 579.

Карто-схему адміністративного поділу Львівської області зображено на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Карто-схема адміністративного поділу Львівської області

Отже, до структури адміністративного поділу Львівської області належать двадцять адміністративних районів (Бродівський, Буський, Городоцький, Дрогобицький, Жидачівський, Жовківський, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Миколаївський, Мостиський, Перемишлянський, Пустомитівський, Радехівський, Самбірський, Сколівський, Сокальський, Старосамбірський, Стрийський, Турківський та Яворівський), дев'ять міст обласного підпорядкування (Львів, Борислав, Дрогобич, Моршин, Новий Розділ, Самбір, Стрий, Трускавець та Червоноград), 34 селищних та 1850 сільських рад. В даних районах та містах діють органи місцевого управління, які реалізують політику розвитку господарського потенціалу і їх спільні зусилля виводять загальний показник розвитку господарського потенціалу Львівської області.

Карто-схему адміністративного поділу Івано-Франківської області зображено на рис. 2.8.

В межах Івано-Франківської області є чотирнадцять адміністративних районів (Богородчанський, Верховинський, Галицький, Городенківський, Долинський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Рожнятівський, Снятинський, Тисменицький та Тлумацький), шість міст обласного підпорядкування (Івано-Франківськ, Болехів, Бурштин, Калусь, Коломия і Яремче), 24 селищ і 765 сіл. Відповідно кожна з адміністративно-територіальних одиниць мають свої органи управління. У районах районні державні адміністрації, у містах міські, селища сільські та села – сільські ради, які забезпечують розвиток господарського потенціалу Івано-Франківської області.

Карто-схему адміністративного поділу Чернівецької області зображено на рис. 2.9.

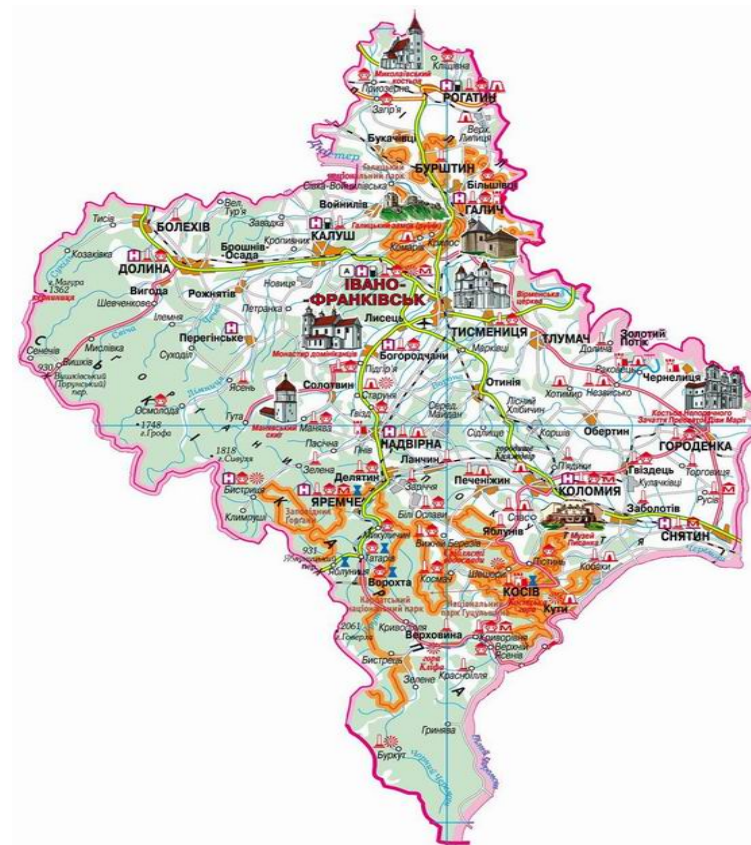

Рис. 2.8. Карто-схема адміністративного поділу Івано-Франківської області

Рис. 2.9. Карто-схема адміністративного поділу Чернівецької області

Таким чином, в структурі адміністративного поділу Чернівецької області входять одинадцять адміністративних районів (Вижницький, Герцаївський, Глибоцький, Заставнівський, Кельменецький, Кіцманський, Новоселицький, Путильський, Сокирянський, Storozhynetskyi, Хотинський), два міста обласного підпорядкування (Новодністровськ та Чернівці), 8 селищ та 397 сіл. В цих районах та містах діють органи місцевого управління, які реалізують політику розвитку господарського потенціалу і їх спільні зусилля виводять загальний показник розвитку господарського потенціалу Чернівецької області.

З огляду на викладене вище можна зробити такі висновки. Розвиток господарського потенціалу в Карпатському регіоні залежать від його соціально-економічного стану. Усвідомлення значущості розвитку господарського потенціалу на сучасному етапі соціально-економічної трансформації господарського механізму, яка відбувається в нашій країні, є оптимальним шляхом, який поліпшує рівень життя населення. Акцентуючи увагу на певній значущості господарського потенціалу, слід зазначити, що в ньому, як, мабуть, ні в одному соціально-економічному явищі, сфокусувалися різноманітні напрями розвитку ринкових відносин у нашій державі, дослідження і впровадження яких охоплює найширший спектр проблем, розв'язання яких є першочерговим завданням на шляху перебудови соціально-економічного механізму функціонування економіки України. Підвищення рівня розвитку господарського потенціалу дозволить вирішити проблеми зайнятості населення, структурних зрушень в економіці, формування конкурентного сере-

довища та середнього класу власників, що було б гарантом стабільності та демократії в суспільстві, тому це буде являтися об'єктом дослідження потенціалу забезпечити використання інвестиційного клімату, соціальних процесів, а як наслідок підняття рівня життя населення України. Серед найважливіших напрямків державного управління у сфері підприємництва в Україні слід виділити відсутність правового забезпечення та захист приватної власності, фінансово-кредитної підтримки, відсутність яких є основними стримуючими факторами розвитку.

Таким чином, управління розвитком господарського потенціалу повинно бути спрямоване на формування сприятливого середовища для розвитку господарського потенціалу і реалізовуватися відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади, з метою узгодження інтересів громадян. Для забезпечення результативності системи управління розвитком господарського потенціалу діяльності потрібне постійне уточнення ролі держави та регіональних органів влади шляхом впровадження реформ та удосконалення механізмів та інструментів адекватних умовам ринкової економіки зорієнтоване на поступове розширення повноважень низових рівнів управління. Все це передбачає необхідність розробки та реалізації відповідної активної державної політики.

2.3. Стан природних чинників формування господарського потенціалу Карпатського регіону

Карпатський регіон володіє значним природним потенціалом для розвитку господарського потенціалу, а отже має всі передумови, щоб увійти до числа найбільш розвинених регіонів України у цьому відношенні.

Для з'ясування природних чинників розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону зупинемся спочатку на характеристичі природних ресурсів всіх областей, що входять до даного регіону.

Закарпатська область.

Закарпатська область розташована в центрі Європи між чотирма країнами Центральної Європи (Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією) та двома областями України (Львівською та Івано-Франківською) і займає площу 12,8 тис.км². Геодезичний знак географічного центру Європи знаходиться поблизу с.Ділове в Рахівському районі. Близько двох третин території Закарпаття займають гори. Область розташована на південно-західних схилах Українських Карпат і на прилеглий до них Закарпатській низовині, яка є частиною Середньо-дунайської низовини. Гірська частина області включає три групи асиметричних

хребтів з більш похилими південно-західними схилами, які прорізані численними долинами гірських річок. У центрі – ланцюг Полонинських гір з плоскими вершинами – полонинами, які вкриті гірськими луками і використовуються як пасовища (це полонини: Рівна, Красна, Боржава, Свидовець та ін.). Найвища гора Українських Карпат – Говерла (2061 м. над рівнем моря) [53].

Територія області є водозбором р.Тиса, яка є притокою р.Дунай. Усі річки та потічки, які формуються по долинах і ущелинах гір, а їх на Закарпатті понад 9 тисяч, відносяться до басейну р.Тиса, є її притоками. Найбільші з них – це річки Тересва, Теребля, Ріка, Боржава, Латориця і Уж. Дві останні впадають у р.Бодрог на території Словаччини, яка в подальшому впадає в р.Тиса. Водний режим річок є дуже змінним. Він залежить від погодно-кліматичних умов і тісно пов'язаний зі станом лісів Українських Карпат [53].

Озер у Закарпатті мало. Однак значна їх частина – це цікаві гірські озера. Найбільшим є Синевирське озеро з площею близько 7 га, середньою глибиною 15-16м. Воно розташоване на висоті 989 м.над рівнем моря, є дуже популярним туристичним об'єктом. Закарпаття багате на різноманітні корисні копалини, що мають промислове значення: кольорові, рідкісні та дорогоцінні метали (золото, срібло, ртуть, германій, цинк та ін.), неметали (барит, цеоліт, бентоніт, доломіт, алуніт), сіль, вугілля, газ, будівельні матеріали (мармур, базальт, андезит, керамзит, перліт і ін.), мінеральні і термальні води. Формування більшості родовищ корисних копалин пов'язано з останнім етапом розвитку Карпат. Однак формування кристалічних сланців, мармурів, кварцитів тощо, які розміщені на великих глибинах і тільки в Мармороському кристалічному масиві виходять на поверхню (Рахівський район), відбулося на самому початку утворення гір (230-240 млн.років тому) [53].

Клімат Закарпаття є помірно континентальним з достатнім і надлишковим зволоженням, нестійкою весною, не дуже спекотним літом, теплою осінню і м'якою зимою. Середньорічна швидкість вітру у різних місцях становить 1,2-2,4 м/с, тоді як максимальна швидкість зареєстрована в районі міст Хуст і Міжгір'я становить 40 м/с. Середньомісячна багаторічна температура січня у горах становить $-7,8^{\circ}\text{C}$, тоді як у низині (м.Ужгород) тільки $-3,1^{\circ}\text{C}$, а влітку $11-14^{\circ}\text{C}$ у високогір'ї і $20-21^{\circ}\text{C}$ на низині. З ростом висоти місцеположення території зростає кількість опадів. Середньорічні опади в низинній зоні становлять 600-800 мм, а в горах – 1000-1500 мм [53].

За сукупністю основних характеристик клімату (кількість сонячних днів, середньорічна температура та вологість повітря, сума активних температур, тривалість вегетаційного сезону, наявність тривалого

снігового покриву, ступінь континентальності клімату) регіон Закарпаття є одним з найкомфортніших в Україні для багатьох видів відпочинку в будь-який період року та для санаторно-курортного лікування [219].

Земельний фонд області становить 1275,3 тис. га, з них 451,3 тис. га (35,4 відс.) зайняті сільгоспугіддями, з яких 199,7 тис. га – рілля. Більше половини території області займають площі, вкриті лісом (51 відс.). Область малоземельна: на одного мешканця припадає лише 0,36 га сільгоспугідь, в тому числі 0,16 га ріллі. Майже третина земель області 30,5 відс. (389,1 тис. га) перебуває в користуванні громадян. У користуванні сільськогосподарських підприємств перебуває 3,5 відс. (45,2 тис. га) земель, 16,1 відс. (205,5 тис. га) – землі, не надані у власність та користування, з яких 16,6 відс. – сільськогосподарські угіддя (34,1 тис. га). У власності фізичних та юридичних осіб перебуває 22,3 відс. (284,6 тис. га) земель області. У власності громадян перебуває 283,6 тис. га, в тому числі 269,0 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 167,6 тис. га ріллі. У власності недержавних сільськогосподарських підприємств перебуває 0,1 тис. га, заклади, установи, організації торгівлі – 0,5 тис. га, промислових підприємств – 0,3 тис. га, організацій, підприємств та установ рекреаційного та оздоровчого призначення – 0,1 тис. га земель [219].

Закарпатська область за відсотком лісистості займає перше місце в Україні (51 відс.), а за запасами деревини, які оцінюються майже у 207,5 млн. м³. Основною лісоутворювальною породою в Закарпатті є бук лісовий – 58,1 відс., а ялина європейська (смерека) займає другу позицію – 32 відс. Дуб звичайний займає 7,5 відс., а ялиця біла вкриває 6,2 відс. площі лісів регіону, решта – ясен, явір, в'яз гірський, інші породи. Частка природного поновлення в лісах протягом 2006-2014 року зросла від 30,5 відс. до 62 відс., що є позитивною тенденцією, як в екологічному, так і в економічному плані [219].

На території Закарпаття збереглися порівняно значні площі пралісових екосистем, які є ключовими для Карпатського регіону й на сьогодні включені до об'єктів всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Основним місцем їх локалізації є Карпатський біосферний заповідник (далі КБЗ) – 14,6 тис. га, та Ужанський національний природний парк (далі «Ужанський» НПП) – 3 тис. га. Всього у галузі лісового господарства (Закарпатського ОУЛМГ) працює понад 4 тис. працівників, з яких 1,8 тис. працівники лісової охорони. Державні лісгоспи забезпечують весь цикл лісгосподарських робіт – від збору лісового насіння до заготівлі деревини під час рубок головного користування. Фінансування на ведення лісового господарства, тобто на здійснення всіх запроєктованих лісгосподарських заходів здійснюється за рахунок державного бюджету (8-10 відс.) та за власні кошти підприємств (90-92 відс.).

Найголовнішим джерелом формування власних коштів є реалізація заготовленої деревини. Площа мисливських угідь в Закарпатській області складає 1208,8 тис. га. Попри існуючі проблеми у сфері лісового господарства лісгоспи області демонструють певний поступ на шляху до сталого управління лісовими ресурсами – усі державні лісгосподарські підприємства, підпорядковані Закарпатському ОУЛМГ (68,5 відс. усіх лісів області) – з 2005 року сертифіковані за схемою FSC. Лісова сертифікація за схемою FSC є свідченням прагнень до високого світового стандарту ведення лісового господарства [219].

Водні ресурси та водне господарство. За сумарними запасами водних ресурсів Закарпаття займає перше місце в Україні і ключове місце у Карпатському регіоні. На одного жителя Закарпаття припадає у 7 разів більше водних ресурсів, ніж по Україні в цілому. На території Закарпаття бере початок найбільша притока Дунаю – р. Тиса, яка є міжнародним водотоком. Її найбільші притоки (Уж, Латориця, Ріка, Тересва), окрім р. Боржава, беруть початок на Вододільному хребті Українських Карпат. Витоки Боржави знаходяться на Полонинському хребті. Середня щільність річкової мережі становить 1,7 км/км², тоді як в Україні цей показник становить 0,6-0,7 км/км². Всього в області протікає 9429 рік сумарною довжиною 19,86 тис. км. Це малі річки, окрім ріки Тиса, Боржава, Латориця та Уж, які мають довжину більше 100 км. Ріки Тиса, Латориця та Уж є транскордонними. У період 1960-1995 років внаслідок незбалансованої розбудови меліоративних каналів та лісогосподарювання знизився рівень ґрунтових вод на 2,8 м, зросла мінералізація ґрунтів і загострилася проблема питної води у всіх районах області. У другій половині минулого століття тут було побудовано низку водних об'єктів з метою регулювання річкового стоку та для цілей розвитку рибного господарства (водосховища, ставки). Нині нараховується щонайменше 292 таких об'єктів від низовини до нижнього лісового поясу із загальною площею водного дзеркала 2545,33 га, не враховуючи каналів [219].

Загальний об'єм води в дев'яти найбільших штучних водосховищах становить 60,5 млн. м³, площа водного дзеркала становить 1,56 тис. га. Природних озер нараховується 32. Більшість з них – невеликі за площею водного дзеркала (< 1 га). Найбільше з них – озеро Синевир (площа 6 га, а глибина – 22 м). У Закарпатті наявні солоні озера, які виникли на місці соляних шахт. Вони розташовані у Тячівському районі (села Тересва, Нересниця та стм Солотвино). Найвідоміше із них – озеро Кунігунда. Прогнозні запаси підземних вод в області становлять 400 млн. м³, затверджені – 124 млн. м³. На території області відомо понад 600 мінеральних джерел. За якістю та кількістю мінеральних вод

Закарпаття займає перше місце в Україні. В області наявні майже всі аналоги найвідоміших у світі мінеральних вод: гідро-карбонатні натрієві, гідро-карбонатні сульфідні, кальцієво-магнієві, сульфідні, миш'якові, кремнієві, які належать до трьох типів мінералізації. Всього розроблено 62 родовища. У квітні 2011 року у м. Ужгород на конференції Міністрів охорони довкілля Тисяйських країн було укладено Меморандум про порозуміння «Посилення співробітництва у басейні річки Тиса для імплементації Плану інтегрованого управління басейном річки Тиса з метою підтримки сталого розвитку регіону». У 2012 році в області було представлено Національний план управління басейном р. Тиса. Документ розроблено згідно вимог Водної Рамкової Директиви ЄС, яка встановлює рамки дій ЄС у сфері водної політики. Те, що такий План розроблено для Закарпатської області, є перевагою у галузі сталого управління водними ресурсами краю [219].

Рибні ресурси та рибне господарство. На території Закарпатської області налічується 9 водосховищ площею 1290 га та 261 суб'єкт господарювання в користуванні яких знаходиться біля 300 водних об'єктів загальною площею 2756 га водного дзеркала, зокрема розведенням риби займаються 19 фермерських господарств у користуванні яких знаходиться майже 86 га водного дзеркала, 48 юридичних осіб (538 га), а також 78 га знаходиться у користуванні 25 сільських рад. Водосховища «Форнош», «Пістрялово», «Бабічка» використовуються для інтенсивного вирощування риби, а водосховища «Роман Потік» та два водосховища у с. Великі Береги Березівського району – в режимі спеціальних товарних рибних господарств. Промисловим виробництвом риби займаються ВАТ «Закарпатський рибокомбінат» (929,8 га) та ВАТ «Закарпатська рибоводна станція» (124 га). В об'ємі виловленої риби переважає товстолобик, питома вага вилову якого приблизно 65 відс., коропа – 30 відс., форелі – 3 відс., щуки – 2 відс. На сьогодні рибництво як галузь рибного господарства в Закарпатській області розвивається у двох напрямках: холодноводне – вирощування райдужної форелі і тепловодне – вирощування коропа українського лускатого, дзеркального, товстолобика білого, строкатого та їх гібридів; білого амура; судака; щуки; сома. З природоохоронною метою дещо освоєна методика вирощування червонокнижних видів аборигенної іхтіофауни – харіуса європейського та лосося дунайського, а з 2012 року здійснюється зариблення гірських річок фореллю струмковою [219]. Мінерально-сировинні ресурси. Область багата на мінерально-сировинні ресурси. На сьогодні відомо 217 розвіданих родовищ більш як 30 видів корисних копалин, серед яких є поліметали, алуніт, перліт, ліпарит, цеоліти, каоліни, кам'яна сіль. У Закарпатті сконцентровані запаси золота, срібла, цинку,

свинцю і германію. Також руда бариту; потужний сировинний потенціал для оздоблення і будівництва (мармури, мармуризовані вапняки, декоративні туфи, андезити і андезито-базальти, вапняки тощо). Золото і срібло розвідано у Мужіївському золотополіметалічному родовищі (Берегівський район) і в золоторудному родовищі «Сауляк» (Рахівський район). Запаси першого затверджені у 1990 році і розроблялися з 1999 року у Мужіївському руднику потужністю 60 тис. тонн руди на рік, яка перероблялася на збагачувальній фабриці. За час роботи у державну скарбницю надійшло понад 736 кг мужіївського золота. Із грудня 2006 року підприємство припинило виробничу діяльність. Поліметалічна руда в родовищі містить свинець, золото, індій, телур, галій, германій, сурму, кобальт, барій, ртуть, селен, питома вага яких становить 32 відс. Золото в цій руді має в середньому вміст 5-6 грамів на тону. Технологія, яка використовувалася, не давала змоги добути з руди всі цінні елементи. Рідкісні метали, а саме ртуть і алуніт (з якого отримують глинозем і металічний алюміній), відкрито в 4-х родовищах кінюварі по ртуті поблизу с. Дубриничі і с. Тур'я Бистра Перечинського району, с. Вишково Хустського району і в 2 родовищах (Берегівському і Біганському) алунітової руди. Всі ці родовища не експлуатуються. Гірничо-хімічні корисні копалини представлені в області Солотвинським родовищем кам'яної солі; двома родовищами сировини для вапнування кислих ґрунтів (Новоселицьким родовищем мергелю і Свалявським родовищем вапняку); родовищем бариту; шістьма родовищами білих і забарвлених глин (експлуатуються тільки два: Оноцьке родовище білих глин (Виноградівський район) та Малоком'ятське родовище забарвлених глин [219].

Природно-заповідний фонд області. На території області розташовано 456 об'єктів природно-заповідного фонду площею 176749,0493 га. Серед цих об'єктів 4 – загальнодержавного значення. Це КБЗ (53630 га), який межує з Румунією, Ужанський НПП (39159,3 га), який межує зі Словаччиною та Польщею, НПП «Синеvir» (40 400 га) та НПП «Зачарований край» (6 101 га). Ужанський НПП разом з Надсянським РЛП на Львівщині, а також Бещадським Парком Народовим та ландшафтними парками «Долина Сяну» і «Ціснєнсько-Ветлінським» (Польща) та національним парком «Полонини» (Словаччина) утворюють трilaterальний міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати» (213 тис. га), який Комісією ЮНЕСКО, як і Карпатський біосферний заповідник, внесено до Світової мережі біосферних резерватів. До ПЗФу області також належить два регіональних ландшафтних парки: «Притисянський» (10330,6 га) та «Синяк» (4631,2958 га), 19 заказників загальнодержавного значення, 47 заказників місцевого значення, 9 заповідних урочищ, 9 пам'яток природи загальнодержавного значення та 329 пам'яток природи місцевого значен-

ня. До територій з особливим охоронним статусом – Рамсарських угідь – у Закарпатті належать 8 водних та водно-болотних об'єктів: Озеро «Синеvir» (НПП «Синеvir»), Озеро «Бербенескул» (КБЗ), Озеро «Форнош», «Долина нарцисів» (КБЗ), Печера «Дружба» (КБЗ), Болото «Чорне багно» (НПП «Зачарований край»), Урочище «Атак-Боржавське» (РЛП «Притисянський»), «Верхів'я Ужа» (НПП «Ужанський»). Розпочато ідентифікацію природних біотопів у системі Natura 2000, охорона яких передбачена Директивою про охорону оселищ (Habitats Directive) та охорону птахів (Birds Directive) [219].

Львівська область.

Львівська область розташована в західній частині України. Цей регіон історично називають Галичиною. Площа області складає 21,8 тис. км² що становить 3,6 % території України. Область займає південно-західну окраїну Східно – Європейської рівнини і західну частину північного макросхилу Українських Карпат. Львівщина на заході межує з Республікою Польща, на півночі – з Волинською, на північному сході – з Рівненською, на сході - з Тернопільською, на південному сході - з Івано-Франківською, на півдні – з Закарпатською областями. На території області виділяють п'ять природних районів – гірські Карпати на півдні, до них прилягає Передкарпатська височина, Подільська височина (плато) – в центральній частині, Мале Полісся і Волинська височина – на півночі. Найвищими точками території є г. Пікуй (1405 м) на кордоні з Закарпатською областю та г. Камула (471 м) в рівнинній частині. Клімат помірно-континентальний, вологий: м'яка з відлигами зима, волога весна, тепле літо, тепла суха осінь. Річна кількість опадів коливається від 600 мм на рівнині до 1000 мм в горах [55].

Через територію Львівщини проходить Головний Європейський вододіл. В області беруть початок Дністер та Західний Буг. Всього у Львівській області нараховується 4 водних басейни: р. Західний Буг, р. Сян, р. Дністер та р. Дніпро, у які впадають понад 8950 річок загальною протяжністю 16343 км. Найбільша кількість річок (відповідно 5838 та 3213) належить до басейнів р. Дністра та р. Західного Бугу. Лісові масиви зосереджені в Карпатах, а також в західній та північній частині Львівщини. Переважають сосна, бук, дуб, ялина, граб, менше поширені береза, вільха. Область багата на корисні копалини: кам'яне вугілля, природній газ, нафту, сірку, торф, озокерит, кухонну та калійну сіль, сировину для виробництва цементу, вапняки і сланці, мергель, будівельні та вогнетривкі глини тощо. Особливим багатством Галицької землі є великі запаси лікувальних мінеральних вод, на базі яких діють курорти [55].

Клімат Львівщини помірно-континентальний, з м'якою зимою, затяжною вологою весною, теплим дощовим літом і відносно сухою теп-

лою осінню. Протягом року переважають західні і північно-західні вітри. Найтепліший місяць – липень з середньою температурою повітря +17...+18 °С, найхолодніший - січень (-4... -6 °С). Середньорічна кількість опадів в регіоні складає 650 мм в рівнинній частині, 750-1000 мм в передгірській та до 1400 мм у гірській. Гірські ріки області паводконебезпечні. До найважливіших природних ресурсів Львівщини належать земельні, мінерально-сировинні, водні, лісові. Значним є природний рекреаційний потенціал області. Близько 7% її території займають об'єкти природно-заповідного фонду, в т.ч. включені до міжнародної екомережі [221].

Територія Львівської області характеризується наявністю різноманітних видів ґрунтів. Аналіз ґрунтової карти засвідчує, що у північній її частині, особливо на Малому Поліссі, переважають дерново-підзолисті ґрунти, у північно-східній – чорноземи, в центральній – сірі й темно-сірі опідзолені, у Карпатах – буроземні ґрунти. У долинах річок, особливо великих, таких як Дністер, Західний Буг, Стир, поширені дернові й лучні, лучно-болотні та болотні ґрунти. Основні типи ґрунтів різняться між собою особливостями географічного поширення, яке підпорядковане закономірностям горизонтальної і висотної зональності [221].

На території області налічується понад 470 родовищ мінерально-сировинних ресурсів. З них 41,6 % - родовища паливно-енергетичної сировини (нафту, природний газ, конденсат, кам'яне та буре вугілля, торф). На родовища покладів, які необхідні для виробництва будівельних матеріалів, припадає 34,9 % їх загальної кількості, покладів прісних і мінеральних підземних вод - 19,5 %, сірки, солі (натрієва, магнієва й калійна), германію, озокериту - близько 4 %. За запасами та господарським значенням виділяються горючі корисні копалини – газ природний, нафта, вугілля, торф та неметалічні – кухонна, калійна, магнієва солі, сірка, вапняк, цементна сировина, гіпс, піщано-гравійна суміш, пісковики. Газ природний розвіданий на 45 родовищах області із загальними запасами понад 80 млрд. куб. м (8% загальноукраїнських), нафта на 18 родовищах із запасами 29 млн.т (виявлено також 11 перспективних нафтоносних площ). Промислові запаси кам'яного вугілля оцінюються у 827 млн. т (балансові – 1,5 млрд. т). Запаси калійних солей – 900 млн. т. Розробляється 80 з 185 родовищ будівельної сировини. Родовища паливно-енергетичної сировини у регіоні розташовані переважно у зоні Червонограда (кам'яне вугілля) та Передкарпаття (нафтогазові поклади) [221].

Водні ресурси області складають поверхневий стік, прісні та мінеральні підземні води. За водозабезпеченістю території поверхневим стоком Львівщина в Україні поступається тільки Закарпатській та Івано-Франківській областям. Прогнозні ресурси прісних підземних вод

Львівської області складають 3644 тис. м³/добу, затверджені експлуатаційні запаси підземних вод в області складають 1284,7 тис. м³/добу, із них для міста Львова – 839,2 тис. м³/добу. Мінеральні підземні води Львівщини містяться в близько 60-ти родовищах, з них 19 розвіданих з балансовими запасами 5,4 тис. м³/добу. 17 родовищ використовується курортами області. Особливо інтенсивно використовують лікувальні мінеральні води Передкарпаття (курорти Трускавець, Моршин), Бескидськогонизькогір'я (Східниця) та Розточчя (Немирів, Шкло, Великий Любінь). В області налічується 68 перспективних для освоєння родовищ та проявів підземних термальних вод. На їх базі розроблено кілька проектів з використання геотермальної енергетики (Мостиський та Самбірський райони) [221].

Ліси Львівської області займають 31,8% (по Україні – 15,7%) території. Площа лісового фонду складає близько 690 тис. га (понад 8% всіх лісів України), вкритих лісом територій – 623 тис. га. Ліси області поділяються на дві групи. Ліси першої групи займають площу 271 тис. га (39 % від усієї площі лісів). Це ліси зелених зон міст, округів санітарної охорони курортно-рекреаційних територій. Ліси другої групи займають площу 419 тис. га (понад 60%). На території області функціонує 350 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 157484,6 га. 25 заповідних об'єктів області загальною площею 64551,3 га мають загальнодержавне та 325 об'єктів площею 92933,3 га – місцевого значення. На території області розташовані природний заповідник, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендропарки, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва та заповідні урочища [221].

Область володіє одним з найбільших в Україні потенціалом рекреаційних ресурсів, який забезпечує можливості для всесезонного функціонування туристично-рекреаційних об'єктів. Він базується на ландшафтній привабливості гірських територій, рельєфних та кліматичних можливостях розвитку як літнього, так і зимового туризму, включаючи гірськолижний, запасах лікувальних мінеральних вод. В області налічуються близько 4 тис. історико-культурних й архітектурних пам'яток (25% від зареєстрованих в Україні), з них понад 800 загальнонаціонального значення, які приваблюють туристів [221].

Івано-Франківська область

Івано-Франківська область розміщена на заході України, недалеко від географічного центру Європи. Її територія лежить у середніх широтах, помірному кліматичному поясі. Межі Івано-Франківської області проходять дуже звивистою лінією, тому загальна довжина їх – близько 760 км. За конфігурацією територія Івано-Франківщини нагадує ромб,

кожна із сторін якого межує з однією із сусідніх областей. На північному сході – з Тернопільською, а на південному сході по Білому Черемошу і власне по Черемошу – з Чернівецькою. З північного заходу межа прилягає до Львівської області. Південно-західна межа Івано-Франківської області проходить головним Карпатським вододілом, що розділяє басейн Тиси з басейнами Дністра і Пруту. На цьому протязі вона межує з Українським Закарпаттям, а також по хребту Чивчин – із Румунією, протяжність державного кордону з якою становить 45 км [54].

Площа Івано-Франківської області становить 13,9 тис. км², або 2,3% території всієї України. Серед областей країни вона займає 21 місце. Менші за площею тільки Чернівецька, Закарпатська та Тернопільська області. Клімат Івано-Франківської області має перехідний характер від помірно теплого вологого Західноєвропейського до континентального Східноєвропейського. Значна амплітуда висот (від 230 до 2061 м над рівнем моря) на відносно невеликій території є причиною прояву висотної поясності природних умов, у тому числі й атмосферних опадів. У Придністров'ї і Прикарпатті зима м'яка, літо тепле, весна дощова, середня температура у січні -0,6 -6,20С, в липні +12,9 +19,60С, опадів 443-1403 мм на рік. У Карпатах зима довша і більш сувора, літо прохолодне. На схилах Карпат сніг лежить понад 5 місяців на рік. Тривалість залягання стійкого снігового покриву складає 100-110 днів. Річна кількість опадів коливається від 650 мм на рівнині до 1550 мм у горах. Кількість днів з опадами в Івано-Франківській області найбільша в Україні (130-188 днів на рік) [54].

На території області виділяються такі кліматичні райони [54]:

1. *Наддністрянський з підрайонами лівобережним та правобережним.* У районі спостерігаються м'які зими з відлигами і нестійким сніговим покривом (сніговий покрив залягає протягом 100 днів, а в малосніжні зими – 50; середня висота снігового покриву становить 6-10 см.). Весняні приморозки тривають до третьої декади квітня, в окремі холодні весни – до третьої декади травня. Осінні приморозки наступають у третій декаді вересня. До складу лівобережного підрайону входять Рогатинський та Галицький райони. Сума активних температур досягає 2300-2400°C, річна кількість опадів – 660-700 мм, середня тривалість без морозного періоду 160-170 днів. До правобережного підрайону входять Калуський, Тисменицький і Тлумачький райони. Сума активних температур складає 2400- 2500°C, річна кількість опадів 610-750 мм. Середня тривалість без морозного періоду 155-160 днів.

2. *Південно-східний.* До його складу входять Городенківський, Коломийський та Снятинський райони. Сума активних температур досягає 2500-2600°C, річна кількість опадів – 550-720 мм, середня тривалість

безморозного періоду 150-170 днів. Сніговий покрив залягає протягом 100 днів, а в малосніжні зими – до 50 днів; середня висота снігового покриву становить 6-12 см). Весняні приморозки припиняються у першій декаді квітня, в окремі холодні весни - у третій декаді травня. Осінні приморозки наступають у третій декаді вересня.

3. *Передгірський.* До його складу входить Долинський район, північна частина Рожнятівського, Богородчанського та Надвірнянського районів та Косівський район. Сума активних температур досягає 2200-2500°C, річна кількість опадів – 630-900 мм, середня тривалість безморозного періоду 150-170 днів. Сніговий покрив залягає протягом 105 днів, а в малосніжні зими – до 60-70 днів; середня висота снігового покриву становить 10-15 см. Весняні приморозки тривають до кінця квітня початку травня. Осінні приморозки наступають у середині вересня. 9

4. *Гірський.* До його складу входять південна частина Рожнятівського, Богородчанського та Надвірнянського районів та Верховинський район. У районі щороку спостерігається стійкий сніговий покрив (сніговий покрив утворюється на початку грудня, а сходить на початку квітня; середня висота снігового покриву становить 30-35 см.). Весняні приморозки тривають до першої декади травня, осінні приморозки наступають у середині жовтня. Сума активних температур досягає 1600-2200°C, річна кількість опадів – 760-1000 мм, середня тривалість безморозного періоду 160-170 днів. Ще більше на диференціацію клімату впливає рельєф. Кожна улоговина, річкова долина, схили різних експозицій мають свій особливий місцевий клімат.

До мережі природно-заповідного фонду області віднесено 474 території та об'єкти загальною площею 218,8 тис. га, що складає 15,7 відс. від загальної площі області, у тому числі: 32 об'єкти загальнодержавного значення площею 131,6 тис. га; 442 об'єкти місцевого значення площею 87,2 тис. га. Природно-заповідний фонд області представляють: природний заповідник «Горгани» площею 5,3 тис.га; 5 національних природних парків, загальною площею 120,3 тис.га (Карпатський національний природний парк, національний природний парк «Гуцульщина», Галицький національний природний парк, національний природний парк «Синьгора», національний природний парк «Верховинський»); 3 регіональні ландшафтні парки, площею 38,4 тис. га; 64 заказники, площею 45,93; 189 пам'яток природи, площею 1,2 тис. га; 7 дендрологічних парків, площею 0,15 тис. га; 9 парків- пам'яток садово-паркового мистецтва, площею 0,094 тис. га; 196 заповідних урочищ, площею 7,3 тис. Га [220].

На Івано-Франківщині є десять курортних місцевостей. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні

ванни, лікувальні грязі, на базі яких можна розвивати окремі види туризму, такі як бальнеологічний, спа-туризм. Основні курортні місцевості – низькогірні Татарів, Яремче і Микуличин Яремчанської міської ради, Мислівка і Новий Мізунь Долинського району, Косів та Шешори Косівського району, високогірні Ворохта і Яблуниця Яремчанської міської ради і бальнео-грязевий передгірний курорт Черче Рогатинського району. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни [220].

В області успішно працює гірськолижний комплекс «Буковель». Туристи також мають можливість покататися на гірських лижах в Пляниці, Яблуниці, Ворохті, Косові, Вишкові, Верховині. На території області працює 25 гірськолижних витягів. Популярними є водні туристичні маршрути та різні форми командного активного відпочинку. Розвивається інфраструктура для водного туризму на території Дністровського каньйону, створені умови для сплавів річками Білий та Чорний Черемош, Прут, Лімниця. Карпати – один з головних регіонів проведення пішохідних туристських походів. Розроблені пішохідні маршрути Карпатами є різної категорії складності, від найпростіших прогулянкових (сімейних та дитячих) до складних і багатоденних (для підготовлених туристів) [220].

Водні ресурси Івано-Франківщини є невід'ємною й надзвичайно важливою частиною її природних багатств. За загальними запасами поверхневих вод область займає 3 місце в Україні. Вони забезпечують потреби господарства та населення у воді за рахунок поверхневих та підземних вод, які територіально розподілені нерівномірно. Поверхневі води області сконцентровані в річкових басейнах Дністра і Прута, водосховищах, озерах і ставках. На території області протікає 8294 річки загальною довжиною 15754 км, у тому числі: 4688 річок в басейні р. Дністер довжиною 9111 км і 3606 річок в басейні р. Прут довжиною 6643 км Із 13,9 тис. кв. км загальної водозабірної площі області на басейн річкової системи Дністра припадає 9,03 тис. кв. км, решта – 4,9 тис. кв. км – на басейн Прута. Основним джерелом поновлення водних ресурсів є атмосферні опади, щорічний об'єм яких складає в середньому 12,5 млрд. куб. м. За гідрохімічними показниками річкові води переважно гідрокарбонатно-кальцієві. Загальна мінералізація – від 0,15 до 0,64 г/куб. дм. Найчистіша річка області – Лімниця, у якій мінералізація води в межах 0,15- 0,26 г/куб. дм [220].

На території області природних водойм мало. Представлені вони великими озерами, які утворилися в старицях річок та в древньольдовикових формах рельєфу Чорногірського хребта Карпат, а також карстовими озерами незначного розміру в Тлумацькому й Городенківському

районах. У долинах рік створені штучні водойми - ставки та водосховища. Згідно проведеної інвентаризації в області нараховується 1367 ставків загальною площею 5077,9 га і площею водного дзеркала 3606,99 га. Водосховища і ставки відіграють певну роль у регулюванні стоку рік, а також використовуються для розведення і вирощування риби [220].

З усіх водних ресурсів найбільш цінними для водопостачання є підземні прісні води, які є чистішими за поверхневі і мають стабільний дебет. В області нараховується 22 родовища прісних підземних вод, які занесені до Державного балансу запасів корисних копалин України, з них 9 – питного призначення. Водопостачання населення в сільській місцевості переважно здійснюється за рахунок підземних вод. Забезпечення питною водою міст Івано-Франківська, Калуша, Коломиї, Долини, Надвірної, Болехова та Яремчі, населення яких становить третину від загальної чисельності області, здійснюється, в основному, за рахунок вод змішаного типу (інфільтраційні водозабори). За якісним складом (вміст катіонів і аніонів, мінералізація) серед підземних вод Івано-Франківської області, які використовуються для водопостачання, суттєво переважають гідрокарбонатно-сульфатні кальцієво-натрієві води з мінералізацією 0,2-0,8 г/дм³. І лише на Городенківському родовищі підземні прісні води мають гідрокарбонатно-сульфатний кальцієво-натрієвий склад при загальній мінералізації 0,5-0,7 г/дм³ [220].

Грунтовий покрив на території області дуже різноманітний. Зустрічаються майже всі типи ґрунтів, які властиві для лісостепової зони, передгір'я та гірської частини Карпатського регіону. Всього в області 22 різновиди ґрунтів. Найбільшу площу займають бурі гірсько-лісові ґрунти, на яких зростають ліси. У передгірській зоні переважають буроземно-підзолисті поверхнево оглеєні ґрунти, а також дернові, болотні та торфо-болотні ґрунти в долинах річок. У лісостеповій – розвинуті світло-сірі, сірі і темно-сірі ґрунти. На південному сході (Городенківський, Снятинський й частково Тлумацький райони) є значні масиви чорноземів опідзолених й чорноземів вилугуваних. В цілому ґрунти області родючі, забезпечують високу продуктивність сільськогосподарських та лісових угідь. Земельний фонд Івано-Франківської області складає 1392,7 тис. га, з яких 645,4 тис. га (46,4 відс.) – сільськогосподарські угіддя. Загальна площа сільськогосподарських земель за останніх 10 років зменшилася на 2851 га. Водночас, позитивна тенденція спостерігається стосовно площі ріллі [220].

У природно-ресурсному потенціалі області одне із центральних місць займають лісові ресурси. Близько половини території області (636,4 тис. га або 45,7 відс. загальної площі) вкрито лісами, площа яких складає 6,0 відс. лісів України. На одного жителя припадає майже 0,5 га

лісу проти 0,2 га в середньому в Україні. Ліси області – складова частина лісового фонду Карпатського регіону, що є найбільшою сировинною базою України. Тут зосереджено близько 50,0 відс. стиглих і перестиглих насаджень держави. На території області ліси розміщені нерівномірно і знаходяться, в основному, в гірській частині. При цьому лісистість коливається від 5,5 відс. (Снятинський район) до 68,2 відс. (Долинський район). На рівнині та в передгір'ях Карпат (до 500 м н. р.м.) переважають дубові та дубово-грабові ліси з домішками бука, явора, горобини, береста тощо. Проте лісів тут залишилось мало, оскільки великі площі розорані або зайняті післялісовими луками. Високий відсоток заповідності лісів у гірській частині області – Надвірнянському й Верховинському районах (Карпатський національний природний парк та Чивчино-Гринявський ландшафтний заказник місцевого значення), у Косівському (національний природний парк «Гуцульщина»), у рівнинній частині – у Галицькому (Галицький регіональний ландшафтний парк), Тлумачському та Городенківському (Дністровський регіональний ландшафтний парк), Долинському (лісові заказники «Ільма», «Марино») районах. Впродовж останніх років спостерігалася тенденція до збільшення площі природно-заповідного фонду області, яка нараховує 474 території та об'єкти загальною площею 218,8 тис. га, що складає 15,7 відс. від загальної площі області, у тому числі: 32 об'єкти загальнодержавного значення площею 131,6 тис. га; 442 об'єкти місцевого значення площею 87,2 тис. га. В області функціонує 5 установ природно-заповідного фонду (природний заповідник «Горгани», Карпатський національний природний парк, національний природний парк «Гуцульщина», національний природний парк «Верховинський» та Галицький національний природний парк). Національний природний парк «Синьогора» знаходиться в постійному користуванні ДО «Резиденція Синьогора» та не функціонує як установа природно-заповідного фонду [220].

Чернівецька область.

Чернівецька область розташована в західній частині України на кордоні з Молдовою та Румунією в передгір'ї Карпат. В області виражені, в основному два типи рельєфу - гірський в Карпатах і рівнинний у Прут-Дністровському межиріччі. Перехідною зоною між цими головними типами рельєфу є горбисте передгір'я. Область багата на природні ресурси. Територія налічує 147 родовищ із 18 видами корисних копалин. 47 родовищ розробляється. Мінерально-сировинна база області на 80% складається із сировини для виробництва будівельних матеріалів, на 14,5% – прісних і мінеральних вод, на 4,1% – з корисних копалин паливно-енергетичного напрямку (газ, газоконденсат), 1,4% – гірничо-хімічні корисні копалини [56].

Велике значення в економічному і соціальному розвитку області мають ліси, що є джерелом деревини і продуктів недревної рослинності. Загальна площа лісів складає 258 тис. га. Основними лісовими породами є ялина, бук, ялиця і дуб. Територія Карпатського регіону більше як на 50 % вкрита лісами: Путильського району – 68, Вижницького – 58 та Сторожинецького – 47 відсотків, тоді як лісистість Кельменецького становить 9, а Новоселицького – тільки близько 5 відсотків. Загалом лісистість області становить 31,2 відсотка. Карпатські ліси відзначаються високою продуктивністю. Середній запас на 1 га стиглих та перестиглих деревостанів становить 450 і більше м³/га проти середнього показника в Україні 237 м³/га. В зв'язку з цим тут проводяться найбільш інтенсивні рубки, заготовляється в межах 80 відсотків всієї деревини області [56].

Область займає 4 місце в Україні по водозабезпеченості. Водні ресурси разом з транзитним стоком складають близько 10 куб. км. Найбільшими річками, які протікають на її території, є Дністер (1,1 тис. га), Прут (1,5 тис. га), Сірет (0,6 тис. га), Черемош (0,5 тис. га). На Дністрі створено водосховище Дністровського комплексного гідровузла площею 14,2 тис. га та ємністю повного об'єму 3,1 куб. км, з якого на територію області припадає 6,0 тис. га. Ґрунти у Чернівецькій області можна об'єднати в такі основні типи та підтипи: 1) дерново-підзолисті (поверхнево-оглеєні і сильноглеєві); 2) сірі опідзолені (ясно-сірі, сірі та темно-сірі); 3) чорноземи (опідзолені, глибокі та неглибокі малогумусні); 4) гідроморфні (лучні, лучно-болотні та болотні); 5) дернові; 6) гірські (буроземно-підзолисті, бурі та дерново-буроземні) [56].

Тваринний світ нараховує 30 видів хребетних тварин. Тут можна зустріти оленя благородного, косулю європейську, черепаху болотну. Є представники Середземномор'я – жаба зелена, саламандра плямиста. Не бракує і мешканців тайги – глухарі, тетеруки. Зустрічаються також ендеміки – білка карпатська, тритон карпатський. З долин річок до субальпійських чагарників перекочовує на літо бурий ведмідь. З хижаків зустрічаються куниця, тхори, рисі, вовки. У регіоні живуть майже 200 видів птахів. Це численні види горобиних, дятли, голуби. Заболочені місця населяють лиски, кулики, чаплі, лелеки. Зустрічається гірська плиска, сойка, гірський шеврик, карпатський глухар. У річках і ставках області – понад 50 видів риби. Найбільш численні з них – коропові та окуневі. На початку XIX ст. у Дністрі був виловлений осетр довжиною 4 м. Мінералогічні ресурси області практично невичерпні. Відомо понад 300 природних і штучних джерел, а найвідоміші з них – Буковинське, Брусницьке, Кельменчанка, Хрещатик, Долина. Особливим попитом користується вода Брусницьких джерел, яка містить сірчано-водневі та содові гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві компоненти [56].

Природно-заповідний фонд області представлений майже всіма категоріями: національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, зоопарк, дендропарк, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва. Природно-заповідний фонд області включає 331 об'єкт площею 103 тис.га, що становить 12,8% території області, – це 5 місце у державі (загальнодержавний показник 5,9%). Із загальної кількості об'єктів природно-заповідного фонду, 25 – загальною площею 29,281 тис.га загальнодержавного значення, 306 об'єктів загальною площею 58,902 тис.га – місцевого [223].

Водні ресурси Чернівецької області є невід'ємною й надзвичайно важливою частиною її природних багатств. Вони забезпечують потреби господарства та населення у воді за рахунок поверхневих та підземних вод, які територіально розподілені нерівномірно. Поверхневі води області сконцентровані в річкових басейнах Дністра, Прута, Сірету, водосховищах, озерах і ставках. Річкова мережа області належить до басейнів трьох річок Прута, Сірету і Дністра, які займають відповідно 49,2%, 25,5% і 25,3% її території. На території області протікає 4240 річок загальною довжиною 8966 км, у тому числі 192 річки у басейні Дністра довжиною 933 км, у басейні Прута 2586 річок довжиною 5266 км і у басейні Сірету 1462 річки загальною довжиною 2767 км. Густота річкової мережі області становить 1,11 км/км², у тому числі у басейнах Прута – 1,32 км/км², Сірету – 1,34 км/км², Дністра – 0,46 км/км². До поверхневих водних ресурсів області належить місцевий та транзитний стік річок, а також водосховища і ставки. Об'єм стоку, який формується у межах області у середній щодо водності рік (50% забезпеченості) становить 1296,3 млн.м³, 75% забезпеченості – 1005,3 млн. м³, 95% – 697,8 млн. м³ [223].

Невеликі запаси поверхневих вод зосереджені в 17 озерах загальною площею 57,53 га і орієнтовним об'ємом 0,575 млн.м³. Ці водні об'єкти поширені у заплавах річок та карстових пониженнях Прут-Дністровського межиріччя. Більше половини їх загальної площі знаходиться у Хотинському районі, де розташовано 8 водойм сумарною площею 38,8 га. За даними інвентаризації в області нараховується 1243 ставки загальною площею 4523,51 га та орієнтовним об'ємом 45,235 млн.м³, в тому числі, у басейні р. Прут – 842 ставки, 3422,12 га, 34,422 млн.м³, Сірет – 138 ставків, 434,91 га, 4,39 млн.м³ та Дністер – 263 ставки, 666,48 га, 6,665 млн.м³. Також на території області розташовані 5 водосховищ сумарною площею 6136 га і орієнтовним об'ємом 1200,92 млн.м³. До них належать Дністровське, Буферне та Верхнє у басейні р. Дністер, водосховище на р. Черлена і водосховище у с. Костичани Новоселицького району (кількість водотоків і водойм, на території області

становлять відповідно 6% і 4,2 % від їх загальної чисельності в державі [223].

Прогнозні ресурси підземних вод згідно довідникових матеріалів становлять 120 млн.м³, а затверджені ДКЗ – 58,7 млн.м³. Вони повністю пов'язані із поверхневим стоком. Підземні води області використовуються для промислового та господарсько-питного водопостачання. Водопостачання населення в сільській місцевості переважно здійснюється за рахунок підземних вод. Одним із найнебезпечніших проявів шкідливої дії вод для Чернівецької області залишаються катастрофічні паводки та повені. Програми протиповеневих заходів, що приймалися, практично не виконувалися через обмежене фінансування. Так за період з 2010 по 2014 роки із передбачених протипаводковими програмами 207 млн. грн. фактично виділено та освоєно 31,9 млн. грн. тобто 15 % від потреби. З припиненням державного фінансування очисні роботи в останні роки виконувалися за рахунок місцевих бюджетів у незначних обсягах. Це призвело до того, що на річках з'явилась значна кількість ділянок, де шкідлива дія паводкових вод створює вкрай аварійну ситуацію. Недостатні обсяги фінансування призвели до ситуації, коли в області практично не ведеться будівництво нових берегозахисних споруд, всі ресурси направляються на відновлення зруйнованих та аварійно-небезпечних ділянок, кількість яких постійно збільшується. З 139,2 км гідротехнічних споруд, що знаходяться на балансі водогосподарських організацій області майже 20 км потребують капітального ремонту та відновлення. З огляду на вищевикладене, виконання протипаводкових заходів на території Чернівецької області слід вважати пріоритетним напрямком від успішного виконання якого залежить добробут та сталий розвиток багатьох сфер життєдіяльності [223].

Земельний фонд області розміщується в трьох фізико-географічних зонах: лісостеповій, передгірній і гірській, які мають різні ґрунтові відміни. У природі ґрунти неоднорідні внаслідок різноманітного поєднання факторів ґрунтоутворення за кліматичними умовами, материнськими породами, різних форм рельєфу, рослинного і тваринного світу та ін. Тому вони відрізняються за основною їх властивістю – родючістю. Переважна більшість ґрунтів області сформувалася на лесоподібних суглинках. На лесових відкладах утворилися світло-сірі і сірі ґрунти, які займають майже 23,2%, темно-сірі – 23,9%, чорноземи опідзолені складають 19,4% орних угідь області. На водно-льодовикових відкладах – дернові, які в основному сформувалися на території Сторожинецького, Вижицького, Глибоцького, Герцаївського районів і складають 11,7% ріллі області. У долинах річок і днищ балок сформувалися лучні і чорноземно-лучні ґрунти. Лучно-болотні займають площу майже 10%

ріллі колективних агроформувань. Земельний фонд Чернівецької області становить 809,6 тис. гектарів, що складає 1,3% від території України, сільськогосподарські угіддя займають 470,1 тис.га, або 58,1% від всього земельного фонду області. Площа ріллі становить 330,9 тис.га, або 70,4% від сільськогосподарських угідь. За умовами рельєфу, клімату, ґрунтового покриву та антропогенного навантаження Чернівецька область – одна із складних в Україні. Територія області простягається неширокою смугою (до 90 км) з південного заходу на північний схід (протяжністю 210 км) [223].

У природно-ресурсному потенціалі області одне із центральних місць займають лісові ресурси. Загальна площа лісового фонду складає 259,6 тис.га або 30% від території області. Ліси на території області розміщені нерівномірно і знаходяться переважно у гірській частині області. Лісистість області змінюється в межах від 3,8% (Новоселицький район) до 62,8% (Путильський район). Характеристика лісового фонду області, його вікова структура та породний склад свідчать про можливість довгострокового, рівномірного, невиснажливого лісокористування на тривалу перспективу. Розвиток екомережі є одним з важливих завдань розвитку області. Протягом останніх 5 років зросла на 20 тис.га площа природно-заповідного фонду Чернівецької області. Понад 80% заповідних територій та об'єктів знаходиться на території державного лісового фонду. На території державних лісгосподарських підприємств Чернівецького обласного управління лісового та мисливського господарства нараховується 102 об'єкти природно-заповідного фонду (на площі 70 тис.га), що становить 9% площі області та удвічі більше, ніж у середньому по Україні (без врахування об'єктів ПЗФ, що знаходяться у інших лісокористувачів та не на території держлісфонду). Це національні природні парки «Чернівецький» та «Черемошський», «Вижницький», «Хотинський», зоологічний заказник місцевого значення «Зубровиця», заказники загальнодержавного значення «Чорний діл», «Цецино», «Лунківський», «Петрівецький» та інші [223].

В контексті нашого дослідження слід звернути увагу на проблеми природних чинників розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону.

Звертаючи увагу на географічне положення Карпатського регіону, а саме вигідне прикордонне положення, для Карпатського економічного району необхідна структурна перебудова тих галузей економіки, які мають найбільш швидкий обіг фінансових коштів, а також експортних галузей промисловості та сільського господарства. Тому у найближчій перспективі доцільним є реконструкція, технічне переоснащення діючих підприємств легкої і харчової промисловості, а також агропро-

мисловий комплекс району. Карпатський регіон є одним з найбільших по забезпеченості мінеральними та паливно-енергетичними ресурсами. Важливим завданням комплексного розвитку є зростання ефективності паливно-енергетичного і мінерально-сировинного комплексів за рахунок повторної геологічної розвідки і розширення ресурсної бази. Карпатський регіон найбільш забезпечений лісовими ресурсами в Україні. Стратегія розвитку лісового господарства, лісової, целюлозно-паперової промисловості Карпатського регіону повинна враховувати обмеженість власних ресурсів деревини і поглиблювати її переробку на рівні кращих світових стандартів [249].

Розвиток рекреаційних послуг в регіоні є першочерговим завданням. В окремих районах Карпат насиченість територій рекреаційними об'єктами досить висока, але це не говорить про високий рівень рекреаційного освоєння, оскільки якість нашого сучасного обслуговування та інших сервісних умов є далекою від світових стандартів. Тому тільки комплексний підхід до оцінки рівня рекреаційного освоєння буде найбільш правомірним та об'єктивним. Зростання обсягу рекреаційного виду послуг посилить надходження до місцевих і державних бюджетів, зниження рівня безробіття, а це сприятиме розвитку інших галузей економіки [250].

Отже, Карпатський регіон має всі можливості, щоб досягнути високого рівня розвитку, так як він характеризується значним природним потенціалом для розвитку господарського потенціалу. Проведений аналіз свідчить про те, що комплексний розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону також неможливий без ефективного використання наявних природних ресурсів.

Тому для подальшого розвитку господарського потенціалу регіону необхідно покращувати стан довкілля, раціонально використовувати природні ресурси, використовуючи економічні інструменти ефективного використання природних ресурсів, проводити заходи, спрямовані на досягнення екологічної безпеки на місцеву рівні та на рівні регіону загалом.

2.4. Вплив екологічних чинників на формування господарського потенціалу Карпатського регіону

Оцінка екологічної ситуації [242] показує, що для більшої частини Карпатського регіону характерними є істотна антропогенна трансформація ландшафтів і значна забрудненість середовища. В деяких його місцях сформувалися стабільні території загрозливого екологічного ста-

ну (наприклад, у межах Дрогобицької агломерації – Дрогобич, Борислав, Стебник, Трускавець, де розвинуті гірничохімічна, нафтопереробна, лакофарбова та інші галузі промисловості; аналогічна ситуація склалася і в межах Львівсько-Волинського вугільного басейну, в зонах впливу яворівського і роздольського ВО «Сірка», калуського ВО «Оріана»).

Великої шкоди довкіллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства – лісів. Науково не-обґрунтовані великі рубки лісу в останні століття привели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, нанесли шкоду водоутворюючій системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо) [242].

Принципи стратегії регіонального розвитку гірських територій визначаються не тільки проблемами економічного і соціального розвитку, але й тісно пов'язані з екологічним станом (цілісність екосистем, ресурсні можливості біосфери, біорізноманіття тощо). Зрозуміло, що для Карпатського регіону найбільш важливою сьогодні постає проблема екологічної безпеки. Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх поступовий соціально- економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків областей у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери регіону [78].

Стан довкілля у Львівській області у порівнянні з середніми значеннями по Україні є задовільним. За середнім вмістом забруднюючих домішок в атмосферному повітрі (за індексом забруднення атмосфери – ІЗА) рівень забруднення оцінюється як підвищений, але є нижчим за середній по Україні більше ніж в 1,5 рази, що зумовлено відносно низькою концентрацією об'єктів важкої промисловості в регіоні, які є основними забруднювачами атмосферного повітря. Проте суттєвим недоліком є відсутність комплексної системи моніторингу за якістю атмосферного повітря на території області. Наявні паводкові загрози, прояви карстопровальних процесів та підтоплення територій у зонах діючих гірничих підприємств та тих, що припинили роботу. Суттєві екологічні загрози пов'язані також зі скиданням значних обсягів забруднених стоків (у 2014 р. 45,1 млн. куб. м, або 21% загального обсягу відведених зворотних вод), невирішеністю проблем поводження з відходами, для складування яких в області не створено жодного сучасного полігону, а переробка перебуває на незадовільному рівні. За показником заповідності території, що відображає стан збереження біорізноманіття та формування національної екомережі, Львівська область не поступається середньому в Україні показнику, та впродовж

останніх років спостерігається тенденція до підвищення рівня заповідності та заліснення території в області [221].

Оцінка стану земельних ресурсів шляхом розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності землекористування свідчить, що ситуація в галузі землекористування на території Львівської області належить до середньо-стабільної, що зумовлено наявністю достатньо високого ступеня антропогенного навантаження на земельні ресурси проте меншого, ніж в середньому по Україні (індекс розораності земель в області становить 0,364 при 0,810 в цілому по Україні). Разом з тим, в області продовжуються процеси зменшення вмісту гумусу в ґрунтах, розширення площі кислих (їх частка сягає 24%) та еродованих ґрунтів (41,4% сільгоспугідь). Загалом, незважаючи на відносно стабільну у порівнянні з іншими регіонами України ситуацію щодо стану довкілля, в області потребують вирішення такі екологічні проблеми, як забруднення атмосферного повітря та водних ресурсів, неналежне поводження та накопичення побутових і промислових відходів, порушення гідрологічного та гідрохімічного режиму річок області, підтоплення територій. Існує потреба у стабілізації та відновленні екологічної рівноваги в зонах впливу діяльності гірничих підприємств, які спричинили, зокрема, деградацію та порушення земель, активізацію карстопровальних і зсувних процесів. Недостатнім є також рівень екологічної культури населення [221].

Динаміка викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел, розміщених на території Івано-Франківської області, у період з 2003 по 2013 рік має циклічний характер. При цьому пік навантаження на атмосферу припадає на 2006-2007 роки. У 2013 році від стаціонарних джерел забруднення у повітря надійшло 202,9 тис. тонн забруднюючих речовин, що на 6,2 тис. тонн або на 3,1 відс. більше, ніж у 2012 році. Із загальної кількості забруднюючих речовин викиди метану та оксиду азоту, які належать до парникових газів, становили, відповідно, 9,2 та 0,5 тис. тонн. Крім цих речовин, у атмосферу надійшло 11,0 млн. тонн діоксиду вуглецю (на 0,3 млн. т або на 2,7 відс. менше, ніж у 2012 році), який також впливає на зміну клімату. Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр території області склала 14,6 т забруднюючих речовин, а на 1 людину – 146,8 кг. Основними забруднювачами повітря області у 2013 році були відокремлений підрозділ «Бурштинська ТЕС» ПАТ «ДТЕК Західенерго» (90 відс. загальнообласних викидів), філія «Управління магістральних газопроводів «Прикарпаттрансгаз» ПАТ «Укртрансгаз», Долинський газопереробний завод ПАТ «Укрнафта», ВФ ДП «ЗЕД «Укрінтеренерго» «Калуська ТЕЦ», НГВУ «Надвірна нафтогаз» та НГВУ «Долина нафтогаз» ПАТ «Укрнафта». Від них у довкіл-

ля потрапило 196,2 тис. т забруднюючих речовин або 96,8 відс. загальнообласних викидів [220].

У порівнянні з іншими регіонами України за викидами в атмосферне повітря Чернівецька область має одні з найкращих показників. Динаміка викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел, розміщених на території Чернівецької області, у період з 2003 по 2014 рік має циклічний характер. При цьому пік навантаження на атмосферу припадає на 2010-2011 роки. У 2014 році від стаціонарних джерел забруднення у повітря надійшло 2,5 тис. тонн забруднюючих речовин, що на 0,2 тис. тонн або на 9,2% менше, ніж у 2013 році. Із загальної кількості забруднюючих речовин викиди оксиду азоту, що належить до парникових газів, становили 4 тонни, що в 1,9 рази менше, ніж у 2013 році. Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр території області склала 0,3 тонн забруднюючих речовин, а на 1 особу – 2,7 кг. За видами економічної діяльності найбільшим забруднювачем атмосферного повітря в 2014 році є переробна промисловість, на яку припадає 1521,5 тонн або 61,2% від загальної кількості викидів. Це 101,6% в порівнянні з 2013 роком. Основними забруднювачами повітря області у 2014 році були ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», СТзОВ «Котелеве», ТзОВ «Новодністровський бетонно-розчинний завод» [221].

Динаміка показників викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років наведена в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Динаміка показників викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. т*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т	70,7	88,2	91,3	87,6	87,3	89,4	72,1	69,1	60,5	54,2	-16,5
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря, тис. т.	0,4	1,1	1,1	0,8	1,0	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,4

Львівська область											
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т	110,6	110,4	126,4	120,9	113,2	129,3	130,7	121,4	100,2	102,3	-8,3
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря, тис. т.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська область											
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т	318,4	325,2	298,3	271,8	224,9	275,9	249,2	253,5	277,2	-	-
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря, тис. т.	195,0	205,8	186,6	160,8	122,4	163,5	139,6	148,0	165,6	-	-
Чернівецька область											
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т	38,7	45,9	43,4	43,0	44,5	45,4	41,1	39,1	37,0	34,1	-4,6
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря, тис. т.	1005,3	1379,2	1349,9	1245,5	1109,5	970,2	906,5	849,7	798,6	933,6	-71,7
Карпатський регіон											
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т	538,4	569,7	559,4	523,3	469,9	540	493,1	483,1	474,9	190,6	-347,8
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря, тис. т.	1200,7	1586,1	1537,6	1407,1	1232,9	1134,7	1046,9	998,5	965	934,4	-266,3

*- складено автором на основі [213-216]

Проаналізувавши динаміку показників викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років можемо зробити наступні висновки. Загальний об'єм викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у Карпатському регіоні становив у 2015 році 190,6 тис. т., що на 347,8 тис. т. менше, ніж у 2006 році. Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря у 2015 році становили 934,4 тис. т., що на 266,3 тис. т. менше, ніж у 2006 році, коли цей показник становив 1200,7 тис. т.

На таку динаміку вплинули зміни всіх областей карпатського регіону, а саме: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької. Зокрема викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря Закарпатської області у 2015 році порівняно з 2006 роком зменшилися на 16,5 тис. т., а викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря зросли на 0,4 тис. т. У Львівській області

викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря становили 102,3 тис. т., що на 8,3 тис. т, менше, ніж у 2006 році. Зо стосується Чернівецької області, то викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря зменшилися на 4,6 тис. т., а діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря – на 71,7 тис. т. порівняно з 2006 роком. У Івано-франківській області спостерігається тенденція до зменшення обсягів викидів порівняно з 2006 роком.

На рис. 2.10 розглянемо динаміку показників викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років.

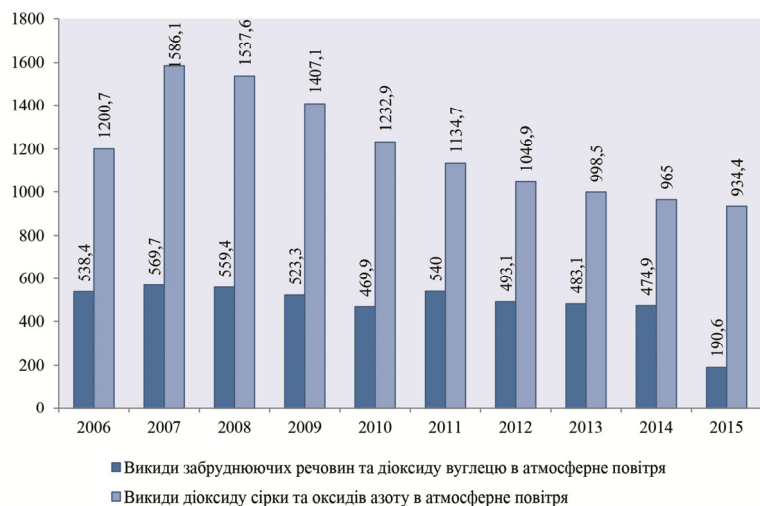

Рис. 2.10. Динаміка показників викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років

*- розроблено автором на основі даних табл. 2.16

Таким чином, спостерігаємо загальну тенденцію до зменшення обсягів викидів у 2015 році. На нашу думку, причиною цього є те, що зменшуються обсяги виробництва, ліквідуються та консервуються джерела викидів, зупиняються окремі виробництва, зменшуються вкладення коштів, що призводить до того, що викиди підприємств відповідають нормативним або є нижчими від них.

Зокрема, у Закарпатській області протягом 2015 року відбулося незначне збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення. Збільшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря відбулось за рахунок

основних забруднювачів атмосферного повітря в регіоні ВАТ «Закарпатгаз» та магістральних газопроводів УМГ «Прикарпаттрансгаз» Закарпатського обласного лінійного виробничого управління магістральних газопроводів, конкретніше від кількості об'ємів перекачаного цими підприємствами газу. Головними причинами забруднення атмосферного повітря також є застаріле технічне обладнання, профілактичні ремонтні роботи на компресорних станціях. Неefективна робота застарілого газоочисного обладнання спостерігається на асфальтобетонних заводах Закарпатського облавтодору, потужних котельнях Мукачівських, Берегівських, Виноградівських, Хустських тепломереж. Також погано оснащені золоуловлювачами котельні Мінтранспорту і зв'язку України. За останні роки значно виросла кількість автомобільного транспорту, відзначається ріст автозаправних станцій, що є вагомим джерелом у забрудненні атмосферного повітря. Викиди від автотранспорту в 2015 році склали 91,9 % від загального обсягу викидів [190].

У Львівській області на даний час основними джерелами забруднення атмосферного повітря є: автотранспорт, ТЕЦ-1, ТЕЦ-2, Державне комунальне підприємство «Львівтеплокомуненерго», ДТГО «Львівська залізниця». Стан забруднення атмосферного повітря впливає на здоров'я населення, шляхом загострення хронічних хвороб серцево-судинних, органів дихання, крові, нервової системи, алергічним проявом, тощо. Особливо це відчувається в районах житлової забудови, прилеглої до автомагістралей з інтенсивним транспортним рухом, де рівні забруднення повітря на порядок вищі ніж в районах, де відповідний рух відсутній, а також в зелених зонах відпочинку населення. Автотранспорт, крім викидів забруднюючих речовин в атмосферу, також спричиняє негативне акустичне забруднення. Дослідження свідчать про те, що акустичне забруднення впливає на розвиток серцево-судинних захворювань, що є основною причиною смертності населення [190].

Основними забруднювачами повітря Івано-Франківської області є підприємства з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (89,2% загальнообласних обсягів). Також не менш отруйними забруднювачами повітря продовжують залишатися підприємства м. Бурштина, Калуша, Долинського, Надвірнянського та Богородчанського районів. В значній мірі на стан атмосферного повітря впливають транскордонні перенесення шкідливих речовин з країн центральної Європи, однак, відсутність мереж постів контролю не дає можливості реально оцінити величину впливу транскордонних забруднень на загальний стан атмосферного повітря області [190].

У Чернівецькій області останніми роками за рахунок спаду виробничої діяльності та переходу з твердих видів палива на газоподібні

спостерігалось незначне зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Слід зазначити, що у Чернівецькій області все більше і більше підприємств для обігріву приміщень та на технологічні потреби встановлюють сучасні високопродуктивні та економічні нагрівальні прилади, що відповідно зменшує викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря [190].

Динаміка показників поводження з відходами Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років наведена у табл 2.14.

Таблиця 2.14

Динаміка показників поводження з відходами Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. т.*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Утворено	21,1	6,2	3,6	1,1	169,5	140,0	561,9	123,3	96,0	133,7	112,6
Утилізовано	33,4	1,6	1,1	0,7	13,0	11,8	7,1	5,7	56,6	0,9	-32,5
Спалено	1,2	1,0	0,1	0,0	16,5	6,4	14,9	10,2	12,4	5,9	4,7
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	1,5	0,2	0,2	0,0	821,5	113,0	273,6	120,5	115,8	125,6	124,1
Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів	4,1	0,5	0,5	0,3	865,8	954,4	954,4	1825,0	1467,1	1833,2	1829,1
Львівська область											
Утворено	-	-	-	-	2485,2	3461,7	3350,3	2652,3	3323,0	2953,3	-
Утилізовано	-	-	-	-	48,1	186,5	170,3	164,1	538,1	329,8	-
Спалено	-	-	-	-	48,2	186,5	170,3	164,9	538,1	329,8	-
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	-	-	-	-	9530,1	2754,7	2542,7	1912,2	2280,6	1995,6	-
Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська область											
Утворено	12,4	9,8	7,0	4,2	1097,9	1576,7	1782,8	1692,6	1815,0	2124,8	2112,4
Утилізовано	5,4	5,7	2,8	0,7	605,1	374,0	530,6	520,9	426,0	575,4	570
Спалено	2,7	1,9	2,5	2,0	19,2	44,4	69,6	100,1	125,4	147,5	144,8
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	0,1	0,3	0,0	0,2	163,1	864,0	836,1	1143,9	942,3	1126,7	1126,6

Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів	51,2	55,0	56,8	64,5	35556,8	36736,8	39773,5	40636,3	41547,7	42644,1	42592,9
Чернівецька область											
Утворено	180,4	225,7	225,6	116,4	140424,9	225145,7	550572,1	415911,1	388880,2	398060,2	397879,8
Утилізовано	45,8	34,4	41,5	41,8	32945,2	48231,3	117688,5	90802,5	55591,6	69050,8	69005
Спалено	3,3	3,3	4,9	-	18008,4	18890,5	21086,2	16737,0	18282,1	21299,7	21296,4
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	32,3	32,4	6,1	0,5	206768,1	203813,6	181951,9	202881,6	212269,1	205072,1	205039,8
Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів	95,3	74,2	89,0	70,7	1738790,7	1955348,7	2131228,9	2416522,3	2611416,2	2774789,3	2774694
Карпатський регіон											
Утворено	213,9	241,7	236,2	121,7	144177,5	230324,1	556267,1	420379,3	394114,2	403272	403058,1
Утилізовано	84,6	41,7	45,4	43,2	33611,4	48803,6	118396,5	91493,2	56612,3	69956,9	69872,3
Спалено	7,2	6,2	7,5	2	18092,3	19127,8	21341	17012,2	18958	21782,9	21775,7
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	33,9	32,9	6,3	0,7	217282,8	207545,3	185604,3	206058,2	215607,8	208320,0	208286,1
Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у місцях видалення відходів	150,6	129,7	146,3	135,5	1775213,3	1993039,9	2171956,8	2458983,6	2654431	2819266,6	2819116

*- складено автором на основі [213-216].

Проаналізувавши динаміку показників поводження з відходами Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, можемо спостерігати позитивні зміни. Так, у 2015 році утилізовано 69956,9 тис. т., що на 69872,3 тис. т. більше, ніж у 2006 році, спалено 21782,9 тис. т., що на 21775,7 тис. т. більше, ніж у 2006 році. Що стосується відходів, які видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти, то їх обсяг зріс на 208286,1 тис. т. більше, ніж 2006 року і фактично становив 208320 тис.т. Такі зміни позитивно вплинули на загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів, а саме цей показник зріс на 2819116, 0 тис. т. і у 2015 році фактично становив 2819266,6 тис. т.

На рис. 2.11 розглянемо динаміку загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів протягом 2006-2015 років.

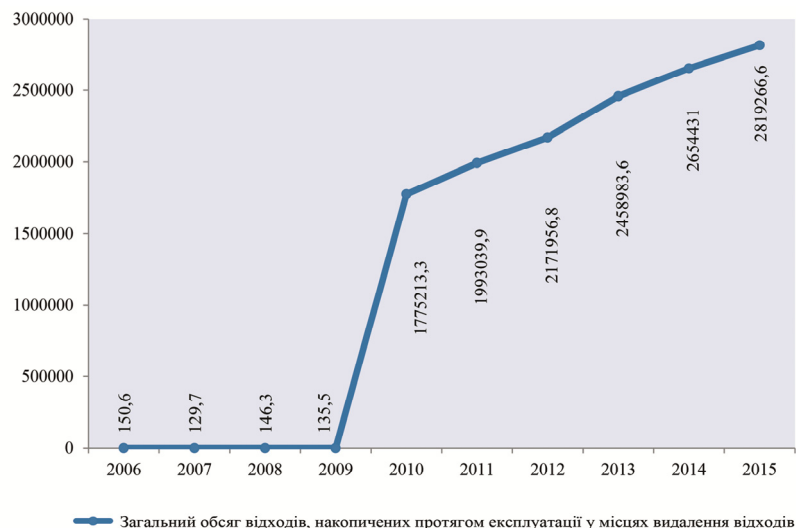

Рис. 2.11. Динаміка загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів протягом 2006-2015 років

*- розроблено автором на основі даних табл. 2.11.

На рис. 2.11. яскраво видно, що починаючи з 2010 року загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у місцях видалення відходів стрімко зростає.

Зокрема у Закарпатській області, були проведені заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря. Відтак, впродовж 2015 року проведено 187 ресурсних перевірок за додержанням вимог природоохоронного законодавства в частині охорони атмосферного повітря. За результатами перевірок складено 10 протоколів, притягнуто до адмінвідповідальності 10 осіб на суму штрафів 1,292 тис. грн. З метою зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в області розроблено ряд районних природоохоронних програм, до яких включені заходи, розроблені підприємствами. Заходи спрямовані на запобігання забрудненню атмосферного повітря в основному проводяться за рахунок коштів самого підприємства. З метою встановлення оптимальних режимів горіння палива та дотримання екологічних нормативів щодо змісту забруднюючих речовин в димових газах на більшості підприємствах області у 2015 році проведена еколого-теплотехнічна наладка на паливовикористовуючому обладнанні [190].

Заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря у Львівській області наступні. В Департаменті створена база даних по

підприємствах, на яких впроваджуються заходи по зменшенню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. З метою зменшення викидів в атмосферне повітря розроблена «Програма скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами найбільших підприємств-забруднювачів Львівської області». Програмою заплановано виконання 85 заходів зі зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Відповідно до Програми за 2015 рік виконано наступне: по ПАТ «Миколаївцемент» – підвищено ефективність роботи існуючих очисних установок млинів, пакувальних машин, газогенератора включаючи їх модернізацію, реконструкцію. Загалом в період 2009 – 2015 рр. 10 підприємствами виконано 90 природоохоронних заходів, що зумовило зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Вищевказані заходи дали змогу зменшити викиди оксиду азоту, сірчистого ангідриду, речовин у вигляді суспендованих твердих частинок, та інших речовин [190].

У Чернівецькій області протягом звітного періоду у сфері охорони атмосферного повітря працівниками інспекції здійснено 49 перевірок. У серпні 2015 року відділ інструментально-лабораторного контролю Державної екологічної інспекції у Чернівецькій області був атестований на право виконання вимірювань ДП «Буковинастандартметрологія». Протягом серпня-грудня 2015 року проводився контроль викидів в атмосферу на 12 підприємствах області. Відібрано 138 проб та проведено 1464 визначення забруднюючих речовин в них. Здійснено заміри викидів забруднюючих речовин від 22 пересувних джерел, на 1 з яких виявлено перевищення нормативів. Для покращення екологічного стану атмосферного повітря в області у 2015р. проводились повітроохоронні заходи. Це удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини тощо) і підвищення ефективності роботи існуючих очисних установок (включаючи їхню модернізацію, реконструкцію і ремонт) [190].

У Чернівецькій області переважна більшість відходів (49,3%) утворена на підприємствах м. Чернівців. Серед районів найбільшим цей показник був у Глибоцькому, Кіцманському та Новоселицькому районах (72520,7 т, 34895,1 т та 30442,2 т відповідно, що разом становило 35,4% від загального обсягу утворених відходів). За групами відходів за основним небезпечним складником у загальному обсязі утворених відходів у 2014 році найбільшу питому вагу (34,4%) займала група відходів медичного, ветеринарного, сільськогосподарського походження, фармацевтичної продукції та від лікування людей чи тварин – 133891,0 т. Особливо складна проблема поводження з відходами для Буковини. Через високу щільність населення, густу річкову сітку та високе залягання

підземних вод - дуже складно знайти місце для розміщення сміттєзвалищ, а тим більше великі площі. Відносно низький відсоток утилізованих та перероблених відходів призводить до надмірного розміщення їх у навколишньому природному середовищі, що в комплексі з не облаштованістю загальноосвітніх сміттєзвалищ відповідно до вимог санітарно-екологічної безпеки призводить до засмічення та забруднення землі і водних ресурсів. Виходячи із ситуації, що склалася в зазначеній сфері, одним із пріоритетних напрямів природоохоронної роботи у краї є налагодження діяльності щодо лімітування утворення, розміщення та знешкодження відходів. Окремий розділ з цієї діяльності включено до обласної комплексної програми охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів «Екологія» у Чернівецькій області на 2011-2015 роки. Стратегія розвитку сфери поводження з твердими побутовими відходами має бути нерозривно пов'язана з необхідністю впровадження сучасних технологій поводження з твердими побутовими відходами, зокрема, – раціональної організації роздільного збирання, сортування та переробки твердих побутових відходів [223].

В Івано-Франківській області станом на 1 січня 2016 р. у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств області накопичилось 2124,8 тис. т відходів I–IV класів небезпеки. Основна їх частина – це відходи IV класу небезпеки. Відходи I–III класів небезпеки складають 73,8 тис. т (на 22,2 тис. т більше, ніж у 2003р.). На території області щорічно утворюється близько 760 тис. т твердих побутових відходів, які вивозяться на захоронення на 27 полігонів ТПВ. Полігони займають площу 83,0 га і в них накопичено до 25,0 млн. т. твердих побутових відходів. Найбільшим розміщувачем ТПВ області є Івано-Франківський полігон КП «Полігон ТПВ», який щорічно накопичує 130000,0 т відходів. На даний час в області діє понад 25 суб'єктів підприємницької діяльності та приватних підприємств, які займаються збором та переробкою вторсировини, відсортованої (вилученої) із ТПВ. Більшість полігонів, що експлуатуються в області, не відповідають вимогам екологічної безпеки. Окремі полігони влаштовані на фільтруючих ґрунтах, без влаштування водонепроникного екрану (м. Бурштин, селища Верховина, Рожнятів, Зоболотів та ін.). Частина під'їзних доріг до полігонів у незадовільному стані і потребує ремонту, а це, відповідно, негативно впливає на експлуатацію існуючої техніки та час перевезення ТПВ. Відсутнє обвалування багатьох полігонів, відсутні рови навколо них. Не проводиться засипка шару сміття товщиною 2,0-2,5 м землею або ізолюючим матеріалом товщиною 0,2 м, практично всі полігони не обладнані ваннами для промивки ходової частини сміттєвозів, автомобільними вагами, реперами. Дренаж полігонів знаходиться в незадовільному стані,

вивіз фільтрату з полігонів проводиться нерегулярно, не завершено будівництво фільтратопроводу від полігону с. Рибне до міських очисних споруд Івано-Франківської міської ради. Роздільний збір ресурсоцінних компонентів з побутового сміття (ПЕТ-пляшка, скло, макулатура) частково налагоджено в містах Івано-Франківську, Долині, Калуші, Бурштині, Городенці, Надвірній, Тлумачі, селищах Гвіздець, Печеніжин Коломийського району, Богородчани, Верховина. Протягом 2013 року було відсортовано майже 20 тис. м³ вторинної сировини. На території області здійснюють збирання, заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини 26 суб'єктів господарювання, які отримали ліцензії. На розв'язання ключових екологічних проблем області, пов'язаних із неефективним поводженням з твердими побутовими відходами у місцях їх складування, покращення технічного і технологічного забезпечення сфери, підвищення ефективності повторного використання відходів шляхом нарощування обсягів їх утилізації, що сприятиме зниженню впливу ТПВ на довкілля і здоров'я людей, спрямована Регіональна цільова програма поводження з твердими побутовими відходами в області до 2016 року. Стратегія розвитку сфери поводження з твердими побутовими відходами має бути нерозривно пов'язана з необхідністю впровадження сучасних технологій поводження з твердими побутовими відходами, зокрема, – раціональної організації роздільного збирання, сортування та переробки твердих побутових відходів [220].

В Івано-Франківській області для покращення екологічного стану було проведено такі заходи: впровадження нової системи регулювання викидів забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, видача дозволів на викиди, встановлення нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел, встановлення жорстких технологічних нормативів та нормативів якості атмосферного повітря передбачає не тільки попередження забруднення атмосфери, але і боротьбу з ним. Зокрема, у 2015 році основними заходами, спрямованими на покращення якості атмосферного повітря на Бурштинській ТЕС були: капітальний ремонт електрофільтрів енергоблоку № 6, вартість - 2349,34 тис. грн.; поточний ремонт електрофільтрів енергоблоків № 1-5, 7-12, вартість - 5243,85 тис. грн.; переоснащення системи пневмомозоловидалення 2-ї черги. вартість - 2266,285 тис. грн. [192].

Важливою проблемою є наявна екологічна ситуація, яка пов'язана з багатьма чинниками. Основними чинниками погіршення екології Карпатського регіону є: незбалансованість розвитку окремих галузей економіки та промисловості, неналежне ставлення до природних ресурсів та довкілля. Все це призвело до інтенсивного природокористування, нераціонального природокористування, погіршення природного середовища

загалом. Забрудненість середовища безпосередньо залежить від дії забруднюючих джерел та факторів, які негативно впливають на стан здоров'я населення, на показники смертності та дитячої захворюваності. Електроенергетичні викиди хімічної, гірничорудної промисловості, автомобільного транспорту, харчових підприємств формують основну частину забруднення в Карпатському регіоні [104].

До погіршення стану, деградації та виснаження навколишнього природного середовища призводять недостатні екологічно обґрунтовані використання природно-ресурсного потенціалу, освоєння територій і корисних копалин, спеціалізація і форми ведення господарської діяльності тощо. В цьому ж напрямі діють і такі чинники, як порушення генетичної цілісності ландшафтів, екологічна незбалансованість структури сільгоспугідь, ігнорування екологічної місткості та ерозійної стійкості ландшафтів, надмірна розораність території, нерациональне ведення лісового господарства без урахування екологічних функцій лісів [250].

Водні ресурси використовуються вкрай нерационально, неекономно, і крім того, відбувається значне їх забруднення як промисловими, так і сільськогосподарськими стоками та відходами. Найбільшими забруднювачами поверхневих та підземних вод слід вважати населені пункти, а також тваринницькі ферми і комплекси, оскільки на них, як правило, відсутні очисні споруди та каналізація [104].

Карпатський регіон залишається найнебезпечнішим із точки зору таких процесів, як паводки. Загроза паводків найближчими роками має тенденцію до збільшення. Щорічно внаслідок затоплень страждають всі області Карпатського регіону. Тому основним шляхом створення безпечних умов функціонування даного регіону є проведення протипаводкових робіт для утримання ґрунтів, укріплення дамб та інших захисних споруд [250].

Отже, для Карпатського регіону, так як і для інших регіонів України характерно багато проблемних питань у розвитку господарського потенціалу. Саме тому слід проводити ґрунтовні дослідження розвитку всіх стратегічно важливих галузей регіону для того, щоб вчасно усунути недоліки та удосконалити структуру господарського потенціалу Карпатського регіону. До проблем розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону відносяться як і соціально-економічного, так і інституційного, так і природного і екологічного характеру. Проте всі вони мають комплексні рішення, впровадження яких якщо не усуне проблему то хоча б періодично припинить їх негативну дію. При цьому необхідно вдосконалювати кожну галузь виробничої та невиробничої сфери, впроваджуючи заходи з покращення їх розвитку, що загалом покращило б розвиток всього Карпатського регіону.

Розділ 3

ОЦІНКА ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Оцінка компонентної структури розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону

Господарський потенціал регіону характеризує можливості його розвитку при використанні усього комплексу територіальних ресурсів, особливостей існуючої і перспективної структури його господарства, географічного положення, з метою підвищення якості життя населення регіону.

В наш час головною умовою розвитку регіону є не створення чи збільшення господарського потенціалу загалом, а використання наявного потенціалу, його збільшення в тих напрямках, які можуть забезпечити соціально-економічну віддачу. В Україні на часі – завдання визначення внутрішніх резервів економічного розвитку регіонів. Важливий засіб виявлення і мобілізації внутрішніх резервів розвитку регіону – оцінка структури і якості наявного господарського потенціалу.

Очевидно, що функціонування господарської системи можливе лише за наявності деякого потенціалу, та в це поняття різні дослідники вкладають різний сенс. Загалом під потенціалом розуміється можливість, здатність, приховані, нереалізовані резерви об'єкту, що вивчається, які за сприятливих оточуючих умов можуть реалізуватися з можливістю дійсності. Сам по собі потенціал без визначення мети його використання не існує, оскільки, досліджуючи будь-який потенціал, завжди мають на увазі те, для чого власне потрібні резерви і можливості, для досягнення якого результату. С. Давиденко визначає господарський потенціал як сукупну здатність наявних природно-економічно-соціальних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого об'єму благ, що відповідає потребам суспільства на даному етапі його розвитку [41, с. 98].

Як зазначалося раніше, у розгорнутому вигляді господарський потенціал регіону – це сукупна здатність галузей господарства в даний час виробляти промислову і сільськогосподарську продукцію, надавати послуги суб'єктам господарювання і населенню, здійснювати капітальне

будівництво тощо. Господарський потенціал регіону залежить від природно-екологічних ресурсів, обсягу наявного виробництва, потужностей промислових, будівельних, інших підприємств та організацій, можливостей сільського господарства, кількості трудових ресурсів, їх професійної підготовки, наявності транспортної та іншої інфраструктури, рівня розвитку галузей невиробничої сфери, науково-інноваційних досягнень, фінансово-інвестиційних можливостей. Отже, господарський потенціал залежить відкомпонент, що складають сукупні продуктивні сили регіону.

Господарський потенціал регіону за своєю структурою є багатоконпонентним і включає різні види складових. О. М. Тищенко, М. О. Кизим, А. І. Кубах, Є. В. Давискиба виділяють чотири основні складові структури економічного потенціалу регіону – інвестиційну, інноваційну, природно-ресурсну, трудову [229]. Інші дослідники виділяють у структурі господарського потенціалу природно-ресурсний, виробничий, інвестиційний, фінансовий, інноваційний, трудовий, інтелектуальний, соціально-демографічний, інфраструктурний, ринковий, експортний потенціали [33].

Відсутність у науковців єдності щодо розуміння і структури господарського потенціалу регіону зумовлюють різноманітність підходів до їх кількісної оцінки. Враховуючи напрацювання дослідників, а також доступність даних регіональної статистики, для оцінки структури господарського потенціалу Карпатського регіону ми виділимо такі компоненти: виробничий потенціал, інвестиційно-інноваційний потенціал, трудовий потенціал, фінансовий потенціали.

Виробничий потенціал – це стан основного капіталу і ступінь його зносу за галузями, технологічна і відтворювальна структура основного капіталу, рівень технологічної оснащеності виробництва і праці, спеціалізація виробництва, конкурентоспроможність продукції. Для оцінки виробничого потенціалу Карпатського регіону ми використали такі показники: обсяги реалізації продукції, виробленої в регіоні; обсяги сільськогосподарської продукції; імпорт товарів та послуг (табл. 3.1). Крім того, у табл. 1 наведено дані щодо валового регіонального продукту.

Упродовж досліджуваних років слід відмітити збільшення обсягів реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) і імпорту товарів і послуг. Також вказані роки продемонстрували негативну динаміку по індексу промислової продукції. Особливо знизилися обсяги імпорту товарів і послуг (майже наполовину).

Територіальна структура індексу промислової продукції Карпатського регіону зображена на рис. 3.1.

Оцінка виробничого потенціалу Карпатського регіону*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Обсяг реалізації промислової продукції, млн.грн	34741880	11628470	12354611	11186435	13837621	60114647	70594699	70854000	73898803	90155647	55413767
Індекси промислової продукції	127,2	120,4	102,6	50,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1	79,7	-47,5
Імпорт товарів і послуг, млн. дол. США	324,8	1648,2	2837,2	1769,7	2201,5	3477,3	3639,1	2896,8	2639,5	1560,4	1235,6
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	46113	59083	75458	74222	87292	108878	128818	131682	149735	.	.
Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 ос., грн.	28928	37651	48201	47650	55923	66663	80391	82072	93184	.	.

*- розраховано автором на основі [213-216]

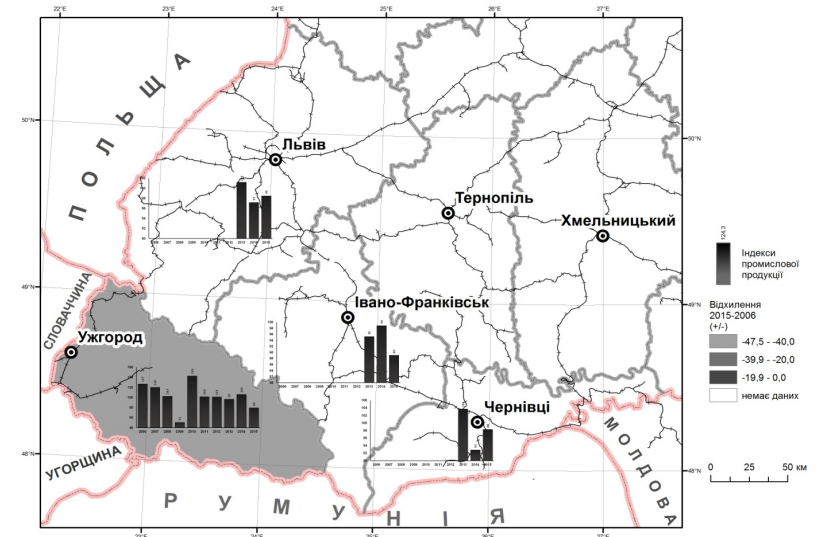

Рис. 3.1. Територіальна структура індексу промислової продукції Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Валовий регіональний продукт Карпатського регіону зростає протягом усього періоду, проте таку динаміку не можна назвати однозначно позитивною через девальвацію національної валюти та інфляційні процеси. При цьому також зростає ВРП у розрахунку на одну особу, а сам темп зростання сповільнюється з кожним роком.

Територіальна структура ВРП Карпатського регіону зображена на рис. 3.2.

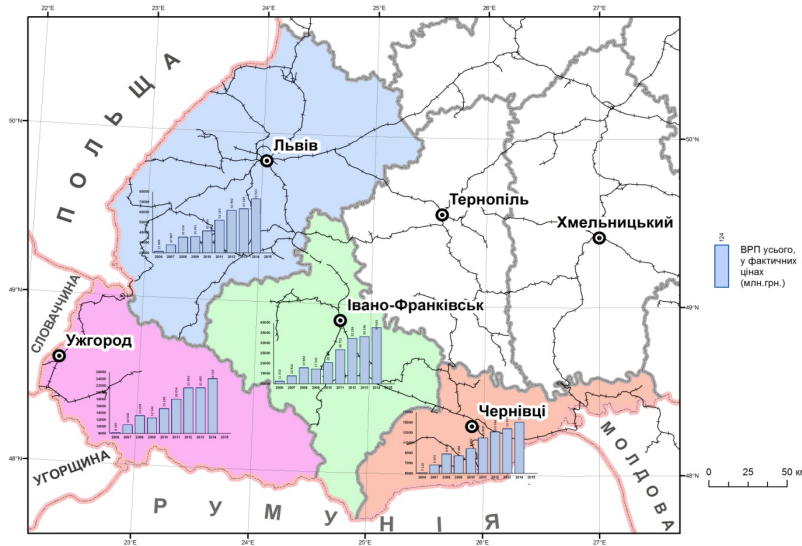

Рис. 3.2. Територіальна структура ВРП Карпатського регіону, млн. грн.*

*- власна розробка автора

Як видно з територіальної структури ВРП Карпатського регіону (рис. 3.2), найбільше ВРП вироблено у Львівській області, на другому місці – Івано-Франківщина, далі – Чернівецька та Закарпатська області. Це зумовлює частку ВРП на одну особу в розрізі областей. Темп зростання ВРП Закарпаття має різновекторну динаміку, проте з кожним роком динаміка позитивна. У Львівській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях така ж тенденція ВРП. При чому скорочення ВРП відбулося у всіх областях під час кризи 2009 року.

Територіальна структура ВРП у розрахунку на одну особу Карпатського регіону зображена на рис. 3.3.

Зауважимо, що оцінка потенціалу може мати як кількісний, так і якісний характер. Виробничий потенціал господарюючих суб'єктів регіону проявляється в масштабах і в якості їх матеріально-технічної бази

– технічному рівні засобів праці. На жаль, уданий час переважає екстенсивний розвиток промисловості Карпатського регіону, який суттєво обмежений не конкурентоспроможністю значної частини виробництва за споживчими характеристиками їхньої продукції, надмірною витратністю ресурсів, підвищеною матеріало- та енергомісткістю технологічних процесів, фізичним зношенням обладнання, погіршенням умов праці. На сьогоднішній день технологічний стан промисловості незадовільний. Свідченням цього є високий ступінь зношеності основних засобів – більше 60% в Івано-Франківській, Закарпатській та Львівській областях. У Чернівецькій області цей показник становить близько 20%, але його низьке значення зумовлене списанням непридатних до використання основних засобів, а не суттєвим покращенням їх технологічного стану [47, с. 98]. Дослідники указують на неефективне використання основних фондів в усіх областях Карпатського регіону, що підтверджується низьким рівнем коефіцієнта фондівіддачі (відношення обсягів реалізованої продукції до залишкової вартості основних фондів) [96, с. 115].

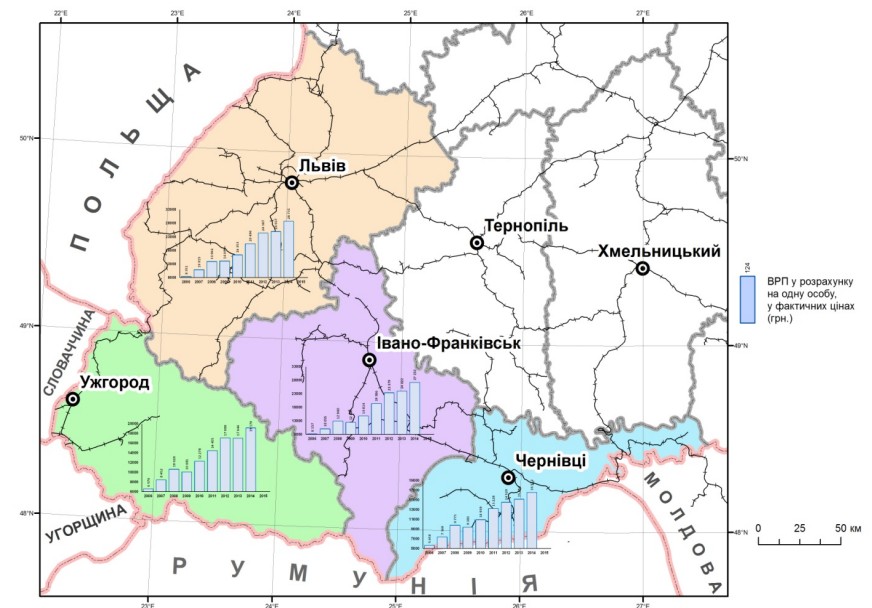

Рис. 3.3. Територіальна структура ВРП у розрахунку на одну особу Карпатського регіону, млн. грн.*

*- власна розробка автора

Разом з тим, слід відзначити, що Карпатський регіон має розгалужену структуру виробничого потенціалу, що обумовлено його ресурсним потенціалом. У галузевій структурі господарства регіону переважають матеріаломісткі та енергоємні галузі: гірничо-хімічна, лісохімічна й деревообробна, хімічна, фармацевтична, харчова. Нафтова й газова галузі, зосереджені на Прикарпатті, забезпечують 20 відсотків їх видобутку в Україні [208, с. 303]. Трудомісткі галузі машинобудування (приладобудування, виробництво телевізійної, радіоелектронної, медичної апаратури), транспортне (автобуси, тролейбуси) і сільськогосподарське машинобудування, верстатобудування (верстати з ПУ) орієнтовані на кваліфіковану робочу силу та наукову інфраструктуру обласних центрів. Хімічна промисловість (виробництво калійних добрив, сірки, барвників, хімічних волокон, поліетилену тощо), промисловість будівельних матеріалів, так само і харчова промисловість (цукрова, спиртова, виноробна, овочеконсервна, м'ясна, молочна, сироварна, борошномельна, круп'яна) базуються на переробці місцевої сировини. Галузями спеціалізації у регіоні є лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість.

Багатогалузеве сільськогосподарське виробництво Карпатського регіону має зони спеціалізації: лісостепову (зернове господарство, скотарство, свинарство, птахівництво); передгірську передкарпатську (льонарство, картоплярство, молочно-м'ясне тваринництво, овочівництво); передгірську закарпатську (виноградарство, садівництво, тютюнництво, скотарство, птахівництво). Інвестиційний потенціал регіону – це сукупність власних і залучених фінансових ресурсів, що дозволяє здійснювати інвестування в масштабах і цілях, визначених політикою господарського функціонування. Цей потенціал регіону характеризує інвестиційну привабливість регіону. У Карпатському регіоні головним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал є власні кошти підприємств та організацій (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Оцінка інвестиційно-інноваційного потенціалу Карпатського регіону*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Інвестиції в основний капітал, млн.грн.	17151,9	17456,1	19024,3	19254,4	19945,6	20125,5	21305,6	19517,1	20718,1	27373,0	10221,1
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	2411,4	2493,5	2500,7	2564,4	2696,7	2701,5	2751,1	3032,9	2746,1	2502,7	91,3

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств), млн.грн.	293,1	299,1	313,3	348,5	381,7	390,5	430,9	426,7	410,2	387,3	94,2
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн.грн.	3299,4	3312,1	3395,2	3465,5	3494,4	3502,3	3550,7	3194,9	2534,4	1976,8	-1322,6

*- розраховано автором на основі [213-216]

Інноваційний потенціал регіону характеризує здатність реального сектора економіки забезпечити достатній рівень оновлення чинників виробництва у технологічному процесі випущеної продукції, вдосконалення організаційно-управлінських структур. Якщо обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) у Карпатському регіоні щороку практично стабільний, то обсяг реалізованої інноваційної продукції значно скоротився.

Щодо інвестицій, то можна говорити про постійне зростання обсягу капітальних інвестицій, які почали здійснюватись лише у 2010 році. Зокрема, найбільше коштів вкладається у розвиток Івано-Франківської області – 9609271 тис. грн. та Закарпатської області – 3778415 тис. грн., адже ці області користуються найбільшою популярністю серед туристів в Україні. У Львівську та чернівецьку області вкладається трохи менше коштів. Якщо врахувати реальні капітальні інвестиції, то можна сказати, що вкладення коштів у розвиток областей залишається на тому ж рівні (див рис. 3.4).

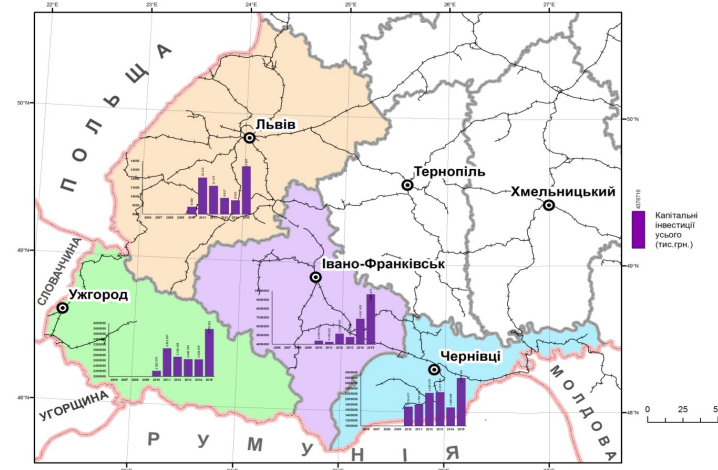

Рис. 3.4. Карта капітальних інвестицій карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Трудовий потенціал регіону знаходить своє вираження в трудових ресурсах; чим вища забезпеченість трудовими ресурсами, тим сприятливіші умови для розміщення нових виробництв, особливо трудомістких. Карпатський регіон має надлишок трудових ресурсів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Оцінка трудового потенціалу Карпатського регіону*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Чисельність економічно активного населення, тис. осіб	2721,5	2746	2776,5	2761,4	2768	2770,5	2786,5	2805,3	2713,2	2720,9	-0,6
Зайняте населення всього, тис. осіб	2499,1	2536,6	2567,6	2512,3	2541,2	2538,5	2566,4	2600,2	2478	2486,8	-12,3
Кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання, тис. осіб	889,2	896,5	899,3	901,5	909,7	911,1	914,7	888,6	943,9	963,9	47,7
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець року тис. осіб	222,4	209,4	208,9	249,1	226,8	232	220,1	205,1	235,2	234,1	11,7
Потреби підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, тис. осіб	3,5	3,8	3,8	3,7	3,8	3,9	4,1	2,7	2,2	2,8	-0,7
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	611,2	613,2	614,7	661,2	669,9	714,9	752,7	713	689,3	658,1	46,9
Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників, грн.	-	-	-	-	-	-	9798	10505	11158	13482	-

*- розраховано автором на основі [213-216]

Таким чином, як помітно з таблиці, економічно активне населення Карпатського регіону у віці 15-70 років скоротилось на 0,6% за 2006-2015 рік, причому найбільше скорочення відбулось у 2014 році, до цього часу відбувалось поступове зростання. Найбільший внесок у це скорочення забезпечило скорочення обсягів економічно активного

населення Львівської області та Закарпатської області, що можна пояснити вище вказаною негативною динамікою скорочення чисельності населення. Позитивна динаміка до зростання економічно активного населення відбувалась у Івано-Франківській області – аж на 40,2%, а також незнане збільшення відбулось в Чернівецькій області – на 4,2%. При цьому позитивна динаміка до зростання населення працездатного віку на 105,9% відбулась у Карпатському регіоні за 2006-2015 роки. Така динаміка спостерігалась у всіх областях, проте найбільшими темпами зростало працездатне населення у Івано-Франківській та Львівській областях: на 47,5% та 49,8% відповідно.

Територіальна структура кількості населення у Карпатському регіоні зображена на рис. 3.5.

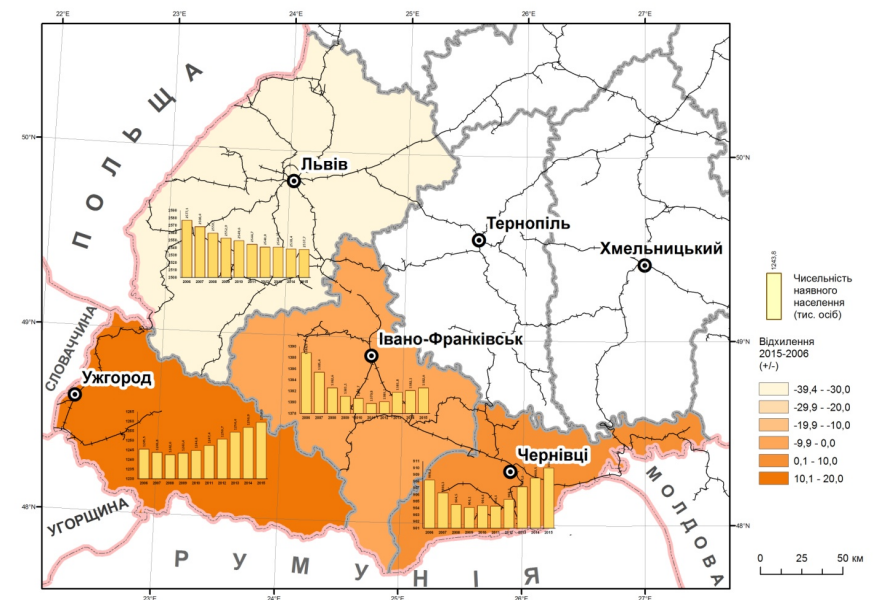

Рис. 3.5. Територіальна структура кількості населення у Карпатському регіоні*

*- власна розробка автора

Отже, загалом населення Закарпатської області зросло на 14,1%, в той час як населення таких областей, як Львівська, Івано-Франківська скоротилось на 39,4% та 6,3% відповідно, а Чернівецької зросло лише на 1,8%. За рахунок цього загалом населення Карпатського регіону скоротилось на 29,8% з 2006 по 2015 рік.

Також важливим показником ринку праці та соціального захисту є кількість пенсіонерів (рис. 3.6)

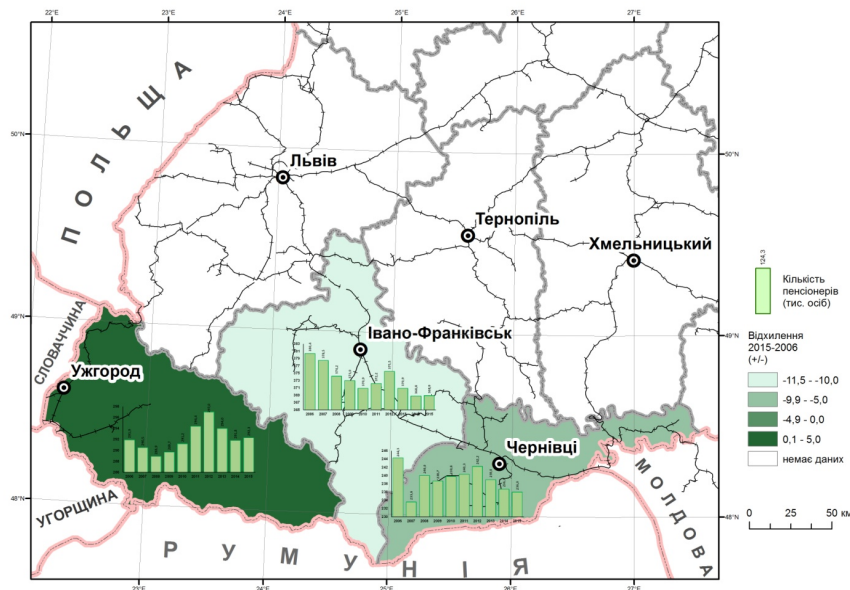

Рис. 3.6. Територіальна структура кількості пенсіонерів у Карпатському регіоні*

*- власна розробка автора

Отже, як бачимо в Карпатському регіоні відбувається поступове скорочення чисельності пенсіонерів через скорочення тривалості життя та зростання пенсійного віку, зокрема на 19,4 тис. осіб, а найбільшими темпами у Івано-Франківській та Чернівецькій областях.

Ще однією компонентою господарського потенціалу регіону є фінансовий потенціал. Це сукупність фондів грошових коштів, що створюється в процесі розподілу і перерозподілу загального суспільного продукту і національного доходу, і знаходяться у розпорядженні державної влади у регіоні, підприємств, організацій, населення. У Карпатському регіоні в останні два роки є значні проблеми з фінансовим потенціалом (табл. 3.4).

Ми вважаємо, що задля вирішення завдань розвитку регіонального потенціалу вибір способу використання і підвищення господарського потенціалу повинен базуватися на проблемно-орієнтованих (цільових) оцінках. Проблемно-орієнтована оцінка господарського потенціалу по-

лягає у визначенні відповідності його характеристик специфіці проблем регіону в даний період часу. Проблемно-орієнтовані оцінки господарського потенціалу є елементом і засобом як підвищення ефективності використання вже створеного потенціалу, що бере участь в досягненні поставлених інноваційних цілей, так і визначення умов, необхідних заходів при формуванні перспективних інноваційних цілей, що забезпечують досягнення потенціалу.

Таблиця 3.4

Оцінка фінансового потенціалу Карпатського регіону*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	-	-	-	-	-	-	1216	1743,3	-20890,5	-9430,9	-
Доходи всього, млн. грн.	36510	48163	64423	66626	84300	98798	113254	117922	120765	146170	109660
Наявний дохід на одну особу, грн.	25693,8	32921,6	43438,8	44681,5	57726,1	67931,9	77439,6	81493,6	80429,8	99345,6	73651,8
Реальний наявний дохід, у відсотках до попереднього року	441,9	465,3	429	359,5	476,6	441,5	452,6	425,3	352	331,2	-110,7

*- розраховано автором на основі [213-216]

Територіальна структура наявного доходу на одну особу у Карпатському регіоні зображена на рис. 3.7.

Отже, наявний дохід на одну особу зріс на 73651,8 грн., тоді як реальний наявний дохід у відсотках до попереднього року скорочується постійно. Найбільшими темпами зросли доходи Львівської області, на другому місці – Івано-Франківщина, далі Закарпаття та Чернівецька область. Така ж динаміка наявного доходу в розрізі областей. У 2009 році відбулось скорочення наявних доходів населення порівняно з 2008 роком через кризові явища.

Ще одним видом потенціалу, який є вкрай важливим є освітній потенціал.

Оцінка освітнього потенціалу Карпатського регіону
(кількості закладів освіти)*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Дошкільні навчальні заклади	1614	1669	1720	1762	1808	1935	1996	2040	2096	2136	522
Загальноосвітні навчальні заклади	3419	3419	3394	3373	3341	3305	3285	3261	3249	3227	-192
Професійно-технічні навчальні заклади	119	120	120	118	118	118	118	118	116	114	-5
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	78	73	71	67	66	64	62	59	54	54	-24
III-IV рівнів акредитації	47	46	46	43	42	40	38	38	37	35	-12

*- розраховано автором на основі [213-216]

Таким чином, позитивна динаміка дошкільних навчальних закладів була забезпечена зростанням таких закладів у Чернівецькій, Івано-Франківській, Львівській та Закарпатській областях. Динаміка усіх інших навчальних закладів негативна: скоротилась кількість загальноосвітніх навчальних закладів на 192 одиниці, професійно-технічних навчальних закладів на 5 одиниць, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації – на 24 одиниці та III-IV рівнів акредитації – на 12 одиниць. При цьому скорочення відбулось у всіх областях в розрізі усіх закладів або ж їх кількість в деяких областях залишилась на тому ж рівні.

Ще одним видом потенціалу пропонуємо вважати медичний. На нашу думку, достатня медична інфраструктура є вагомим компонентом гшосподарського потенціалу карпатського регіону (табл 3.6).

Отже, у Карпатському регіоні негативною є динаміка скорочення чисельності закладів охорони здоров'я. Кількість лікарняних закладів скоротилась на 55 одиниць, зокрема через скорочення у Закарпатській області, Львівській області, Івано-Франківській лише на 1 заклад та Чернівецькій аж а 28 (рис. 3.8).

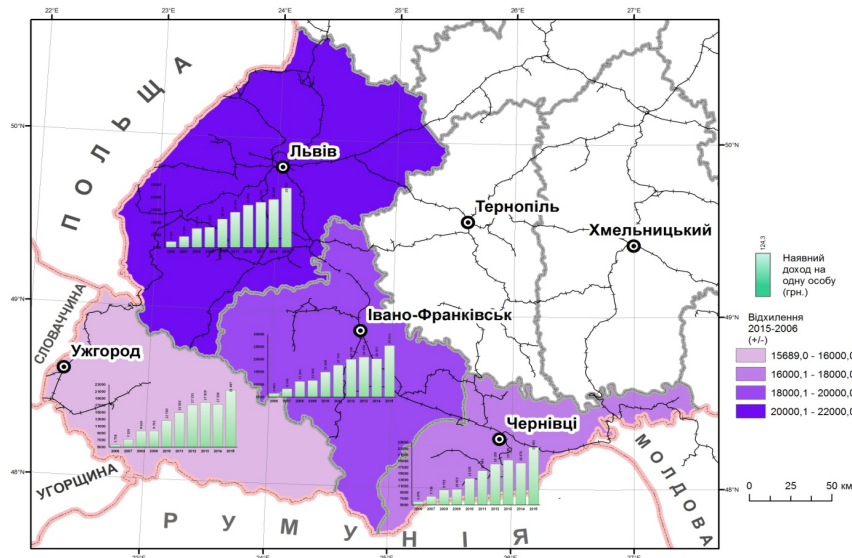

Рис. 3.7. Територіальна структура наявного доходу на одну особу у Карпатському регіоні*

*- власна розробка автора

Однією із головних складових розширеного відтворення освітнього потенціалу населення є його інтеграція в економічну діяльність. Успішність освітнього потенціалу на ринку праці визначається, з одного боку, конкурентоспроможністю його носія, а з другого – широким спектром соціально-економічних чинників, серед яких: макроекономічна ситуація, кон'юнктура ринку праці, політика зайнятості, дієвість механізму створення нових робочих місць тощо [81].

Досвід розвинених країн показує, що від освітнього потенціалу залежать конкурентні позиції працівників: чим вищим є освітній потенціал, тим вищими є економічна активність і зайнятість, меншими – ризик безробіття та її тривалість, більшими – заробітки, ширшим – доступ до привабливих робочих місць, інтенсивнішою – професійна і територіальна мобільність. Більш освічена робоча сила активніше опановує нові знання та навички, успішніше адаптується до змін в економічному і соціальному середовищі, швидше реагує на досягнення науково-технічного прогресу та починає раніше втілювати їх у своїй повсякденній діяльності [69, с. 3].

Оцінка освітнього потенціалу Карпатського регіону (кількості закладів освіти) наведена у табл. 3.5.

Таблиця 3.6

Оцінка медичного потенціалу Карпатського регіону *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість лікарняних закладів, одиниць	360	359	370	376	356	335	330	311	310	305	-55
Кількість лікарняних ліжок, тис. одиниць	55,9	55,4	56,4	55,9	55,3	53,6	52,8	51,3	51	50	-5,9
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	31,8	32,1	32,7	34	34	34,6	34,1	33,4	33,1	32,8	1
Кількість середнього медичного персоналу, тис.	48,6	47,5	46,9	47,2	47,6	47,6	46,2	46,1	46,2	45,8	-2,8
Кількість зареєстрованих захворювань, тис.	4703,4	4828,9	4748,2	4963	4807,2	4730,7	4688,4	4630,2	4546,5	4516,4	-187

* - розраховано автором на основі [213-216]

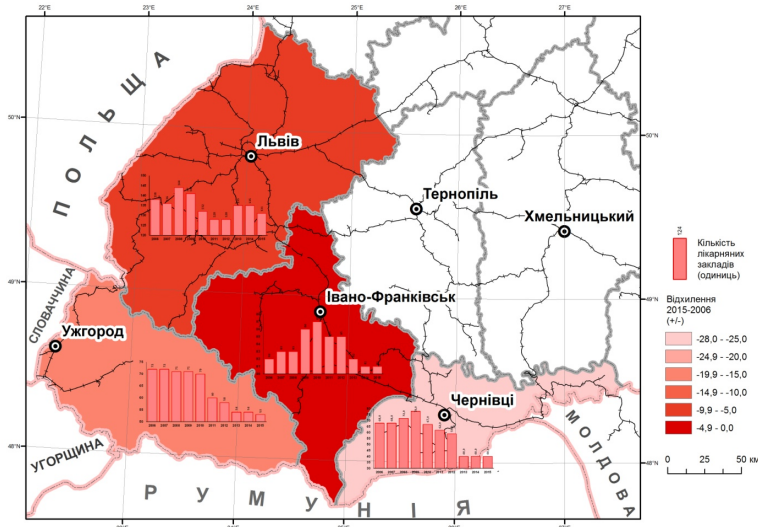

Рис. 3.8. Карта насиченості Карпатського регіону лікарняними закладами*

* - власна розробка автора

Кількість лікарняних ліжок також скоротилась на 5,9 тис., зокрема через скорочення у Закарпатській області на 1,4 тис., у Львівській області – на 2,1 тис., у Івано-Франківській – на 1,3 тис., у Чернівецькій області – на 1,1 тис. Позитивна динаміка зростання кількості лікарів усіх спеціальностей відбулась через зростання чисельності лікарів у Івано-Франківській та Чернівецькій областях на 1,5 тис. та 0,5 тис. осіб відповідно. У Закарпатській та Львівській області відбулось їх скорочення на 0,3 та 0,7 тис. осіб. Щодо кількості середнього медичного персоналу та зареєстрованих захворювань, то динаміка негативна: перший показник скоротився на 2,8 тис. осіб, динаміка другого показника позитивна – він скоротився на 187 тис.

Оцінка культурного потенціалу Карпатського регіону подана у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Оцінка культурного потенціалу Карпатського регіону *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість театрів	23	23	23	22	22	20	20	20	20	20	-3
Кількість концертних організацій	21	21	22	21	22	21	21	20	19	19	-2
Кількість музеїв, одиниць	46	46	48	58	65	66	71	75	75	77	31
Випуск книжок та брошур	1523	1817	2200	2019	2281	2431	2311	2266	2141	2226	703
Випуск періодичних та таких, що продовжуються, видань	177	213	204	238	279	275	287	295	326	319	142
Кількість газет	314	307	285	267	174	161	180	170	165	148	-166
Середньодобовий обсяг місцевого телемовлення, годин	24,65	38,7	39,44	38,4	40,2	35,21	112,05	113,3	-	-	-
Середньодобовий обсяг місцевого радіомовлення, годин	25,97	25,87	27,87	33,87	30,37	29,27	29,37	37,05	-	-	-

* - розраховано автором на основі [213-216]

Кількість театрів скоротилась а 3 одиниці через скорочення їх кількості у Закарпатській та Львівській області: утримувати такі заклади досить витратно, а їх популярність з кожним роком скорочується. Скоротилась також чисельність концертних організацій, оскільки їх прибутковість останніми роками скорочується через зменшення рівня життя населення. Позитивна динаміка музеїв регіону: кількість зросла на 31 одиницю.

Випуск книжок та брошур регіону зріс на 703 одиниці, причому найбільше зростання відбулось у 2011 році, а скорочення – у 2012 та 2014 роках. Позитивна також динаміка випуску періодичних та таких, що продовжуються, видань. Їх випуск зріс на 142 одиниці у всіх областях. Кількість газет скоротилась на 166 одиниць, зокрема найбільше скорочення відбулось у Львівській області. Щодо середньодобового обсягу місцевого телемовлення, то кількість годин постійно зростає у всіх областях, незважаючи на різновекторну динаміку. Середньодобовий обсяг місцевого радіомовлення також зростає за рахунок зростання у всіх областях.

Оцінка інфраструктурного потенціалу Карпатського регіону подана у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Оцінка інфраструктурного потенціалу Карпатського регіону *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Перевезення вантажів залізничним транспортом, тис. т.	13294,5	12826,2	10595,1	7749,2	8089,8	8649,5	7864,5	7210,4	8073,5	9855,9	-3438,6
Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.	58787,1	65633,5	64678,4	49185,4	49580,3	51916,3	53133,4	49476,8	51138,6	58277,2	-509,9
Перевезення пасажирів залізничним транспортом, тис. пас.	76058,7	79895,9	83091,6	81306,4	83068,8	85920,7	86327	87846,4	86583,7	83537	7478,3
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.	329856,5	361421,8	384273,6	360822	335855,6	329715,6	328414,9	294198,5	299225,4	277159	-52697,5
Кількість дорожньо-транспортних пригод, одиниць	14691	18647	21619	19666	18380	16095	16716	15286	14015	14892	201

*- розраховано автором на основі [213-216]

Отже, негативною є динаміка таких показників Карпатського регіону як перевезення вантажів залізничним транспортом, яке зменшилось на 3438,6 тис. т, перевезення вантажів автомобільним транспортом – скоротилось на 509,9 тис. т, перевезення пасажирів автомобільним транспортом – скоротилось на 52697,5 тис. пасажирів. В той же час відбулось зростання перевезення пасажирів залізничним транспортом через доступніші ціни на 7478,3 тис. пасажирів. Зросла також кількість дорожньо-транспортних пригод на 201 одиницю, що може бути спричинено поганою якістю доріг, незначними та неякісними ремонтними роботами.

Для Карпатського регіону в наш час актуальними є питання розвитку рекреаційної сфери. Отож, доцільно більш докладно зупинитися на екологічно-економічному потенціалі регіону, який є сукупністю наявних природних ресурсів і тих ресурсів, що можуть бути мобілізовані, у поєднанні з природними умовами. Вони впливають на економічну діяльність та використовуються або ж можуть бути використані у процесі виробництва економічних благ. Екологічно-економічний потенціал регіону включає: географічне положення; екологічний потенціал; ресурсний потенціал. Загальновідомо, що Карпатський регіон має значні рекреаційні, лісові, водні ресурси (рис. 3.9), а в порівнянні з іншими регіонами України має досить сприятливу екологічну ситуацію для розвитку рекреаційно-туристичної сфери, в тому числі – зеленого туризму.

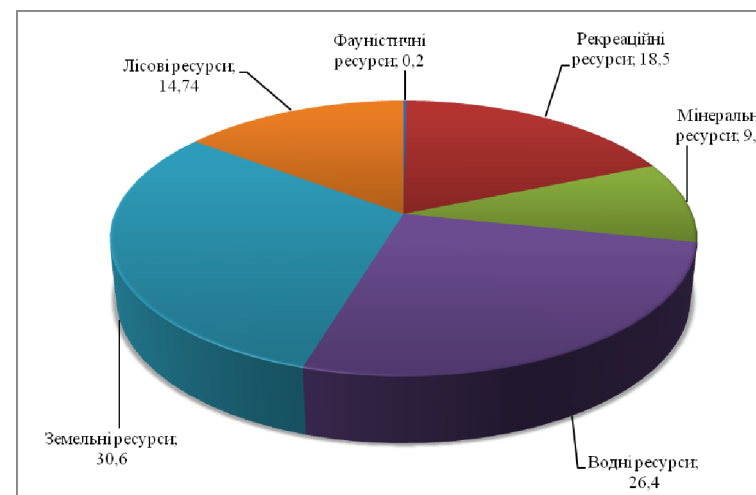

Рис. 3.9. Структура екологічно-економічного потенціалу Карпатського регіону*

*- складено автором за [258, с. 36]

Особливо важливе господарське значення для Карпатського регіону мають такі екологічно-економічні чинники, як ландшафт (значну частину території займають Карпатські гори), географічне розташування, клімат, ресурси мінеральних вод (336 джерел мінеральних вод, окремі з яких мають унікальну лікувальну дію [205, с. 116]) тощо.

Оцінка рекреаційного потенціалу Карпатського регіону наведена у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Оцінка рекреаційного потенціалу Карпатського регіону *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Санаторії та пансіонати з лікуванням	40	42	40	41	97	97	92	90	90	87	2
Санаторії-профілакторії	20	17	16	15	22	22	19	19	18	14	-6
Будинки і пансіонати відпочинкового типу	4	4	4	4	10	9	7	7	6	3	-2
Бази та інші заклади відпочинку	49	47	39	38	78	76	56	50	49	46	-12
Дитячі оздоровчі табори	1748	1869	1849	1719	1727	1761	1794	1935	1413	894	-854

*- розраховано автором на основі [213-216]

Отже, позитивна динаміка зростання санаторіїв та пансіонатів з лікуванням спостерігається у Карпатському регіоні за рахунок їх зростання у Чернівецькій та Івано-Франківській області. Усе це впливає на стан охорони здоров'я та життя населення. Також відбулось скорочення у всіх областях кількості санаторіїв-профілакторіїв, будинків і пансіонатів відпочинку, дитячих оздоровчих таборів.

Оцінка екологічного потенціалу Карпатського регіону подана у табл. 3.10.

Отже, загальний об'єм викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у Карпатському регіоні становив у 2015 році 190,6 тис. т., що на 347,8 тис. т. менше, ніж у 2006 році. Викиди

діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря у 2015 році становили 934,4 тис. т., що на 266,3 тис. т. менше, ніж у 2006 році, коли цей показник становив 1200,7 тис. т (див рис. 3.10).

Таблиця 3.10

Оцінка екологічного потенціалу Карпатського регіону*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т	538,4	569,7	559,4	523,3	469,9	540	493,1	483,1	474,9	190,6	-347,8
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря, тис. т.	1200,7	1586,1	1537,6	1407,1	1232,9	1134,7	1046,9	998,5	965	934,4	-266,3
Утворено відходів	213,9	241,7	236,2	121,7	144177,5	230324,1	556267,1	420379,3	394114,2	403272	403058,1
Утилізовано відходів	84,6	41,7	45,4	43,2	33611,4	48803,6	118396,5	91493,2	56612,3	69956,9	69872,3
Спалено відходів	7,2	6,2	7,5	2	18092,3	19127,8	21341	17012,2	18958	21782,9	21775,7
Видалено відходів у спеціально відведені місця чи об'єкти	33,9	32,9	6,3	0,7	217282,8	207545,3	185604,3	206058,2	215607,8	208320,0	208286,1
Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у місцях видалення відходів	150,6	129,7	146,3	135,5	1775213,3	1993039,9	2171956,8	2458983,6	2654431	2819266,6	2819116

*- розраховано автором на основі [213-216]

Вважаємо, що на таку динаміку вплинули зміни всіх областей карпатського регіону.

Територіальна структура утилізації ТПВ у Карпатському регіоні зображена на рис. 3.11.

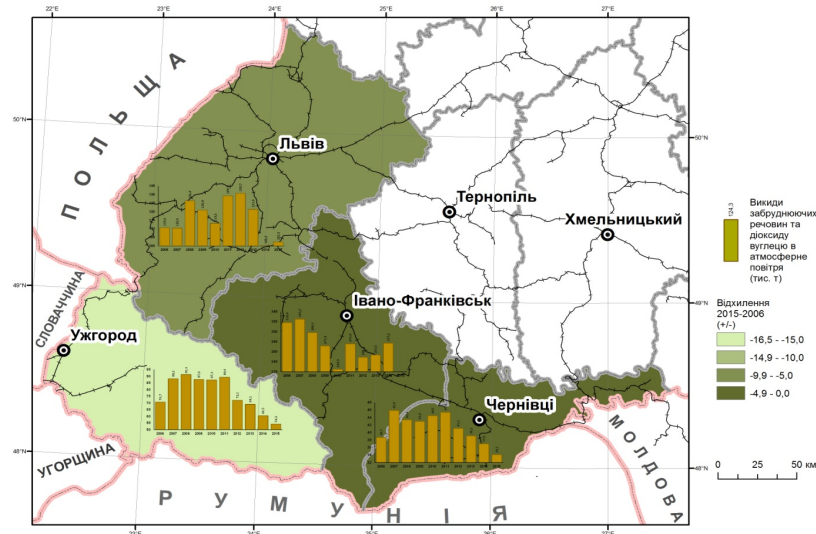

Рис. 3.10. Карто-схема викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в Карпатському регіоні*

*- власна розробка автора

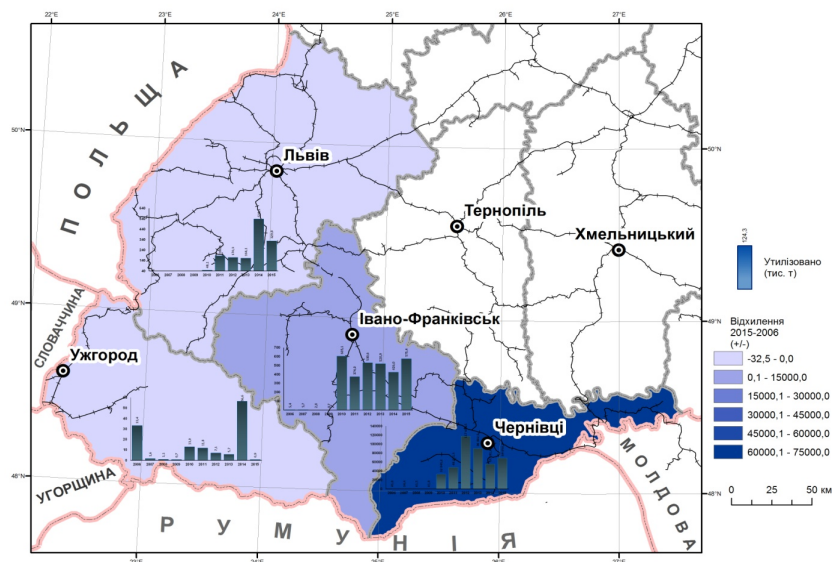

Рис. 3.11. Територіальна структура утилізації ТПВ у Карпатському регіоні*

*- власна розробка автора

Отже, у 2015 році утилізовано 69956,9 тис. т., що на 69872,3 тис. т. більше, ніж у 2006 році, спалено 21782,9 тис. т., що на 21775,7 тис. т. більше, ніж у 2006 році. Такі зміни позитивно вплинули на загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів, а саме цей показник зріс на 2819116, 0 тис. т. і у 2015 році фактично становив 2819266,6 тис. т.

Отже, проблема самодостатності господарського потенціалу регіонів наразі є однією з найактуальніших в Україні. Концепція управління господарським потенціалом Карпатського регіону повинна полягати в його виявленні, оцінці та визначенні напрямів ефективного використання наявного потенціалу, що дозволить вирішити проблеми і збільшити можливості росту. Господарський потенціал складається зі структурних компонент, кожен з компонент можна оцінити рядом показників. В даний час політика органів місцевого самоврядування Карпатського регіону має бути спрямована на забезпечення сталого розвитку, в першу чергу це стосується екологічно-економічної та інвестиційно-інноваційної компонент господарського потенціалу регіону. Ми вважаємо, що зараз на часі формування цільових підходів до методів оцінки потенціалу регіону.

3.2. Ефективність впливу чинників територіальної структури на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону

Господарський потенціал регіону формується за використання усіх наявних ресурсів, здатних забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей. Господарський потенціал Карпатського регіону, так само як і будь-якого іншого, визначається складним, багаторівневим комплексом чинників, що має властивість постійно змінюватися. До чинників, що впливають на потенціал регіону, відносяться: економіко-географічне положення, населення і трудові ресурси, виробничий апарат, інфраструктура, локалізовані природні ресурси (енергетичні, мінерально-сировинні, земельні, водні), науково-технічний потенціал, форми територіальної організації господарства, ефективність управління тощо.

Одним із визначальних чинників господарського потенціалу є його економіко-географічне положення. Вигідне економіко-географічне положення регіону в значній мірі впливає на сформованість територіальної структури господарського комплексу та рівень його конкурентоспроможності, також забезпечує йому значні конкурентні переваги, здатність розвиватись більш швидкими темпами [80, с. 53].

Специфіка географічного положення Карпатського регіону полягає в тому, що він розташовується на межі західної і східної Європи, більшу частину його території займає Карпатська гірська система, крім того, області, що входять до регіону, належать до прикордонних територій України. Вважається, що гірські регіони мають нижчі соціально-економічні можливості розвитку порівняно з рівнинними. Разом з тим, наявність кордонів із більш розвиненими сусідніми країнами, в даному випадку – членами Євросоюзу, може стимулювати розвиток регіону. Вказана специфіка географічного положення зумовлює особливості функціонування та розвитку господарства Карпатського регіону як частини загальнодержавного господарського комплексу і викликає інтерес дослідників.

Карпатський регіон розташований на крайньому заході України, на заході та півдні він межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією і Молдовою; на півночі – з Волинським, на сході – з Подільськими регіонами України. Карпатський регіон включає чотири області: Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську і Чернівецьку.

Крайня західна точка Карпатського регіону розташована на 48°25'5" широти і 22°12'43" довготи; крайня східна – 48°34'40" широти і 27°26'29" довготи; крайня північна точка – 50°38'23" широти і 24°21'37" довготи; крайня південна точка – 47°44'57" широти і 24°59'32" довготи [247, с. 366]. Відповідно, регіон по широті простягнувся на 330 км, а по довготі – приблизно на 320 км. Гірська система простягається діагонально з північного заходу на південний схід, довжиною приблизно 270 км.

Карпатський регіон займає 9,3 % площі України (56,6 тис. км²), в ньому зосереджено 13,3 % (6,05 млн. осіб) населення нашої країни. Найбільшою в регіоні є Львівська область, що займає 38,5% за площею і 41,7 % за кількістю населення, найменшою є Чернівецька область – 14,3 % за площею і 14,9 % за кількістю населення (рис. 3.12).

Таким чином, географічне положення зумовило специфічні природні умови Карпатського регіону. На нього впливають гори Карпати, що простяглися через усі області регіону. Українські Карпати у формі дуги пролягають з північного заходу на південний схід майже на 270 км, від витоків правих приток Сяну (права притока Вісли) та лівих приток Дністра до верхньої течії річки Сучави, що впадає на території Румунії у Сірет – ліву притоку Дунаю. Ширина гірської системи близько 100 – 120 км. Висота гір коливається від 500 до 1500 м, а максимальна – 2061 м (г. Говерла), г. Піп Іван – 2026 м, г. Петрос – 2020 м. Усі вони розташовані в межах найвищого масиву Українських Карпат – у Чорногірському хребті, який простягається територією Івано-Франківської та Закарпатської областей на 40 км між долинами річок Чорної Тиси, Білої

Тиси та Чорного Черемошу. Уся територія передгірських і гірських регіонів Карпат порізана долинами гірських річок, притоків великих рік Тиси, Дністра і Прута.

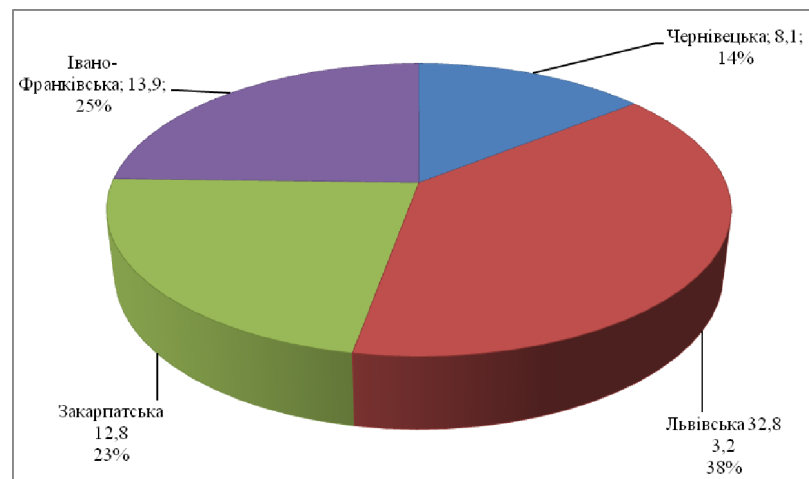

Рис. 3.12. Структура Карпатського регіону за площею (тис. км², %)*

*- складено автором на основі [213-216]

В цілому Карпатський регіон знаходиться у помірному кліматичному поясі північної півкулі, це зона трансформації вологих атлантичних повітряних мас у континентальні [247, с. 378]. Клімат Карпат теж помірно континентальний, теплий, але його термічні режими і умови зволоження змінюються із висотою у широких межах. Середня кількість днів зі сніговим покривом від 80 – у рівнинній частині до 120 – в горах, що сприяє розвитку зимових видів спорту. Аналіз температур свідчить, що з квітня по жовтень на території Карпат встановлюється так званий «період комфорту», найбільш сприятливий для відпочинку, протягом якого на курортах використовується кліматотерапія [242, с. 241]. Теплий помірно-континентальний клімат сприяє вирощуванню ранніх сільськогосподарських культур, садівництву. Тривалість сонячного саява 2100 год на рік створює умови для дозрівання фруктів, винограду, овочів.

Територія регіону належить до лісо-лучної природної рослинної смуги, але завдяки особливостям геологічної будови, рельєфу та різниці в висотах над рівнем моря тут спостерігається велика різноманітність ґрунтових і кліматичних умов.

Усю територію регіону поділяють на шість вертикальних ґрунтово-кліматичних поясів: Передкарпатське і Закарпатське передгір'я, Закар-

патська низовина, гірські лісолучні регіони, Полонинна (субальпійська) та Надполонинна (альпійська) частина території. Територія Передкарпаття помірно тепла і надмірно зволожена. Сума опадів – у межах 650-780 мм. Закарпатське передгір'я також надмірно зволожено, атмосферних опадів випадає близько 850 мм на рік. Ґрунти Закарпаття буреземно-підзолисті, малородючі, водопроникні. Гірським лісолучним регіонам властиві суглинисто-щебнисті бурі лісові ґрунти, аторфовані на гірські підзолисті ґрунти. Всі орні ґрунти кислі. Ґрунто-кліматичні ресурси дозволяють вирощувати пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки, льон, теплолюбиві культури – тютюн, виноград, а також картоплю, овочі [218, с. 327].

Карпатський регіон суттєво багатший на лісові ресурси порівняно з іншими регіонами України; їх загальна площа перевищує 40 %. Роль лісів важлива як для економічного, так і соціального розвитку регіону. Вони мають народногосподарське та рекреаційне значення, діють як водорегулюючий і водоохоронний чинник. Важливість лісів пояснюється також значним попитом нині на лісодеревину. Загальна площа лісів в регіоні становить 2079,6 тис. га, запаси деревини – 541,9 млн. м³. Природний склад лісів досить різноманітний – хвойні та твердолистяні породи складають більше половини. Лісоутворюючими є ялина, смерека, сосна, бук, дуб, а також – граб, ясен, клен, береза, осика. За віковою структурою переважають молоді (52 %) і середньовікові ліси (33 %). Не дивлячись на високу залісненість території, регіон не забезпечує власні потреби деревообробної та меблевої промисловості [218, с. 329].

Водні ресурси регіону – це поверхневі води річок, озер, водосховищ і підземні води. Найбільш водоносними річками є Дністер, Тиса, Прут, які використовуються для водопостачання населених пунктів, виробництва електроенергії (найбільші ГЕС у Карпатах – Терезька-Ріцька, на Дністрі – Дністровська), частково – для судноплавства (Дністер) і лісосплаву (Черемош).

В Карпатському регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів, запаси яких достатні для щорічного оздоровлення більше 7 млн. осіб. Сумарний дебет їх складає 57,5 тис. м³/добу. Але сьогодні рівень їх використання не перевищує 15 % [200, с. 184].

Понад 50 % джерел мінеральних вод знаходиться у Закарпатській обл., 26 % – у Львівській, 13 % – в Івано-Франківській, 10 % – у Чернівецькій обл. Найважливішим потенціалом володіють родовища унікальних і високоефективних за лікувальними властивостями мінеральних вод і розсолів Трускавця, Східниці, Моршина, Борислава, Самбора, Сколе та родовища Свалявського, Мукачівського, Міжгірського, Хустського, Тячівського і Рахівського регіонів Закарпатської області. У

Львівській області розвідано і затверджено запаси лікувальних вод 13 родовищ (Східниця, Самбір, Сколе, Бубнище, Крушельниця та інші) зі сумарним дебітом 4,6 млн.л на добу. Перше місце в Україні за кількістю та хімічним складом мінеральних вод займає Закарпаття. В області відомо 62 основних родовищ мінеральних вод, які представлені понад 600 джерелами. Мінеральні лікувально-столові води є цінним видом рекреаційних ресурсів Закарпаття. В області на основі унікальних мінерально-термальних вод розвивається бальнеологічно-рекреаційна Берегівська зона [242, с. 244].

У Карпатському регіоні розвідані значні запаси лікувальних грязей та озокериту. Цей вид ресурсів використовується на курортах Трускавця, Моршина, Великого Любена, Шкла, Немирова, Черче.

Карпатський регіон має значні поклади мінерально-сировинних ресурсів. Так, у Прикарпатті розташовані великі поклади сірки, калійної і кухонної солі, які мають державне значення, деяких мінеральних будівельних матеріалів. Міжрегіонне значення мають кам'яне вугілля, природний газ.

Незважаючи на вичерпання природно-ресурсної бази внаслідок її несистемної експлуатації у минулому, вона за своєю різноманітністю, унікальністю (мінеральних вод, озокериту, сірки тощо) та запасами становить важливу матеріальну основу розвитку господарського комплексу Карпатського регіону [218, с. 337].

Вітчизняні фахівці, досліджуючи економіко-географічне положення регіону, окрім природно-географічного, указують на такі його аспекти, як промислово-географічне, аграрно-географічне, енергогеографічне, транспортно-географічне, торгово-географічне. Вважаємо за потрібне зупинитися на енерго-географічному положенні Карпатського регіону О.І. Шаблій визначає енерго-географічне положення як розташування території у системі територіальних поєднань енергоресурсів і геопросторових енергогенеруючих систем. Автор указує, що вся північна і частково – південна частина Карпатського регіону в тектоніко-геологічному відношенні насичена вуглеводневою сировиною – нафтою, природним і попутним газом, горючими сланцями – у гористій зоні [246, с. 116]. На півночі Карпатського регіону України розташований Львівсько-Волинський вугільний басейн. Крім того, через Карпати прокладені міждержавні транзитні газопроводи (Уренгой – Помари – Ужгород, «Прогрес») і нафтопровід «Дружба». У Передкарпатті зосереджені великі міждержавні газосховища на трасах газопроводів. Тут також розміщені потужні ТЕС (Бурштинська і Добротвірська), високовольтні ЛЕП з України у Польщу, Словаччину, Угорщину. Зважаючи на це, енергогеографічне положення Українських Карпат визначається як досить вигідне.

Транспортно-географічне положення великою мірою збігається із торгово-географічним положенням. Воно показує забезпеченість регіону комунікаціями, його розташування на внутрішньодержавних і міжнародних шляхах, які мають торгово-економічне значення. Транспортно-географічне положення визначає розміщення регіону відносно загальнодержавних і міжнародних ринків товарів, капіталу і робочої сили [246, с. 118]. Слід відзначити, що через Карпатський регіон пролягають міжнародні траси: залізнична електрифікована лінія Київ-Львів-Чоп, автошосейна Київ-Львів-Ужгород, які з'єднують регіон і всю Україну з центральноєвропейськими державами через Угорщину та Словаччину. Північ регіону перетинає автошосейна і залізнична магістралі Київ-Львів-Перемишль-Краків, збудовано автобан Краківець-Львів. Зараз формуються транспортні міжнародні коридори: Перемишль-Львів (частина Критського №3: Берлін-Дрезден-Київ); Трієст-Братислава-Львів (Критський №5 – автомобільний) упоперек Українських Карпат. Все це позитивно характеризує транспортно- і торгово-географічне положення Карпатського регіону.

Таким чином, економіко-географічне положення регіону Українських Карпат є вигідним.

Якщо характеризувати політико-географічне положення Карпатського регіону, то визначальним тут є сусідство з країнами – членами ЄС: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, а також Молдовою, яка в найближчий час може стати її асоційованим членом. Слід зауважити, що саме через Карпатський регіон Україна межує з п'ятьма своїми сусідами із семи. Протягом останнього часу налагоджено різні форми прикордонної торгівлі та обміну трудовими ресурсами з країнами-сусідами,кладаються зарубіжні інвестиції у прикордонну зону тощо.

Географічне положення регіону, його специфічні природні умови вплинули на формування територіальної структури господарського комплексу Карпатського регіону. Територіальна структура господарства регіону характеризує розміщення, просторове поєднання і взаємодію усіх видів господарської діяльності, що розвинулися на основі природних та мінерально-сировинних ресурсів, системи поселень, виробничої та соціальної інфраструктури [162]. Вона є результатом і водночас важливим чинником соціально-економічного розвитку регіону.

Такі дослідники як О.В. Ольшанська і М.І. Фащевський вважають, що «територіальна структура господарства характеризує певні співвідношення між різними утвореннями виробничої, інфраструктурної, соціальної сфер, а також систему взаємозв'язків між ними». Територіальну структуру господарства слід розглядати як «комплексну взаємодію таких компонентів: природно-ресурсного потенціалу, населення, вироб-

ничих та обслуговуючих структур, соціальної інфраструктури» [194, с. 104] (див. рис. 3.13). Таке трактування перетинається з поняттям «галузева структура», яка визначається співвідношеннями за видами економічної діяльності.

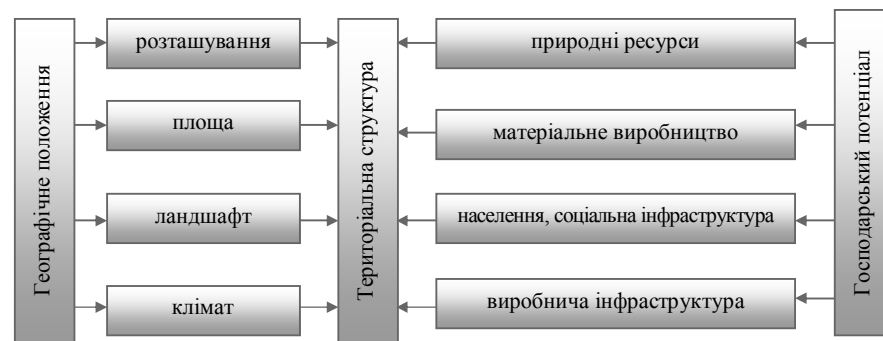

Рис. 3.13. Схема впливу географічного положення і господарського потенціалу на територіальну структуру господарства*

*- власна розробка автора

У великому економічному регіоні галузева і територіальна структури тісно взаємозв'язані між собою. Територіальна структура господарства регіону включає територіальні галузеві підсистеми – промислові, сільськогосподарські, транспортні тощо. На думку О.П. Добровольської, територіальна структура господарства регіону передбачає просторову організацію різних видів виробництва на його території зі встановленням тісних взаємозв'язків між економічним(и) центром(ами) регіону та ареалами [47, с. 88].

Територіальна структура формується на основі територіального поділу та інтеграції праці, спеціалізації господарської діяльності. Вона характеризує поєднання різних форм зосередження виробництва і розселення населення у комплексі з соціальним розвитком території та екологічною ситуацією. Територіальна структура господарства і розселення населення поряд із такими вагомими характеристиками, як природно-ресурсний потенціал, економіко-географічне та геополітичне положення, рівень соціально-економічного розвитку регіону, конкурентоспроможність продукції визначають його гео економічний потенціал [162].

Структура господарства Карпатського регіону – аграрно-індустріальна, загальний рівень розвитку регіону нижчий від середнього показника по Україні. Основою господарського комплексу Карпатського регіону є промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво.

Регіон спеціалізується на видобутку вугілля, природного газу, виробництві електроенергії, лісопереробці і виробництві меблів, будівельних матеріалів, харчових продуктів, фармацевтичній промисловості, нафтохімічній і хімічній, рекреаційній діяльності (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Територіально-галузева структура промисловості
Карпатського регіону***

Галузі промисловості	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	Карпатський регіон
Уся промисловість	100	100	100	100	100
Добувна промисловість: усього	1,4	6,5	4,7	1,1	3,4
у т.ч.: добування паливно-енергетичних корисних копалин	0,1	6,2	4,4	-	2,7
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	15,9	35,9	19,0	31,6	25,6
Переробна промисловість усього	82,7	57,6	76,3	67,3	71,0
у т.ч. металургійне виробництво	0,6	1,2	4,4	5,8	3,0
хімічна та нафтохімічна	7,2	9,0	7,8	6,7	7,7
машинобудування	41,4	2,4	11,6	8,6	16,0
деревобробка	4,6	9,2	3,2	3,5	5,1
целюлозно-паперове виробництво	1,0	3,0	5,4	1,5	2,7
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	-	6,9	6,9	-	3,5
легка	5,1	2,0	3,3	6,6	4,3
харчова	15,3	15,3	26,5	25,5	20,7

*- складено автором на основі [162]

Отже, найбільше територіально-промислове утворення у Карпатському регіоні й загалом у Західній частині України – Львівська промислова агломерація. До її територіального складу входять Львів і більше десяти інших промислових пунктів, розміщених у зоні впливу великого міста, зокрема, в Пустомитівському, Городоцькому, Миколаїв-

ському, частково в Яворівському, Жовківському, Буському, Кам'янка-Бузькому, Золочівському, Перемишлянському районах.

Ядро промислової агломерації – місто Львів. Значне зосередження промислових об'єктів у місті зумовлено насамперед вигідним транспортно-географічним положенням на перетині важливих залізничних і шосейних шляхів сполучення, які з'єднують Україну з країнами Західної Європи. Також певну роль у цьому процесі відіграли мінерально-сировинні ресурси Прикарпаття, зокрема паливні та хімічні, лісосировинні ресурси Карпат і розвинене сільськогосподарське виробництво [67, с. 360]. Важливими промисловими центрами, що входять до складу Львівської агломерації, є: Жовква, Кам'янка-Бузька, Пустомити, Красне та ін.

Провідними галузями Львівської промислової агломерації є: машинобудування і металообробка переважно наукомісткого і неметаломісткого профілю, деревообробна і целюлозно-паперова та легка і харчова галузі. Провідні галузі – машинобудування і легка промисловість. Більшість машинобудівних заводів зосереджена у Львові: автобусний, автонавантажувачів, електроламповий, телевізійний, «Львівсільмаш», «Теплоконтроль», мотоболосипедів, фрезерних верстатів та ін. Підприємства легкої промисловості – трикотажна, взуттєва, шкіряна фабрики, а також підприємства швейної, текстильної, бавовнопрядильної, галантерейної галузей. Розвинені м'ясна, молочна, кондитерська галузі промисловості. Наразі є труднощі у розвитку промисловості в Львівській агломерації, зумовлені нестачею деяких видів сировини, палива, водопостачання.

Окрім Львівської промислової агломерації, промислові підприємства Карпатського промислового регіону зосереджені у промислових вузлах і центрах у Передкарпатті та Закарпатті. Промислові вузли групуються таким чином:

– Дрогобицько-Бориславський, Стрийсько-Роздольський і Калузько-Долинський – вузли з розвитком видобувної та обробної промисловостей, що сформувались на базі використання корисних копалин: нафти і природного газу, калійної і кухонної солей, самородної сірки, сировини для виробництва будівельних матеріалів;

– Івано-Франківський, Коломийський, Чернівецький, Ужгородсько-Мукачівський – вузли з переважанням галузей обробної промисловості: легкої, харчової, машинобудування [67, с. 361].

Дрогобицько-Бориславський промисловий вузол функціонує на території Львівської області у Передкарпатті. У межах території вузла виокремлюють Дрогобицький і Бориславський багатогалузеві, Стебницький галузевий промислові центри та курортно-оздоровчий центр Трускавець. Промисловість вузла представлена такими галузями: паливна, хімічна, машинобудівна, деревообробна, легка і харчова. На них

припадає понад 95 % випуску промислової продукції. Найбільшими промисловими центрами вузла є Дрогобич і Борислав. У Дрогобичі зосереджені такі головні підприємства: нафтопереробний, долотний, автомобільних кранів, експериментально-механічний, спеціального устаткування заводи, меблевий комбінат, підприємства легкої і харчової промисловості. Борислав – центр озокеритової промисловості, виробництва штучних алмазів і алмазного інструменту, меблів, фарфорових виробів, деяких товарів легкої промисловості і продуктів харчування [67, с. 362].

Стрийсько-Роздольський промисловий вузол – промислове утворення змішаного типу з розвитком галузей видобувної та обробної промисловості. Він має вигідне транспортне й економіко-географічне положення. Через територію вузла пролягають залізничні та автомобільні шляхи, що зв'язують його промислові центри зі м. Львовом та із центрами Закарпатської області. В межах вузла видобувають природні горючі гази, сірчані руди, цементну сировину, виробляють сільськогосподарську сировину для легкої та харчової галузей. Галузева структура Стрийсько-Роздольського промислового вузла представлена газовою, сірчаною, цементною, деревообробною, целюлозно-паперовою, легкою і харчовою галузями.

Територіальна структура представлена Стрийським багатогалузевим центром і Роздольським, Миколаївським, Дашавським і Жидачівським спеціалізованими промисловими центрами. Стрий – найбільше місто цієї промислової системи. Тут розташоване газове промислове управління, розвинуті машинобудування і металообробка, меблева промисловість, виробництво будівельних матеріалів, легка і харчова галузі. Новий Роздол – галузевий центр гірничохімічної промисловості, що сформувався одночасно з будівництвом Роздольського виробничого об'єднання «Сірка». Видобута сірчана руда спрямовується з кар'єрів на комбінат, де проходить стадії переробки [67, с. 363]. Жидачів – центр целюлозно-паперової промисловості.

Калусько-Долинський промисловий вузол охоплює територію в басейні річок Ломниці і Свічі з поселеннями: Калущ, Долина, Болахів (багатопромислові центри); Брошнів і Вигода (спеціалізовані галузеві промислові центри), сільські населені пункти. У галузевій структурі вузла виділяються основні галузі: паливна, хімічна, машинобудівна і металообробна, деревообробна, лісохімічна та промисловість будівельних матеріалів. Більшість із них зосереджені у Калущі (виробниче об'єднання хімічної промисловості «Оріана», машинобудівної – «Карпатнафтомаш», заводи «Будмаш», «Нафтобурмашремонт», металообробний завод). Хімічний комплекс Калуща – один із найбільших у Прикарпатті. Він має міждержавне значення і розвиває виробничі зв'язки з угор-

ськими підприємствами, від яких одержує сировину для виробництва поліетилену (діє етиленопровід). У Долині розміщений газобензиновий завод – головне підприємство, а також солеварний, цегельний, сокоекстрактний заводи, швейна і бавовнопрядильна фабрики. У Болахові – лісокомбінат, меблева фабрика, шкірзавод та ін. Рожнятів, Борошнів і Вигода – спеціалізовані лісопромислові центри [67, с. 364].

Івано-Франківський промисловий вузол сформувався як вузол із розвитком переважно обробних галузей. Головними з них є машинобудування і металообробка, легка і харчова промисловості. Переважна більшість промислових підприємств розміщена в ядрі вузла – Івано-Франківську. Машинобудування представлене виробничими об'єднаннями «Геофізприлади», «Карпатпресмаш», заводом «Автолитмаш», арматурним, локомотиворемонтним; легка промисловість – об'єднаннями шкіряної і швейної промисловості, фабриками трикотажних і художніх виробів; харчова – м'ясною та кондитерською. У місті розвинена меблева промисловість, функціонує завод тонкого органічного синтезу, виробляються будівельні матеріали [67, с. 365].

Чернівецький промисловий вузол розташований у долинах річок Прут і Серет, на важливих залізничних і автомобільних шляхах. До складу вузла входять багатогалузевий центр Чернівці і низка галузевих центрів і пунктів. Профілюючими галузями вузла є легка і харчова промисловість, галузі неметаломісткого машинобудування. Легка промисловість працює на привізній сировині, підприємства спеціалізуються на виробництві тканин і трикотажних виробів та взуття. Харчова промисловість випускає широкий асортимент продовольчих товарів: цукор, м'ясо і м'ясні продукти, кондитерські вироби, консерви, що вивозяться в інші регіони України.

У Чернівецькому промислому вузлі зосереджено понад 10 підприємств деревообробної промисловості, які випускають меблі, деталі з дерева, фанеру. Розвинені галузі машинобудування і металообробки: виробництво нафтоапаратури, технологічного устаткування для легкої і харчової промисловості. У територіальній структурі Чернівецького промислового вузла існують невеликі центри, але переважна частина продукції (понад 80 %) виробляється у Чернівцях [67, с. 366].

Ужгородсько-Мукачевський промисловий вузол функціонує як полігалузеве утворення з двома найбільшими центрами – Ужгородом і Мукачевим. З ними взаємодіють невеликі агропромислові центри: Свалява, Чинадієво, Середне та інші. У зоні впливу промислового вузла розміщений найбільший транскордонний залізничний вузол Закарпаття – Чоп. Галузі спеціалізації вузла: неметаломістке машинобудування, деревообробна, легка і харчова промисловість. Більшість промислових

підприємств зосереджена у багатогалузевому центрі Ужгород – адміністративний центр Закарпатської області. У місті діють найбільші машинобудівні підприємства промислового вузла: заводи «Електродвигун», «Ужгородприлад», експериментальний газотранспортних турбоустановок, нестандартного обладнання, машинобудівний. Розвинена деревообробна промисловість (фанерно-меблевий комбінат і фурнітурний завод), легка (швейна і взуттєва фабрики) і харчова промисловість; виробляються будівельні матеріали. Мукачеве – другий багатогалузевий промисловий центр. Тут розміщені підприємства машинобудування: заводи «Мукачівприлад» і комплектних лабораторій. Розвинені деревообробна, легка (меблевий комбінат, лижна фабрика, швейна і художніх виробів фабрики, трикотажне об'єднання) і харчова галузі. Мукачівський промисловий центр має тісні виробничі зв'язки з такими лісопромисловими центрами, як Свалява і Чинадієво [67, с. 367].

Також у Закарпатській області виокремлюється багатогалузевий промисловий куц підприємств, до складу якого входять центри: Берегове, Виноградів, Хуст, Іршава. Вони спеціалізуються на виробництві товарів легкої і харчової промисловості, будівельних матеріалів та деревообробці.

Карпатський регіон має сприятливі кліматичні природні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва, однак в цьому плані є й специфічні особливості. Так, північна частина регіону належить до поліської зони, східна – до лісостепової. У лісостеповій та поліській зонах розвинуто зернове господарство, м'ясне і молочне скотарство, свинарство, птахівництво.

Західна частина регіону належить до Закарпатської зони, південна – до гірської Карпатської. Зони Карпат поділяють на 6 сільськогосподарських виробничих підзон: Передкарпатську низовину, Передкарпатську передгірську, Гірську західну, Гірську східну, Закарпатську передгірську, Закарпатську низинну. Передкарпатська низовина характеризується розвитком тваринництва і технічних культур. У тваринництві переважає м'ясо-молочне скотарство та свинарство. Тут сприятливі умови для розвитку птахівництва і риборозведення. Посіви зернових і технічних культур у цій підзоні займають найбільшу питому вагу в Карпатському регіоні. З технічних культур провідне місце займають цукрові буряки, льон, соняшник, ріпак озимий, тютюн. У Передкарпатській передгірській підзоні провідне місце займає молочно-м'ясне тваринництво, свинарство і птахівництво. Зростає частка садівництва і овочівництва. У Гірській західній підзоні основним напрямом сільськогосподарського виробництва є тваринництво; тут сприятливі умови для ведення вовно-молочно-м'ясного вівчарства та м'ясного свинарства. З технічних культур вирощують

льон-довгунець. У Гірській східній підзоні провідною галуззю також є м'ясо-молочне скотарство і вовно-м'ясне вівчарство. Рільництво практично відсутнє, а невеликі земельні площі використовуються в основному під посіви кормових культур (кормовий буряк, овес, багаторічні трави). Закарпатська низовина найбільш сприятлива для розвитку садівництва і виноградарства. Разом з тим, тут розвиваються молочно-м'ясне скотарство, свинарство і вовно-молочне вівчарство; основою їх розвитку є кормова база (кормові культури, кукурудза, багаторічні трави, пасовища). У Закарпатській передгірській підзоні переважає різногалузеве господарство. Сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на молочно-м'ясному скотарстві, свинарстві, напівтонкорунному вовно-м'ясному вівчарстві. У цій підзоні розвинуто виноградарство, садівництво, ягідництво, а також технічні культури: тютюн та соняшник, овочеві та зернові [194, с. 288].

Сприятливі кліматичні умови, наявність великої кількості родовищ мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту сприяють розвитку у Карпатському регіоні рекреаційного господарства. Зокрема, тут розміщено 249 рекреаційних закладів місткістю близько 36 тис. місць. З них санаторно-курортні заклади становлять 46 %, заклади оздоровлення та відпочинку – 35 % від загальної кількості. У регіоні нараховується 40 туристичних об'єктів, з них – 45 % – це туристичні бази місткістю близько 3,9 тис. місць, з них більше 30 % припадає на Львівську і Закарпатську обл. [194, с. 291].

Карпати – єдиний регіон в Україні, де створено можливості для розвитку гірськолижного спорту. Основні зони – Славська і Розлуцька (Львівська обл), Рахівська і Воловецька (Закарпатська обл.), Ворохтянська і Буковельська (Івано-Франківська обл.). Гірськолижна турбаза «Буковель» є найбільш потужною у Карпатському регіоні.

Для розвитку Карпатського регіону пріоритетним залишається освоєння рекреаційно-туристичного потенціалу, збільшення видів і напрямків рекреаційно-туристичної сфери господарства регіону для задоволення потреб різних споживачів. Можливості цього краю необмежені. Ліси, луки, водні угіддя, рельєф місцевості є основою ландшафтних рекреаційно-туристичних ресурсів. Порівняно з іншими регіонами природа Карпат зазнала меншого негативного впливу людини і в багатьох місцях зберегла свій первісний стан. Саме це важливо для організації різноманітних форм відпочинку і туризму.

Дослідники високо оцінюють рекреаційний потенціал Карпатського регіону. Зокрема, тут протікає половина річок країни; зосереджено 29% потенціалу мінеральних вод, 17% запасів лікувальних грязей; 39% флористики та 18% фауністики; 54% орографічних ресурсів, з ураху-

ванням рекреаційної привабливості високогір'я; 7% спелеологічних ресурсів; 52% площ мисливських угідь; 18% об'єктів природно-заповідного фонду; 38% земель рекреаційного призначення тощо [194, с. 198].

Висока лісистість, мальовничість ландшафтів, наявність унікальних ділянок «дикі» природи, багатство рослинного і тваринного світу, різноманітність форм рельєфу, значна кількість рік, чистота природних вод Карпатського регіону визначають особливу цінність його території. Ліси здатні забезпечувати розвиток лікувальної, оздоровчої, спортивно-туристичної, пізнавальної форм рекреації. В Закарпатській області ліси займають 694 тис. га, або понад 52 % її території. Серед природних рекреаційних угідь важливе місце також посідають водні ресурси. Глибокі долини, звивисті русла, швидкі течії, бистрини і перекати надають особливої своєрідності річкам Карпат. Карпатські гори є екологічно найчистішою територією України і однією з екологічно найбезпечніших частин всієї Європи. Нині цей чинник перетворився в усьому світі на головний у рекреаційній привабливості місцевості. Гірські масиви Буковинських Карпат мають сприятливі можливості для розвитку альпінізму, гірськолижного, пішохідного і спортивного туризму. Унікальні гіпсові печери «Буковинка-1» та «Буковинка-2», карстова печера «Попелюшка» (третя за величиною у Європі) можуть використовуватись для спелеотуризму [246, с. 121].

Географічне положення, природно-ресурсні можливості створюють сприятливі умови для ефективного розвитку рекреаційно-туристичного господарства у Карпатському регіоні.

Отже, Карпатський регіон займає досить вигідне географічне положення в Україні та Європі, а також характеризується значним різноманіттям та диференціацією природних умов і ресурсів. Це сприяло формуванню багатогалузевої промислово-аграрної структури господарства регіону. Територіальні відмінності господарського потенціалу областей регіону зумовлені економіко-географічними та історичними передумовами. Так, у Львівській області розвинена вугільна промисловість, електроенергетика, машинобудування, агропромисловий комплекс, транспортна та рекреаційно-туристична сфери. Івано-Франківська область спеціалізується на електроенергетиці, паливній, хімічній, нафтохімічній і нафтопереробній галузях; тут також розвинута будівельна індустрія, лісова та деревообробна промисловість, агропромисловий комплекс. Основу господарського потенціалу Чернівецької і Закарпатської області складають агропромисловий комплекс, деревообробна, легка і харчова промисловість. Перспективи розвитку господарства Карпатського регіону пов'язані з рекреаційно-туристичною галуззю, основу якої становить місцевий рекреаційний потенціал. Це, зокрема, бальнеологічні ресурси (унікальні мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, озокерит), екологічно

чиста територія, мальовничі лісові, гірські та передгірські ландшафти, поєднані з водними потоками, фауністичні і флористичні ресурси.

3.3. Оцінка управлінської структури розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону

Соціально-політичні події, що відбулися в 2014-2015 рр. в Україні призвели до серйозних змін в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів: скороченню обсягів виробництва, зниженню інвестиційної привабливості, знеціненню доходів населення в результаті девальвації національної грошової одиниці, зростанню безробіття, значної трудової міграції населення та ін.

З іншого боку, посилення євроінтеграційних прагнень України покладає на регіони відповідальність за впровадження європейських принципів сталого просторового розвитку, інтенсифікацію єврорегіонального співробітництва, реалізацію принципу децентралізації влади.

У сучасних умовах економіка України і її стабільність визначаються розвитком кожного окремого регіону країни на основі наявного економічного та господарського потенціалу даних територій.

Регіони, які раціонально і ефективно задіюють потенціал, сприяють його нарощенню, створюють тим самим сприятливі умови для ведення всіх видів господарської діяльності на своїй території, що дозволяє вирішити і багато соціальних завдань.

Під економічним та господарським потенціалом необхідно розуміти перш за все сукупність можливостей господарюючої системи, які повинні бути забезпечені певними ресурсами.

Для повного дослідження Господарського потенціалу Карпатського регіону необхідно проведення структурно-змістовного аналізу всіх його складових і виявлення їх кількісно-якісних характеристик.

В складі господарського потенціалу регіону виділяють вісім компонентів: геополітичний; природний; виробничий; демографічний; управлінський; фінансовий; соціальний; духовний потенціал [3, с. 125].

Взаємодія структурних елементів господарського потенціалу регіону відбувається відповідно до норм і правил та здійснюється за допомогою організаційних механізмів і структур, які в сукупності утворюють регіональне інституціональне середовище.

Інституціональним середовищем є сукупність політичних, соціальних і економічних інститутів. Зауважимо, що інститути - це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують взаємодії між раціональними економічними агентами. Основне

завдання інститутів - забезпечити ефективність взаємовідносин економічних агентів, зокрема, знизити їх транзакційні витрати, невизначеність і ризики при прийнятті рішень.

Під інституційними чинниками розвитку розуміють вплив інститутів ринкової економіки, тобто систему заходів, які змінюють відносини власності, а також систему управління господарства, шляхом заміни адміністративних важелів економічними, підтримують конкурентне середовище, формують організації та установи ринкового типу.

При будь-якому з цих підходів структурний аналіз дозволяє виявити і відобразити зміни в складі використовуваних ресурсів, які впливають на величину економічного потенціалу, отримати нові уявлення про характер динаміки обсягу використовуваних ресурсів у господарській діяльності регіону.

Як видно на малюнку, в структурі господарського потенціалу Карпатського регіону виділені такі компоненти:

- природний (природне багатство регіону, втягнуте в господарську діяльність, а також ресурси, які можливо задіяти в перспективі);
- людський (сукупність здібностей людей, певних їх освітнім і професійним рівнем);
- виробничий (матеріально-речові ресурси, задіяні у виробництві);
- управлінський (складова господарського потенціалу, що забезпечує ефективне використання інших компонентів) (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Управлінські компоненти господарського потенціалу Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Деякі вчені відзначають, що сучасний рівень соціально-економічного розвитку суспільства передбачає більш широке трактування поняття «господарський потенціал регіону», відповідно до чого в його структурних компонентах і виділяють все частіше управлінську складову, яка забезпечує ефективне використання ресурсів регіону на макро-, мезо- і мікрорівнях [154, с. 10].

З огляду на те що управлінська складова безпосередньо взаємодіє з іншими компонентами економічного потенціалу регіону, для більш глибокого розуміння її сутності необхідно детально розглянути об'єкти її впливу.

Природний потенціал являє собою сукупність природних ресурсів, залучених в процес господарської діяльності на поточний момент, а також ресурси, які потенційно можуть бути задіяні.

Природне середовище і ресурси виступають первинним чинником економічного зростання регіону.

Існують різні класифікації ресурсів, що входять і утворюють природний потенціал регіону. Одним з них є розподіл ресурсів відповідно до сфер і галузей виробництва, де вони можуть бути застосовані:

- сільськогосподарські – включають в себе всі ресурси, необхідні і задіяні в сільському господарстві, наприклад ґрунтово-земельні та природно-кліматичні;
- невиробничі – ресурси, не залучені в господарську діяльність, але необхідні для нормального функціонування суспільства;
- промислові – сукупність ресурсів, задіяних у господарській діяльності, промислового виробництва.

Виробничий потенціал являє собою здатність господарюючої системи створювати громадський продукт, що володіє високою якістю. Необхідною умовою розвитку даного потенціалу є вдосконалення матеріально-технічної бази, в тому числі на інноваційній основі.

Залежно від того, яку роль елемент виробничого потенціалу грає в процесі відтворення, він відноситься до однієї з наступних груп: основні фонди, оборотні активи, страхові запаси і матеріальні резерви, а також поточні запаси.

З плином часу структура виробничого потенціалу змінюється, що пов'язано з високим темпом автоматизації та механізації виробничого процесу: створюються принципово нові галузі економіки в результаті інноваційних наукових і технологічних розробок.

Оцінка управління виробничим потенціалом Карпатського регіону подана у табл. 3.12.

Таким чином, можна говорити про інноваційну складову виробничого потенціалу, яка знаходить своє відображення в масштабах інтелектуальної власності, існуючої у формі винаходів, промислових зразків,

корисних моделей і забезпечує створення конкурентоспроможної техніки як на регіональному, загальнодержавному, так і світовому рівні.

Інноваційна складова також визначається рівнем розвитку науково-технічної сфери, який характеризується наступними показниками: число організацій, задіяних в НДДКР; чисельність працівників, зайнятих в науковій сфері, і їх структура; розмір асигнувань, що виділяються на проведення науково-дослідних робіт; обсяг витрат на створення нових технологій [154, с. 28].

Оцінка управління інвестиційно-інноваційним потенціалом Карпатського регіону подана у табл. 3.13.

Таблиця 3.12

Оцінка ефективності управління виробничим потенціалом Карпатського регіону*

Показник	Львівська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Івано-Франківська облсть
Обсяг реалізації промислової продукції	***	**	**	**
Індекси промислової продукції	**	**	**	**
Імпорт товарів і послуг	**	**	***	**
Валовий регіональний продукт	***	**	**	***
Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 ос.	***	**	**	**

Примітки: *** - високий рівень ефективності управління; ** - середній рівень ефективності управління; * - низький рівень ефективності управління.

*- складено на основі експертного дослідження

Таблиця 3.13

Оцінка ефективності управління інвестиційно-інноваційним потенціалом Карпатського регіону*

Показник	Львівська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Івано-Франківська область
Інвестиції в основний капітал	***	**	**	***
Прямі іноземні інвестиції	***	**	**	**
Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств)	***	**	***	**
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	***	**	**	**

Примітки: *** - високий рівень ефективності управління; ** - середній рівень ефективності управління; * - низький рівень ефективності управління.

*- складено на основі експертного дослідження

Наступний компонент економічного потенціалу регіону – людський, він є основою розвитку національної економіки в цілому і забезпечує її нормальне функціонування. Особливе значення мають якісні характеристики даного потенціалу: знання, кваліфікація, освітній рівень.

Оцінка управління трудовим потенціалом Карпатського регіону подана у табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Оцінка ефективності управління трудовим потенціалом Карпатського регіону*

Показник	Львівська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Івано-Франківська облсть
Чисельність економічно активного населення	***	**	***	***
Зайняте населення	***	***	**	**
Кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання	**	**	***	***
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець року	***	***	**	***
Потреби підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць	**	***	***	**
Середньорічна кількість найманих працівників	**	**	***	***
Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників	**	**	**	**

Примітки: *** - високий рівень ефективності управління; ** - середній рівень ефективності управління; * - низький рівень ефективності управління.

*- складено на основі експертного дослідження

Останньою складовою економічного потенціалу є управлінська, що забезпечує ефективне використання попередніх компонентів на макро-, мезо-, мікрорівнях, де основними суб'єктами, ініціювали вплив, виступають держава, регіональні органи влади і самі підприємства.

Управлінська складова на макро- і мезорівнях взаємодіє і впливає на природний потенціал за наступними напрямками діяльності.

Пріоритетними стратегічними державними цілями є збереження природних систем, підтримка їх цілісності та життєзабезпечувальних функцій для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни.

Досягнення заявлених цілей передбачає проведення ряду заходів по збереженню і відновленню природних систем, їх біологічного різноманіття і здатності до саморегуляції; забезпечення раціонального природо-користування і рівноправного доступу до природних ресурсів нині живучих і майбутніх поколінь людей; забезпечення сприятливого стану навколишнього середовища як необхідної умови поліпшення якості життя і здоров'я населення, що має прямий вплив на природний потенціал країни і регіонів.

Відповідно до ресурсної політики на загальнодержавному і регіональному рівні в рамках цільових програм виділяють пріоритетні галузі і території з розвідки і видобутку корисних копалин, визначають необхідну структуру видобутку тих або інших ресурсів відповідно до наміченої економічної політики. Однією з важливих задач, прописаних у ресурсній політиці, є ресурсозбереження, яке забезпечується реалізацією правових, організаційних, наукових, виробничих, технічних, економічних заходів, спрямованих на досягнення економічно обґрунтованого значення ефективності використання наявних ресурсів.

Концепції та цільові програми, орієнтовані на розвиток сільських територій України і Карпатського регіону, зокрема, надають непрямий вплив і на природний потенціал регіонів [201, с. 178].

Так, серед цілей державної політики в даній сфері на період до 2020 р. виділені раціоналізація використання природних ресурсів і збереження природного середовища.

В рамках рекреаційно-туристичної та культурної політики проводяться заходи, спрямовані на захист і підтримку в початковому стані природних пам'яток, пам'ятників культури, найбільш ласих шматків, задіяних в рекреаційній та туристичній сфері, тощо.

Фіскальна політика впливає на природний потенціал за допомогою формування адекватних податкових умов для суб'єктів, що займаються розробкою корисних копалин, їх здобиччю і продажем, розвитком сільського господарства, а також для здійснюють комерційну діяльність з використанням рекреаційних ресурсів, некомерційну діяльність щодо захисту і підтримці історикокультурних цінностей природного походження.

З виробничим потенціалом на макро- і мезорівнях управлінська складова взаємодіє в основному в рамках інноваційного компонента, що виражається в:

- створенні оптимальних умов, що забезпечують захист прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- залучення фінансових ресурсів на розвиток НДДКР, в тому числі через створення сприятливого інвестиційного клімату як в країні в ці-

лому, так і окремо в регіоні, для чого необхідно його повне забезпечення трудовими, природними, фінансовими та інноваційними ресурсами;

- формуванні умов, що підтримують співпрацю науково-дослідних центрів, що займаються теоретичними розробками, з підприємствами, що мають можливість здійснювати стадію збірки і апробації;

- створенні оптимальних податкових умов для підприємств і організацій, що дозволяє їм при необхідності здійснювати переозброєння матеріально-технічної бази і підвищувати технічний рівень засобів виробництва;

- підтримці розвитку наукових досліджень на базі вищих навчальних закладів за допомогою присвоєння їм статусу національних дослідницьких університетів (НДУ) відповідно до конкурсом і виділенням фінансових засобів на заявлену програму.

З людським потенціалом управлінська складова взаємодіє за наступними напрямками:

- соціальна політика – система заходів, спрямованих на здійснення соціальних програм, підтримки доходів, рівня життя населення, забезпечення зайнятості, підтримки галузей соціальної сфери, запобігання соціальних конфліктів;

- сімейна політика – є діяльність державних служб щодо соціального захисту сім'ї та надання адресної підтримки сім'ям певних типів. У вузькому сенсі дана категорія розглядається як частина соціальної політики;

- демографічна політика – це комплекс заходів, що вживаються державою з метою вплинути на режим демографічного відтворення в заданому напрямку;

- державна і регіональна політика в галузі охорони здоров'я – спрямована на створення умов, що дозволяють здійснювати санітарну освіту населення, профілактику захворювань, забезпечувати надання медичної допомоги громадянам, проводити наукові дослідження в області охорони здоров'я і підготовку медичних і фармацевтичних працівників, підтримувати і розвивати матеріально-технічну базу системи охорони здоров'я;

- політика в сфері освіти. Її ключовим елементом є якість освіти, освітніх послуг, їх відповідність міжнародним стандартам, що визначає конкурентоспроможність і національну безпеку країни.

Оцінка ефективності управління господарським потенціалом Карпатського регіону подана у табл. 3.15.

На мікрорівні управлінська складова взаємодіє з природним потенціалом за допомогою розробки і впровадження в діяльність організацій технологій, що сприяють раціональному використанню природних

ресурсів та їх збереження, а також в рамках екологічної політики. Взаємодія управлінської складової з виробничим компонентом економічного потенціалу здійснюється при реалізації заходів, націлених на оптимізацію не тільки виробничої програми регіону, але і всіх процесів, в ньому бізнес-процеси, безпосередньо або побічно впливають на можливість створення суспільного продукту. Пріоритетними видами діяльності при цьому взаємодії є, на нашу думку, переозброєння і підвищення технічного рівня виробничої бази, досягнення її відповідності міжнародним стандартам.

Таблиця 3.15

**Оцінка ефективності управління господарським потенціалом
Карпатського регіону***

Показник	Львівська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Івано-Франківська область
Створення оптимальних умов, що забезпечують захист прав на об'єкти інтелектуальної власності	***	***	**	***
Залучення фінансових ресурсів на розвиток НДДКР	**	**	**	**
Формування умов, що підтримують співпрацю науково-дослідних центрів	**	**	**	**
Створення оптимальних податкових умов для підприємств і організацій	***	***	***	***
Підтримка розвитку наукових досліджень на базі вищих навчальних закладів	***	***	**	**
Соціальна політика	***	**	***	***
Сімейна політика	***	***	**	**
Демографічна політика	**	**	***	***
Державна і регіональна політика в галузі охорони здоров'я	***	***	**	***
Політика в сфері освіти	**	***	***	**

Примітки: *** - високий рівень ефективності управління; ** - середній рівень ефективності управління; * - низький рівень ефективності управління.

*- складено на основі експертного дослідження

Таким чином, проведені дослідження дозволили виявити такі особливості впливу інституціональних чинників на формування і розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону:

– регіон значно відстає від інших регіонів України за показниками ВРП і ВРП в розрахунку на одну особу, що вказує на низку ефективність виробництва;

– в регіоні сформована розвинута інфраструктура підтримки розвитку підприємництва, що обумовило значну частку МП в загальній кількості підприємств регіону (більше 95,3 %), однак кількість МП на 10 тис. осіб населення значно менше відповідного загальноукраїнського показника 57,6 і 75,5 підприємств відповідно;

– частка прибуткових підприємств в регіоні є значно більшою ніж в середньому в Україні;

– ефективність ринку праці регіону недостатня, що обумовлено низьким рівнем економічної активності населення працездатного віку, високим рівнем безробіття та низьким рівнем середньої заробітної плати;

– зростання доходів місцевих бюджетів в розрахунку на одну особу було недостатнє і не призвело до зросту наявних доходів населення;

– в регіоні недостатньо розвинуті інститути підтримки конкурентного середовища, фінансового ринку, інноваційного розвитку;

– розвиток прикордонного співробітництва збільшив обсяги капітальних інвестицій, виробництва сільськогосподарської продукції, оптової та роздрібною торгівлі, туристичної галуззі, будівництва.

З людським потенціалом управлінська складова взаємодіє на мікрорівні через систему управління персоналом на підприємстві і передбачає нижчеперелічені заходи:

1) формування сприятливого клімату і організаційної культури, що сприяють розвитку творчого потенціалу співробітників і їх психологічного комфорту;

2) формування системи навчання та розвитку співробітників як в рамках організації, так і за її межами;

3) аналіз мотивів і ціннісних орієнтирів співробітників;

4) розробку і впровадження соціального пакету, що сприяє підтримці психофізіологічного здоров'я співробітників;

5) створення умов та проведення заходів, що забезпечують швидкий процес адаптації нових працівників та ін.

Отже, незважаючи на те що управлінська складова являє собою відносно нове явище, нарощення даного потенціалу, що включає в себе елементи інших компонентів і взаємодіє з ними на макро-, мезо- і мікрорівнях в особі держави, регіональних, місцевих органів влади та підприємств, являє собою складне, але пріоритетне завдання для багатьох

регіонів, рішення якої забезпечить їм в майбутньому соціально-економічний розвиток.

3.4. Оцінка чинників, що впливають на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону

Для розширення меж оцінки та формування стратегії подальшого розвитку господарського потенціалу необхідно використовувати декілька аналітичних інструментів. На прикладі розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону, доцільним є суміщення методики PESTEL-аналізу з результатами SWOT-аналізу шляхом виявлення чинників, що впливають на розвиток господарського потенціалу, і оцінки ймовірності їх прояву при прогнозуванні його розвитку та визначення низки заходів [172].

Розглядаючи чинники впливу на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону, нами сформовано таблицю чинників, які впливають на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону, див. табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Чинники, що впливають на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону *

Політика (P)	Економіка (E)	Екологія (E)
P1. Майбутні зміни в законодавстві; P2. державна підтримка розвитку регіонів; P3. урядова політика; P4. держрегулювання конкуренції; P5. торгова політика; P6. жорсткість держконтролю та штрафні санкції; P7. фінансування, гранти та ініціативи, державні замовлення; P8. групи лобювання / тиску ринку; P9. антиінфляційна політика; P10. інший вплив держави; P11. рівень корупції державних структур	E1. Стан економіки країни; E2. рівень інфляції; E3. інвестиційний бізнес-клімат; E4. проблеми системи оподаткування; E5. масштаби економічної підтримки підприємств; E6. система ціноутворення; E7. рівень безробіття; E8. динаміка доходів населення; E9. обмінні курси валют; E10. основні зовнішні витрати; E11. загальна кон'юнктура ринків; E12. брак кваліфікованих кадрів	E1. Екологічність застосовуваних технологій; E2. екологічна ситуація регіону; E3. екологічність застосовуваних матеріалів; E4. шумовий фактор; E5. хімічний фактор; E6. зміна фізичних параметрів навколишнього середовища; E7. електромагнітний вплив на навколишнє середовище; E8. радіаційний вплив на довкілля; E9. екологічно чисте природно-антропогенне середовище

Соціальна сфера (S)	Технологія (T)	Право (L)
S1. Демографія; S2. структура доходів і витрат; S3. базові цінності; S4. тенденції способу життя; S5. здоровий спосіб життя; S6. моделі поведінки споживачів; S7. рівень освіти; S8. катаклізми і форс-мажорні обставини; S9. споживчі переваги; S10. уявлення ЗМІ; S11. реклама і зв'язки з громадськістю	T1. Розвиток нових технологій; T2. фінансування НДДКР; T3. скорочення або продовження «життєвого циклу» технологій; T4. науково-технічний рівень виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність підприємств; T5. адаптація нових технологій; T6. інформація та комунікації; T7. споживчі переваги інноваційних технологій; T8. рівень кваліфікації кадрів високотехнологічних виробництв; T9. трансфер технологій	L2. законодавство; L3. регулюючі органи і норми; L4. зміни законодавства, що зачіпають соціальні чинники; L5. законодавство за технологіями; L6. складність виділення землевідведення; L7. розмитість законодавчої бази; L8. особливості регіонального законодавства; L9. законодавча база місцевого самоврядування

* складено автором на основі [167]

Проведемо уточнений аналіз загроз і можливостей макросередовища для регіону за допомогою PESTEL-аналізу. Акронім PESTEL є складовою аббревіатурою перших букв від назви наступних чинників: соціальних (S – social), технологічних (T – technological), економічних (E – economic), політичних (P – political), екологічних (E – ecological) [172].

Стратегічний аналіз кожної з зазначених компонент повинен бути системним. Всі шість чинників взаємозалежні один з одним і характеризують різні ієрархічні рівні суспільства, представляючи їх як систему в цілому. При проведенні PESTEL-аналізу існує ряд правил, яких необхідно дотримуватися. Почати слід з розробки переліку головних стратегічних чинників, які мають високу ймовірність прояву і впливу на формування розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону. Потім здійснюється оцінка важливості настання кожної події для аналізованої галузі шляхом присвоєння йому певної ваги [172].

Шкала оцінки може бути як кількісна, так і якісна: в цифрах від одиниці (найважливіша подія) до нуля (незначне). Сума ваг повинна дорівнювати одиниці, що забезпечується нормуванням (кількісний метод); у відсотках від 100 до 0%, але сумарно все ті ж 100% (кількісний метод); висока, середня, низька ймовірність настання при якісному аналізі [172].

Наступним кроком є оцінка ступеня впливу кожного фактора-події на стратегію розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону по 10-ти бальною шкалою: «10» – сильніший вплив, серйозна небезпека; «1» – відсутність впливу, загрози. Визначення зваженої оцінки проводиться шляхом множення ваги фактора на силу його впливу. Завершенням аналізу є підрахунок сумарної зваженої оцінки (Total).

Оскільки запропонована нами методика передбачає оцінку впливу певних чинників як на господарський потенціал Карпатського регіону, так і на окремо взяті сфери, в якості складових чинників розглянемо ті, які взаємопов'язані по внутрішній взаємодії. Оцінка таких чинників дозволяє не тільки прогнозувати тенденції розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону, але й необхідна при прийнятті управлінських рішень.

Тепер по кожному з видів параметрів PESTEL-аналізу в якості показового прикладу наведемо таблицю, у якій послідовно відобразимо самі групи чинників, події, можливості / загрози, імовірність настання тієї чи іншої події або їх прояву, а також їх важливість для розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону і ступеня впливу на нього. Почнемо PESTEL-аналіз з політичної групи чинників (P), див. табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Оцінка впливу політичних чинників на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону *

Події / чинники	Загрози (-) / Можливість (+)	Можливість прояву	Важли- вість	Вплив на госпо- дарський потенціал
P1	-	0,30	10	+3,00
P2	-	0,04	8	-0,32
P3	+	0,03	10	+0,30
P4	+ / -	0,02 / 0,02	7	+0,14 / -0,14
P5	+ / -	0,02 / 0,04	8	+0,16 / -0,32
P6	+	0,20	9	+1,80
P7	-	0,03	8	+0,24
P8	+	0,04	10	+0,40
P9	-	0,20	9	-1,80
P10	+	0,03	8	+0,24
P11	-	0,01 / 0,02	7	-0,14
Total P	6 (+) / 7 (-)	1	94 з 110	+6,28 / -2,72

* власна розробка автора

Аналіз політичних чинників відбувається з метою вираження планів органів державної влади, оскільки політика позначається на всіх сферах життєдіяльності. До головних чинників в процесі притягнення

капіталовкладень з метою розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону відносять тип політичного режиму, політичну стабільність, позицію органів державної влади. Таким чином, в процесі аналізу політичних чинників варто вивчити позиції органів усіх рівнів влади стосовно розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону, а також передбачати потенціальні переми в політиці уряду тощо.

Підсумувавши всі зважені показники політичної групи чинників, що впливають розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону, можна виявити, що їх вплив досить значний (-2,72). Якщо проаналізувати отримані дані (табл. 3.17) по політичній групі чинників (P), то можна виявити, що зважений вплив політичних параметрів оцінки впливу на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону може приймати як негативне, так і позитивне значення (-2,72 / + 6,28).

Тепер більш докладно проаналізуємо чинники економічної групи E, див. табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Оцінка впливу економічних чинників на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону *

Події / чинники	Загрози (-) / Можливість (+)	Можливість прояву	Важли- вість	Вплив на госпо- дарський потенціал
E1	-	0,20	10	-2,00
E2	-	0,30	10	-3,00
E3	+ / -	0,10	10	+1,00 / -1,00
E4	+ / -	0,03	9	+0,27 / -0,27
E5	-	0,10	10	-1,00
E6	+	0,05	7	+0,35
E7	-	0,02	5	-0,10
E8	+ / -	0,03	7	+0,21 / -0,21
E9	-	0,04	9	-0,36
E10	+	0,02	8	+0,16
E11	+	0,01	6	+0,06
E12	+	0,10	10	+1,00
Total E	7 (+) / 8 (-)	1	101 з 120	+3,05 / -7,94

* власна розробка автора

Економічні чинники є не менш важливими для розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону. Керівники областей зобов'язані доволі детально аналізувати загальноекономічне становище України та загалом у світі, а також їх вплив на роботу регіону, оскільки даний вплив цілеспрямований, передусім, на ціну ресурсів, які використовують підприємства регіону, та купівельну спроможність споживачів.

До даних чинників відносять: покращення або погіршення економічного становища, що спричиняє зростання або зменшення доходу населення України. Проте такі економічні явища, як інфляційні процеси, жорстка система оподаткування та ціноутворення можуть значно стримувати роботу суб'єктів господарювання регіону. Отже, економічні чинники можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону.

В результаті проведеного аналізу впливу економічних чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону зважений показник отримав як негативне, так і позитивне значення (-7,94 і +3,05 відповідно), що підтверджує значущість впливу економічних чинників. Відзначимо, що найвагомий негативний внесок в загальний вплив економічних чинників (Total E) внесли чинники E1, E2, E3 та E5.

Тому у формуванні напрямів рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону необхідно першочергово врахувати економічні чинники: стан економіки країни в цілому та регіону, рівень інфляції, інвестиційний бізнес-клімат, масштаби економічної підтримки регіону.

Далі проаналізуємо соціальну групу чинників S, див. табл. 3.19. Соціальні чинники характеризуються формуванням і сприйняттям цінностей, смаків, звичаїв та суспільних норм. Оцінка даних чинників є доволі важливою для розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону, адже вони здійснюють вплив як на зовнішнє, так і внутрішнє середовище Карпатського регіону.

Таблиця 3.19

Оцінка впливу соціальних чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону *

Події / чинники	Загрози (-) / Можливість (+)	Можливість прояву	Важливість	Вплив на господарський потенціал
S 1	-	0,20	10	-2,00
S 2	-	0,20	10	-2,00
S 3	-	0,02	9	-0,18
S 4	+ / -	0,02	5	+0,10 / -0,10
S 5	+ / -	0,01	7	+0,07 / -0,07
S 6	-	0,02	6	-0,12
S 7	+	0,02	9	+0,18
S 8	+	0,10	10	+1,00
S 9	+ / -	0,01	9	+0,09 / -0,09
S 10	+	0,30	10	+3,00
S 11	+	0,10	10	+1,00
Total S	7 (-) / 7 (+)	1	95 з 110	+5,44 / -4,56

* власна розробка автора

Із соціальних чинників загрозливими є: S1 Демографія (-2,00); S2 структура доходів і витрат (-2,00); S3 базові цінності (-0,18); S6 моделі поведінки споживачів; можливості формують: S4 тенденції способу життя (+ 0,10); S5 здоровий спосіб життя (+ 0,07); S7 рівень освіти (+0,18); S8 катаклізми і форс-мажорні обставини (+ 1,00); S9 споживчі переваги (+0,09); S10 уявлення ЗМІ (+3,00); S11 реклама і зв'язки з громадськістю (+ 1,00). Також слід зазначити, що чинники соціального характеру впливають на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону не менше, ніж політичні та економічні чинники.

Проаналізуємо технологічну групу чинників T, див. табл. 3.20. Технологічні чинники є одними з основних чинників суспільного розвитку та економіки в цілому та Карпатського регіону, зокрема. Технологічні новачі справляють значний вплив на якість продукції, що виготовляється в регіоні. Новітні технології надають господарському потенціалу Карпатського регіону величезні потенційні перспективи для розвитку (впровадження прогресивних технологічних процесів, сучасного високорозвинутого обладнання). Технологічні нововведення є доступними для всіх регіонів-конкурентів, що визначає зростання рівня конкурентоспроможності. Варто зазначити, що науково-технічна революція надає для регіону значні перспективи (комплексна механізація та автоматизація виробництва, модернізація діючого обладнання), однак приховує для нього і деякі загрози (зменшення їх фінансування, скорочення «життєвого циклу» технологій). Усілякі новинки ставлять під загрозу застарілі технології та методи роботи, що може спричинити до негативних результатів, якщо не досліджувати технологічну групу чинників.

Таблиця 3.20

Оцінка впливу технологічних чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону *

Події / чинники	Загрози (-) / Можливість (+)	Можливість прояву	Важливість	Вплив на господарський потенціал
T 1	+	0,10	10	+1,00
T 2	-	0,30	10	-3,00
T 3	+ / -	0,10	9	+0,9 / -0,9
T 4	+ / -	0,10	9	+0,9 / -0,9
T 5	+	0,07	5	+0,35
T 6	+	0,10	9	+0,9
T 7	-	0,03	5	+0,15
T 8	-	0,10	10	-1,00
T 9	+	0,10	10	+1,00
Total T	3 (-) / 8 (+)	1	77 з 90	-5,80 / +5,20

* власна розробка автора

Проаналізувавши дані табл. 3.20, можна зробити висновок, що зважений Total T отримав як негативне, так і позитивне значення (-5,80 / + 5,20), що свідчить про вигідне становище науково-технологічної сфери в Україні та Карпатському регіоні, зокрема.

Проаналізуємо екологічну групу чинників E, див. табл. 3.21. До екологічних чинників відносять різні стихійні лиха (землетрус, повінь, ураган; екологічна катастрофа). Такі чинники є факторами ризику для будь-якого регіону, а його вплив може бути для нього катастрофічним.

Таблиця 3.21

Оцінка впливу екологічних чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону *

Події / чинники	Загрози (-) / Можливість (+)	Можливість прояву	Важливість	Вплив на господарський потенціал
E 1	+	0,10	8	+0,8
E 2	+	0,20	4	+0,80
E 3	-	0,04	7	-0,28
E 4	-	0,02	1	-0,02
E 5	-	0,02	9	-0,18
E 6	+/-	0,10	5	+0,50 / -0,50
E 7	+/-	0,02	5	+0,10 / -0,10
E 8	+	0,20	6	+1,20
E 9	+	0,30	9	+2,70
Total E	5 (-) / 6(+)	1	54 з 90	+6,1 / -0,8

* власна розробка автора

Отже, з даних, представлених у табл. 3.21, випливає, що зважений вплив екологічних чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону може бути як негативним, так і позитивним (-0,8 і +6,1), що залежить від майбутньої екологічної політики України.

Проаналізуємо правову групу чинників L, див. табл. 3.22.

Таблиця 3.22

Оцінка впливу правових чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону *

Події / чинники	Загрози (-) / Можливість (+)	Можливість прояву	Важливість	Вплив на господарський потенціал
L 1	+/-	0,20	6	+1,20 / -1,20
L 2	+/-	0,09	4	+0,6 / -0,36
L 3	-	0,10	5	-0,50
L 4	+	0,05	8	+0,40

L 5	-	0,10	3	-0,30
L 6	-	0,10	9	-0,90
L 7	-	0,06	5	-0,30
L 8	+/-	0,10	6	+0,60 / -0,60
L 9	+	0,20	2	+0,40
Total L	6 (-) / 5 (+)	1	48 з 90	+3,2 / -4,16

* власна розробка автора

Як бачимо, вплив правових чинників притаманний більш негативний характер, ніж позитивний. Таке становище є характерним майже для всіх регіонів України, що розкриває неефективність законодавства.

Таким чином, до головних політичних чинників в процесі притягнення капіталовкладень з метою розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону відносять тип політичного режиму, політичну стабільність, позицію органів державної влади. До економічних чинників відносять: покращення або погіршення економічного становища, що спричиняє зростання або зменшення доходу населення України. Із соціальних чинників загрозливими є: демографія, структура доходів і витрат, базові цінності, моделі поведінки споживачів, а можливості формують: тенденції способу життя, здоровий спосіб життя, рівень освіти, катаклізи і форс-мажорні обставини, споживчі переваги, уявлення ЗМІ, реклама і зв'язки з громадськістю. Також слід зазначити, що чинники соціального характеру впливають на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону не менше, ніж політичні та економічні чинники. Також існує вигідне становище науково-технологічної сфери в Україні та Карпатському регіоні. Вплив екологічних чинників на рівень розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону може бути як негативним, так і позитивним, що залежить від майбутньої екологічної політики України і регіону. Вплив правових чинників притаманний більш негативний характер, ніж позитивний. Таке становище є характерним майже для всіх регіонів України, що розкриває неефективність законодавства.

Проведемо додатково кореляційне дослідження факторів формування господарського потенціалу Карпатського регіону.

Кореляція здійснюється за допомогою програми STATISTICA, за формулою 3.1, що відображає зв'язки між показниками:

$$r_{xy} = \frac{\sum d_x + d_y}{\sqrt{\sum d_x^2 + d_y^2}} \quad (3.1)$$

При інтерпретації результатів кореляційного аналізу розмір похибки повинен становити $p > 0,05$.

Отже, для здійснення дослідження факторів формування господарського потенціалу Карпатського регіону протягом досліджуваного періоду відтворимо описову матрицю кореляцій, що наведені в додатку Г (табл. 3.23).

Таблиця 3.23

Матриця вибору найбільш значимих кореляційних факторів формування господарського потенціалу Карпатського регіону *

№ з/п	Показники	Рівняння	Коефіцієнт кореляції
1	Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників	$Y = -591,5 + ,15E-3 * \text{Обсяг реалізації промислової продукції}$	$r=0,81$
2	Утилізовано відходів	$Y = -236E3 + 752,69 * \text{Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств)}$	$r=0,90$
3	Утворено відходів	$Y = -119E4 + 3791,3 * \text{Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств)}$	$r=0,91$
4	Санаторії та пансіонати з лікуванням	$Y = -98,63 + ,46241 * \text{Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств)}$	$r=0,89$
5	Наявний доход на одну особу	$Y = -808E2 + 7,0324 * \text{Інвестиції в основний капітал}$	$r=0,83$
6	Доходи	$Y = -121E3 + 10,420 * \text{Інвестиції в основний капітал}$	$r=0,83$
7	Дошкільні навчальні заклади	$Y = 1750,5 + ,02829 * \text{Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників}$	$r=0,88$
8	Наявний доход на одну особу	$Y = 45120, + 3,5578 * \text{Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників}$	$r=0,86$
9	Доходи	$Y = 66030, + 5,2651 * \text{Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників}$	$r=0,87$
10	Доходи	$Y = -263E3 + 187,72 * \text{Дошкільні навчальні заклади}$	$r=0,98$
11	Наявний доход на одну особу	$Y = -177E3 + 126,89 * \text{Дошкільні навчальні заклади}$	$r=0,98$
12	Професійно-технічні навчальні заклади	$Y = 110,81 + ,01464 * \text{Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря}$	$r=0,89$

*- власна розробка автора

Таблиця 3.24

Величина коефіцієнта кореляції і тіснота зв'язку за «Таблицею Чеддока» *

Коефіцієнт кореляції (r)	Тіснота зв'язку
1,00	Зв'язок функціональний
0,90-0,99	Дуже сильний
0,70-0,89	Сильний
0,50-0,69	Значний
0,30-0,49	Помірний
0,10-0,29	Слабкий
0,00	Зв'язок відсутній

*- складено автором на основі [6]

За даними табл. 3.23 можна зробити висновок про щільність зв'язку між факторами формування господарського потенціалу Карпатського регіону. Шкала оцінки тісноти зв'язку за коефіцієнтом кореляції наведена в табл. 3.24.

За даними табл. 3.23 і 3.24, визначимо найбільш вагомні фактори, які взаємодіють між собою ($r \geq 0,5$)

На імпорт товарів і послуг впливають валовий регіональний продукт ($r=0,72$), валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 ос. ($r=0,72$), прями іноземні інвестиції ($r=0,66$), середньорічна кількість найманих працівників ($r=0,76$), кількість лікарів усіх спеціальностей ($r=0,71$) та перевезення пасажирів залізничним транспортом ($r=0,87$). Треба зауважити, що зв'язок між імпортом товарів і послуг та іншими чинниками носить прямий характер, тобто при збільшенні фактора залежна величина також збільшується і навпаки.

З метою узагальнення результатів дослідження методом середньозважених величин визначено скориговані значення рівня впливу факторів на рівень імпорту товарів і послуг, рис. 3.15.

Вплив факторів на обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) зображений на рис. 3.16.

На обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) чинять вплив такі чинники, як прями іноземні інвестиції ($r=0,83$), середньорічна кількість найманих працівників ($r=0,93$), середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників ($r=0,72$), доходи ($r=0,87$), наявний доход на одну особу ($r=0,87$), дошкільні навчальні заклади ($r=0,88$), перевезення пасажирів залізничним транспортом ($r=0,89$), санаторії та пансіонати з лікуванням ($r=0,89$), утворено відходів ($r=0,914$) та утилізовано відходів

($r=0,91$). Це означає, що при зростанні обсягу наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) зростатимуть і прямі іноземні інвестиції, середньорічна кількість найманих працівників, середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників, доходи, наявний дохід на одну особу, кількість дошкільних навчальних закладів, перевезення пасажирів залізничним транспортом, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікування, утворення відходів та їх утилізація.

Вплив факторів на кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання зображено на рис. 3.17.

Отже, на кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання чинять вагомий вплив такі фактори, як інвестиції в основний капітал ($r=0,88$), середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників ($r=0,66$), доходи ($r=0,74$), наявний дохід на одну особу ($r=0,73$) та дошкільні навчальні заклади ($r=0,72$). Це означає, що при зростанні кількості зайнятих працівників на суб'єктах господарювання зростатимуть інвестиції в основний капітал, середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників, доходи, наявний дохід на одну особу та кількість дошкільних навчальних закладів.

Вплив факторів на середньорічну кількість найманих працівників зображено на рис. 3.18.

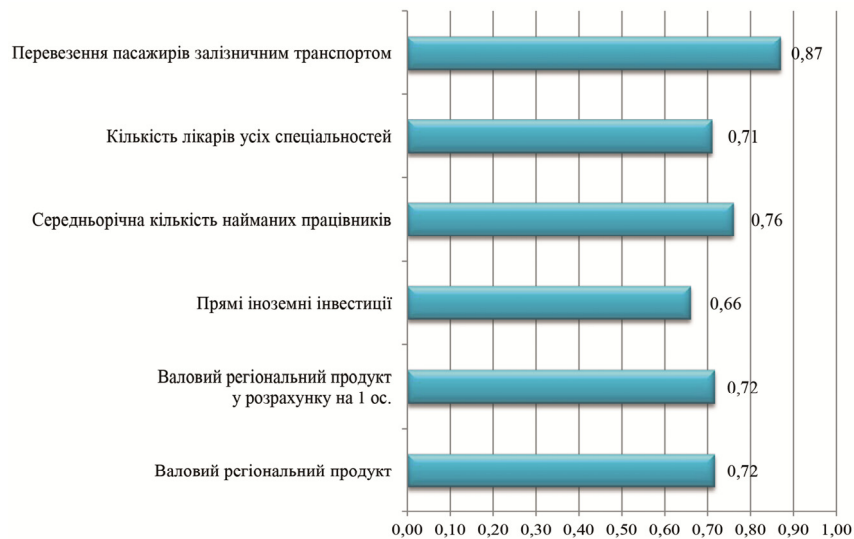

Рис. 3.15. Вплив факторів на рівень імпорту товарів і послуг*

* власна презентація на основі додатку Г

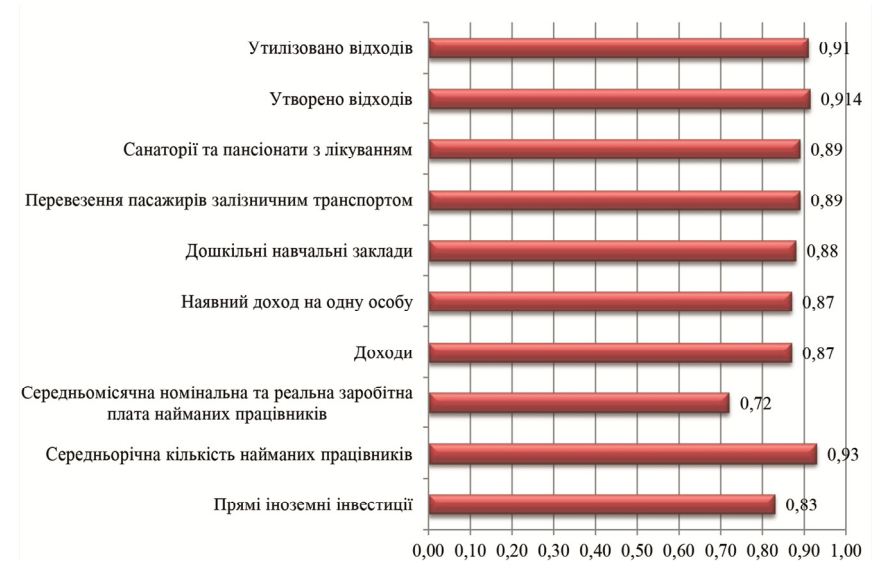

Рис. 3.16. Вплив факторів на обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств)*

* власна презентація на основі додатку Г

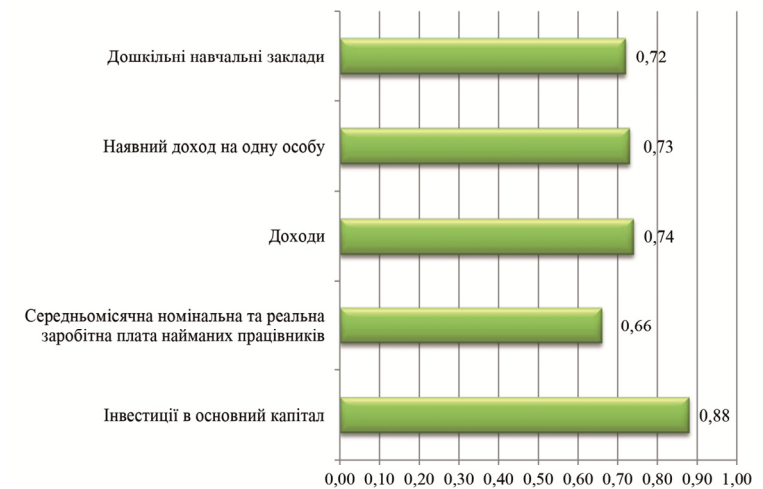

Рис. 3.17. Вплив факторів на кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання*

* власна презентація на основі додатку Г

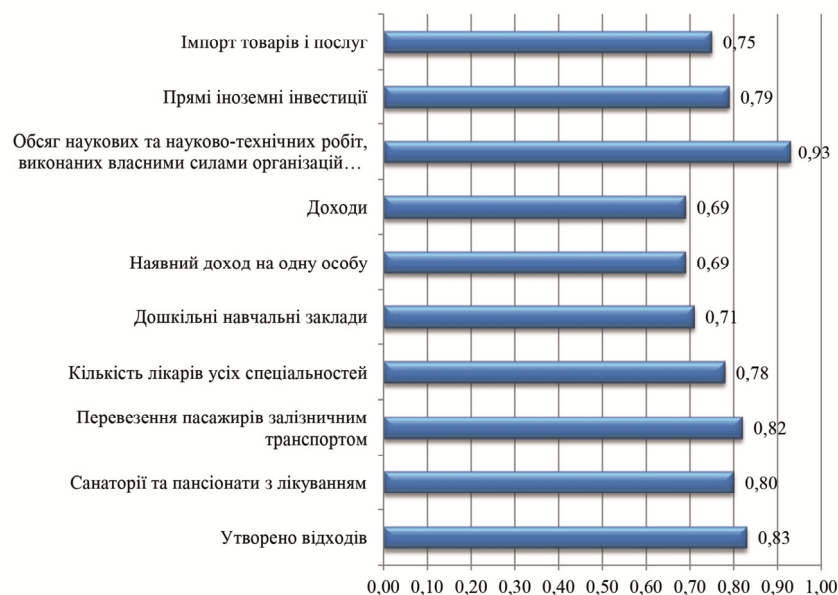

Рис. 3.18. Вплив факторів на середньорічну кількість найманих працівників*

* власна презентація на основі додатку Г

Отже, на середньорічну кількість найманих працівників чинять позитивний вплив такі чинники, як утворено відходів ($r=0,83$), кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням ($r=0,80$), перевезення пасажирів залізничним транспортом ($r=0,82$), кількість лікарів усіх спеціальностей ($r=0,78$), кількість дошкільних навчальних закладів ($r=0,71$), наявний дохід на одну особу ($r=0,69$), доходи ($r=0,69$), обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) ($r=0,93$), прямі іноземні інвестиції ($r=0,79$) та імпорт товарів і послуг ($r=0,75$).

Таким чином, при зростанні середньорічної кількості найманих працівників зростатиме утворення відходів, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, перевезення пасажирів залізничним транспортом, кількість лікарів усіх спеціальностей, кількість дошкільних навчальних закладів, наявний дохід на одну особу, доходи, обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств), прямі іноземні інвестиції та імпорт товарів і послуг.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки, що при зростанні обсягу наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) зростатимуть і прямі

іноземні інвестиції, середньорічна кількість найманих працівників, середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників, доходи, наявний дохід на одну особу, кількість дошкільних навчальних закладів, перевезення пасажирів залізничним транспортом, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікування, утворення відходів та їх утилізація. При зростанні кількості зайнятих працівників на суб'єктах господарювання зростатимуть інвестиції в основний капітал, середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників, доходи, наявний дохід на одну особу та кількість дошкільних навчальних закладів, а при зростанні середньорічної кількості найманих працівників зростатиме утворення відходів, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, перевезення пасажирів залізничним транспортом, кількість лікарів усіх спеціальностей, кількість дошкільних навчальних закладів, наявний дохід на одну особу, доходи, обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств), прямі іноземні інвестиції та імпорт товарів і послуг.

Існує безпосередній зв'язок між проблемою підвищення ефективності використання господарського потенціалу Карпатського регіону і нагальними завданнями розвитку регіону. Останніми роками досить чітко проявилися такі загрози конкурентоспроможності української економіки як: невдалі спроби адаптуватися до процесів глобалізації економіки; підвищення залежності від кризових збурень цін на світовому ринку; посилення ризиків світових фінансових криз; високий рівень зовнішньої заборгованості; швидкі зміни валютного курсу національних грошей; незбалансованість бюджету і зростання інфляції; загострення соціальних проблем населення; значний рівень корупції й тінізації економіки тощо [235].

Тому, для аналізу та прогнозування тенденцій ефективності використання господарського потенціалу Карпатського регіону у майбутньому здійснено проєкцію-прогнози ключових чинників її розвитку.

Розпочнемо дослідження із макропоказників, а саме проаналізував зміну чисельності наявного населення Карпатського регіону за 2006-2015 рр. (див. рис. 4.2).

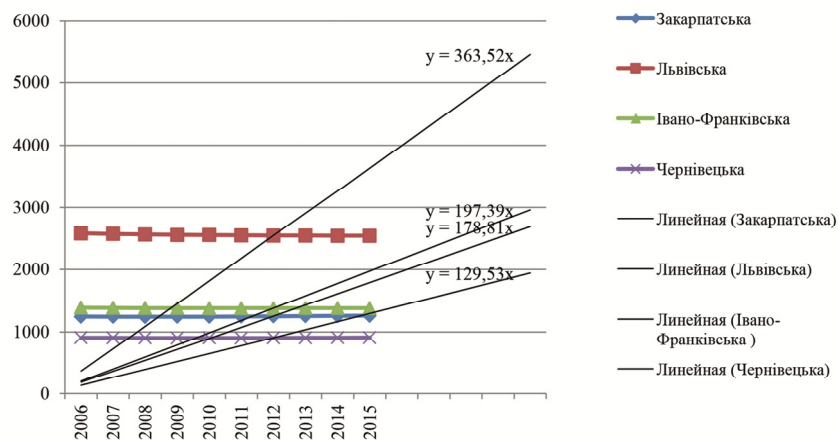

Рис. 4.2. Динаміка чисельності наявного населення Карпатського регіону за 2006-2015 рр., тис. осіб*

*- власна розробка автора

Згідно з отриманими даними, можемо констатувати скорочення загальної чисельності населення Карпатського регіону на 29,8 тис. грн. порівняно з 2006 роком. Найбільше скорочення населення спостерігається у Львівській області, а саме на 39,4 тис. осіб, в інших областях скорочення не таке значне, а також помітно зростання чисельності населення. Слід

зауважити, що поряд з цим спостерігається тенденція до урбанізації на старіння населення Карпатського регіону. Відтак, за останні десять років чисельність сільського населення скоротилася на 61,4 тис. осіб, тоді як лише половина з них (а саме 31,8 тис. осіб) прибули до міст.

Зазначимо, що дана проблема характерна для усієї території України. Підтвердженням цього є насамперед те, що за останні 10 років в умовах, коли на території України не було ані збройних конфліктів, ані епідемій чи природних катаклізмів, чисельність її населення зменшилась на 4,9 млн. осіб. Результатом скорочення чисельності населення стає деформація всіх основних демографічних показників: тривалості життя, статеві-вікової структури населення, шлюбності, розлучуваності, еміграції тощо в бік їх погіршення [61].

Для сучасної демографічної ситуації в Україні характерні: різке зменшення народжуваності, збільшення смертності і відсутність природного приросту; постаріння населення, збільшення «навантаження» на працездатну його частину; скорочення тривалості життя як чоловіків, так і жінок; погіршення здоров'я нації; інтенсифікація міграційних процесів, вплив яких на демографічні та соціально-економічні показники суперечливий і нерідко негативний [257].

У табл. 4.1 розрахуємо прогнозні значення чисельності населення Карпатського регіону.

Таблиця 4.1

Прогнозування чисельності населення Карпатського регіону до 2020 року, тис. ос.*

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 178,8x$	1966,8	2145,6	2324,4	2503,2	2682
Львівська область	$y = 363,5x$	3998,5	4362	4725,5	5089	5452,5
Івано-Франківська область	$y = 197,3x$	2170,3	2367,6	2564,9	2762,2	2959,5
Чернівецька область	$y = 129,5x$	1424,5	1554	1683,5	1813	1942,5

*- власна розробка автора

Згідно розрахунків, у 2020 році чисельність населення Закарпатської області сягне 2682 тис. осіб, Львівської області – 5452,5 тис. осіб, Івано-Франківської області – 2959,5 тис. осіб та Чернівецької області – 1942,5 тис. осіб.

Розрахуємо основні тенденції щодо ВРП Карпатського регіону за 2006-2015 роки. Спочатку проаналізуємо динаміку показників валового

регіонального продукту у Карпатському регіоні за період 2006-2015 рр. (див. рис. 4.3)

Таблиця 4.2

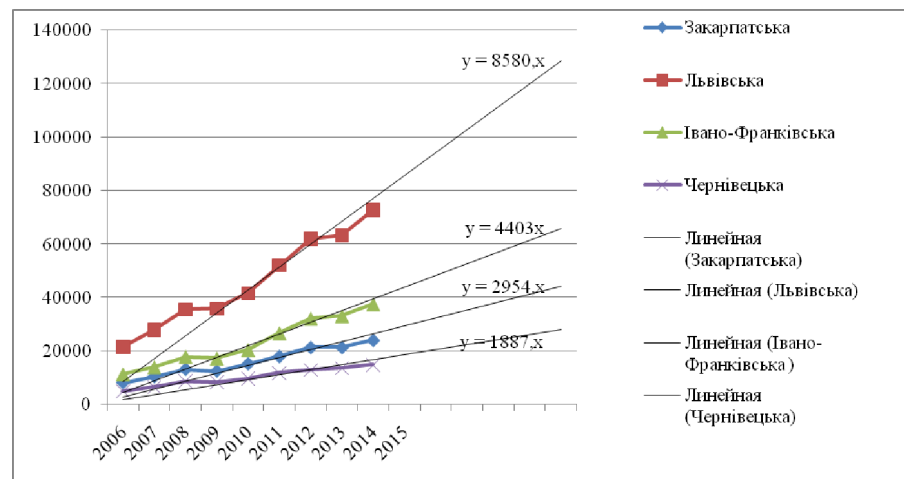

Рис. 4.3. Динаміка показників валового регіонального продукту у Карпатському регіоні за період 2006-2015 рр., млн. грн.*

*- власна розробка автора

На рис. 4.3. яскраво видно, що валовий регіональний продукт Карпатського регіону має постійну тенденцію до зростання – за винятком періоду фінансово-економічної кризи 2008 року. У 2014 р. відбулося зростання валового регіонального продукту на 18053 млн. грн. або на 13,71% в порівнянні з 2013 роком та на 103622 млн. грн. більше базисного рівня (2006р.), або на 224,71%.

Тенденція збільшення валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу спостерігається протягом усього аналізованого періоду (у 2014 році обсяг ВРП сягнув позначки у 19170 грн. на одну особу, що є рекордною за останні десять років).

У табл. 4.2 здійснено прогноз валового регіонального продукту Карпатського регіону у фактичних цінах до 2020 року.

Згідно розрахунків значення показників валового регіонального продукту буде зростати до прогнозованого нами 2020 року, Прогнозний ВРП у 2020 р. у Закарпатській області становитиме – 44310 млн. грн., у Львівській області – 128700 млн. грн., у Івано-Франківській області – 66045 млн. грн. та у Чернівецькій області 28305 млн. грн.

Прогнозування валового регіонального продукту Карпатського регіону у фактичних цінах до 2020 року, млн. грн.*

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 2954x$	32494	35448	38402	41356	44310
Львівська область	$y = 8580x$	94380	102960	111540	120120	128700
Івано-Франківська область	$y = 4403x$	48433	52836	57239	61642	66045
Чернівецька область	$y = 1887x$	20757	22644	24531	26418	28305

*- власна розробка автора

Оскільки ВРП розраховується на рівні галузей і секторів виробничим методом як різниця між випуском товарів і послуг та проміжним споживанням, утвореним з вартості товарів і послуг, вироблених за цінами, дійсними на момент операції, то щорічна тенденція зростання такого показника жодним чином не говорить про виключно позитивні тенденції в регіональній економіці та зростання загального добробуту українців даної території.

Варто зазначити, що Україна є найбільш відсталою по виробництву реального валового внутрішнього продукту. Так, якщо ВВП країн СНД за останні 20 років зріс у середньому на 155%, то український відносно 1990 року становив лише 63% [61]. Тому головною причиною низьких темпів виробництва ВРП Карпатського регіону, який є складовою ВВП України, може бути недостатнє інвестування основного капіталу.

Іншим важливим фактором ефективності використання господарського потенціалу є також динаміка прямих іноземних інвестицій. На рис. 4.4 розглянемо динаміку капітальних інвестицій у розвиток Карпатського регіону за 2010-2015 роки.

За результатами аналізу динаміки показників капітального інвестування, можна зробити висновок, що загалом спостерігається тенденція до зростання даного показника по всіх областях, що входять до Карпатського регіону, порівняно з попереднім роком. Однак якщо розглядати тенденцію останніх п'яти років, то вона є неоднорідною, що не дає підстав очікувати безумовно позитивну тенденцію у майбутньому. Поступово набираючий тренд росту обсягів прямих іноземних інвестицій в 2010–2012 рр. перетік у стадію різкого спаду у 2012 р. Динаміка прямих інвестицій в акціонерний капітал зарубіжних країн не мала стійкої стадії росту, а варіювалося від року в рік, знаходячись на досить низькому рівні. Все це свідчить про те, що за останні роки українська економіка

поступово втрачає свою привабливість, що тягне за собою серйозні проблеми пов'язані з відтоком капіталів, низки банкрутств підприємств, відсутності фінансових коштів для подальшої модернізації та інновації. В останні роки інвестування дещо позжавилося. Так обсяг капітальних інвестицій у розвиток Карпатського регіону у 2015 році зріс на 5017620 тис. грн. порівняно з 2014 роком та на 7882670 тис. грн. порівняно з базовим (2010) роком.

У табл. 4.3 здійснено прогнозування обсягу капітальних інвестицій у розвиток Карпатського регіону до 2020 року у розрізі областей.

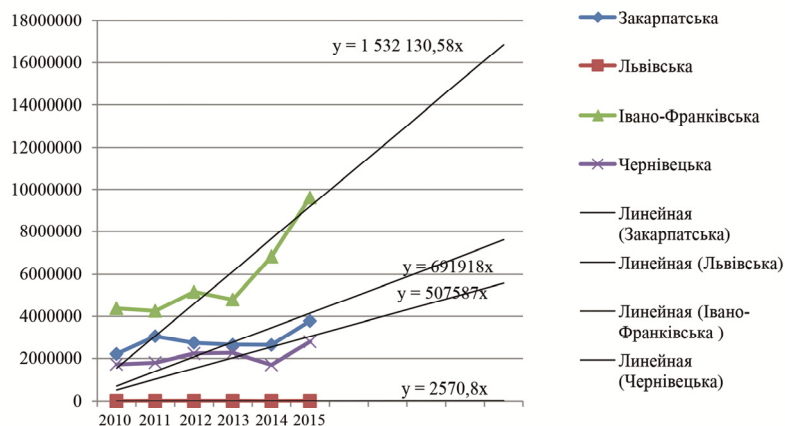

Рис. 4.4. Динаміка обсягу капітальних інвестицій у розвиток Карпатського регіону за 2010-2015 роки, тис. грн.*

*- власна розробка автора

Таблиця 4.3

Прогнозування обсягу капітальних інвестицій у розвиток Карпатського регіону до 2020 року, тис. грн.*

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 69191x$	484337	553528	622719	691910	761101
Львівська область	$y = 2570,x$	17990	20560	23130	25700	28270
Івано-Франківська область	$y = 1\,532\,130,58x$	10724914	12257045	13789175	15321306	16853436
Чернівецька область	$y = 50758x$	355306	406064	456822	507580	558338

*- власна розробка автора

Враховуючи позитивні тенденції 2014-2015 рр. можемо припустити, що значення даного показника зростатиме і в майбутньому. Згідно розрахунків, обсяг капітальних інвестицій у 2020 р. до Закарпатської області становитиме 761101 тис. грн., до Львівської області – 28270 тис. грн., до Івано-Франківської – 16853436 тис. грн. та до Чернівецької області – 558338 тис. грн.

На ВРП регіону здійснює вплив обсяг виробництва і реалізації у промисловості. На рис. 4.5 зображено динаміку індексу промислової продукції.

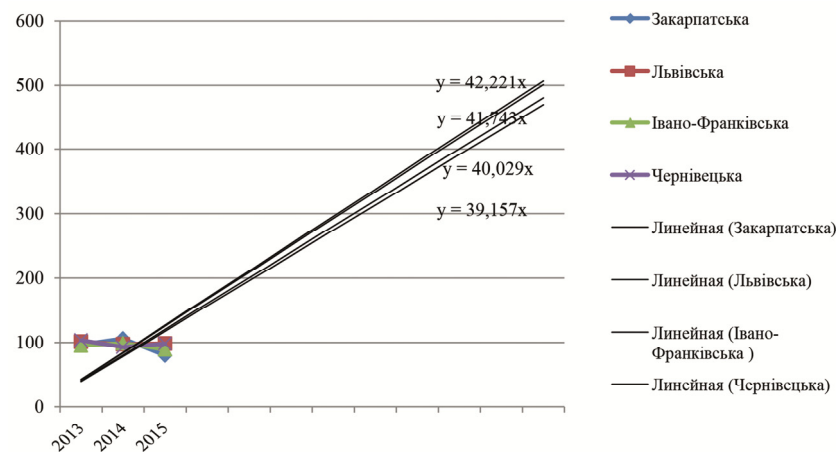

Рис. 4.5. Динаміка значення індексу промислової продукції Карпатського регіону за період 2013-2015 рр., тис. грн.*

*- власна розробка автора

Згідно з отриманими даними, у 2013-2015 роках спостерігається тенденція до зменшення індексу промислової продукції у Закарпатській та Івано-Франківській областях, а Львівській та Чернівецькій помітне незначне зростання значення даного показника. Падіння обсягів виробництва у даному періоді також пояснюється скороченням виробництва через нестабільний економічний стан в Україні. Також це пов'язано зі зменшенням попиту, що викликане зниженням рівня купівельної спроможності населення. Головними факторами, що сприяли надмірно глибокому падінню, є: зменшення удвічі інвестиційної активності в Україні та суттєве охолодження інвестиційної діяльності в країнах СНД, які формували значну частину попиту на продукцію машинобудування; зменшення платоспроможного попиту населення у поєднанні із скоро-

ченням обсягів фінансування майже з усіх джерел [82]. У наступні роки спостерігатиметься незначне вирівнювання виробництва промислової продукції (див. табл. 4.4)

Таблиця 4.4

**Прогнозування індексу промислової продукції
Карпатського регіону до 2020 року, тис. грн.***

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 40,02x$	160,08	200,1	240,12	280,14	320,16
Львівська область	$y = 41,74x$	166,96	208,7	250,44	292,18	333,92
Івано-Франківська область	$y = 39,15x$	156,6	195,75	234,9	274,05	313,2
Чернівецька область	$y = 42,22x$	168,88	211,1	253,32	295,54	337,76

*- власна розробка автора

За розрахованими даними, можемо зробити висновок, що ситуація покращиться, у 2020 році індекс промислової продукції по Закарпатській області збільшиться до позначки 320,16, по Львівській області – 333,92, по Івано-Франківській області – 313,2 та по Чернівецькій області – 337,76.

Найбільш гострими чинниками, які можуть погіршити індекс промислової продукції Карпатського регіону, є [90]:

1. Падіння платоспроможності підприємств. Найвні фінансові ресурси багатьох суб'єктів господарської діяльності акумульовані в запасах готової продукції, ціна і попит на яку зменшуються (зокрема, ціни на металопродукцію за останній рік зменшилися в 2–3 рази, хімічну – на 20–40 %, продукцію вагобудування – 15–25 %. Через дефіцит ліквідних коштів ускладнюється процес розрахунків з контрагентами).

2. Посилення фіскального тиску, збільшення термінів повернення ПДВ, авансових стягнень з підприємців податків майбутніх періодів тощо. Зокрема, якщо на початок року переоплати до зведеного бюджету України складала майже 9 млрд. грн., то на 01.07.09 – 11,3 млрд. грн.

3. Зменшення обсягів кредитування економіки. Ускладнення доступу до дешевих грошей на світових ринках, стрімке звуження ресурсної бази всередині країни, спровоковане панікою вкладників, призвело до того, що вітчизняні банки практично заморозили кредитування як сектору домогосподарств, так і сектору нефінансових корпорацій.

4. Знецінення акцій вітчизняних компаній.

5. Глибоке падіння виробництва в галузях економіки, які формують попит на продукцію промислового виробництва.

Негативні явища у вітчизняній економіці справляють негативний вплив і на добробут населення. За інформацією Федерації профспілок України, за підсумками 2014 року купівельна спроможність населення щодо придбання «борщового набору» знизилася на 33%, придбання кубів гарячої води – на 42,5%. У результаті прийнятих рішень про підвищення з 1 квітня 2015 року тарифів на електроенергію для населення, фінансова можливість громадян на її придбання знизиться на 30%. За період з січня 2014 по січень 2015 років підвищилися тарифи на водопостачання (на 48,9%), електроенергію (на 11,3%), природний газ (в 6 раз), гарячу воду та опалення (на 45,4%), каналізацію (71,4%); ціни на продукти харчування (на 10–70%, а деякі й на 100%), проїзд у громадському транспорті (на 42,7%) та медикаменти (на 49,2%). Разом з тим ціни на основні продукти харчування за останні 8 років зросли на 270–490 %, залежно від виду. Враховуючи суттєву розбіжність між динамікою росту цін на продукти харчування та заробітних плат протягом 2008–2015 років, купівельна спроможність населення, за основними видами продуктів, впала від 1,5 до 2,5 разів [25]. Що стосується Карпатського регіону, то загальні доходи мають тенденцію до зростання протягом усього аналізованого періоду (див. рис. 4.6).

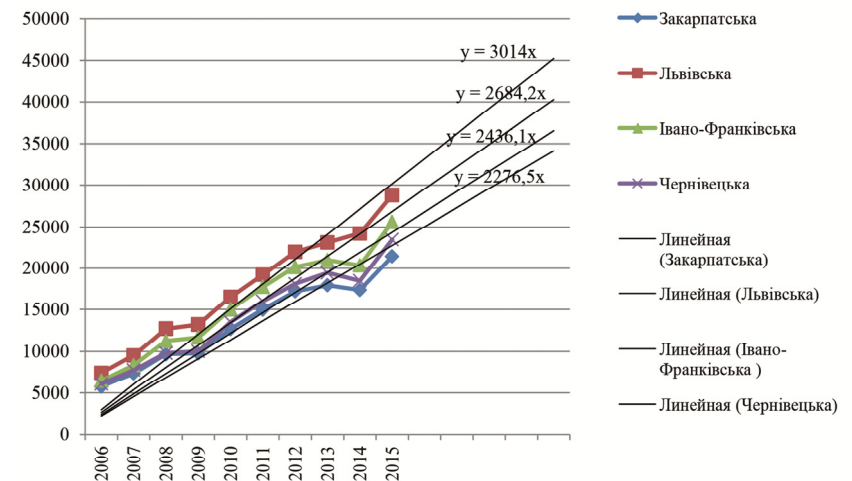

Рис. 4.6. Динаміка наявного доходу на одну особу у Карпатському регіоні за період 2006–2015 рр., грн.*

*- власна розробка автора

Так у 2015 році доходи Карпатського регіону зросли на 109660 млн. грн. порівняно з 2006 роком. Наявний дохід на одну особу у 2013 році дещо зменшився, однак у 2015 році знову зріс і фактично становив 99345,6 грн./ос., що на 73651,8 грн./ос. більше, ніж у 2006 році. Однак слід зауважити, що незважаючи на позитивні зміни, реальний наявний дохід у 2015 році зменшився на 110% порівняно з показником 2006 року. У табл. 4.5 розраховано прогнозні значення наявного доходу на одну особу у Карпатському регіоні до 2020 року.

Таблиця 4.5

Прогнозування обсягів наявного доходу на одну особу у Карпатському регіоні до 2020 року, грн.*

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 2436x$	26796	29232	31668	34104	36540
Львівська область	$y = 3014x$	33154	36168	39182	42196	45210
Івано-Франківська область	$y = 2684x$	29524	32208	34892	37576	40260
Чернівецька область	$y = 2276x$	25036	27312	29588	31864	34140

*- власна розробка автора

Згідно розрахунків, середньодушовий дохід в місяць у 2020 році по Закарпатській області становитиме 36540 грн./ос., по Львівській області – 45210 грн./ос., по Івано-Франківській області – 40260 грн./ос. та по Чернівецькій області - 34140 грн./ос.

Щодо розвитку систем освіти та охорони здоров'я, то тут також простежується вплив стагнавальних явищ. Серед ключових проблем охорони здоров'я спостерігається:

1. Нестача ресурсного забезпечення сфери охорони здоров'я, зокрема низька частка витрат на охорону здоров'я відносно валового регіонального продукту (ВРП) Карпатського регіону. Вона за останні п'ять років коливається у межах 3–4 %, що є нижчим від середньосвітових витрат на медико-санітарну допомогу майже у 3 рази.

2. Недоліки механізмів державного фінансування сфери охорони здоров'я. За даними досліджень, обсяги неформальних/тіньових платежів становлять 41,0–50,0 % [48]. Спостерігається дублювання фінансування з бюджетів різних рівнів. Формування кошторису медичних закладів відбувається залежно від потужності медичного закладу (чисельності ліжок і медичного персоналу), а не від реальних потреб населення в медичній допомозі, що призводить до екстенсивного розвитку галузі.

3. Недосконалість структурно-організаційної моделі охорони здоров'я, зокрема: існує низка паралельних медичних служб систем міністерств та відомств (14), на фінансування яких витрачається 42,3 % видатків на охорону здоров'я з державного бюджету. Наявність відомчих систем охорони здоров'я також обертається підтримкою дублювання потужностей медичних установ, і відповідно неефективним використанням державних коштів [46].

4. Нераціональне використання наявних ресурсів, зокрема: дублювання медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги [61], яка проявляється в концентрації високоспеціалізованих медичних установ на певній адміністративній території. Це, з одного боку, створює диспропорцію медичного забезпечення, а з іншого – призводить до неефективного використання потужностей медичних ресурсів на обмеженій території [66].

Окрім того спостерігається скорочення лікарняних закладів за період 2006-2015 років (див. рис. 4.7).

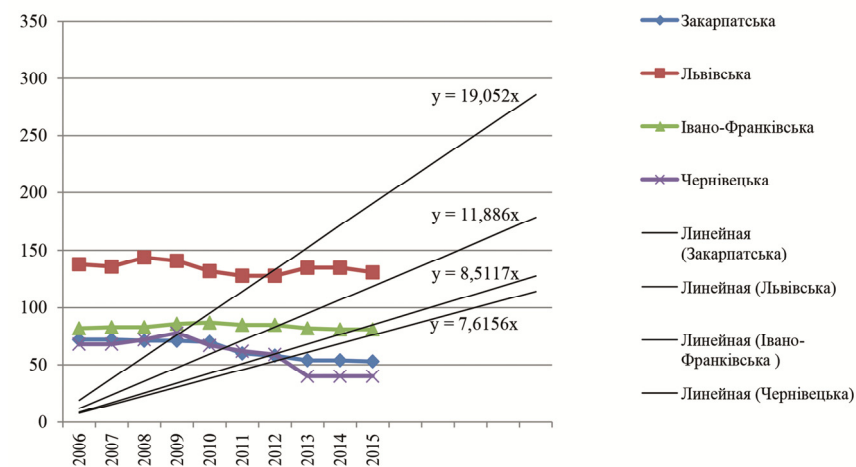

Рис. 4.7. Динаміка кількості лікарняних закладів у Карпатському регіоні за період 2006-2015 рр., грн. *

*- власна розробка автора

За розрахованими даними можна зробити висновок, що порівняно з 2006 роком у Карпатському регіоні кількість лікарняних закладів скоротилася на 55 одиниць. Зокрема, у Чернівецькій області було закрито 28 закладів, а у Закарпатській – 19. Прогнозні значення кількості лікарняних закладів до 2020 року представлені у табл. 4.6

Таблиця 4.6

**Прогнозування кількості лікарняних закладів
у Карпатському регіоні до 2020 року, одиниць***

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 8,511x$	93,621	102,132	110,643	119,154	127,665
Львівська область	$y = 19,05x$	209,55	228,6	247,65	266,7	285,75
Івано-Франківська область	$y = 11,88x$	130,68	142,56	154,44	166,32	178,2
Чернівецька область	$y = 7,615x$	83,765	91,38	98,995	106,61	114,225

*- власна розробка автора

Згідно розрахунків, у 2020 р. кількість лікарняних закладів у Закарпатській області становитиме 127,66 од., у Львівській області – 285,75 од., у Івано-Франківській області – 178,2 од. та у Чернівецькій області – 114,225 од.

5. Низька доступність до якісних послуг з охорони здоров'я, зокрема: – диспропорція в забезпеченні якісними послугами з охорони здоров'я сільського і міського населення; висока вартість ліків, неконтрольована система ціноутворення на лікарські засоби та відсутність державного забезпечення ліками; Високий рівень корупції та неформальних платежів у СОЗ. [90].

6. Недосконалість законодавства, що регламентує діяльність СОЗ, зокрема: неузгодженість нормативно-правової бази, що визначає та регулює механізми фінансування СОЗ, зокрема відсутні законодавчо закріплені терміни «медична допомога» та «медичне обслуговування» [259].

Далі здійснимо прогнозування екологічних чинників впливу на ефективність використання господарського потенціалу Карпатського регіону.

Сьогодні, незадовільна екологічна ситуація, що склалася в Україні, і особливо, у її індустріально розвинених областях, пов'язана з відходами побутового походження, давно набула масштабу національної катастрофи. У досвіді поводження з відходами Україна на кілька десятиліть відстала від розвинених країн Європи. Підтвердженням цього слугує той факт, що загальні об'єми щорічного накопичення відходів із населенням близько 45,8 млн. чоловік перевищують відповідні сумарні показники країн Західної Європи з населенням близько 400 млн. чоловік в 3–3,5 рази [25]. В Україні лише за 2011 р. утворилось близько 52 млн. м³ побутових відходів, що дорівнює близько 13 млн. т, які захоронюються на 6 тис. сміттєзвалищах і полігонах, загальною площею понад 9 тис. га. Оскільки

індустрія переробки відходів на вторинну сировину майже відсутня, то левова їх частка забороняється на полігонах та звалищах [48].

Що стосується Карпатського регіону, то динаміка викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря зменшується в останні роки, однак досі залишається на дуже високому рівні (див. рис. 4.8).

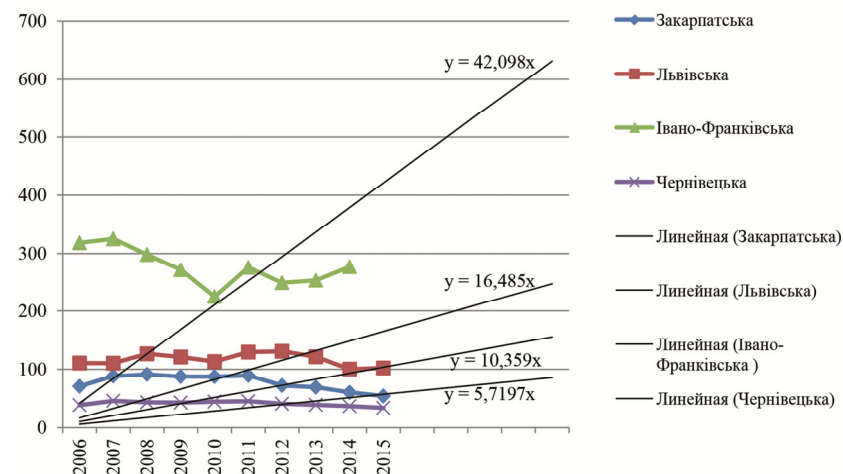

Рис. 4.8. Динаміка обсягу викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, тис. т*

*- власна розробка автора

За отриманими результатами можемо зробити висновок, що загальний обсяг викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років скоротився на 347,8 тис. т.

Через відсутність системи роздільного збирання ТПВ та недосконалість економічних механізмів стимулювання використання відходів як вторинної сировини у державі втрачаються значні матеріальні ресурси при збільшенні негативного впливу відходів на довкілля. Крім того, за відсутності належної координації діяльності органів виконавчої влади не повною мірою виконуються вимоги законодавства у сфері поводження з відходами як вторинною сировиною. Викликає серйозне занепокоєння ситуація з поводженням із медичними відходами та відходами лікарських засобів, що не забезпечує захист населення і навколишнього середовища від їх шкідливого впливу. Стан нормативно-пра-

вового регулювання у цій сфері не забезпечує створення дієвої системи збирання, видалення та знешкодження відходів системи медичного обслуговування та неякісних лікарських засобів. Особливу загрозу формують високотоксичні відходи з класу непридатних пестицидів та агрохімікатів. Практика вивезення непридатних пестицидів останніми роками показує, що їх реальна кількість може суттєво перевищувати попередньо визначені обсяги [186]. У табл. 4.7. розрахуємо прогнозні значення обсягу викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону до 2020 року.

Таблиця 4.7

Прогнозування обсягу викидів шкідливих забруднюючих речовин у атмосферне повітря Карпатського регіону до 2020 року, тис. т*

Назва області	Формула	Прогнози				
		2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська область	$y = 10,35x$	113,85	124,2	134,55	144,9	155,25
Львівська область	$y = 16,48x$	181,28	197,76	214,24	230,72	247,2
Івано-Франківська область	$y = 42,09x$	462,99	505,08	547,17	589,26	631,35
Чернівецька область	$y = 5,719x$	62,909	68,628	74,347	80,066	85,785

*- власна розробка автора

Згідно розрахунків у 2020 році обсяг викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у Закарпатській й області становитиме 155,25 тис. т, у Львівській області – 247,2 тис. т, у Івано-Франківській – 631,35 тис. т та у Чернівецькій – 85,785 тис. т.

В Карпатському регіоні практично не використовується рециркуляція, хоча збереглися деякі схеми з часів планової економіки, такі як повторне використання скляних пляшок і макулатури. Однак в часи планової економіки перероблялась тільки незначна частка побутових і надзвичайно небезпечних промислових відходів. Внаслідок низького рівня доходів більшості населення швидкість генерації відходів суттєво менша, ніж в розвинутих регіонах світу.

Основними проблемами в області поводження з відходами залишаються: відсутність налагодженої системи розміщення відходів підприємствами і системи обліку контролюючими органами; недосконалість системи збору і видалення ТПВ з населених пунктів; відсутність обладнаних по сучасним вимогам полігонів і інших місць розміщення відходів, включаючи технологічні рішення по екологічно безпечному розміщенню переробці й утилізації; значна непорядкованість місць нако-

пичення побутових відходів, забруднення відходами автотранспорту територій населених пунктів, лісових масивів, заплав річок і водоймищ, зон поблизу промислових підприємств і приватного сектора; недостатньо активне впровадження сучасних технологій по переробці твердих побутових відходів, сільського господарства і тваринництва [108].

Карта прогнозів розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону зображена на рис. 4.9.

Серед прогнозних проблем, що можуть суттєво вплинути на ефективність використання господарського потенціалу Карпатського регіону у майбутньому виділяємо такі проблеми:

1. Для сучасної економіки Карпатського регіону характерним є використання потужностей промисловості, як були сформовані у Радянському Союзі. Основою їх створення був природно-ресурсний потенціал, зокрема, запаси вугілля та залізних руд, кліматичні умови. Це зумовило розбудову енергоємних виробництв: паливно-енергетичних та гірничо-металургійних підприємств, нафтопереробних та хімічних комплексів, підприємств важкого машинобудування, транспортної, харчової промисловості, що загалом негативно впливає на енергоефективність.

2. В регіоні наявний значний тіньовий сектор та фінансові потоки від громадян, що працюють за кордоном. Це суттєво зменшує величину ВРП держави і викривлює фактичну ефективність роботи економічного сектору.

3. Слабка інвестиційна привабливість, що детермінована переліком таких чинників, як корупція, недостатній захист прав власності, адміністративний тиск, змінне правове поле і т. п. Вказані фактори визначають низьку активність у формуванні нових інноваційних виробництв та суттєвої модернізації існуючих виробничих потужностей.

4. Недієва регіональна політика, що не включала ефективних заходів з підтримки активностей бізнесу та енергоефективності. Вона полягала у спотворенні цін на енергетичні ресурси через адміністративне формування цін, наявність субсидій і перехресного субсидування; складність практичного використання сформованих законодавчо переваг у випадку зростання енергоефективності через адміністративні бар'єри; неконкурентне середовище і низька ефективність використання енергії через наявність державної власності, вертикально інтегрованих монополістичних структур та субсидій; прибутку та амортизації; недоступні довгострокові кредити; непрозорі схеми надання державної підтримки енергозберігаючим та енергоефективним проектам; нечітке формування пріоритетів в політиці зростання ефективності використання енергетичних ресурсів.

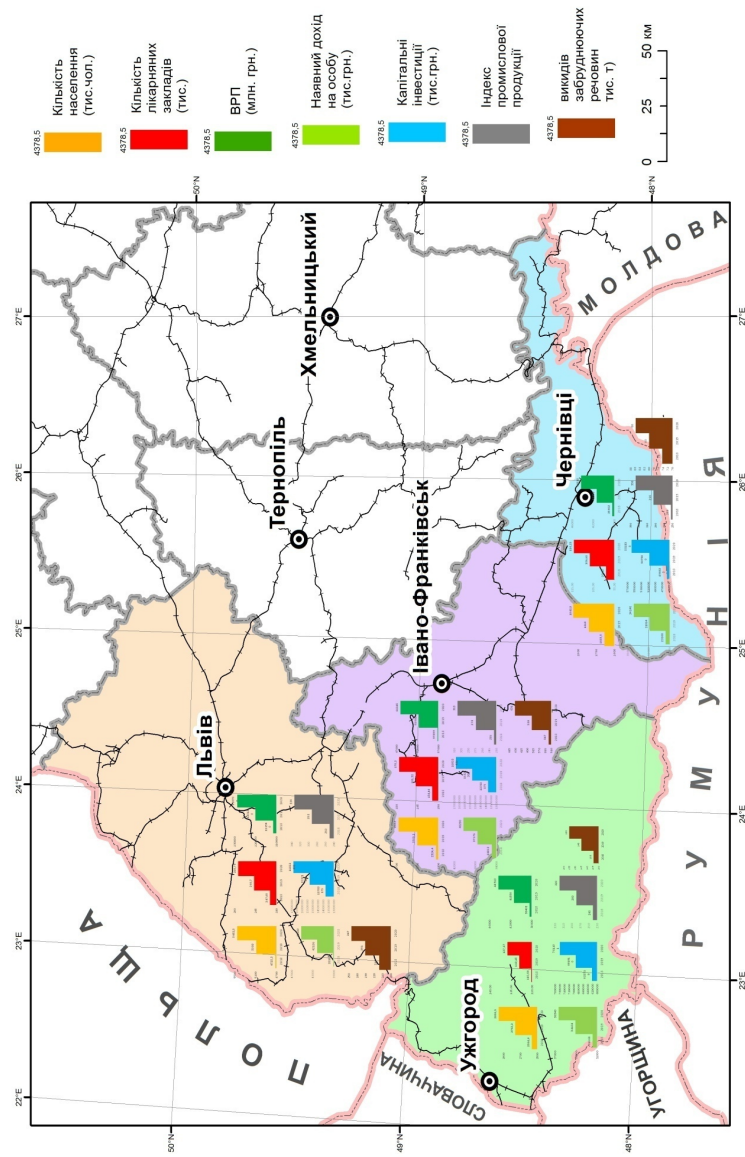

Рис. 4.9. Карта прогнозів розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Тому, заходи щодо підвищення ефективності використання господарського потенціалу Карпатського регіону полягають у [175]:

- створенні та підтриманні у довгостроковій перспективі стабільного макроекономічного середовища;
- усуненні перешкод та спрощенні регуляторно–правового поля для діяльності приватного сектору;
- усуненні перешкод щодо свободи торгівлі та руху капіталів;
- створенні фіскальних та економічних стимулів щодо спрямування інвестицій приватного сектору у головні структурні та інфраструктурні напрями, що посилюють «природні» конкурентні переваги підприємств та галузей економіки.

З нашої точки зору, враховуючи проаналізовані фактори падіння економіки, уряду Карпатського регіону необхідно акцентувати увагу на наступних пріоритетних напрямках роботи.

1. Розширення внутрішніх ринків

Зміцнення та розбудова внутрішніх ринків в умовах фінансово-економічної кризи є одним із найбільш дієвих і ефективних інструментів стимулювання економічного розвитку. Для зміцнення та розбудови внутрішніх ринків в коротко– та середньостроковій перспективі по кожному напрямку мають бути запроваджені такі заходи:

1. Ініціювання великих інфраструктурних проєктів, які мають підвищити внутрішній попит на промислову продукцію. Карпатський регіон має широкий спектр інструментів для активізації інвестиційної складової економіки регіону. Нагальної модернізації вимагають енергетика, вугільна промисловість, газотранспортна система, житлово–комунальне та дорожнє господарство. Державні інвестиції в дані сектори економіки регіону значно розширяють попит на продукцію промисловості, передусім, машинобудування, гірничо-металургійного комплексу, виробництво будівельних матеріалів тощо.

2. Упорядкування сфери державних закупівель. Державні закупівлі є однією із найбільших складових сукупного внутрішнього попиту. В умовах звуження інших складових (внутрішнього споживання, інвестицій, експорту) саме державні закупівлі є дієвим важелем, який може застосувати уряд для розширення сукупного попиту. Водночас, зловживання в даній сфері є однією із найскладніших проблем, що стоять на заваді реалізації потенціалу інституту державних закупівель. Формування публічного та прозорого механізму державних закупівель може суттєво пожвавити не лише внутрішній ринок, а й інвестиційну діяльність підприємств усього Карпатського регіону. Для цього необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на: формування та розвиток широкої інформаційної системи, яка б доводила до підприємців можливості

реалізувати державі свою продукцію; розкриття інформації про всіх учасників тендерів, їх пропозицій, власників представлених в тендерах компаній; встановлення прямих відносин з компаніями, які безпосередньо займаються виготовленням продукції, оминаючи посередників; встановлення відповідальності за зловживання в сфері державних закупок.

II. Захист вітчизняного виробника. Зміцнення та розбудова внутрішнього ринку регіону мають неодмінно супроводжуватися комплексом заходів щодо підтримки вітчизняного виробника, оскільки в протилежному випадку дефіцит пропозиції, який є результатом розширення внутрішнього попиту, покриватиметься імпортованою продукцією.

1. Зважене зменшення частки імпорту на внутрішньому ринку. Вступ України в СОТ лише модифікував інструменти захисту внутрішніх ринків. На зміну прямому протекціонізму має прийти більш тонка політика обмеження доступу некритичного імпорту на внутрішні ринки. Значний ресурс для розширення ринку Карпатського регіону криється в боротьбі з контрабандою та тіншовими схемами імпорту.

2. Перегляд та оптимізація системи пільг та стимулів для виробників. Нинішня система пільг та преференцій виробникам продемонструвала свою неефективність. Це обумовлено тим, що вона в більшій мірі спрямована на підвищення ліквідності підприємств, які спрямовували кошти на поповнення обігового капіталу, чи взагалі виводили з підприємства. На зміну діючій системі пільг та преференцій має прийти політика, спрямована на стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності. В рамках такої політики має бути розширена дія механізмів зниження податкового тиску на інвестиції в основні фонди, компенсації відсотків по кредитах, затвердження пільг під цільові програми тощо.

3. Розширення програм державного страхування експортно-імпорتنих операцій. В умовах гострого дефіциту фінансових ресурсів держава має взяти на себе частину ризиків, пов'язаних з діяльністю компаній регіону. Дану політику можна реалізувати в двох напрямках: часткового компенсування страхових премій при укладанні договору з приватними страховиками, або створення власного державного страхового агентства. Враховуючи, що вітчизняні компанії активно працюють в країнах «третього світу», страхування їхньої діяльності дозволить зменшити вплив випадкових і непередбачених ситуацій.

III. Заходи фінансової політики.

1. Активізація кредитування виробників регіону державними та комерційними банками. Першочерговим завданням в рамках даної політики мають стати позбавлення державних банків функцій опосередкованого фінансування дефіциту бюджету. В даному контексті уряд ре-

гіону має спрямувати ресурси державних банків на кредитування, перш за все, виробничого сектору.

2. Підвищення ліквідності в банківській системі. Оскільки підприємства Карпатського регіону на рівні з більшістю підприємств України зіткнулися не лише з проблемами збуту своєї продукції, а і з гострим дефіцитом грошових ресурсів, уряд та НБУ розширили ресурсну базу державних банків та збільшили ліквідність в банківській системі. Проте в Карпатському регіоні через системну проблему довіри між банками і їх клієнтами такий механізм не реалізує весь свій потенціал. Перехід у власність держави низки потужних банків вимагає розробки та впровадження стратегії активізації їх кредитної діяльності, насамперед – на ринку «довгих» грошей.

3. Легалізація тіншового капіталу. Вітчизняні фінансово-промислові групи накопичили значні кошти в офшорних компаніях. В даному контексті є раціональним надання можливості легалізації цих коштів в Карпатському регіоні. В той же час, даний механізм може мати значний ефект лише при формуванні лояльних умов для легалізації тіншового капіталу, а саме конфіденційності інформації та низької ставки оподаткування.

4. Заморожування цін та тарифів на послуги природних монополій, передусім тарифів на електричну та теплову енергію, залізничні перевезення, портових зборів та ін. Це дозволить збільшити фінансовий ресурс компаній в умовах кризи. Водночас, цей захід буде дієвим лише в разі створення стимулів спрямування додаткової ліквідності на інвестиційні цілі.

Отже, аналізуючи результати прогнозування ефективності використання господарського потенціалу Карпатського регіону, можемо спостерігати тенденцію до подальшого зростання ВРП, незначне зростання індексів промислового виробництва, погіршення демографічної ситуації та відповідно зменшення кількості економічно-активного населення, зростання доходів громадян. У сфері екології, відбуватиметься стабілізація накопичення відходів.

4.2. Стратегія підвищення ефективного використання господарського потенціалу

Стан господарського потенціалу Карпатського регіону сьогодні вимагає регулярного підвищення ефективності його функціонування та використання з метою досягнення бажаних результатів. Саме тому, одним із ключових особливостей підвищення ефективності використання господарського потенціалу є ефективне управління, найважливішою скла-

довою якого є забезпечення ефективного функціонування системи управління шляхом формування ефективного механізму розробки стратегії.

Саме тому, на нашу думку, конкурентний потенціал Карпатського регіону – це потенційна здатність підприємств регіону розробляти і виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Господарський потенціал Карпатського регіону займає особливе місце в складі економічного потенціалу країни, оскільки він концентрує в собі всі ресурси, необхідні для розвитку. Формування відносин, спрямованих на досягнення соціально-економічних цілей, здійснення господарських процесів, що обумовлюють примноження національного багатства, концентрується у виробничій діяльності окремого підприємства регіону. Темпи розвитку і ефективність економічної системи регіону безпосередньо пов'язані зі ступенем реалізації потенціалу конкретних господарюючих суб'єктів [195, с. 263].

На нашу думку, в управлінні господарським потенціалом Карпатського регіону існують значні недоліки планової системи управління. По-перше, це нездатність забезпечити конкурентоспроможне масове виробництво внаслідок відсутності трудової мотивації та здійснення ефективної виробничо-господарської діяльності на території регіону. По-друге, не достатньо чітко відбувається дотримання екологічних вимог, що призводить до екстенсивного розвитку економіки та до глибоких перекосів у балансі «людина-виробництво-природне середовище». По-третє, не достатній рівень використання інформаційних технологій не дає можливості впровадити у виробництво ресурсо- та енергозберігаючі технології, що сприяє, в свою чергу, підвищенню конкурентоспроможності виготовленої продукції. Це свідчить про не достатнє застосування ефективних методів управління, які використовуються при командно-адміністративній системі. Сьогоднішні ринкові умови господарювання вимагають впровадження нових ефективних методів управління шляхом створення приватної власності, інтелектуалізації та інформатизації виробництва, екологізації розвитку регіону. Тому за визначених умов управління господарським потенціалом регіону повинне бути гнучким по внутрішній взаємодії, що проявляється у використанні активних методів впливу на суб'єкти господарювання. Нами визначено, що суттєвий вплив на господарський потенціал здійснюють організаційні та економічні чинники [30].

Господарський потенціал Карпатського регіону – це поліструктурна система, а будь-яка система функціонує у відповідному середовищі, яке істотно впливає на нього. Вплив на систему потрібно розглядати і досліджувати з двох точок зору [236]:

– зовнішнього середовища, тобто з боку макросередовища щодо середовища у якому перебуває регіон. В макросередовищі це політичні,

економічні, правові, науково-технічні тощо. В мікросередовищі це попит на продукцію яка виробляється в регіоні, постачальники, конкуренти, фактори галузей, споживачі;

– внутрішнього середовища самого регіону, що складається з елементів (люди, технологія, цілі, завдання) та системи взаємозв'язків. Ці складові характеризуються ступенем фізичного і морального зносу основних засобів, станом матеріально-технічної бази, стратегією регіону та рівнем фінансового потенціалу.

Сприяє розвитку господарського потенціалу на макрорівні може держава. Формування та розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону можливо за рахунок реалізації функцій:

– планування та формування величини, якості та напрямків розвитку потенціалу;

– організація ефективного використання і відтворення потенціалу;

– мотивація трудового потенціалу до розкриття, повного використання та розвитку інтелектуальної складової;

– контроль за ефективністю використання господарського потенціалу [92].

Механізм управління господарським потенціалом Карпатського регіону становить сукупність організаційних, мотиваційних, економічних та законодавчих способів взаємодії та узгодження інтересів всіх учасників, тому і його формування повинно відбуватися на основі системи організаційних, мотиваційних, економічних та законодавчих механізмів [11].

Управління господарським потенціалом Карпатського регіону вимагає дієвого удосконалення в частині стратегічного управління. Такі вимоги потребують формування дієвого механізму який зможе активізувати процеси збільшення конкурентних позицій регіону, зокрема на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Формування господарського потенціалу Карпатського регіону передбачає систематизацію критеріїв її визначення, це: наявність ресурсного забезпечення (людські, сировинні, фінансові ресурси), співвідношення попиту і пропозиції на продукцію, дотримання пріоритетів у виробничо-господарській діяльності, передбачення форс-мажорних обставин та факторів зміни ринкового середовища: суб'єктивних, регулюючих і постійних, які так чи інакше мають вплив на посилення чи послаблення конкурентних переваг. В загальному вигляді критерії оцінки конкурентоспроможності регіону визначають чинники її формування, які в свою чергу поділяються на чинники макрорівня (економічні, організаційні та правові, матеріально-технічні (сировинні) та географічні, науково-технічні (інноваційні), технологічні, демографічні, соціальні та соціально-культурні); чинники мезорівня (конкурентоспромож-

ність регіону, розвиток галузевої і регіональної інфраструктури, наявність природних ресурсів, бар'єри розвитку соціально-економічного характеру, рівень «бар'єрів виходу» з галузі, рівень «бар'єрів входу» в галузь); чинники мікрорівня, серед яких необхідно відзначити такі, як поява нових конкурентів та поведінка існуючих, поведінка постачальників, поведінка покупців, наявність товарів заміників, регіональне управління, інформаційне та кадрове забезпечення [196]. На загальнодержавному рівні, для удосконалення управління господарським потенціалом регіонів варто залучати найбільші організації, громадський блок, включаючи профспілки працівників, а також патронажна група, до складу якої можуть входити: депутати і представники органів влади регіону (рис. 4.10).

Суб'єктами забезпечується порядок функціонування інститутів регіону, до якого входять: оцінка вихідної ситуації, визначення ключових проблем і перспектив, прийняття рішень, підготовка заходів та розподіл завдань та координація дій оператором.

До удосконалення управління господарським потенціалом Карпатського регіону входять і взаємодіють між собою три елементи: суспільний елемент (сільське населення, домогосподарства, громадськість), суб'єкти господарювання регіону, а також державний сектор (органи державної влади та місцевого самоврядування).

У процесі стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону повинні бути присутніми наступні групи:

1. Забезпечення ефективності взаємодії суб'єктів – генеральною метою, якої буде підготовка проектно-концептуальних основ взаємодії всіх учасників розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону за рахунок розробки програм заходів, проектів, цільових заходів, дорожніх карт, стратегічних карт і ін.

2. Моніторинг системи управління. Дана група повинна виявляти дисбаланси і дефіцити при реалізації виробничих, розподільчо-збутових, переробних та допоміжно-обслуговуючих бізнес-процесів у регіоні, а також ідентифікацією повторюваних бізнес-процесів, реалізація яких може бути виведена в сферу аутсорсингу, з метою поглиблення поділу праці та підвищення його продуктивності.

3. Група розвитку третинного сектора економіки. Розвиток підгалузей економіки регіону і їх технічна модернізація призводить до витіснення персоналу з виробничого сектора в сферу послуг. Дані процеси відбуваються, як правило, стихійно і не управляються владними інститутами. У цьому контексті генератор розвитку підприємств може грати ключову роль у вивільненні і перерозподілі ресурсів між виробничим сектором і сферою надання послуг.

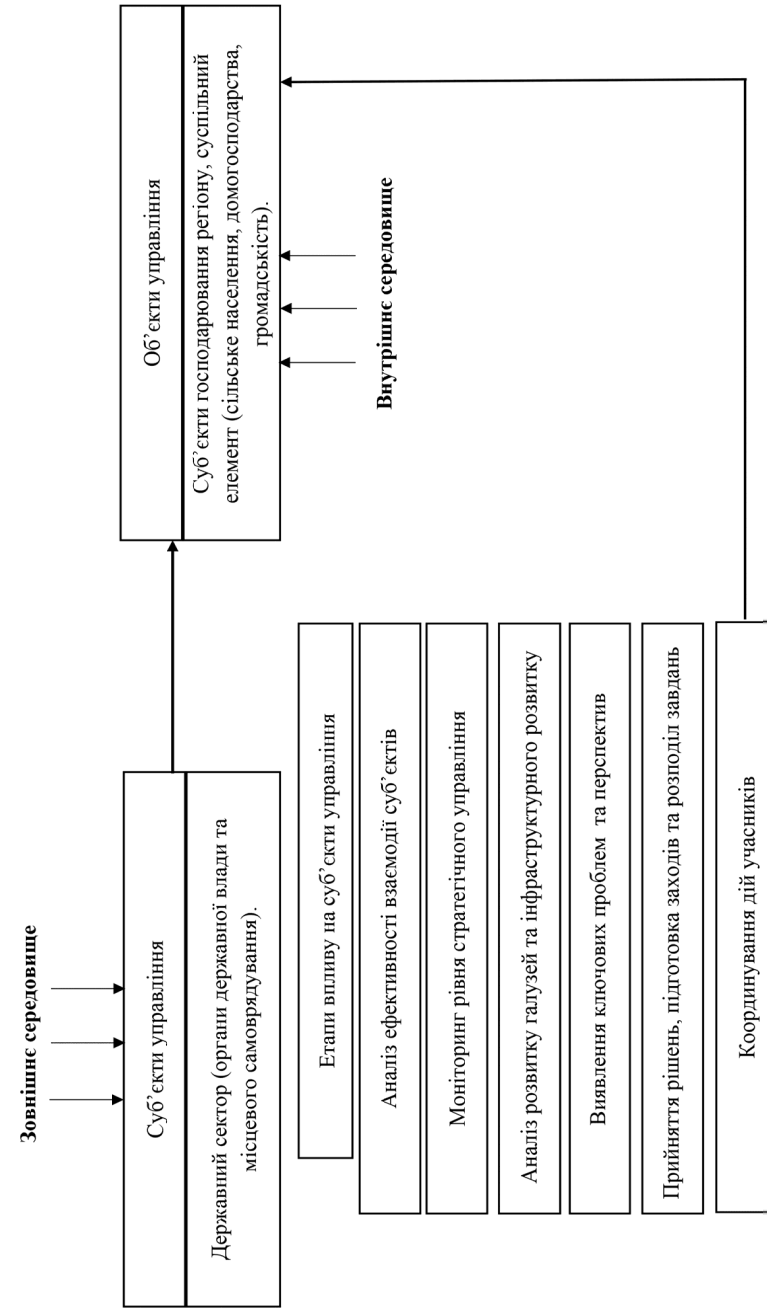

Рис. 4.10. Механізм удосконалення управління господарським потенціалом Карпатського регіону*

*власна розробка автора

4. Група інфраструктурного розвитку. Інфраструктура є системоформуючим елементом будь-якої соціально-економічної системи, забезпечуючи взаємодію всіх сфер діяльності і галузей економіки.

5. Група забезпечення збалансованого розвитку територій. Наявність дисбалансів в економіці, як правило, оцінюється негативно.

6. Підвищення рівня і якості життя населення є найважливішим завданням владних структур. В кінцевому підсумку все інституційні перетворення, так чи інакше, повинні бути орієнтовані на підвищення рівня і якості життя населення.

Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону на мікрорівні (рівні областей та суб'єктів господарювання) являє собою систему організаційних, економічних та правових методів та прийомів, які в сукупності забезпечують високий рівень ефективності діяльності.

Система забезпечення стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону складається з підсистем правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення управління регіоном. Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону може включати наступні основні функціональні підсистеми: планування, організації, мотивації, контролю та регулювання.

Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону буде найбільш ефективнішим у тому випадку, коли він посилює мотивацію діяльності людей. При такому механізмі узгодженість інтересів взаємодіючих сторін досягається вибором методів і ресурсів управління відповідно до природи факторів управління, на які здійснюється вплив.

При неузгодженості інтересів неможливе здійснення ефективного впливу на внутрішні та зовнішні чинники і досягнення поставленої мети. Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону є складною категорією управління. Він являє собою сукупність заходів, які спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону набуває таких особливостей:

– основними його елементами визначено суб'єкт та об'єкт, мету, функції та принципи стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону, забезпечення (інформаційне, нормативно-правове та ресурсне), чинники конкурентоспроможності, напрями підвищення ефективності стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону;

– вплив механізму управління на підвищення ефективності стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону (через реалізацію функцій та принципів управління).

Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону пов'язаний з розробкою та ефективним функціональних складових управління, зокрема на рівні підприємств регіону:

1. Управління виробничою діяльністю. Одна з важливих підсистем, під час розробки та функціонування якої необхідно у першу чергу звернути увагу на технічний рівень виробництва, який першочергово визначається станом технології та техніки. Для більшості виробничих підприємств актуальною є проблема технічного оновлення, а також удосконалення методів та технології виробництва продукції, що пов'язано з необхідністю економії виробничих ресурсів та поліпшення рівня якості продукції, що випускається.

2. Управління якістю. Одна з найважливіших складових компонентів організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Якість товарів і послуг може забезпечити фірмі значні конкурентні переваги на цільових ринках. Відсутність же науково обґрунтованих стратегій управління якістю продукції підприємства може позбавити його, з одного боку, вже завойованих конкурентних позицій на ринках, а з іншого – зробити неможливим ефективне ведення конкурентної боротьби на нових ринках, оскільки якість продукції, як відомо, є одним з головних конкурентних переваг товару;

3. Управління персоналом підприємства. Саме від цієї підсистеми залежить і рівень продуктивності праці робітників, і якість робіт, що виконуються, і, як результат, ефективність роботи підприємства. Тому ефективний менеджмент персоналу забезпечує успішне функціонування підприємства як цілісної системи.

4. Управління маркетинговою діяльністю. Спочатку необхідно удосконалити наявну структуру маркетингового відділу, особливу увагу також варто приділити процесу вивчення ринку, дослідженню перспективних напрямів ведення збутової діяльності, а також дослідженню питання рівня конкурентоспроможності продукції, що виготовляється підприємством.

5. Управління інноваціями реалізується за такими напрямками: впровадження інновацій (використання досконалих технологій виробництва і переробки продукції, виведення нових порід птиці, використання інструментів стратегічного і тактичного управління конкурентоспроможності, залучення інвестицій для модернізації виробництва продукції, розвиток компетенцій персоналу та управління конкурентоспроможністю підприємства залежно від стадії його життєвого циклу.

При розробці політики стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону необхідно дотримуватися певних умов:

- науково-технічний рівень і ступінь удосконалення технологій виробництва;
- використання новітніх винаходів та відкриттів;
- впровадження сучасних засобів автоматизації виробництва;
- конкурентоспроможні товари, які характеризуються нормативними, технічними, економічними параметрами;
- економічна ефективність використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, трудових, фінансових);
- фінансова стійкість підприємств, що визначається системою показників та коефіцієнтами активності підприємств, поточної ліквідності, автономії та ін. Заходи підвищення стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону можуть включати: заходи, орієнтовані на розвиток системоутворюючих суб'єктів, поліпшення якості взаємодії підприємств регіону та влади, заходи, орієнтовані на розвиток інфраструктурно-інституційної сфери села, управління персоналом, управління іміджем, постачальницько-збутове управління та управління маркетингом, управління виробництвом, інноваційне управління (табл. 4.8.).

Таблиця 4.8

Заходи удосконалення стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону *

Шифр роботи	Назва роботи
1	2
1	Заходи, орієнтовані на розвиток системоутворюючих суб'єктів господарського потенціалу регіону
1.1.	Конкурсний відбір стартапів і венчурних бізнес ідей, їх підтримка
1.2.	Сприяння підвищенню продуктивності праці суб'єктів господарського потенціалу регіону, за рахунок раціоналізації виробничих ліній, зниження матеріаломісткості і енергоспоживання
1.3.	Субсидування професійної підготовки та перекваліфікації безробітного сільського населення за цільовими заявками бізнесу і профілем місцевої економіки
1.4.	Створення нових інституційних формувань на по типу інститутів сільського розвитку на базі якірних і пропульсивних підприємств
1.5.	Підготовка та реалізація заходів щодо диверсифікації економіки монопрофільних територій
1.6.	Створення галузевих інфраструктурних драйверів комплексного бізнес-обслуговування

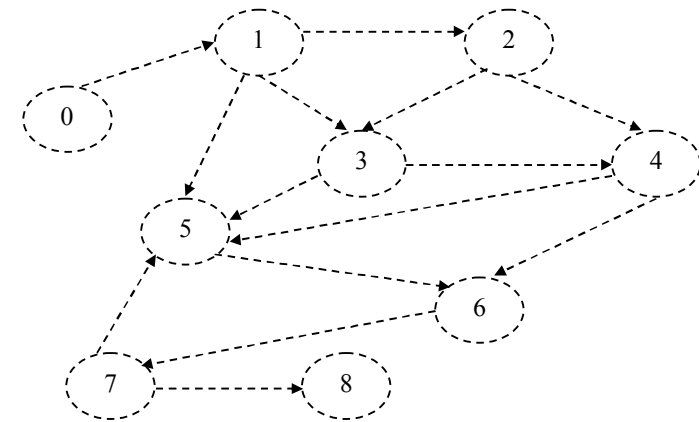
1.7.	Створення позитивного іміджу та легко впізнаваного бренду продукції Карпатського регіону
1.8.	Розробка системи аудиту і контролінгу за реалізацією програм і проєктів бізнес-спрямованості
1.9.	Розробка стандартів якості послуг та продукції народних промислів
1.10.	Зменшення корупціогенності, нелегального підприємництва, «сірих» схем ведення бізнесу і т.д.
1.11.	Усунення економічних протиріч функціонування підприємств регіону
2	Поліпшення якості взаємодії підприємств та влади Карпатського регіону
2.1.	Розробка кодексу взаємодії суб'єктів (підприємств та влади)
2.2.	Реалізація проєктів сільського життєзабезпечення принципах приватно-державного партнерства під координацією і преференціями регіональних органів влади
2.3.	Запровадження інституту сільського патронажу
2.4.	Залучення приватного капіталу суб'єктів бізнесу до фінансування створення агропромислових парків
2.5.	Створення приватно-державних фондів взаємної підтримки
2.6.	Організація і проведення досліджень з проблем усунення адміністративних бар'єрів, економічних протиріч і організаційно-економічних прорахунків
2.7.	Введення інституту адміністративних кураторів підприємств регіону
2.8.	Формування мережі інститутів розвитку на базі якірних підприємств
2.9.	Залучення інститутів регіонального розвитку до реалізації венчурних проєктів
2.10.	Формування механізму зворотного зв'язку по вектору «влада-бізнес» і «влада-бізнес-сільське співтовариство»
3	Заходи, орієнтовані на розвиток інфраструктурно-інституційної сфери села
3.1.	Створення мультипослужбових об'єктів соціальної інфраструктури
3.2.	Діагностика інституційно-інфраструктурних дефіцитів і дисфункцій
3.3.	Створення пунктів колективного користування результатами науково-інноваційної діяльності
3.4.	Організація роботи проєктних груп
3.5.	Підтримка в задовільному стані основних підсистем системи життєзабезпечення сільських територій.
4	Управління персоналом
4.1.	Організація ефективної кадрової політики
4.2.	Самонавчання та саморозвиток
4.3.	Проведення оцінки персоналу
4.4.	Застосування дієвого механізму мотивації
5.	Управління іміджем
5.1.	Визначення зацікавлених осіб
5.2.	Формування набору критеріїв
5.3.	Розробка бажаного образу
5.4.	Розробка плану заходів
5.5.	Розробка бренду
5.6.	Контроль результатів

6.	Постачальницько-збутове управління та управління маркетингом
6.1.	Вивчення наявних зовнішніх ринків збуту
6.2.	Пошук і освоєння нових зовнішніх ринків збуту виробленої продукції
6.3.	Вивчення та оцінка попиту на продукцію на зовнішніх ринках
6.4.	Вибір вигідних зовнішніх каналів реалізації продукції
6.5.	Обґрунтування цінової політики на продукцію, що реалізовується на зовнішніх ринках
6.6.	Пошук контрагентів з нижчою вартістю перевезень та послуг
6.7.	Створення маркетингових служб для просування продукції
7.	Управління виробництвом
7.1.	Підвищення виробничих потужностей підприємств регіону
7.2.	Збільшення продуктивності праці
7.3.	Впровадження нових технологій у виробництво
7.4.	Контроль за якістю продукції
7.5.	Збільшення виробництва
7.6.	Планування обсягів виробництва
7.7.	Зниження собівартості
8.	Інноваційне управління
8.1.	Створення зразків нової продукції
8.2.	Управління з урахуванням НТП
8.3.	Залучення інвентуального капіталу
8.4.	Технологічний супровід
8.5.	Виробництво стандартизованої продукції

*- власна розробка автора

Для ефективного планування та розподілу заходів необхідним є напрацювання сіткової моделі управління. За допомогою такої сіткової моделі суб'єкти управління господарським потенціалом Карпатського регіону мають можливість детально проаналізувати всі заходи та роботи, передбачені раніше, та внести покращення в ієрархічну структуру ще до початку її реалізації, на основі чого виробити ефективну систему управління. Також виробляючи схему стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону, слід приділити увагу поєднанню складових з метою опису технологічних залежностей окремих елементів, робіт та етапів сіткового планування. Основний документ сіткового планування – сітковий графік, що зображений на рис. 4.11.

На підставі WBS-структури будується графік відповідальності (матриця відповідальності), що визначає конкретних виконавців за визначеними заходами (табл. 4.9.).

0 – початкова стадія управлінського процесу; 1 – управління розвитком системоутворюючих суб'єктів, 2 – управління поліпшенням якості взаємодії підприємств та влади, 3 – заходи, орієнтовані на розвиток інфраструктурно-інституційної сфери села, 4 – управління персоналом, 5 – управління іміджем, 6 – постачальницько-збутове та управління маркетингом, 7 – управління виробництвом, 8 – інноваційне управління.

Рис. 4.11. Сіткова модель стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону *

*- власна розробка автора

Таблиця 4.9

Матриця відповідальності стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону *

Шифр робіт/Посада	Е	Б	МО	МП	МТ	МЗ	І	НВК	БМ	МХ	МЗ	ОВ
Заходи, орієнтовані на розвиток суб'єктів господарювання регіону	1											+
	2											+
	3											+
	4											+
	5											+
	6											+
	7											+
	8											+
	9											+
	10											+
	11											+
Поліпшення якості взаємодії підприємств та влади	1											+
	2											+
	3											+

Отже, механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону являє собою систему організаційних, економічних та правових методів та прийомів, які в сукупності забезпечують високий рівень ефективності діяльності всіх галузей господарства регіону. Система забезпечення механізму стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону складається з підсистем правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення управління підприємствами. Механізм стратегічного управління господарським потенціалом Карпатського регіону може включати наступні основні функціональні підсистеми: планування, організації, мотивації, контролю та регулювання.

Також не слід забувати про туристично-господарський потенціал Карпатського регіону як домінуючої складової його ефективного використання.

На даний час в Карпатському регіоні і в Україні загалом відбувається становлення економічної та інфраструктурної основи для організації відпочинку, зокрема на селі. Як відомо, українські села перебувають не в найкращому фінансовому становищі. Такий стан справ зумовлює недостатнє наповнення бюджету, відсутність робочих місць, зростання бідності населення і відсутність розвитку інфраструктури. Карпатський регіон володіє значним природним потенціалом для розвитку туристичного потенціалу, а отже має всі передумови, щоб увійти до числа найбільш туристично розвинених регіонів України у цьому відношенні.

Упродовж останнього десятиліття у світі динамічно розвивається екологічний туризм. За деякими оцінками, частка екотуризму вже становить майже 20% від усього ринку світового туризму. Закарпатська область має значний потенціал для того, щоб стати важливим осередком екологічного туризму. Запорукою ділової й інвестиційної активності розвитку туризму є ефективно рекреаційне освоєння та використання значної кількості природоохоронних територій. Це сприятиме інтенсифікації розвитку туристичної інфраструктури та вдосконаленню територіальної організації туристичної діяльності. Практика роботи багатьох заповідників і національних парків світу засвідчує, наскільки важливою є роль туризму для досягнення їхнього фінансового самозабезпечення за умови збереження екологічної рівноваги [170].

Туристичний та ресторанний бізнес дедалі більше набуває впливу на розвиток економіки та соціальну сферу регіону. Використання географічного положення регіону є одним із пріоритетних напрямків розвитку регіональної політики у сфері туризму. Істотно розширюється поле в економіці регіону, знаходить нові риси та імпульси розвитку й

ресторанний бізнес. Вирішуючи основні проблеми, що постають на шляху розвитку туризму та ресторанного господарства, забезпечення високої якості стає невід'ємною умовою функціонування закладів сфери гостинності. Розглядаючи питання державного регулювання туризму в регіоні, можна визначити тенденцію щодо збільшення ролі державних органів у туристичному розвитку прикордонних регіонів [207].

Стратегічною метою розвитку туризму в Україні та карпатському регіоні, зокрема, є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму, забезпечення на цій основі комплексного розвитку курортних територій і туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення, збереження та відновлення природних територій та історико-культурної спадщини. В умовах господарювання на засадах сталого та зрівноваженого розвитку конкурентна політика підприємства стає рушійною силою економічного зростання [202].

У Концепції розвитку туризму до 2022 р. [83] зазначено потребу створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечення на цій основі комплексного розвитку регіонів за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини. У Стратегії розвитку туризму і курортів [222] задекларовано потребу формування конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів, збереження навколишнього природного середовища та відродження національної культурної спадщини, сприяння розвитку туризму і курортів.

Опис туристично-рекреаційних ресурсів Карпатського регіону подано на рис. 4.12.

Отже, туристично-рекреаційні ресурси Карпатського регіону за видами поділяються на: економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні та виробничі; за властивостями – кліматичною привабливістю, привабливістю, доступністю, екскурсійною значимістю, пейзажними та відео-екологічними характеристиками, соціально-демографічним станом. До груп ресурсів Карпатського регіону належать природні (сприятливий клімат), історико-культурні (багата історична та культурна спадщина) та інфраструктурні (розвинена інженерна та туристична інфраструктура).

Модель впливу туризму на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону формується на основі таких елементів, як збільшення туристичних потоків, збільшення доходів готельно-ресторанних підпри-

емств та туристичних підприємств, зростання доходів населення, зменшення рівня бідності та покращення соціальних умов життя, зростання потреби у робочій силі та зменшення безробіття, що у свою чергу призведе до збільшення податкових надходжень, підвищення інвестиційної привабливості області, покращення транспортної інфраструктури та зростання ВРП (див рис.4.13).

Рис. 4.12. Туристично-рекреаційні ресурси Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Головним напрямом розвитку Карпатського економічного району повинна бути його соціальна спрямованість одночасно з дотриманням екологічної рівноваги навколишнього середовища. Проблема безробіття на сучасному етапі характерна для багатьох регіонів і для Карпатського регіону також. Економічно та історично обґрунтованим і вигідним для

району є розвиток народних промислів – килимоткацтво, вишивання, виготовлення художніх виробів з лози, дерева, різьблення по дереву, гончарство. Цей напрямок створить умови для зайнятості і отримання доходу місцевим жителям, особливо в тих районах, де є надлишок трудових ресурсів [250].

Рис. 4.13. Модель впливу туризму на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону *

*- власна розробка автора

З метою усунення перешкод і створення сприятливого інституційно-організаційного середовища для підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу сільських гірських територій Карпатського регіону необхідно розробити та реалізувати такі заходи [155]:

1. Активізувати роботу щодо розробки та реалізації регіональних і місцевих програм розвитку інвестиційної діяльності у сільських місцевостях гірських районів, спрямованих на заміщення державного бюджетного фінансування проектів розвитку їх економік (у т. ч. з визначенням серед пріоритетних сфер інвестування туристично-рекреаційного комплексу) шляхом створення інвестиційних фондів, кластерів, інших об'єктів інвестиційної інфраструктури, залучення коштів іноземних інвесторів.

2. Серед реальних джерел інвестиційних надходжень для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу сільських гірських територій Карпат – кошти українських трудових мігрантів. Відтак, доцільно запровадити комплексну політику держави щодо залучення, гарантування, стимулювання інвестування коштів трудових мігрантів у розвиток національної економіки, у т. ч. туристично-рекреаційної сфери сільських гірських територій Західної України. Слід передбачити податкові, фінансово-кредитні й інші економічні стимули розвитку туризму та рекреації у гірських районах у новій редакції закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні».

3. Активізувати діяльність щодо популяризації потенціалу вітчизняного туристично-рекреаційного комплексу західних сільських гірських районів, у т. ч. шляхом залучення до участі у регіональних, національних та міжнародних виставках представників туристичного бізнесу, готельно-ресторанного господарства, санаторно-курортних закладів, закладів культури та мистецтва/

4. Ініціювати збільшення обсягів і практик використання механізмів державно-приватного партнерства, у т. ч. у формі концесій, для реалізації проектів з модернізації туристичної та транспортної інфраструктури, освоєння природних ресурсів, реконструкції, збереження та реставрації культурних пам'яток.

5. Відкрити нові напрями підготовки спеціалістів у туристичній сфері для створення ніші високоспеціалізованих фахівців у сфері туризму, рекреації, «зеленого» туризму, культурного туризму гірських територій Карпатського регіону.

6. Ініціювати регіональними та місцевими органами влади запровадження методичних інформаційно-комунікаційних заходів, спрямованих на поширення серед місцевого населення, туристичних підприємств та підприємств готельно-ресторанного бізнесу, санаторно-курортної сфери, потенційних інвесторів тощо позитивного європейського та вітчизняного досвіду створення садиб «зеленого» туризму, туристичних кластерів, освоєння природних (у т. ч. лікувальних) ресурсів.

Особливо важливим для розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону є розвиток «зеленого» (сільського) туризму.

Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [12].

У широкому значенні сільський туризм Карпатського регіону також можна розглядати як домінуючу ключову галузь у територіальному аспекті, коли інші галузі (народні ремесла, шляхове господарство і транспорт, сфера торгівлі та харчування, інші підприємства сфери послуг) підлаштовуються технологічно під відповідне природно-рекреаційне середовище [70].

Найчастіше сільський зелений туризм Карпатського регіону, як додаткова діяльність на селі, являє собою форму діяльності фермерського господарства або особистого підсобного господарства. Отже, він тісно пов'язаний із сільськогосподарським виробництвом. Як приклад, можемо відзначити, що найбільш успішні агрооселі у розвинутих західних країнах паралельно займаються сільсько-господарською діяльністю, або ця діяльність і є головною для агрооселі. Саме сільське господарство в агрооселі є однією з атракцій для туристів, які можуть взяти участь у ній. Для України, де велика частина населення, що проживає у містах, має родичів у селі або періодично навідується у сільську місцевість, така атракція, певна річ, не є найголовнішою, але для деяких жителів міст це все ж є актуальним, і такою можливістю не слід нехтувати [31, с. 40].

Пріоритетним напрямком сталого розвитку сільських територій Карпатського регіону є активізація сільського населення до несільськогосподарського підприємництва, що пов'язано з диверсифікацією підприємницької діяльності на селі з метою збільшення доходів сільського населення. Одним із таких напрямів цілком може бути розвиток сільського зеленого туризму, про що свідчить практика більшості країн світу, де він набув широкого розвитку [31, с. 40].

Розвитку сільського зеленого туризму в Карпатському регіоні сприяють такі фактори [31]:

- зростаючий попит мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості;
- унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл;
- багаті рекреаційні ресурси;
- екологічна чистота сільської місцевості;
- відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів – наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок;

– можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

Узагальнюючи існуючу практику сільського зеленого туризму, виділяють декілька напрямків туристичних послуг [31, с. 41]:

– пізнавальний (ознайомлення з культурно-історичними, етнографічними, природними цінностями території);

– розважальний (рибальство, полювання, збір грибів, ягід, лікарських трав, катання на човнах, здійснення радіальних виходів в гори);

– оздоровчий (купання у водоймищах, заняття фізичною працею).

Розвиток сільського зеленого туризму зможе забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок [12]:

– надання послуг з прийому на проживання туристів;

– облаштування туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг;

– транспортного обслуговування туристів;

– егерської діяльності (полювання, аматорське та спортивне рибальство);

– надання послуг з прокату туристичного спорядження;

– виробництва та реалізації туристам екологічно чистих продуктів харчування, надання кулінарних послуг;

– реалізації товарів народних промислів;

– проведення культурно-розважальних заходів з урахуванням історико-етнографічної спадщини (анімації).

Сьогодні, розвиток сільського зеленого туризму в Україні обмежують і гальмують такі фактори [12]:

– політико-економічна нестабільність у державі;

– відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму;

– відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;

– низький рівень інфраструктури та комунікацій;

– недостатній рівень кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення.

Велику роль у становленні та розвитку сільського зеленого туризму відіграє неприбуткова громадська організація – Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, яка збирає і концентрує дані з різних регіонів країни, проводить конференції та тематичні виставки з метою популяризації відпочинку в українському селі, сприяє розвитку сільської інфраструктури, самозайнятості сільського населення, виховання поваги до краси рідного краю, гостинних мешканців сільської

місцевості, збереженню існуючого культурного та історичного надбання Українського народу. За її ініціативою створені й успішно функціонують осередки сільського туризму у більшості областей України [211].

Обов'язковою умовою сталого розвитку сільських територій є відродження сільськогосподарського виробництва. Проте, як вітчизняний, так і зарубіжний досвід свідчить, що краще живуть ті села, де селяни не тільки вирощують хліб, овочі, доглядають тварин тощо, але й здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, розвивають народні промисли, займаються іншими видами несільськогосподарської діяльності. Технічний і організаційний прогрес об'єктивно веде до зменшення частки зайнятих суто у сільськогосподарському виробництві. За цих умов збереження села пов'язане із збагаченням його виробничих і соціальних функцій, посиленням багатофункціональності [31, с. 40].

До основних передумов та причин, що роблять пріоритетним саме розвиток сільського туризму в Карпатському регіоні, можна зарахувати такі [102]:

– переважна більшість населення області проживає в гірській місцевості, для якої є характерною низька зайнятість через відсутність попиту на робочу силу, а житловий фонд, який переважно перебуває у приватній власності, потенційно може бути використаний для проживання та відпочинку туристів;

– внаслідок розвитку сільського туризму незайняте або частково зайняте населення буде залучене в процес суспільного виробництва та надання туристичних послуг, через розширення кола самозайнятості;

– формуватиметься додатковий попит і вирішиться проблема збуту продукції підсобних господарств селян та інших галузей і сфер, що обслуговують туристів;

– розвиток сільського туризму дасть змогу вирішити наявні соціально-економічні проблеми села;

– наслідком розвитку туризму в селах буде розбудова місцевої інфраструктури (благоустрій сільських садиб, вулиць, клубів, магазинів, ринків та інших інфраструктурних елементів), підтримка в належному стані місцевих пам'яток історико-культурної спадщини.

Отже, на сьогодні основним завданням органів державної влади в Україні і в областях Карпатського регіону в регулюванні та управлінні туристично-рекреаційним комплексом є створення сприятливого ринкового середовища для соціально ефективного, економічно вигідного та екологічно допустимого, з погляду регіону, розвитку туристичного бізнесу. На нашу думку, туризм, зокрема «зелений» покликаний розвивати населені пункти, у яких зазвичай недостатньо розвинуто виробництво і немає інших джерел наповнення бюджету і збільшення соціального

становища населення. При ефективній державній політиці щодо «зеленого туризму» українське село зможе функціонувати і розвиватися, що і є основним пріоритетом соціально-економічного розвитку.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що дійсно туристично-господарський потенціал Карпатського регіону є домінуючою складовою його ефективного використання. Це зумовлено природним багатством Карпатського регіону, особливостями його розташування і значним людським потенціалом. Саме туристично-господарську складову необхідно розвивати, оскільки вона може стати основою господарського потенціалу Карпатського регіону.

4.3. Розвиток та ефективне використання господарського потенціалу Карпатського регіону на засадах «зеленої» економіки, ресурсозбереження та інноваційного розвитку

На конференції ООН «РІО + 20» (2012 р) в підсумковому документі «Майбутнє, якого ми хочемо» (The Future We Want) сформульовані нові пріоритети в досягненні сталого розвитку, засновані на принципах «зеленої» економіки. Підвищення добробуту суспільства має відбуватися при одночасному зниженні негативного впливу на навколишнє природне середовище.

На проведеному в м Нью-Йорк у вересні 2015 р Саміті ООН щодо прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року були затверджені Цілі сталого розвитку до 2030 року для людства і всіх країн. У проголошених ООН 17 цілях сталого розвитку на найближчі п'ятнадцять років вісім цілей ув'язані з забезпеченням екологічної стійкості. Нові цілі і завдання вимагають розробки такої моделі економічного розвитку, при якій буде спостерігатися економічне зростання і підвищення добробуту суспільства без деградації навколишнього середовища. Міжнародне співтовариство висловлює явну зацікавленість в надійному енергопостачанні, боротьбі зі змінами клімату і його наслідками, раціональному використанні екосистем і ін.

Сучасні прояви глобалізації характеризуються системною інтеграцією світових ринків і регіональних економік, усіх сфер життєдіяльності суспільства. Результатом цих процесів є прискорене економічне зростання, впровадження сучасних технологій і методів управління. При цьому зміни, які викликані процесами глобалізації, носять глибинний характер, зачіпають усі сфери життєдіяльності. Глобалізація залишається потенціальним міцним і динамічним чинником економічного зростання та розвитку. Головна задача сучасності полягає у тому, щоб гло-

балізація сприяла, передусім, підвищенню добробуту усього населення планети. Однак глобалізаційні процеси, які активно діють в усіх сферах життєдіяльності суспільства, мають ряд негативних наслідків [156].

В останні роки ідея «зеленої» економіки стала широко обговорюватися не тільки фахівцями з екологічної економіки, але і на різних політичних форумах. Вона все частіше згадується главами держав і міністрами фінансів, а також в спільних заявах Великої двадцятки і обговорюється в контексті сталого розвитку та викорінення бідності. Нинішньому підвищенню інтересу до концепції «зеленої» економіки, безсумнівно, сприяють зростаюче розчарування в найпоширенішій економічній моделі, а також відчуття втоми, породжене численними кризами і збоями ринкового механізму, які спостерігалися протягом першого десятиліття нового століття, особливо фінансово-економічною кризою 2008 року. Проте одночасно з цим ми спостерігаємо все більше ознак просування вперед, появи нової економічної моделі, при якій людство не буде платити за нові матеріальні блага підвищенням ризиків для навколишнього середовища, нестачею природних ресурсів і посиленням соціальних відмінностей [212].

Нині поняття «зелена економіка» в наукових дослідженнях розглядають як невід'ємний атрибут сталого розвитку, що покликаний забезпечити гармонійний спосіб поєднання економічної та соціальної діяльності суспільства за умови збереження й належного відтворення навколишнього середовища. При цьому обов'язково підкреслюють, що сталий розвиток – це такий розвиток, який «задовольняє потреби сучасних поколінь та не зменшує при цьому здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Отже, «зелена» економіка, яка розвивається на таких засадах, повинна створювати умови для збереження здоров'я нинішнього покоління, підвищення його матеріального добробуту, духовного і соціального розвитку, а все це слугуватиме основою прогресу людської цивілізації в майбутньому. До низки складових «зеленої» економіки, як правило, відносять виробництво екологічно чистої продукції й надання адекватних послуг, здійснення соціально відповідальних інвестицій, формування корпоративної соціальної відповідальності [107, с. 35].

Порівняльна характеристика «зеленої економіки», «зеленого зростання» та сталого розвитку наведені в табл. 4.10.

Необхідність розвитку України та Карпатського регіону, зокрема, шляхом сталого розвитку, економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави, демократизацією складових суспільного життя, вимагає формування якісно нової державної регіональної політики. Економічні трансформації актуалізували питання про

зміну ролі екологічного чинника в розвитку суспільства, оскільки незадовільний стан навколишнього середовища все більше впливає на якість життя населення, лімітує можливість розвитку країни. Національна економіка потребує адаптації до вимог екологічно безпечної конкуренції, підвищення ефективності та наукоємності, впровадженні екологічних стандартів виробництва та «зеленої економіки» [209].

Таблиця 4.10

Порівняльна характеристика «зеленої економіки», «зеленого зростання» та сталого розвитку*

Аспект	Концепція		
	Зелена економіка	Зелене зростання	Сталий розвиток
Економічний	Забезпечує економічне зростання, збільшення обсягу доходів і зайнятості, залучення державних та приватних інвестицій, формування гнучкої економіки, створення нової економічної діяльності	Забезпечує економічне зростання і розвиток; сталий економічний прогрес із урахуванням стану навколишнього середовища, більш еластичне, стабільне, кероване якісне економічне зростання за рахунок нових двигунів, зелених технологій, інновацій, нових робочих місць, а не шляхом нарощування ВВП	Наголошує на обмеженні зростання виробництва і споживання у економічно розвинених країнах, підтримка сталого масштабу економіки, розробка та впровадження нових технологій, зменшення інвестицій у галузі, що експлуатують природу
Соціальний	Передбачає досягнення людством добробуту, соціальної справедливості, кращої якості життя, соціального розвитку, скорочення соціальної нерівності, справедливого доступу до обмежених ресурсів, задоволення потреб жінок і молоді	Передбачає досягнення добробуту, зокрема соціального, забезпечення доступу найбідніших верств населення до основних товарів; задоволення попиту у харчовому виробництві, наданні транспортних послуг, будівництві житла та наданні енергії	Передбачає збереження людського капіталу, та скорочення кількості руйнівних конфліктів, справедливий розподіл ресурсів між всіма членами суспільства, досягнення гідного життя та благополуччя
Екологічний	Орієнтується на скорочення екологічних ризиків, дефіциту, викидів вуглекислого газу в атмосферу і забруднення навколишнього середовища; на підвищення ефективності використання ресурсів та енергії; на запобігання втрати біорозмаїття та екосистемних послуг у межах екології планети; вимагає від усіх суб'єктів господарювання екологічної відповідальності та обмеження навантаження на екологічну систему	Орієнтується на захист, підтримку та збереження природних активів, створення низьковуглецевого виробництва, ефективного використання меншої кількості ресурсів та енергії, зменшення кількості викидів та мінімізації забруднення і впливу на навколишнє середовище; забезпечення кліматичної та екологічної стійкості; налагодження гармонії між економічними інтересами та станом навколишнього середовища та його охорони	Забезпечує стабільність біологічних і фізичних систем шляхом підтримки використання вторинної сировини, мінімізації кількості відходів, поширення відтворювальних джерел енергії, будівництва очисних споруд, заводів із переробки побутового й промислового сміття, зменшення площ під смітниками

Інноваційний	Передбачає застосування інноваційних форм господарювання, що спрямовані на вдосконалення роботи підприємств та покращення добробуту населення	Передбачає технічне переоснащення підприємств, застосування нових інноваційних методів управління нити та дозволяє виходити на нові ринки	Забезпечує зростання конкурентоспроможності окремих підприємств, економіки в цілому, соціуму та екології
--------------	---	---	--

* - складено автором на основі [189]

В світовій практиці існують такі принципи функціонування зеленої економіки [58]:

- економічна рівність і справедливість: рівномірний розподіл багатства всередині країни та між країнами з метою зменшення нерівності між багатими і бідними і усунення жорсткої соціально-економічної стратифікації;
- відповідальність між поколіннями: використання екологічних ресурсів та екосистеми повинні знаходитись під ретельним контролем і захищатися таким чином, щоб забезпечити баланс інтересів теперішнього та майбутніх поколінь у задоволенні їх потреб;
- превентивний підхід до розвитку: за невизначеності впливу на навколишнє середовище від впровадження того чи іншого управлінського рішення «тягар доказування» має нести той, хто стверджує, що не завдасть значного шкідливого впливу на навколишнє середовище;
- інтерналізація зовнішніх факторів: ринкові ціни повинні відображати реальні соціальні та екологічні витрати, а їх відшкодування покладатися на забруднювача;
- стале споживання і виробництво: поступова ліквідація несталих моделей виробництва та споживання, зменшення непродуктивних витрат, повторне використання та переробка використаних матеріалів;
- стратегічне, комплексне планування становлення зеленої економіки: комплексний підхід до прийняття рішень на всіх рівнях щодо досягнення соціально-економічної та екологічної стійкості на основі стратегічного планування за участю громадського суспільства;
- інформованість, участь та облік: всі громадяни повинні мати доступ до інформації, що стосується стану навколишнього природного середовища, а також можливість брати участь у процесах прийняття рішень та контролю за їх виконанням;
- зміна ключових індикаторів розвитку: ВВП не є адекватною підставою для вимірювання соціального благополуччя та екологічної безпеки. Інколи соціально та екологічно шкідлива діяльність до підвищення ВВП. Благополуччя людини та якість життя повинні стати провідними індикаторами економічного розвитку;
- збереження біорізноманіття: захист і відновлення біорізноманіття та природного середовища як невід'ємної частини благополуччя людини;

– тендерна рівність – є соціально-економічною передумовою переходу до зеленої економіки і досягнення сталого розвитку;

– міжнародне співробітництво: екологічні стандарти країни повинні відповідати міжнародним. Екологічні заходи щодо торгівлі повинні уникати несправедливого протекціонізму та в цілому повинні сприяти сталому використанню ресурсів, охороні навколишнього середовища та впровадженню передових стандартів праці;

– міжнародна відповідальність: оскільки економіка країни також може впливати на навколишнє природне середовище за її межами, розвиток відповідного міжнародного права є необхідним.

– З огляду на вищезазначене, можна сформулювати ключові принципи «зеленої» економіки, до яких ми відносимо [107]:

– гармонізацію відносин у системі «природа – людина – виробництво», належну узгодженість економічних, соціальних та екологічних пріоритетів;

– захист як людини, так і природи від руйнівного впливу виробничої діяльності суспільства;

– забезпечення сприятливих умов життєдіяльності у поточному й майбутньому періодах;

– гарантування зростання економічного потенціалу суспільства та його соціально-культурного розвитку в умовах екологічної безпеки.

Навколишнє середовище може розглядатися як природний капітал, і, як інші форми капіталу, робити істотний вклад у процес виробництва та споживання. У доповіді наведена класифікація індикаторів зеленої економіки на основі виробничої функції, що включає виробничий капітал як фактор виробництва. Індикатори поділяються на такі, що характеризують [58]:

– фактори виробництва: індикатори, що характеризують функції природного капіталу з надання екологічних послуг (зокрема функції природного середовища з поглинання залишків, або забезпечення рекреаційних потреб людини), а також надання природних ресурсів, що складають важливу частину виробництва або безпосередньо впливають на добробут населення. До цієї категорії також відносять індикатори ризиків, пов'язаних з виснаженням природного капіталу, та індикатори взаємозамінності факторів виробництва;

– виробництво: індикатори інтенсивності/продуктивності. Ця категорія включає в себе заходи щодо підвищення продуктивності;

– готова продукція: індикатори матеріального і нематеріального благополуччя, що відображають аспекти якості життя, пов'язані з навколишнім середовищем, тобто показники, що пов'язані з якістю та доступністю екологічних послуг.

Пріоритетними напрямками розвитку інструменту «зелених інвестицій» є такі [72]:

– деталізація системи обліку до рівня окремих стаціонарних джерел викидів;

– формування системи обліку викидів парникових газів у транспорті, що базується на даних про споживання моторних палив та видів транспорту і застосованих технологій;

– пряме спостереження з використанням геоінформаційних та супутникових технологій за викидами та поглинанням у сільському і лісовому господарствах;

– врахування у систему обліку регулярного моніторингу на основі прямих вимірювань концентрацій парникових газів та схеми перевірок отриманих результатів.

Умови Угоди про політичну асоціацію України та ЄС передбачають впровадження сталого економічного розвитку та механізмів «зеленої» економіки, що відповідає принципам реалізації стратегії сталого розвитку прийнятої на саміті ООН «Ріо+20». Процес екологізації економіки має два виміри екологічна модернізація економіки та формування нових «зелених галузей» економіки. Детальний аналіз пріоритетів «зеленої» економіки за секторами економіки наведений в таблиці 4.11 [44].

Загальносвітова тенденція ресурсозбереження і екологічних пріоритетів обумовила перспективність енергозбереження. При цьому все більш важливого значення набувають не тільки самі по собі енергозберігаючі технології, але й організаційно-економічні методи їх реалізації в сучасних умовах розвитку економіки і кризових тенденцій в паливно-енергетичному комплексі. Очевидно, що успіх енергозбереження в регіоні багато в чому пов'язаний з послідовним проведенням на державному рівні відповідної політики, що поєднує ринкові механізми з методами державного регулювання. Проте зсув центру діяльності по економії паливно-енергетичних ресурсів в регіони зумовив залежність успіху реалізації потенціалу енергозбереження, перш за все, від дієвості регіональної політики в області. Необхідність вирішення цієї проблеми відмічається в Енергетичній стратегії України до 2030 року [57].

Пріоритетною програмою розвитку України у сфері «зеленої економіки» є програма «EaPGREEN». «Екологізація економіки у країнах Східного партнерства» («EaPGREEN») – це велика регіональна програма, яку реалізовує Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН), ОЕСР, ЮНЕП та ЮНІДО і яка спрямована на сприяння шести країн Східного партнерства (СХП) Європейського Союзу: Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Республіці Молдова і

Україні – до переходу на «зелену» економіку. Програму фінансує Європейська комісія, чотири організації-виконавці та інші донори [72].

Таблиця 4.11

Детальний аналіз пріоритетів «зеленої» економіки за секторами економіки*

№ з/п	Сектори економіки	Нові «зелені» напрямки	Екологічна модернізація
1	Енергетичний	- мала гідроенергетика; - вітрова електроенергетика; - сонячна електроенергетика; - біоенергетика	- використання метану вугільних пластів; - оснащення очисним обладнанням - енергетичних установок; - використання вторинних енергетичних ресурсів - відходів деревообробки, інших відходів
2	Ресурсний	- вітрова, сонячна, гідро- та біоенергія	- видобудок сланцевого газу; - використання місцевих джерел.
3	Продовольчий	- впровадження екомаркування; - розвиток органічного сільського господарства	- контроль за вирощуванням, виробництвом, продажем та споживанням генетично модифікованих організмів.
4	Соціальний	- адаптація господарства та населення до кліматичних змін; - підвищення енергоефективності житла; - формування системи сталого споживання	- системні заходи з попередження надзвичайних ситуацій техногенного походження
5	Регіональна економіка	- Розвиток «зеленої» економіки в регіонах «Південне Придніав'я»	- реабілітація радіаційно забруднених територій в результаті аварії на Чорнобильській АЕС; - водний менеджмент; - відтворення лісів та заповідних територій
6	Виробничий	- «зелене» будівництво енергозберігаючі технології та матеріал вироблені з мінімізованою шкодою для довкілля; розвиток «зеленого» туризму; - впровадження «зелених» технологій	- енергозбереження на виробництві; - «більш чисте виробництво»; - проекти спільного впровадження за економічним механізмом Кіотського протоколу.
7	Транспорт	- розвиток «зеленого» транспорту – тролейбуси, трамваї, електромобілі, велосипеди;	- обмеження викидів автотранспорту, авіатранспорту; - логістика
8	Фінансовий	- формування вуглецевого ринку; - «зелені» закупівлі; - «зелені» тарифи на електроенергію;	Розрахунок збитків від надзвичайних ситуацій

*- складено автором на основі [44]

Мета даної програми – перехід країн Східного партнерства на більш якісну та екологічну «зелену» модель функціонування та розвитку, а також перехід до ведення екологічного бізнесу за рахунок розмежування економічного росту та занепаду навколишнього середовища [89].

– інтеграції сталого споживання та виробництва (ССВ) в національні плани розвитку, законодавство та нормативну базу з метою створення надійної правової основи для розробки політики «зеленого» зростання відповідно до підходів Європейського Союзу;

– заохочення використання стратегічної екологічної оцінки навколишнього середовища (СЕОС) і оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) як важливих інструментів планування економічного розвитку на принципах екологічної стійкості;

– забезпечення переходу на «зелену» модель розвитку і ведення бізнесу шляхом адаптації та демонстрації переваг застосування практики і методів ССВ в окремих секторах економіки (переробній промисловості, сільському господарстві, будівництві тощо).

Загальний бюджет «EaPGREEN» складає 12,5 млн євро на 48 місяців протягом 2013-2016 рр. – Єврокомісія надала ОЕСР грант у розмірі 10 млн євро, додатковий внесок близько 20% внесуть партнери-виконавці. Серед донорів ЄС – Нідерланди, Норвегія, Швейцарія.

Отже, для Карпатського регіону «зелена економіка» повинна здійснювати розвиток в напрямку продуманого, диференційованого і поетапного підходу до виробничої, технологічної, соціально-економічної, а також природно-географічної специфіки регіонів і територій. Для Карпатського регіону успішна реалізація «зеленого» курсу буде відбуватися за рахунок перебудови зовнішньоторговельної політики та сталого розвитку економіки і утримання конкурентних позицій на світових ринках.

Ресурсоощадні чинники ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону можуть бути визначеними одними з найбільш популярних пріоритетів, що призводить до підвищення добробуту людей і соціальної справедливості, при значному зниженні екологічних ризиків і екологічних дефіцитів. Серед основних чинників реалізації «зеленої економіки» спостерігаємо зростання доходів і зайнятості населення, що відбувається внаслідок залучення державних і приватних інвестицій, які скорочують викиди вуглецю і забруднення навколишнього середовища, підвищення ефективності використання енергії та ресурсів, а також запобігання втрати біорізноманіття та екосистемних послуг. Ці інвестиції повинні відбуватися і за рахунок підтримки цільових державних витрат, реформ і регуляторних змін. Даний шлях розвитку повинен підтримувати, розширювати і, при необхідності,

відновити природний капітал як найважливіший економічний актив і джерело суспільних благ, особливо для бідних людей, чії засоби для існування і безпеки сильно залежать від природи.

Ресурсний потенціал підприємств, ефективність його використання та розширене відтворення значною мірою впливає на зростання рівня продовольчої безпеки кожної країни та рентабельність виробників у секторі сільського господарства. Серед основних причин погіршення стану навколишнього середовища та умов людського життя можна назвати нестабільність процесів економіки й залучення в процеси виробництва значних неконтрольованих обсягів ресурсів. Саме тому актуальним є питання щодо створення якісних передумов з метою переходу до вищого рівня споживання ресурсів, що передбачатиме впровадження ефективних ресурсозберігаючих засобів шляхом використання як важелів ринкової економіки, так і регулювання на державному рівні використання ресурсів. Висока ефективність споживання ресурсів на будь-якому етапі виробництва забезпечуватиметься такими продуманими механізмами ресурсозбереження. Завдяки ресурсозабезпеченості підприємства Карпатського регіону матимуть змогу досягти сталості в економічному розвитку, зменшити антропогенний вплив, значно покращити стан природного середовища. З часом все гострішою стає необхідність у використанні інновацій, та через відсутність фінансування проблема ефективного використання ресурсів дедалі загострюється, що призводить до зниження ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону.

Раціональне використання наявних ресурсів є важливою складовою подолання кризових явищ в економіці Карпатського регіону та переходу до стадії стабілізації та економічного зростання. Проведене у 2 та 3 розділі дослідження свідчить, що постійне зниження витрат ресурсів на одиницю продукції або послуг є основним чинником підвищення ефективності господарювання у будь-якій галузі економіки регіону. Застосування у галузях економіки методів та технологій ресурсозбереження обумовлено високою фондо-, капітало-, ресурсоемністю підприємств галузей [15].

Вирішення проблем ресурсозбереження набуває першочергового значення також у зв'язку з реалізацією заходів, які передбачені численним реформуванням всіх сфер господарювання у процесі євроінтеграції України [15].

Україна є Стороною понад 20 міжнародних конвенцій і двосторонніх угод, пов'язаних з охороною довкілля. Їх кількість у найближчі роки, без сумніву, збільшиться, оскільки існує низка конвенцій, приєднання до яких має істотне політичне значення в галузі охорони довкілля, викорис-

тання та відтворення природних ресурсів. Інтеграція нашої країни у світове співтовариство сприяла міжнародній економічній, технічній та експертній допомозі. В подальшому можливе використання кредитів Міжнародних банків, допомога Європейського союзу в рамках програми «TACIS» для країн СНД, допомога окремих розвинених країн як у рамках багатосторонніх програм, так і на підставі двосторонніх угод [45].

Варто зазначити, що в 2010 р. Верховною Радою України ратифіковано Договір Європейського енергетичного співтовариства (ЕСТ), у відповідності до якого наша країна є країною-учасницею цього Договору, що покладає на неї обов'язки з виконання Директив ЕСТ щодо енергозбереження, енергетики та використання відновлювальних джерел енергії.

Не менш важливим є те, що урядом нашої держави з метою забезпечення реального впровадження механізму реалізації стратегії енергоощадності розроблено ряд додаткових законопроектів, серед яких «Про енергозбереження», «Про особливості здійснення закупівель енергосервісу», «Про впровадження енергоефективних заходів в бюджетних установах».

Проектом закону «Про енергозбереження» визначено правові, соціальні, економічні, соціальні, а також, що найголовніше, екологічні норми щодо енергозбереження, яких повинні дотримуватися всі суб'єкти господарювання, що діють в Україні. Проект закону «Про впровадження енергоефективних заходів в бюджетних установах» передбачає зміни до Бюджетного кодексу України. Дані зміни забезпечать правові засади енергосервісних договорів, залучення інвестицій в енергоощадні технології.

Незважаючи на очевидність взаємозв'язку між збереженням навколишнього середовища й економічним розвитком, сучасний соціально-економічний стан та екологічні обставини в Україні за багатьма напрямками суперечать один одному. Вартість упровадження інноваційних розробок для поліпшення екології багатьох промислових об'єктів значною мірою перевищує штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства. Водночас є приклади досягнення позитивних змін у навколишньому середовищі за рахунок координування як податкових навантажень, так і введення стимулюючих заохочень підприємців при вирішенні екологічних питань [64, с. 104].

Сьогодні, як в світі у цілому, так і в Україні і Карпатському регіоні, зокрема, надзвичайно актуальними є проблеми, пов'язані з раціональним використанням, збереженням, а по можливості – примноженням й відновленням складових природно-ресурсного потенціалу. Не виключенням є і енергетичний потенціал.

Значна частина ресурсів Карпатського регіону знаходиться у важко видобувному розміщенні (на великих глибинах, у тонких пластах тощо), а також у виснаженості найякіснішої частини запасів промислових копалин, у першу чергу – палива (нафти, газу, вугілля), обмежених фінансових та технічних можливостях геологорозвідувальних робіт. Перспективи розвитку мінерально-сировинного комплексу пов'язують із розвідкою та розробкою нових для України корисних копалин – золота, міді, хрому, свинцю, цинку, молібдену, рідкісноземельних металів, фосфоритів тощо, важливим також є підвищення рівня видобутку родовищ та вилучення корисних складових з породи, залучення до господарського обліку техногенних родовищ зі складу відходів попереднього виробництва, використання вторинної сировини [26].

Головна мета ресурсоощадності та екологізації економіки – зменшення природоємності всього людського господарства, економіки, техносфери. [59] Важливим показником екологічної ефективності або ефективності функціонування природно-продуктової системи є природоємність. Цей показник добре характеризує тип і рівень еколого-економічного розвитку. Два типи показників природоємності:

1) питомі витрати природних ресурсів в розрахунку на одиницю кінцевого результату (кінцевої продукції) (власне показник природоємності). Величина природоємності залежить від ефективності використання природних ресурсів у всьому ланцюзі, що з'єднує первинні природні ресурси, продукцію, одержувану на їх основі, і безпосередньо кінцеві стадії технологічних процесів, пов'язаних з перетворенням природної речовини;

2) питомі величини забруднень в розрахунку на одиницю кінцевого результату (кінцевої продукції) (інтенсивність забруднень). Як забруднення можуть бути взяті різні забруднюючі речовини, гази, відходи. Величина цього показника багато в чому залежить від рівня «безвідходності» технології, ефективності очисних споруд тощо [261]. Глобальну природоємність техносфери можна оцінити за допомогою формули 4.1. [260]:

$$U = u_1 N - K(A+B)N, \quad (4.1)$$

де, N – чисельність населення; u_1 – частина природоємності на одну людину; $(A+B)$ – відповідна величина фізичного обсягу виробництва на душу населення, де B – виробництво засобів індивідуального виробництва, A – споживання ресурсів та виробництво, включаючи засоби виробництва на душу населення; K – коефіцієнт природоємності виробництва на 1 особу, тобто частини споживання ресурсів на душу населення та збитку, що завдається природним системам та навколишньому

середовищу вичерпанням природних ресурсів та антропогенним впливом, включаючи збиток здоров'ю людини [260].

Природоємність на макrorівні може бути відображена також за допомогою показників природоємності, що відображають макроекономічні показники: витрати природних ресурсів (ресурсу), обсяги викидів / скидів забруднюючих речовин і відходів на одиницю валового внутрішнього продукту, національного доходу тощо. Вимірювання проводяться як у вартісній формі (наприклад, грн. / грн.), так і в натурально-вартісній (наприклад, тонн / грн.: виробництво (споживання) нафти на одиницю ВВП), див. формулу 4.2. [261]:

$$E_n = N / GDP, \quad (4.2)$$

де, E_n – коефіцієнт питомих витрат природних ресурсів; GDP – валовий внутрішній продукт; N – затрати природних ресурсів.

Природоємність на макrorівні також можна оцінити за допомогою коефіцієнту питомих забруднень (питоме забруднення або інтенсивність забруднення) [261]:

$$E_z = Z / GDP, \quad (4.3)$$

де, Z – обсяги забруднюючих речовин на одиницю ВВП.

Поширеним індикатором сталого розвитку є показник «зеленого» ВВП (Green GDP, Environmentally-Adjusted Domestic Product, Eco-Domestic Product), що враховує екологічний фактор. Загальний підхід до визначення економічної суті даного показника полягає у корегуванні суспільного продукту на основі змін екологічних активів, ресурсів і благ [261]:

$$\text{ВВП зелений} = \text{ВВП} - Z, \quad (4.4)$$

де ВВП зелений – «зелений» валовий внутрішній продукт, млн. грн.; ВВП – валовий внутрішній продукт, млн. грн.; Z – економічні збитки від забруднення навколишнього природного середовища (НПС), млн. грн.

Природоємність як критерій переходу до ресурсоощадної економіки має відобразитись стабілізацією або скороченням споживання природних ресурсів і зростання макроекономічних показників, див. формулу 4.5 [261]:

$$e \rightarrow \min, \quad (4.5)$$

Важливим чинником ресурсоощадності виступає зниження енергоємності, що стимулює забезпечення екологічної стійкості, та еконо-

мічного зростання. Тут можна виділити ряд обставин: провідна роль енергетичного сектора в економіці, в формуванні ВВП, податків, доходів бюджету, зайнятості, доходів від експорту. Енергетичний сектор можна здійснювати великий внесок в забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів і деградацію величезних незайманих територій. Енергетичний сектор – найбільший забруднювач, що викидає понад 50% всіх шкідливих речовин в атмосферу, близько 20% забруднених стічних вод, понад 30% твердих відходів виробництва і до 70% загального обсягу парникових газів.

Для екстенсивного типу розвитку економіки характерна висока природомісткість. В якісному розумінні ріст природоємності проявляється в двох аспектах. У першу чергу - в дефіциті природних ресурсів, для покриття якого потрібно додатково залучати у виробничий процес нові природні ресурси (екстенсивне розширення природної бази економіки). Крім того, обмеженість залучення нових ресурсів, характерна зараз для більшості галузей і регіонів країни, спричиняє різкий ріст навантаження на ресурси, які знаходяться у використанні. Наслідком цього в умовах екстенсивного розвитку при збереженні технологічного рівня є поступове виснаження і деградація ресурсів, що ще більше загострює економічну і екологічну ситуацію [52].

Зменшення природоємності органічно поєднує два процеси в народному господарстві: скорочення або певну стабілізацію споживання природних ресурсів з одного боку, і ріст макроекономічних показників (випуску продукції) за рахунок удосконалення технологій, впровадження маловідходного і ресурсозберігаючого виробництва, використання вторинних ресурсів і відходів – з іншого боку. Обидва ці напрями передбачають корінну структурну перебудову економіки на користь природозберігаючих і наукоємких видів діяльності, в яких враховуються екологічні фактори [52].

Природоємність на мікрорівні можна оцінити витратами природних ресурсів в розрахунку на одиницю кінцевої продукції (V). Наприклад, кількість землі, необхідної для виробництва 1 т зерна; кількість лісу, необхідного для виробництва 1 т паперу Забруднення на одиницю потужності автомобіля [261].

Показник енергоємності є представницьким індикатором ресурсоощадності, що відображає як економічні, так і екологічні аспекти. Перспектива енергетичного сектора в економіці зберігається при планах збільшення видобутку енергоресурсів, що буде ймовірно збільшувати антропогенний вплив на навколишнє середовище. Тому в країнах з розвиненим енергетичним сектором виникає необхідність значного зменшення енергоємності економіки, реалізації програм енергозбереження [261].

Екологізація та ресурсоощадність секторів економіки вимагає зусиль як для підвищення продовольчої продуктивності, так і для поліпшення екологічної та економічної ефективності використання ресурсів у процесі виробництва, переробки та споживання (ланцюговий підхід). При застосуванні еко-системного підходу для сільського, лісового та рибного господарства цей сектор міг би надати більше екологічних товарів та послуг, ніж будь-який інший, забезпечуючи при цьому засобами харчування та існування більшість населення, і таким чином забезпечити реальний перехід до зеленої економіки [64].

Таким чином, трикутник ресурсоощадності господарського потенціалу Карпатського регіону може формуватись на основі природоємності, екологізації ВВП та виробництва енергоресурсів (рис. 4.14).

Рис. 4.14. Трикутник природоємності, екологізації ВВП та виробництва енергоресурсів*

*- власна розробка автора

Отже, з метою реалізації ресурсоощадної та екологічної складових економіки необхідним є забезпечення:

- кардинального перегляду складових інвестицій, спрямованих в галузі економіки та що надходять в якості ресурсоощадних;
- входження екологічних умов, чинників і об'єктів до складу економічних категорій економіки;
- співставлення економік природних ресурсів та виробництва до екологічних обмежень і принципів збалансованого природокористування;
- повний перехід на інноваційну систему ціноутворення з повним врахуванням екологічних чинників, збитків і ризиків;

– регулювання надмірної кількості та асортименту продукції і посилення екологічного контролю її якості.

Окрім того, стимулювання екологізації та ресурсоощадності економіки може реалізовуватись шляхом [253]:

– застосування ціноутворення на основі принципів сталого розвитку, включаючи відмову від неефективних субсидій, реалізацію фінансової оцінки природних ресурсів і введення податків на забруднення навколишнього середовища;

– здійснення політики державних закупівель, що заохочує виробництво «екологічної» продукції і використання відповідних «екологічних» методів виробництва;

– реформування систем «екологічного» оподаткування, який передбачає перехід від оподаткування робочої сили на податки на забруднення навколишнього середовища;

– спрямування державних інвестицій в «екологічну» інфраструктуру (включаючи громадський транспорт, поновлювані джерела енергії, будівництво енергоефективних будівель) і природний капітал для відновлення, підтримки і, де це можливо, збільшення обсягу природного капіталу;

– цільову державну підтримку досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням екологічно чистих технологій;

– реалізацію соціальних стратегій, покликаних забезпечити узгодження соціальних цілей з пропонованими економічними стратегіями.

Найважливішими передумовами екологізації та ресурсоощадності використання господарського потенціалу Карпатського регіону на сьогодні є [188]: формування правових і організаційних положень для раціонального природокористування; впровадження новітніх технологій і науково-технічного потенціалу для переведення економіки на природо- та ресурсоощадну основу; зміна суспільного виробництва, орієнтування на збільшення частки продукції кінцевого споживання, «виробництво заради виробництва» повинні бути мінімізовані; створення замкнених виробничих безвідходних циклів; впорядкування системи обліку виробництва продукції щоб точніше відобразити в ній вартість природних ресурсів.

Посилення екологізації та ресурсоощадності використання господарського потенціалу Карпатського регіону повинно відбуватися шляхом зміни існуючої інституційної структури, а також розвитку соціальної та екологічної відповідальності бізнесу, влади та людини. Відповідно, екологізація економіки може відбуватись згідно пропонованої моделі екологізації, що складається із заходів екологізації на рівні державного регулювання та на мікрорівні (див. рис. 4.15).

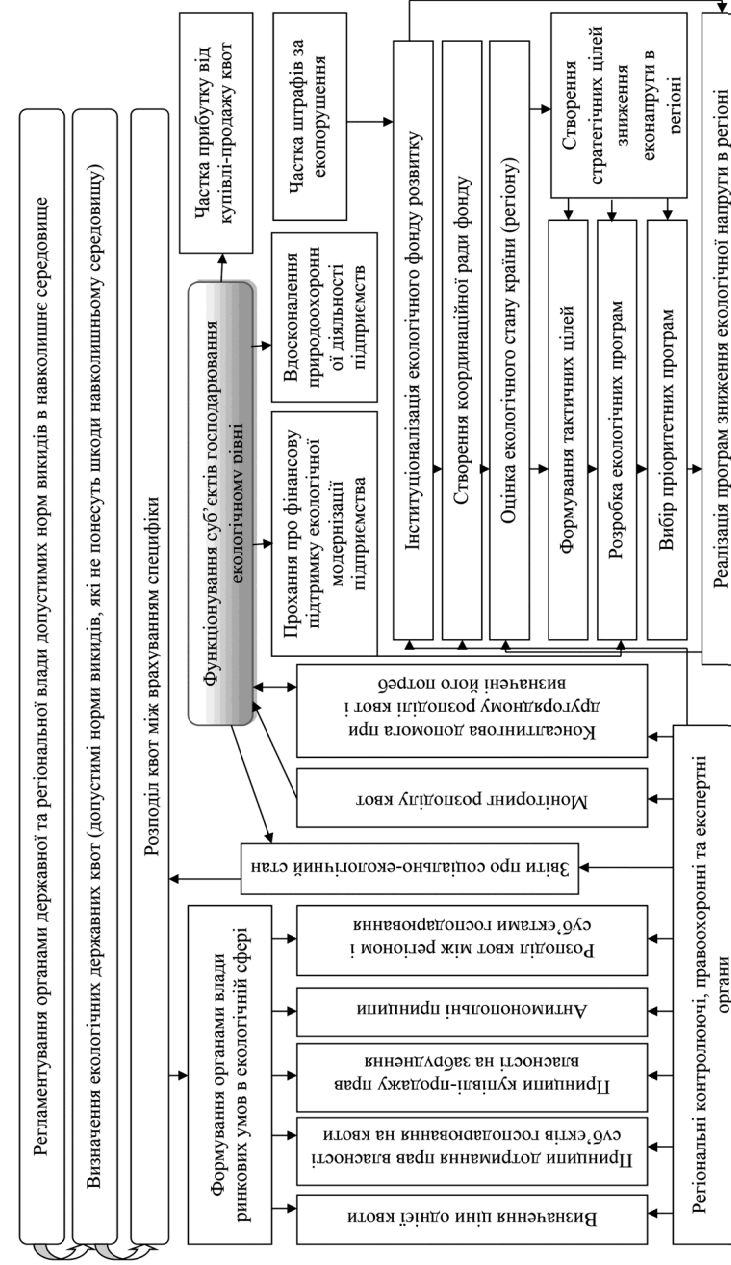

Рис. 4.15. Інституційна модель екологізації та ресурсоощадності господарського потенціалу Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Суть даної моделі полягає у формуванні органами влади (на макро-рівні) на ринкових умовах в екологічній сфері, що полягає у визначенні ціни однієї квоти, принципах дотримання прав власності суб'єктів господарювання на квоти, принципах купівлі-продажу прав власності на забруднення, антимонопольних принципах, розподілі квот між регіоном і суб'єктами господарювання. Органи влади на підставі аналізу соціально-екологічного стану створюють звіти, які дають змогу ефективно здійснювати політику у цій сфері, яка полягає у напрацюванні програм зменшення екологічної напруги на окремих територіях. З метою цього створюються програми по зниженню екологічної напруги територій і відбувається повторний розподіл квот на основі аналізу про необхідність для окремих суб'єктів господарювання.

З метою підвищення ефективності інституційного забезпечення екологізації на рівні держави та регіонів, необхідним є створення спеціальних структур – фондів екологічного розвитку або рад екологічного розвитку (як консультативно-дорадчих органів), основною метою діяльності яких є здійснення моніторингу стану довкілля, формування проектних пропозицій щодо покращення загальної еколого-економічної ситуації, вироблення цілей та пріоритетів еколого-економічного розвитку, формування моніторингових карт тощо.

На мікрорівні (рівні суб'єктів господарювання) необхідними заходами екологізації та ресурсоощадності можуть бути: підтримка екологічної модернізації підприємства; вдосконалення природоохоронної діяльності; економія у витрачаннях ресурсів.

Ресурсоощадний характер чинників ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону, що виступає фактором розвитку соціально-спрямованої держави, глобалізації та НТП, повинен торкатися наступних сфер діяльності суспільства: охорона природного середовища, раціональне користування природними ресурсами, впровадження соціально спрямованих екологічних стандартів та задоволення екологічних потреб (збереження здоров'я кожної людини). Тому основними цілями ресурсоощадності економіки можна вважати такі:

1) збереження й відновлення майбутнього потенціалу природного середовища (екосистем, стабілізація кліматичних умов, раціональне природне користування, зниження рівня забрудненості, впровадження екологічної етики серед населення, викорінення насильства над людьми та природою загалом);

2) збереження та відтворення людини та суспільства загалом (покращення якості життя, в першу чергу, в контексті гарантування здоров'я населення та покращення природних умов);

3) збереження, нарощення темпів зростання економіки.

Процес вирішення проблем щодо ресурсоощадності, що відображає інтеграцію соціальної та екологічної відповідальності влади, включає такі положення:

1. Громадяни, зацікавлені задовольнити ресурсну та екологічну потребу, мають визначити конкурентну спроможність господарства через його потенціал знизити негативний вплив на природне навколишнє середовище та зменшити використання природних і енергоресурсів.

2. Держава, через органи державної влади, повинна встановлювати стимулюючі заходи для суб'єктів господарювання з метою зниження ними рівня забруднення навколишнього середовища, раціонального освоєння та раціонального використання надр, а також виробництва підприємствами екологічно чистих продуктів з мінімальними ресурсозатратами.

3. За кожним господарюючим суб'єктом повинна бути встановлена фінансова відповідальність за збитки ресурсів, природі, який нанесено в результаті діяльності, наприклад, шляхом сплати податків.

4. Усі потреби індивіда а суспільства загалом повинні забезпечуватись діяльністю суб'єктів господарювання, в першу чергу, екологічними. В свою чергу, життєдіяльність населення повинна бути стимулом задля посилення формування такої потреби.

5. В системах економічних, екологічних та соціальних показників господарювання повинно бути відображено оцінку одержуваних благ, яка є результатом вирішення проблем ресурсозбереження в життєдіяльності суспільства.

6. Регламентування органами державної влади допустимих норм викидів в навколишнє середовище.

7. Визначення екологічних державних квот (допустимі норми викидів, які не понесуть шкоди навколишньому середовищу).

8. Розподіл квот між регіонами з врахуванням їх специфіки.

9. Застосування утворення цін на основі принципів сталого розвитку, в тому числі відмову від субсидій, що є неефективними.

10. Проведення політики державних закупок, що заохочуватиме виробництво «екологічних» продуктів і використання «екологічних» методів у виробництві.

Крім всього вищезазначеного важливим є забезпечення раціонального природо-, ресурсо- та екологічного користування, оскільки тільки ефективно та екологічно дбайливе використання ресурсів дозволить зберегти стале функціонування держави. Таке можливо, на нашу думку, лише за допомогою впровадження облікової політики та застосування квот на ресурсо- та природокористування. Тільки завдяки обліку буде можливо контролювати енергозбереження.

До основних напрямків раціонального енерго-, ресурсо- та природокористування належать:

- зниження ресурсоемності виробництва;
- скорочення витрат ресурсів та матеріалів;
- зменшення утворення відходів виробництва;
- вторинне використання відходів;
- заміна штучними матеріалами натуральних.

Основними напрямками стратегії держави у раціональному природокористуванні можуть бути:

- 1) контроль за здійсненням користувачами надр проектів щодо розробки й технологічних схем під час розробки родовищ корисних копалин;
- 2) збереження біологічного різноманіття та розвиток заповідних проєктів, розширення діючих природних заповідників та створення нових;
- 3) фінансування державою діяльності з обмеження, розміщення та знешкодження відходів, уникнення забруднення річок, водосховищ, озер, гідрооб'єктів та підтримання їхнього гідрологічного стану;
- 4) запровадження новітніх технологій ведення лісогосподарства та лісової експлуатації;
- 5) запровадження екологічних та економічних важелів ефективного використання природо ресурсів й створення екологічних фондів з метою фінансування діяльності з охорони природи.

Процеси ресурсоемності економіки повинні реалізовуватись системно, комплексно (врахування технічних, технологічних, організаційних, соціальних, економічних, технологічних аспектів ресурсоемності діяльності та їх зв'язку), для підтримання балансу (відтворення природних ресурсів для відновлення якісних характеристик, дотримання рівноваги між надходженням і витратами ресурсів), взаємовідповідальності сторін (встановлення системної відповідальності усіх підприємств за ефективність використання ресурсів, посилення особистої відповідальності, стимулювання ініціативи у застосуванні ресурсоемних технологій) (див. табл. 4.12.).

Важливим на сьогодні напрямком ресурсоемності є енергозбереження. Дана сфера повинна чітко регулюватися державою, оскільки є стратегічно-важливою, особливо в останні роки, коли погіршилися відносини з Росією, яка є основним постачальником природного газу.

Таблиця 4.12

Принципи ресурсоемності використання господарського потенціалу Карпатського регіону *

№ з/п	Назва принципу	Значення принципу
1	Системності	Залучення до ресурсоемних процесів усіх елементів виробничої системи підприємств: матеріально-технічного забезпечення, підготовки і організації виробництва, реалізації продукції, використання нетоварної частини продукції

2	Комплексності	Врахування технічних, технологічних, організаційних, соціальних, економічних, технологічних аспектів ресурсоемності діяльності та їх взаємозв'язок
3	Цілісності	Дотримання єдності системи управління ресурсоемною діяльністю на підприємствах, заснованої на взаємозв'язку та взаємообумовленості процесів проєктування землеустрою, технічної і технологічної підготовки виробництва, виробництва продукції, використання та переробки нетоварної частини продукції та узгодженні їх показників
4	Довгострокової перспективи	Врахування ефектів довгострокових наслідків, що виникають за рахунок акумулювання екологічних результатів
5	Нормативності	Застосування та удосконалення норм та якісних параметрів ресурсів з урахуванням рівня розвитку техніки і технології, досягнень науково-технічного прогресу
6	Взаємовідповідальності	Встановлення системної відповідальності усіх підприємств за ефективність використання ресурсів, посилення особистої відповідальності, стимулювання ініціативи у застосуванні ресурсоемних технологій
7	Інформаційності	Встановлення адекватного, оперативного моніторингу та аналізу використання ресурсів, оптимізація комплексу використання виробничих ресурсів та підвищення ефективності витрат на раціоналізацію їх використання
8	Врахування вартості упущених можливостей	Оцінка альтернативних варіантів використання ресурсів та пошук шляхів оптимізації ресурсокористування
9	Економічного стимулювання	Матеріальне заохочення працівників підприємств за результатами раціоналізації використання ресурсів, забезпечення стабільної зацікавленості у інтенсифікації виробництва, підвищення якості продукції, що випускається
10	Підтримання балансу	Відтворення природних ресурсів для відновлення якісних характеристик, дотримання рівноваги між надходженням і витратами ресурсів
11	«Користувач сплачує»	Користувач відповідного природного ресурсу має повністю сплачувати його використання і відновлення, коли сам він окремо не в змозі відновлювати суспільно необхідний ресурс
12	«Забруднювач сплачує»	Забруднювач повинен компенсувати проведення заходів екологічного оздоровлення, коли існують, але не мають бути використані окремим підприємством екологічно досконалі технології відновлення ресурсу
13	Об'єктивності	Передбачає врахування попереднього досвіду та інформації
14	Цілепокладання	Передбачає чітке формування конкретних стратегічних цілей та мети їх досягнення
15	Результативності	Спрямування повної сукупності заходів на отримання кінцевого результату
16	Спадковості	Відповідальність перед прийдешніми поколіннями
17	Прозорості	Відвертість та прозорість дій всіх суб'єктів, широке висвітлення їх діяльності у ЗМІ, залучення стейкхолдерів

*- складено а доповнено автором за [74]

Саме з метою посилення енергозбереження в нашій країні Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства спільно з експертами підготували ряд законопроектів в рамках стратегії підвищення енергоефективності в нашій державі, а саме «Про енергетичну ефективність будівель» (реєстр. № 1566), «Про особливості здійснення закупівель енергосервісу» (реєстр. № 1532), «Про впровадження енергоефективних заходів в бюджетних установах» (реєстр. № 1409-1).

Згідно з законопроектом «Про енергетичну ефективність будівель» обов'язковою для будівництва нових будівель, а також капітального ремонту, реконструкції будівель є наявність паспорту енергетичної ефективності будівлі. Для існуючих будівель законопроектом передбачається сертифікація енергетичної ефективності з метою визначення фактичних показників енергетичних характеристик, проведення оцінки відповідності зазначених показників установленим мінімальним вимогам до енергетичної ефективності будівель, розроблення рекомендацій щодо підвищення рівня енергетичної ефективності будівлі, які враховують місцеві кліматичні умови та є технічно і економічно обґрунтованими [8].

Проектом закону «Про особливості здійснення закупівель енергосервісу» передбачається створення правових засад закупівлі енергосервісних послуг та залучення інвестицій для проведення заходів з модернізації об'єктів соціальної інфраструктури, що дасть можливість створити умови для скорочення споживання енергетичних ресурсів (ЕСКО-механізм). Проектом закону «Про впровадження енергоефективних заходів в бюджетних установах» передбачено внесення змін до Бюджетного кодексу України, що дасть змогу забезпечити правові засади реалізації енергосервісних договорів, залучити інвестиції до реалізації енергоефективних проектів у бюджетних закладах без збільшення місцевого та державного боргу, без надання місцевих або державних гарантій [8].

Архітектура ресурсоощадних чинників конкурентоспроможності економіки в Україні включає: стратегічні основи політики, показники зеленого росту, виявлення екологічно шкідливих субсидій і їх реформування, створення ринкових стимулів для виробництва і збуту «чистої» продукції, удосконалення інвестиційної політики і розширення доступу до фінансування, екологізація малого і середнього бізнесу, розвиток практики «зелених» закупок, перегляд існуючих національних регуляторних та правових систем, імплементація міжнародних норм, зміцнення адміністративного потенціалу відомств, що відповідають за екологічну експертизу, ресурсоефективність і екологічно чисте виробництво – зміцнення потенціалу, запровадження і популяризація ресурсоефективності і екологічно чистого виробництва, стійкі держзакупівлі та підтримка органічного агровиробництва (див. рис. 4.16).

Рис. 4.16. Архітектура ресурсоощадних чинників використання господарського потенціалу Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

До основних умов стійкого розвитку з погляду дії суб'єктів економіко-екологічної взаємодії, що виконують економіко-екологічні функції відносно органи державної влади, представників бізнесу, некомерційних організацій та громадянське суспільство (див. табл. 4.13).

Пропонуємо з метою посилення ролі ресурсоощадних сучасних чинників використання господарського потенціалу Карпатського регіону спрямувати зусилля на:

Таблиця 4.13

Основні умови стійкого розвитку з погляду дії суб'єктів економіко-екологічної взаємодії*

№ з/п	Суб'єкти	Функції	Чинники
1	Органи державної влади	Превентивна, примусова, автономно-підготовча, інтеграційна, функція субсидування ресурсоощадних програм, податкова і штрафна, інноваційно-цінового механізму	Створення та реалізація програм, заходи органів влади
2	Представники бізнесу	Нормативна функція в формі дотримання законодавства про екологію	Інноваційні підходи у мисленні, набуття свідомості щодо ефективного інвестування в екологію та спадкоємність для прийдешніх поколінь, як інвестиції у майбутнє; реалізація економічно-ефективних екопроектів тощо
3	Некомерційні організації	Рекомендаційна функція щодо реалізації принципів прав на розвиток, захисту навколишнього середовища тощо	Розробка програм стійкого розвитку на основі економіко-екологічної взаємодії. Розповсюдження і популяризація інформації щодо захисту довкілля тощо
4	Громадянське суспільство	Функція законодавства	Роль соціальних нормативів (рівень життя, індекс споживчих цін тощо)

*- власна розробка автора

– впровадження екологічно-безпечних, інноваційних та ресурсозберігаючих, ефективних технологій на основі цілісної технологічної платформи з участю держави, суспільства бізнес одиниць, організацій освіти і науки, громадських об'єднань та некомерційних організацій;

– облік абсолютних величин та питомих показників, що визначають ефективність використання природних ресурсів, енергії, негативний вплив при державному регулюванні діяльності служб з охорони природи на навколишнє середовище, а також планування заходів з охорони природного середовища;

– рівень захисту важливих інтересів індивідууму повинен зростати;

– створення стимулів, ефективність яких зростатиме, для інноваційної діяльності в усіх секторах економіки;

– усунення адміністративних перешкод під час здійснення інвестиційної й виробничої діяльності на виробничих об'єктах підвищеної небезпеки;

– формування механізмів розробки й реалізації корпоративних стратегій в екології та програм, що відповідатимуть вимогам екологічної безпеки. У проекті має бути враховано розвиток інновацій щодо забезпечення безпеки в сфері екології, яке має досягатися за допомогою реалізації комплексу інституційних та законодавчих заходів, що забезпечуватимуть:

– підвищення енергоефективності й розвиток альтернативних джерел енергії, впровадження заходів стимулювання скорочення викидів та скидів, утворення та утилізації відходів, що буде економічно вигідно;

– перехід до більш безпечного з погляду екології громадського транспорту – основним видом переміщення в великих містах;

– розвиток механізмів економічного регулювання виникнення та впровадження технологій, що будуть екологічно чистими, переходу до системи сертифікації об'єктів нерухомості з врахуванням міжнародного досвіду високо розвинених країн у застосуванні екологічних стандартів;

– перехід користувачів природними ресурсами до обов'язкової нефінансової звітності у сфері охорони природного навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки, яка відповідатиме міжнародним стандартам.

Перспективними напрямками покращення ринку ресурсозберігаючих технологій є застосування нових можливостей, до яких належать [26]:

– покращення якості продукції та послуг, яку виробляють підприємства з адаптацією до природоохоронних вимог, а також імплементацією міжнародних стандартів ресурсоощадності

– розробка та впровадження нової продукції, заснованої на застосуванні ресурсозберігаючих технологій

– вливання в економіку іноземних інвестицій на ресурсозберігаюче виробництво;

– сприяння розвитку інституцій з сприяння та підтримки ресурсоощадного виробництва.

Державна політика в сфері вартісної оцінки ресурсів природи насамперед повинна спрямовуватись на:

– реалізацію повноважень державних органів влади в економічних напрямках як власника ресурсів;

– формування ринку послуг ріелторів по фінансовій оцінці ресурсів природи;

– вдосконалення та розвиток послуг на ринку страхування й аудиту в секторі природокористування тощо. Складним завданням є оцінювання природних ресурсів, яке постає першочерговим завданням в умовах ринкової економіки. При цьому відсутня загальноприйнята методологія економічної оцінки ресурсів та процесів ресурсоспоживання, відповідна

нормативно-правова база, ринок ріелторських послуг. Це зумовлює розробку загальної концепції економічної оцінки у вартісному виразі природних ресурсів, що б дало змогу виробити цілісну систему показників оцінювання різноманітних природних компонентів, які є оптимальними з точки зору узгодженості інтересів економіки та природокористування. Така концепція дозволила б також встановити цілісний показник природно-ресурсного потенціалу територій, що б дало змогу врахувати:

- наявність (обсяги й типи) в регіоні природних ресурсів;
- оптимальність поєднання та допустимі межі коливання запасів, які не будуть причиною змін стійкості системи в цілому;
- функціональну роль усіх природних ресурсів у формуванні господарської діяльності, тобто забезпечення економічної стійкості розвитку регіонів.

Зазначені напрями в основному стосуються державного рівня господарювання, регіональних та місцевих ланок. Разом з тим, необхідно проводити роботу на мікрорівні (на рівні підприємства):

1) сприяти зростанню обізнаності серед населення та господарств у сфері новинок ресурсозбереження за допомогою їх інформованості суб'єктами інфраструктури ресурсозбереження, недоліками та перевагами цих новинок в економічному та соціальному аспектах за допомогою виставок, рекламних кампаній, прямих продажів;

2) імідж компаній у сфері ресурсозбереження (енергетичних, водо-сервісних тощо) повинен відображати їх економічну ефективність та екологічність за допомогою випуску прес-релізів та носіїв інформації про їх діяльність, статей, сформованих звітів, проведених конференцій та презентацій;

3) повинні розроблятися та впроваджуватись в практику гнучкі фінансові схеми, перфоманс-контрактинг, що дозволить працювати з підприємствами, що є низько ліквідними;

4) доцільність ресурсозбереження, принципи діяльності аудиторських компаній у цій сфері повинні бути обговорена шляхом роз'яснень керівникам та їх підлеглим на підприємствах у різних сферах діяльності. Це сприятиме хорошему ставленню до аудиторських фірм на підприємствах;

5) розширювати спектр послуг, які надають суб'єкти інфраструктури, в тому числі, надавати практичну допомогу замовникам під час складання планів реалізації заходів з ресурсозбереження на основі їхнього самофінансування, що характеризуються етапністю, навчати персонал підприємств, які замовляють послуги, базовим знанням ресурсного менеджменту.

Отже, ресурсоощадна природа сучасних чинників використання господарського потенціалу Карпатського регіону повинна базуватись на збереженні й відновленні майбутнього потенціалу навколишнього сере-

довища, збереженні та відтворенні суспільного розвитку та збереженні, нарощенні темпів зростання економіки та внутрішнього виробництва. Головна мета ресурсоощадності економіки для підвищення використання господарського потенціалу Карпатського регіону є зменшення природоємності усього господарства, економіки, техносфери. Трикутник ресурсоощадності економіки України може формуватись на основі природоємності, екологізації ВВП та виробництва енергоресурсів.

4.4. Розвиток господарського потенціалу з позицій сталого розвитку

XX століття характеризувалося нестримним прагненням людства до економічного зростання і бурхливим технологічним розвитком. Успіх цього процесу вимірювався, та й вимірюється і нині, темпами збільшення ВВП, а у випадку Карпатського регіону ВРП. Вважалося, що це сприятиме підвищенню добробуту народу. Але ж такий «прогрес» за рахунок нещадної експлуатації природних ресурсів має наслідком руйнацію довкілля як основи існування людини, її зовнішнього і внутрішнього середовищ. Сучасний світ зіштовхнувся з глобальними проблемами: голодом, екологічними кризами, деградацією моралі, наростанням регіональних та міжетнічних конфліктів, тероризмом тощо

Ці обставини змусили людство шукати вихід з глухого кута розвитку цивілізації. Так було започатковано новий підхід до розв'язання глобальних проблем – сформульовано ідеологію сталого розвитку. Наскільки ефективною може бути її реалізація в Карпатському регіоні і чому ця ідеологія ще не стала в нашій державі керівництвом до дії? Нажаль, тут більшість запитань залишаються риторичними. Особливо актуальним для України і Карпатського регіону, зокрема, є вивчення господарського потенціалу Карпатського регіону з позицій сталого розвитку.

Сталий (відтворювальний) розвиток – це такий, що забезпечує передачу у спадщину нащадкам усіх компонентів навколишнього природного середовища у стані негіршому за той, який існує нині. Для України важливо не припускати помилок, бо легше віддати перевагу економічному розвитку без урахування в цілісній моделі екологічної і соціальної сфер, ніж сповідувати цю триаду. Тим паче, що реалізація концепції сталого розвитку не гарантує швидкого зростання добробуту, а потребує напруженої, копіткої роботи, консолідації зусиль політиків, юристів, управлінців, науковців, всієї української громади.

Сьогодні існує низка концепцій сталого розвитку. Всі вони постановочного характеру і визначають стратегічні завдання на макроекономіч-

ному рівні, тим часом основою втілення такої стратегії є розв'язання проблем на мікрорівні. Ефективні моделі сталого розвитку мають базуватися на глибокому фаховому аналізі зв'язку суспільного прогресу з особливостями використання національного природно-ресурсного потенціалу. А це потребує формування нового світогляду, а саме – гармонізації взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Екологічна історія розвитку людства, тобто хронологія ведення господарства, характеризується чітко виокремленими трьома фазами. Перша, найдовша, має ознаки доаграрного й аграрного суспільства. Друга фаза позначена створенням парової машини, перших видів механічного транспорту, відкриттям електрики – це індустріальне суспільство. Третя фаза відзначається опануванням новими видами енергії, розробкою матеріалів з програмованими властивостями, створенням надшвидкого транспорту, завоюванням космосу тощо. Ця фаза вже наближує індустріальне суспільство до кризи.

Поява нових технологій і ринків призвела до того, що сьогодні в усьому світі економічне зростання вимірюється часткою продукції та обладнання, які втілюють прогресивні знання та рішення, тобто включають інтелектуальний капітал. Багатство суспільства значною мірою залежить від сумизнань та вміння їх творчо використовувати. Адже нині найціннішим товаром на ринку виступають ідеї, інтелект, людський капітал, тим паче, що інтелектуальні можливості людини – безмежні. Найновіші технології у розвинених країнах забезпечують 80–90% економічного приросту. Тут первинним вважається якість національної еліти, вихованість і рівень освіти населення.

Для забезпечення економічного, соціального, науково-технічного та культурного розвитку України, зокрема у регіональному розрізі, фахівцями НАН України в ініціативному порядку розроблено проект Концепції переходу України до сталого розвитку. В її основу покладені ідеї і принципи, ухвалені Конференцією ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), дев'ятнадцятою спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН («Ріо+5», 1997 р.) та Всесвітнім самітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі («Ріо+10», 2002 р.).

16 листопада 2006 р. розроблений проект Концепції винесено на розгляд спільного засідання Наукової ради НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку та Національного комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». В роботі засідання взяли участь провідні вчені НАН України, представники відповідних міністерств і відомств та громадських організацій. Рішенням спільного засідання Наукової ради НАН України та Національного комітету проект Концепції переходу України до сталого розвитку схвалено і реко-

мендовано після врахування висловлених пропозицій і зауважень подати до Верховної Ради та Кабінету Міністрів України для розгляду і затвердження за встановленим порядком.

Концепція визначає цілісну систему поглядів на сталий розвиток України, правові основи, принципи, завдання та організаційні заходи переходу держави на засади сталого розвитку і є базовою для розробки стратегії сталого розвитку, державних програм, проектів соціально-економічного розвитку на найближчу і віддалену перспективу.

Вважаємо, що сталий розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону можна визначати як збалансований стан ресурсів, який забезпечує позитивний вплив на фінансово-економічну, екологічну та соціальну складові розвитку як регіону, так і зовнішнього середовища.

Моніторинг сталого розвитку – комплекс заходів щодо спостереження та аналізу складових сталого розвитку, зокрема, впливу антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище, природні ресурси та соціальну сферу з метою встановлення ступеня їх небезпеки для життєвого середовища та прийняття управлінських рішень.

На рис. 4.17 зображено механізм забезпечення сталого розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону до якого входить як науково-методичне забезпечення вирішення проблем регіону, так і моніторинг сталого розвитку.

Загальновідомо, що сталий розвиток передбачає у своїх принципах стабілізацію та збереження «status quo» для всіх країн, які розвиваються та прагнуть стабільності у всьому і безпеки. Суть першорядного питання, яке стояло перед вирішенням двадцять років було в тому, що більшість країн не бажають залишитися в тому соціально-економічному становищі, в якому вони знаходились на даний час. Це все через це, що тільки 1 з 8 мільярдів людей на землі повністю задоволені своїм рівнем життя. Така позиція була доти, доки не були сформульовані положення «зеленої» економіки, в період всесвітньої економічної кризи, як механізму здійснення стратегії сталого розвитку для країн різних типів політичного ладу та рівня економічного розвитку.

«Зелену» економіку Карпатського регіону можна визначити як показник, що прибільшує достаток людей і створює умови для соціальної справедливості. Варто зауважити, що при цьому суттєво зменшуються ризики для навколишнього середовища та збільшення бідності населення. Державні і приватні інвестиції, які знижують рівень викидів вуглецю та забруднення середовища, а також стимулюють до ефективного використання енергії та ресурсів, варто здійснювати за підтримкою цільових державних витрат, реформ у сфері політики і зміни системи регулювання. Показаний курс розвитку мусить зберігати, примножувати і, як-

що потрібно, відновлювати природний капітал як головний економічний актив і основу суспільних благ, більше всього для незаможного населення, джерела доходу і захищеність яких залежать від природи.

На сьогоднішній день є удосталь доказів того, що «озеленення» економіки в жодному випадку не шкодить створенню матеріальних благ або робочих місць, і що інвестування чимало в «зелені» сектора є об'єктами для зросту фінансового добробуту. Проте для такого переходу потрібно створювати певні нові умови для «зеленої» економіки, що включає в себе важливі і спішні дії урядів всіх країн світу.

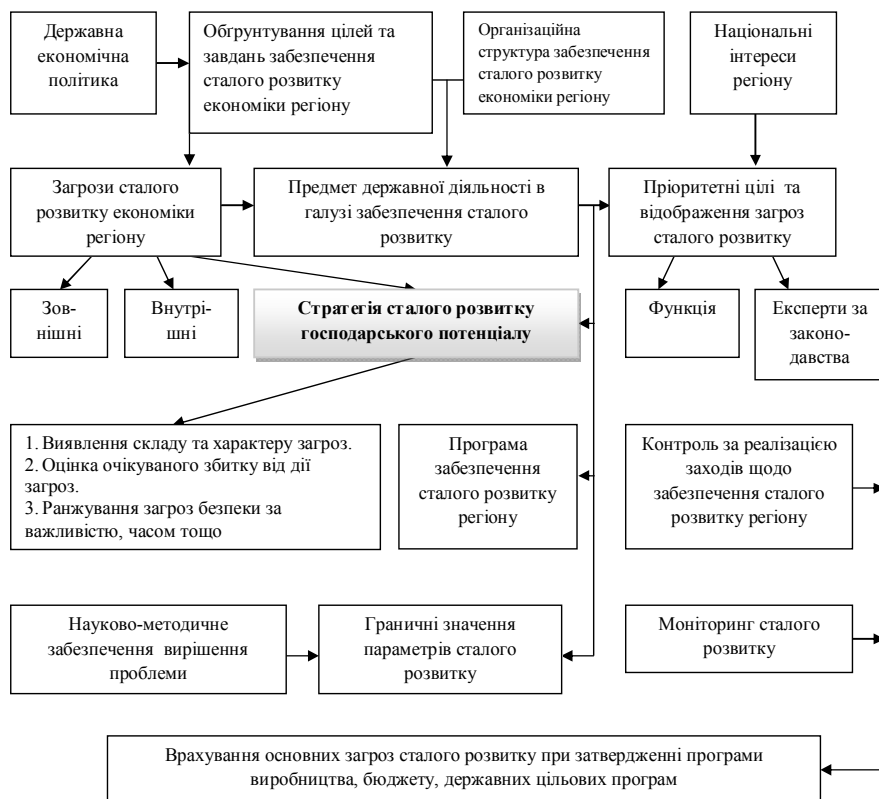

Рис. 4.17. Механізм забезпечення сталого розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону*

*- власна розробка автора

Поетапно «зелена» економіка створює своєрідний механізм забезпечення сталого розвитку. Підвищується цінність природного капіталу, перетворюються методики розрахунків економічних індексів країн, секторів економіки, при цьому враховуються соціальні та екологічні параметри. Розвиток «зеленого» бізнесу відбувається дуже швидко зростаючими темпами, більше всього в США та ЄС, а ці сектори економіки стають найпривабливішими для інвестицій капіталів та технологій.

«Зелена економіка» – це економіка, результатом якої є покращення добробуту людей та соціальної справедливості з одночасним значним зниженням екологічних ризиків та екологічного дефіциту. Економіка, яка на шляху до збалансованого розвитку та подолання бідності повинна: захистити та поліпшити базу природних ресурсів; підвищити ресурсоефективність; сприяти впровадженню моделей збалансованого споживання та виробництва; сприяти рухові світу в напрямі до низьковуглецевого розвитку та утилізації відходів. У більшості документів, прийнятих з цього питання на міжнародному рівні для виживання та суспільного розвитку людства необхідний перехід до «зеленої економіки», йдеться про необхідність поступової трансформації традиційної економіки до більш енергоефективної та енергозбережливої [50, с. 47].

Принципи «зеленої» економіки:

- рівність і справедливість розподілу ресурсів між народами, поколіннями, статями;
- обережність по відношенню до соціальних наслідків і впливу на навколишнє середовище;
- розуміння високої цінності природного і соціального капіталу: інтерналізація зовнішніх екологічних витрат; впровадження «зеленого» обліку; оцінки витрат за період життєвого циклу продукції; поліпшення управління;
- ефективність використання ресурсів;
- стійке споживання та виробництво;
- створення «зелених» робочих місць [63, с.213].

Отже, на сьогоднішній день в нашій державі є суттєва потреба у модернізації національної економіки. «Зелена економіка» може стати саме тим механізмом для реалізації такої модернізації. Україна, як держава сформована в результаті розпаду СРСР, повинна зосередитись на політиці модернізації індустріальної економіки, яка б ґрунтувалась на використанні нових «зелених» технологій та забезпеченні як ресурсної незалежності, а також створенні нових робочих місць за умов зменшення рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище. Індустріальна складова економіки в Україні зменшилася, але збереглися земельні, мінеральні та кадрові ресурси.

Основними ризиками для економічної безпеки України та Карпатського регіону є:

- енергетична ресурсна залежність індустріальної економіки від поставок енергоносіїв з Росії;
- вичерпання безпечного терміну експлуатації об'єктів інфраструктури, житлово-комунального господарства, промисловості;
- деградація земельних ресурсів та агровиробництва [64, с.142].

В Україні та Карпатському регіоні, зокрема з відсталими технологіями ця проблема є особливо гострою. Якщо ж нічого не змінювати у способах господарювання, тоді вже до 2050 року населенню знадобиться ресурси майже трьох таких країн, як Україна, а всій планеті ресурси майже трьох таких планет, як Земля [13, с.127].

Використання ринкових механізмів рекомендується поєднувати із державним та міжнародним регулюванням економічних процесів. Покращення екологічної ситуації перестає бути рядком витрат державного бюджету, а стає самою суттю нової економічної системи. Тобто, держава формує нові економічні умови ведення бізнесу, які приваблюють інвестиції саме в розвиток нових «зелених» галузей та екологічної трансформації («озелененню») традиційного господарства [107, с.35].

В умовах ресурсної та енергетичної залежності України, яка сформована ситуацією, коли екологічно шкідливі технології використовуються на застарілих енергонеєфективних підприємствах саме поступова заміна «коричневої» індустріальної економіки на нову «зелену», як стратегічного пріоритету розвитку дає шанс забезпечити національну безпеку держави в найближчі десятиріччя [160].

Позиція України щодо підсумкового документу Rio+20 «Майбутнє, якого ми хочемо» українську модель Концепції «зеленої економіки» необхідно будувати з урахуванням світового та європейського досвіду в цьому напрямку, а також особливостей національної економіки та національного менталітету [50, с. 30].

Для досягнення базових умов впровадження Концепції «зеленої економіки» необхідно зробити наступні кроки: розробити та впровадити «Програму структурної трансформації економіки України до 2030 року», яка б передбачала скорочення сировинних та енергоємних галузей в промисловій економіці України, поетапне зменшення експорту продукції видобувних та енергоємних галузей виробництва, впровадження ресурсощадних та безвідходних технологій в промисловості, транспорті, сільському господарстві та комунальній сфері; провести експертизу чинного законодавства щодо його відповідності принципам збалансованого розвитку з метою створення необхідного правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів; створити націо-

нальну інфраструктуру екологічного аудиту та сертифікації чистого виробництва; створити сучасну нормативно-правову базу для реалізації інноваційної еколого-економічної політики; удосконалити матеріально-структурну базу агропромислового комплексу з урахуванням екологічних чинників, міжнародних вимог і стандартів, створити державний фонд підтримки екологічно орієнтованого сільського господарства; встановити ефективний екологічний контроль за техногенним навантаженням та раціональним використанням природних ресурсів, забезпечити законодавче підґрунтя щодо переходу до інтегрованої видачі дозволів про недопущення забруднення відповідно до законодавства Європейського союзу; створити національну систему оцінки антропогенних викидів і абсорбції парникових газів землями сільськогосподарського призначення [159, с.70].

Для переходу до «зеленої економіки», можна використовувати наступні інструменти: політика державних закупівель, яка заохочує виробництво продукції що відповідає екологічним стандартам та використання екологічних методів виробництва; відмова від неефективних субсидій, натомість створення та активізація системи стимулюючих пільг, при введенні яких підприємства забруднювачі будуть зацікавлені у впровадженні обов'язкової екологічної сертифікації як механізму підвищення якості продукції, процесів, послуг та стану навколишнього природного середовища; реформування систем «екологічного» оподаткування (з акцентуванням на податок від забруднення), лінії пільгового державного кредитування; надання екологічних субсидій з національного фонду охорони навколишнього природного середовища на поліпшення та відновлення якості довкілля; державна підтримка розробок та впроваджень пов'язаних з створенням екологічно чистих технологій [178, с.14].

Для того, щоб розвиток «зеленої економіки» Карпатського регіону був успішним варто виділити такі напрямки, за якими має проводитись робота у сфері державного сталого розвитку: проведення оцінки та визначення пріоритету товарів та послуг, що включають в себе екологічну частину як на національному так і на міжнародному рівнях; забезпечення втілення в політику сталого розвитку системи заходів, які б стимулювали введення «зелених» технологій, послуг та інвестицій; створення новий «зелених» робочих місць, що дасть можливість підвищити рівень зайнятості населення; взяття за приклад усталені ринкові механізми для того, щоб досягнути стійкого розвитку.

Отже, «зелена» економіка Карпатського регіону є механізмом для виконання стратегії сталого розвитку. На сьогоднішній день Карпатський регіон має погану інституційну базу для того щоб планувати політику сталого розвитку. Процес європейської інтеграції вимагає

додержання екологічних стандартів та «зеленої» модернізації економіки та господарського потенціалу. Максимальними перешкодами для створення умов відтворення «зеленої економіки» є надзвичайно великий рівень корупції державних органів, а також невисока обізнаність щодо необхідності, переваг та потенціалу введення проектів енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії. Для того, щоб забезпечити широке впровадження зеленої економіки потрібно розробити правильну концепцію, яка повинна більш конкретно сформулювати повноваження та відповідальність суб'єктів господарювання. Політику сталого розвитку в процесі створення «зеленої економіки» варто розробляти поступово, при цьому потрібно: розрахувати потрібні ресурси і допустимі витрати; підготувати науково-обґрунтовані заходи, що допомогли б у визначенні перспектив змін у конкретних межах сьогоднішньої екстенсивної парадигми економіки без істотних втрат для країн, які знаходяться на етапі розвитку; проаналізувати ефективність експортно-орієнтованої економіки; визначити перспективності заміни природних процесів новітніми технологіями там, де це відбувається, та універсальності принципу приватизації; перегляд ефективності застосування ВРП як мірила рівня розвиненості господарського потенціалу Карпатського регіону.

Сучасний стан економіки і тенденції економічних перетворень в регіонах України зумовлюють необхідність використання якісно нового підходу до управління господарським потенціалом регіонів для досягнення стійкого розвитку. Брак інформації про кількісні та якісні характеристики господарського потенціалу ускладнює формування стратегії розвитку регіону, а отже, знижує можливості його сталого зростання. Не є виключенням і Карпатський регіон, багатий природно-екологічний потенціал якого сприяє розвитку господарського потенціалу.

Управління комплексним розвитком регіону повинно ґрунтуватися, насамперед, на залежності господарських можливостей регіону від ефективності функціонування виробництва і благополуччя кожного господарюючого об'єкта території від результатів його діяльності. Тобто регіональна економічна політика має на меті збалансований пропорціональний розвиток регіонів та підвищення добробуту населення [164].

Господарський потенціал регіону зазвичай розглядають як сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати й найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонально використовувати всі потенційні ресурси з метою забезпечення економічного зростання, сус-

пільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Господарський потенціал характеризує здатність суспільства виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення [217].

На формування та ефективне використання господарського потенціалу регіону впливає ціла низка факторів. Вони є сукупністю аргументів (причин), що зумовлюють особливості розвитку та використання ресурсної бази в Карпатському регіоні, визначають кількісні та якісні характеристики видів господарської діяльності, впливають на обсяги і напрями господарської діяльності, на визначення пріоритетів і є практичним інструментом вирішення господарських завдань. Так, наприклад, до основних зовнішніх факторів формування і розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону відносяться політичні, правові, господарські, соціальні, технологічні та інші сили впливу зовнішніх систем, які обмежують або стимулюють його функціонування. До внутрішніх факторів можна віднести: здатність накопичувати, закріплювати і використовувати інформацію; рівень технологічного розвитку виробництва; соціальні умови існування населення; рівень освіти в регіоні тощо. Саме при модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону необхідно враховувати ці чинники.

Основними проблемами формування господарського потенціалу Карпатського регіону, як і інших регіонів на даний час є [227]:

- великий дефіцит власних джерел формування ресурсів, що викликаний, наперед всього, низькою ефективністю виробництва і глибоким падінням показників в реальному секторі економіки внаслідок економічної кризи;
- деформація у реальному секторі між сферами економічної діяльності (переважна спеціалізація держави на галузях важкої промисловості) та в міжгалузевому співвідношенні цін;
- відсутність розширеного відтворення основного капіталу, недостатня частка його чистого нагромадження;
- недостатня привабливість для іноземних інвесторів внаслідок мінливості економічної політики та відсутності стабільних пріоритетів у здійсненні регіональної інвестиційної політики;
- розподіл бюджетних фінансових ресурсів та ресурсів з іноземних джерел по регіонах без врахуванням їх нерівномірного, диспропорційного соціально-економічного розвитку;
- недостатньо розвинений ринок капіталів;
- недосконалий механізм довгострокового кредитування підприємств регіону та інші.

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і господарських цілей. Навіть якщо мова йде тільки про господарський розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Господарський розвиток включає такі аспекти: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості; зміни в традиціях і звичках [65].

Стратегічно важливим є проведення в Україні територіальної політики, спрямованої на усунення диспропорцій розвитку регіонів. Це обумовлює трансформацію регіональної політики – перехід від територіального перерозподілу ресурсів, з метою послаблення диференціації регіонів, до стимулювання регіонального розвитку з акцентом на власному потенціалі та ресурсах території, що передбачає: створення необхідних передумов для стійкого розвитку регіонів, сприяння гармонізації структури їхнього господарства; зниження розбіжностей між регіонами в рівні життя населення, надання громадянам країни рівних соціальних можливостей; впровадження заходів щодо поліпшення гендерної рівності; координацію та узгодження загальнонаціональних, регіональних інтересів та інтересів територіальних громад і спільнот; підвищення ефективності використання бюджетних коштів; стимулювання прямої зацікавленості та відповідальності територіальної спільноти (громади) за власний розвиток [14, с.20].

Слід відмітити, що становлення методологічних засад стратегічного планування в Україні відбувалося на базі запозичення закордонного досвіду, який вітчизняні дослідники переймали від закордонних експертів в рамках реалізації проектів партнерства. Результати опрацювання та узагальнення світової практики зі стратегічного планування з урахуванням деяких особливостей цього процесу в Україні за часів реалізації різних проектів, знайшли своє відображення у відповідних практичних посібниках. Найбільш відомими проектами партнерства нашої держави з закордонними країнами, що були реалізовані в Україні, є такі:

– проект партнерства Канада – Україна «Регіональне врядування та розвиток», що впроваджувався Канадським інститутом урбаністики у співпраці з Фондом міжнародного навчання (Канада) та Асоціацією агенцій регіонального розвитку України за фінансової підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку (далі в роботі – канадські експерти) [14];

– проект «Запровадження європейських стандартів державного управління в Україні», що фінансувався Міністерством закордонних справ Великої Британії через «Global Opportunity Fund» (далі – британські експерти) [9];

– проект «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК), за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (американські експерти) [228].

Стратегія розвитку регіону є інструментом узгодження державних, територіальних і галузевих інтересів та планів. Стратегічне планування розвитку регіону здійснюється на засадах концепції сталого гармонійного розвитку, яка визначає, що сталий розвиток територій – це соціально, економічно й екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на формування їхнього господарського потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання наявних ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення й реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктур, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття природного середовища та збереження культурної та історичної спадщини [14, с.15-16].

Основні принципи державної регіональної політики, визначені в Стратегії, це: конституційність, законність, співробітництво, паритетність, відкритість, субсидіарність, координація, єдність, історична спадкоємність, сталий розвиток. Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [263].

Досягнення зазначеної мети дасть можливість регіонам до 2020 року стати економічно сильнішими, взаємно інтегрованими, а також більш самостійними у результаті запровадження ефективної моделі управління на основі децентралізації, деконцентрації та субсидіарності. Стандарти і якість життя людей досягнуть вищого рівня, зростуть можливості для створення та ефективного функціонування партнерських відносин між суспільством, державою і бізнесом [263].

Стратегія базується на системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівнях, що передбачає [181]:

– синхронізацію процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки держави та її регіонів з урахуванням потреби їх розвитку і необхідність підвищення рівня конкуренто-

спроможності регіонів. Особливо це стосується діяльності центральних органів виконавчої влади, що розробляють довгострокові цільові програми, спрямовані на розв'язання проблем розвитку окремих галузей економіки і суспільства, виконання яких суттєво впливає на розвиток територій. З цією метою на державному рівні буде запроваджено проведення обов'язкової оцінки впливу реалізації стратегій та виконання програм розвитку окремих секторів економіки на розвиток потенціалу регіонів;

- узгодження регіональних стратегій розвитку із Стратегією у частині визначення завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

- узгодження територіального планування розвитку держави відповідно до Генеральної схеми планування території України, схем планування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та населених пунктів, а також регіональних стратегій розвитку;

- скоординоване середньострокове і короткострокове державне програмування регіонального розвитку та програмування розвитку регіонів та міст на основі прийнятих стратегічних документів;

- скоординовану реалізацію Стратегії шляхом виконання плану заходів щодо її реалізації відповідно до визначених етапів та планів заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку.

Стратегія регіонального розвитку має забезпечувати «здатність регіону успішно функціонувати в глобальному середовищі, реалізовувати свої геоекономічні інтереси (зокрема, отримання додаткових ресурсів розвитку, збільшення частки свого доходу) і на цій основі забезпечити пришвидшення економічного розвитку та зростання добробуту регіональної громади на тривалу перспективу, а також здатність протистояти викликам (деструкціям) глобального середовища» [88, с. 62].

Таким чином, основним шляхом модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону є стратегічне управління ним.

Алгоритм управління стратегічним розвитком господарського потенціалу Карпатського регіону впливає з місії регіону, стратегічних цілей, що формують загальну стратегію розвитку регіону. Для стратегічного управління розвитком господарського потенціалу регіону необхідно провести оцінку потенціалу, що включає стан і розвиток; ефективність використання і формування, які базуються на застосуванні SWOT-аналізу, що включає в себе аналіз сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз. Далі проводиться визначення можливостей вдосконалення потенціалу, формування оптимальної структури потенціалу на базі синергічної взаємодії його структурних складових відповідно до стратегічних цілей, формування стратегії розвитку потен-

ціалу на базі обраної альтернативи розвитку регіону, реалізація стратегії розвитку господарського потенціалу, контроль і оцінка результатів реалізації стратегії розвитку потенціалу та досягнення цілей.

Проаналізувавши концептуальні основи формування системи управління ефективністю господарського потенціалу регіону, можемо зробити висновок, що її потрібно розглядати і досліджувати з двох точок зору зовнішнього та внутрішнього середовища.

ВИСНОВКИ

У монографії проведено теоретичне та практичне обґрунтування господарського потенціалу Карпатського регіону. Результати проведеного дослідження характеризуються науковою новизною, мають теоретико-методологічне й науково-практичне значення. На підставі отриманих результатів можна сформулювати наступні висновки, пропозиції і рекомендації, які забезпечують вирішення поставлених завдань відповідно до мети роботи.

1. Досліджено теоретичні основи суспільно-географічного дослідження господарського потенціалу регіону. Науковий і практичний зміст господарського потенціалу регіону необхідно розглядати як регіональний господарський комплекс, що являє собою велику і розгалужену територіально-економічну систему. Етимологічну сутність господарського потенціалу регіону слід розглядати з позицій системного підходу. Потенціал регіону – це сукупність засобів та ресурсів, які забезпечують розвиток і функціонування господарського комплексу. Під господарським потенціалом регіону слід розуміти комплексне поняття, що включає в себе певні сукупності потенціалів регіону, залежно від особливостей розвитку території регіону, а також відповідних механізмів і часу їх залучення в господарський оборот з метою підвищення рівня конкурентоспроможності й господарського розвитку регіону. Основними чинниками ефективності господарського потенціалу регіону є технологічного стану та виробничої діяльності, інвестиційно-інноваційної діяльності, охорони здоров'я, освіти і науки, а також природні та екологічні чинники.

Господарський потенціал регіону за рівнем абстрагування є соціокультурним, економічним, природним та людським, залежно від рівня агрегованості оцінки – регіональний та територіальний, за галузевою приналежністю включає всі вище перелічені елементи, за мірою реалізації – фактичний (реалізований) та перспективний, за видом середовища – внутрішній та зовнішній, а за функціональною сферою виникнення – інфраструктурний.

2. З'ясовано чинники формування господарського потенціалу карпатського регіону. Розвиток соціально-економічного потенціалу в регіоні неможливий без структурної перебудови господарського комплексу згідно з принципами задоволення регіональних і державних інтересів, вкладення значних інвестицій у розбудову перспективних галузей еко-

номіки загалом і підприємств зокрема, з метою підвищення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. До позитивних змін у розвитку Карпатського регіону слід віднести зростання кількості лікарів усіх спеціальностей, збільшення середньодобового обсягу місцевого телемовлення та радіомовлення також зростає, зростання валового регіонального продукту, постійне зростання обсягу капітальних інвестицій, що призвело до зростання обсягу реалізованої промислової продукції Карпатського регіону. Позитивною є динаміка зростання санаторіїв та пансіонатів з лікуванням спостерігається у Карпатському регіоні за рахунок їх зростання у Чернівецькій та Івано-Франківській області.

Карпатський регіон має всі можливості, щоб досягнути високого рівня розвитку, так як він характеризується значним природним потенціалом для розвитку господарського потенціалу. Тому комплексний розвиток господарського потенціалу Карпатського регіону також неможливий без взаємодії соціальної та природних ресурсів.

3. Проведено оцінку господарського потенціалу карпатського регіону. Карпатський регіон займає досить вигідне географічне положення в Україні та Європі, а також характеризується значним різноманіттям та диференціацією природних умов і ресурсів. Це сприяло формуванню багатогалузевої промислово-аграрної структури господарства регіону. Територіальні відмінності господарського потенціалу областей регіону зумовлені економіко-географічними та історичними передумовами. Так, у Львівській області розвинена вугільна промисловість, електроенергетика, машинобудування, агропромисловий комплекс, транспортна та рекреаційно-туристична сфери. Івано-Франківська область спеціалізується на електроенергетиці, паливній, хімічній, нафтохімічній і нафтопереробній галузях; тут також розвинута будівельна індустрія, лісова та деревообробна промисловість, агропромисловий комплекс. Основу господарського потенціалу Чернівецької і Закарпатської області складають агропромисловий комплекс, деревообробна, легка і харчова промисловість. Перспективи розвитку господарства Карпатського регіону пов'язані з рекреаційно-туристичною галуззю, основу якої становить місцевий рекреаційний потенціал. Це, зокрема, бальнеологічні ресурси (унікальні мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, озокерит), екологічно чиста територія, мальовничі лісові, гірські та передгірські ландшафти, поєднані з водними потоками, фауністичні і флористичні ресурси.

4. Здійснено прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону. Ефективність використання господарського потенціалу Карпатського регіону зумовлена як економічними, інноваційно-технологічними, суспільно-політичними, соціальними та енерго-екологічними чинниками, що здійснюють суттєвий вплив на

становище регіону, здатність до збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку, тобто інтенсивного розвитку, що формується під впливом базових принципів, домінантів та імперативів і здатності підтримувати динаміку такого розвитку у коротко- та довгостроковій перспективі. Результати прогнозування ефективності використання господарського потенціалу Карпатського регіону демонструють тенденцію до подальшого зростання ВРП, незначне зростання індексів промислового виробництва, погіршення демографічної ситуації та відповідно зменшення кількості економічно-активного населення, зростання доходів громадян. У сфері екології, відбуватиметься стабілізація накопичення відходів.

5. Запропоновано розвиток та ефективне використання господарського потенціалу Карпатського регіону на засадах «зеленої» економіки, ресурсозбереження та інноваційного розвитку. З'ясовано, що для Карпатського регіону «зелена» економіка повинна здійснювати розвиток в напрямку продуманого, диференційованого і поетапного підходу до виробничої, технологічної, соціально-економічної, а також природно-географічної специфіки регіонів і територій. Для Карпатського регіону успішна реалізація «зеленого» курсу буде відбуватися за рахунок перебудови зовнішньоторговельної політики та сталого розвитку економіки і утримання конкурентних позицій на світових ринках.

6. Надано пропозиції щодо розвитку господарського потенціалу з позицій сталого розвитку. Основним шляхом модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону є стратегічне управління ним. Алгоритм управління стратегічним розвитком господарського потенціалу Карпатського регіону впливає з місії регіону, стратегічних цілей, що формують загальну стратегію розвитку регіону. Для стратегічного управління розвитком господарського потенціалу регіону необхідно провести оцінку потенціалу, що включає стан і розвиток; ефективність використання і формування, які базуються на застосуванні SWOT-аналізу, що включає в себе аналіз сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз. Далі проводиться визначення можливостей вдосконалення потенціалу, формування оптимальної структури потенціалу на базі синергічної взаємодії його структурних складових відповідно до стратегічних цілей, формування стратегії розвитку потенціалу на базі обраної альтернативи розвитку регіону, реалізація стратегії розвитку господарського потенціалу, контроль і оцінка результатів реалізації стратегії розвитку потенціалу та досягнення цілей. Проаналізувавши концептуальні основи формування системи управління ефективністю господарського потенціалу регіону, можемо зробити висновок, що її потрібно розглядати і досліджувати з двох точок зору зовнішнього та внутрішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абалкин Л. Й. Диалектика социалистической экономики. – М.: Наука, 1981. – 351 с.
2. Актуальні проблеми регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності URL. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Varnalij/12.pdf>
3. Андреев А.В. Основы региональной экономики: учеб. пособие. – М.: Кнорус, 2009. – С. 125.
4. Ареф'єва О. В., Коренков О. В. Управління потенціалом розвитку промислових підприємств: монографія. – К.: ГРОТ, 2004. – 200 с.
5. Архангельский В.Н., Зиновьев Л.Е. Управление народно-техническим прогрессом в машиностроении. – М., 1983. – 315 с.
6. Бойчук І.М. Економіка підприємства: навчальний посібник / І.М. Бойчук, П.С. Харів, М.І. Хопчан, Ю.В. Піча. – К.: Каравелла; Львів: Новий світ-2000, 2001. – 249 с.
7. Балацький О.Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем: монография. – Суми: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
8. Беззуб І. Підвищення енергоефективності – запорука забезпечення енергетичної незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=745:pidvishchennya-energoefektivnosti&catid=8&Itemid=350
9. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник // Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: София-А, 2012. 88 с.
10. Берданова О. Стратегічне планування: навчальний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка. – Л.: ЗУКЦ, 2008. – 138 с.
11. Березін О.В. Управління потенціалом підприємства: навчальний посібник / О.В. Березін, С.Т. Дуда, Н.Г. Міщенко. – Львів: Магнолія, 2011. – 308 с.
12. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритети розвитку туристичної галузі України [Текст] / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – №1 (6). – С. 138-143.
13. Біла С.О. «Зелена» економіка: стратегічний пріоритет реформ на регіональному рівні / С. О. Біла // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 22(1). – С. 127-133.

14. Боврон Б. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, В. Мамонова, І. Федів. – К.: К.І.С., 2008. – 214 с.
15. Богачов С.В. Оцінка попиту на ресурсоощадне обладнання у сфері теплопостачання великих міст та агломерацій (з урахуванням угоди про ЗВТ між Україною та ЄС) [Електронний ресурс] / С.В. Богачов // Економіка та право. Серія: Економіка. – 2015. – № 3. – С. 77-84.
16. Большая Советская Энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1977. – Т. 20. – 656 с.
17. Бондаренко Л.М. Природно-ресурсний потенціал регіону, його суть та структура: матеріали всеукр. наук. конф. молодих учених, (Умань, 21-22 лютого 2007 р.). – Умань: УДАУ, 2007. – С. 166-167.
18. Бульда С.О. Фактори впливу на формування і використання ресурсного потенціалу регіону // Наукові праці МАУП. – 2011. – Вип. 330. – С. 97-102.
19. Бурдун А.В. Цілі та критерії соціально-економічного розвитку регіону // Державне будівництво. – 2008. – № 1. – С. 1-10.
20. Буркинський Б.В. Актуальні проблеми та перспективи розвитку Карпатського регіону // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 9-10. – С. – 115-116.
21. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2002. – 902 с.
22. Варналій З. С. Регіональна політика України: нові умови, нові вимоги // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 141-149.
23. Василенко В.А., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління: навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 240 с.
24. Васильев В.Н., Садовская Т.Г. Организационно-экономические основы гибкого производства. – М.: Высшая школа, 1988. – 272 с.
25. ВВП України та його вплив на життя українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/vvp-ukrayini-ta-jogo-vpliv-na-zhittya-ukrayintsiv/>
26. Воляк Л.Р. Ресурсозбереження як передумова підвищення конкурентоспроможності підприємства / Л.Р. Воляк // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 2. – С. 115-119.
27. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монография. – Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2004. – 320 с.
28. Воронкова В.Г. Менеджмент у державних організаціях: навчальний посібник. – К.: В.Д. «Професіонал», 2004. – 256 с.
29. Ворсовський О.Л. Теоретико-методологічні основи потенціалу підприємства // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 42-44.
30. Воюєва Ю.А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення раціонального використання виробничого потенціалу фермерських господарств: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Част. 2. – Київ: РВПС України НАН України, 2008. – С. 415-419.
31. Галич О.А. Зелений туризм: суть та перспективи розвитку на Полтавщині [Текст] / О.А. Галич, І.В. Шевченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії «Економічні науки». – 2010. – Т. 1. Вип. 1. – Полтава, 2010. – С. 38-45.
32. Гаман П.І. Формування механізмів прискореного інноваційного розвитку рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України (Теоретико-методологічні засади) / П.І. Гаман // Економіка та держава. – 2008. – №11. – С. 82-83.
33. Гедз М.Й. Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації регіонів // Розвиток та формування економіки та соціології праці. – 2012. – №2 (6). – С. 33-38.
34. Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
35. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону [Текст]: монографія. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
36. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми його нарощування. – Луцьк: ЛДТУ, 2003. – 242 с.
37. Гобела В.В. Огляд економічних, соціальних та екологічних загроз Карпатському регіону // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Випуск 20. – С.81-87.
38. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: монографія // НАН України. Інститут Регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.
39. Горбунов Э.П. Экономический потенциал развитого социалистического общества // Вопросы экономики. – 1981. – №9. – С. 25-32.
40. Гришина Л.О. Економічний потенціал машинобудівного підприємства і методи його оцінки URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/24690-42203-1-PB%20.pdf>
41. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 93-101.

42. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с.
43. Дёмин О.А. Методологические основы регулирования потенциала экономического развития региона: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.02.03 // Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина. – Х., 2004. – 20 с.
44. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1237/>
45. Дзядикевич Ю.В. Шляхи покращення використання природних ресурсів / Ю.В. Дзядикевич // Сталий розвиток економіки. – 2014. – № 1. – С. 88-93.
46. Дмитренко Е.Д. Проблеми підвищення енергоефективності та енергозбереження України / Е.Д. Дмитренко, О.М. Кириленко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2014. – Вип. 38. – С. 60-63.
47. Добровольская О.П. Региональная экономика: учеб. пособ. / О.П. Добровольская. – Симферополь: Эльиньо, 2007. – 262 с.
48. Довга Т.М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні [Електронний ресурс] / Т.М. Довга. – Режим доступу: <http://www.economyconfer.com.ua/full-article/976/>
49. Донец Ю.Ю. Эффективность использования производственного потенциала. – К.: Знание, 1978. – 187 с.
50. Доповідь України до Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20 (проект) / За ред. Л.Г. Руденка. – Київ: Інститут географії НАН України, 2012. – 69 с.
51. Дорогунцов С.І., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. – К.: СТАФЕД-2, 2001. – 143 с.
52. Дубас Р.Г. Особливості формування показника природомісткості / Р.Г. Дубас // Ефективна економіка. – 2011. – №8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_8_23.
53. Екологічний паспорт Закарпатської області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>
54. Екологічний паспорт Івано-Франківської області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>
55. Екологічний паспорт Львівської області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>
56. Екологічний паспорт Чернівецької області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>
57. Энергетична стратегія України до 2030 року. – К.: Мінпалив-енерго України, 2006 (www.aes-ukraine.com/documents/5390.html).
58. Єлісеєва Г.Ю. Статистичне оцінювання розвитку зеленої економіки в Україні [Електронний ресурс] / Г.Ю. Єлісеєва // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(2). – С. 128-133.
59. Єсіна В.О., Домніна А.О. Харківський національний університет міського господарства імені Бекетова О.М. Аналіз основних чинників екологізації економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economy.kname.edu.ua/images/files/publishing/8996_%D0%84%D1%81%D1%96%D0%BD%D0%B0_1.pdf
60. Жулавський А.Ю., Гордієнко В.П. Природно-ресурсний потенціал регіону в системі економічних відносин // Ефективна економіка. – 2013. – № 8. – С. 33-40.
61. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/37418.doc.htm
62. Задоя А.А. Народнохозяйственный потенциал и интенсивное воспроизводство. – К.: Знання, 1986. – 286 с.
63. «Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні: матеріали Міжнар. конф., 24-25 квіт. 2012 р., Київ: у 3 т. – Т. 1 / Міжнар. екол. форум «Довкілля для України». – К., 2012. – 421 с.
64. Зелена економіка – порятунок людства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dossier.org.ua/zelena-ekonomika-poryatunok-lyudstva>.
65. Игнатов В.Г. Регионоведение и управление / В.Г. Игнатов, В.И. Бутов. – М.: Тесса, 2000. – 416 с.
66. Інфляція [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/tag/inflyatsiya-27032015>
67. Іщук С.І. Географія промислових комплексів: підручник / С.І. Іщук, О.В. Гладкий. – К.: Знання, 2011. – 375 с.
68. Казимирчук А.М. Економічний потенціал регіону: сутність, чинники впливу URL: conference.nuos.edu.ua.
69. Капелюшников Р.И. Образовательный потенциал и его связь с характеристиками рынка труда: российский опыт / Р.И. Капелюшников. – Препринт WP3/2006/03. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 64 с.
70. Карчевская Е. Что такое агротуризм? / Е. Карчевская. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tourlib.columb.net.ua/statti.htm>
71. Касьянова Н.В., Солоха Д.В., Морева В.В., Белякова О.В., Балакай О.Б. Планування маркетингу. 2-ге вид. перероб. та доп. [текст]: підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 248 с.

72. Квач Я.П. «Зелена» економіка»: можливості для України / Я.П. Квач, К.В. Фрісова, О.Г. Борисов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/12.pdf>
73. Кійко О.А. Кластерний аналіз лісового комплексу карпатського регіону. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2009. – Вип. 7. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/old_jrn/chem_biol/nplanu/2009_7/107_Kijko_LAN_7.pdf
74. Кінаш І.А. Вторинне ресурсокористування як чинник ефективної ресурсощадної діяльності [Електронний ресурс] / І.А. Кінаш // Економічний форум. – 2016. – № 1. – С. 104-109.
75. Кленін О.В. Виробничо-господарський потенціал промислового підприємства: аналіз підходів // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2 (16). – С. 50-54.
76. Климахіна О.М. Використання потенціалу регіонів як чинник підвищення рівня їх пропорційного розвитку: дисертація канд. екон. наук: 08.01.01 / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2006. – 187 с.
77. Клиновий Д.В., Пепа Т.В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 728 с.
78. Коваленко Т.Ю. Принципи державного управління санаторно-курортним забезпеченням дітей в Україні // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 207-213.
79. Ковальська Л.Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення [Текст]: монографія. – Луцьк: Надстиря, 2007. – 420 с.
80. Ковальчук В. Чинники впливу на формування конкурентоспроможності сучасного регіону / В. Ковальчук, С. Запотоцький // Часопис картографії. – 2012. – Вип. 4. – С. 52-64.
81. Комарова О.А. Актуальні проблеми використання освітнього потенціалу населення / О.А. Комарова // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 1-2(2). – С. 56-59.
82. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinkaekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>
83. Концепція розвитку туризму до 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>
84. Коритько Т. Структура соціально-економічного потенціалу стійкого регіонального розвитку // Галицький економічний вісник. – 2012. – №5 (38). – С. 95-102.
85. Король В.С. Необхідність розробки стратегії економічного розвитку в регіоні // Актуальні проблеми розвитку регіону. – 2013. – Випуск 9. – С. 245-251.
86. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком країни: визначення основних понять // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2. – С. 57-61.
87. Костюк І.В. Поняття стратегії економічного розвитку країни: соціальний вимір // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24. – С. 212-218.
88. Крайник О.П. Соціально-економічний розвиток регіону: механізми державного впливу: монографія. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 232 с.
89. Кременецька районна державна адміністрація Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/kremenetska/ua/news/print/79458.htm>
90. Кризові явища в промисловості України та пріоритетні заходи антикризової політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/Jul2009/05.htm>
91. Кузнецов О.В., Кузнецов А.В. Системная диагностика экономики региона // Труды Института системного анализа Рос. акад. наук (ИСА РАН). Серия: Труды института системного анализа РАН. – 2006. – 245 с.
92. Кульганік О.М. Теоретичні аспекти управління виробничим потенціалом підприємства / О.М. Кульганік, К.М. Натальченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf072014/841-k-e-n-kulgank-o-m-natalchenko-k-m-teoretichn-aspekti-upravlnnya-virobnichim-potencalom-pdpriyemstva.html>
93. Лапин Е.В. Оценка экономического потенциала предприятия. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 360 с.
94. Лешанич С.Є. Формування складових економічного потенціалу регіону // Моделювання регіональної економіки. – 2013. – № 2. – С. 319-328.
95. Лешанич С.Є. Комплексна оцінка та аналіз господарського потенціалу регіону // EUROPEAN JOURNAL OF ECONOMICS AND MANAGEMENT. – 2015. – Vol. 1. – Issue 2. – P. 51-60.
96. Лиса О.І. Оцінка та порівняння рівня модернізації основних засобів у Західному регіоні України / О.І. Лиса // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3 (33). – С. 115-119.
97. Лопатников Л.И. Краткий экономико-математический словарь. – М.: Знание, 1979. – 360 с.
98. Луців О.В. Напрями формування інвестиційного потенціалу регіонів України // Фінансовий простір. – 2014. – №1 (13). – С. 106-111.

99. Любченко О.М. Соціально-економічний потенціал регіону: поняття, структура, генезис // Формування ринкової економіки: наук. зб. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. О.О. Беляєв. – 2010. – Вип. 23. – С. 202–209.

100. Мавко П. Стратегічне планування розвитку територій URL: msdp.undp.org.ua/data/.../8%20strategic%20management_частина3

101. Макаренко М.В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 217-224.

102. Малахова С.О. Сільський зелений туризм – основа розвитку туристичної індустрії Закарпаття [Текст] / С.О. Малахова, С.С. Радоський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23(16). – С. 129-133.

103. Маниліч М.І. Трансформація регіонального економічного механізму: монографія. – Чернівці: Книги –XXI, 2004. – 164 с.

104. Манів З.О., Луцький І.М., Манів С.З. Регіональна економіка: навчальний посібник. – Львів: Магнолія 2006, 2007. – С. 561.

105. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т.24. – М., 1960. – 217 с.

106. Мартиненко М.М., Ігнатієва І.А. Стратегічний менеджмент: підручник. – К.: Каравелла, 2006. – 320 с.

107. Марчук Л.П. «Зелена» економіка: суперечності та перспективи розвитку / Л.П. Марчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – С. 34-41.

108. Матушевська Н.Р. Тверді побутові відходи та методи їх утилізації / Н.Р. Матушевська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 3 (39), Ч. 1. – С. 112-117.

109. Машика А.В. Общественно-географические исследования основных тенденций развития хозяйственного потенциала Карпатского региона / А.В. Машика // МАГІЛІЇСКИ МЕРЫДЫЯН. Науковы часопіс. – Т. 1, вып. 1–2 (37–38). – 2017. – С. 60-64.

110. Машика А.В. Особенности направлений исследования социально-экономических аспектов хозяйственного потенциала Карпатского региона / Я.Б. Олейник, А.В. Машика // МАГІЛІЇСКИ МЕРЫДЫЯН. Науковы часопіс. – Т. 16, вып. 3–4 (35–36). – 2016. – С. 30-33.

111. Машіка Г.В. Антропогенне забруднення Закарпатської області / Г.В. Машіка, Н.В. Бурківська // Весняні наукові читання: збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної конференції (28 квітня 2016 року). – Київ: Центр наукових публікацій «Велес», 2016. – С.112-116.

112. Машіка Г.В. Використання природохоронних територій в туристсько-рекреаційній діяльності / Г.В. Машіка, В.В. Лендел // Перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів:

збірник наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 травня 2016 року). – Одеса : ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2016. – С.94-97.

113. Машіка Г.В. Вплив географічного положення на оцінку територіальної структури господарського потенціалу Карпатського регіону / Г.В. Машіка // Наукові записки. Серія: Географія: збірник наукових праць. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2016. – Випуск 28, №1-2. – С.187-200.

114. Машіка Г.В. Вплив інституціональних чинників на розвиток і формування господарського потенціалу Карпатського регіону / Г.В. Машіка // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Геологія, географія: збірник наукових праць / гол. ред. Г.П. Євграфіна. – Дніпропетровськ, 2016. – Т. 24(1), випуск 18. – С.82-89.

115. Машіка Г.В. Гірськолижні курорти як елемент туристичного комплексу України. Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід / Г.В. Машіка, П.В. Орос // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Запоріжжя, 2014. – С. 170-175.

116. Машіка Г.В. Дослідження управлінської структури та її вплив на оцінку господарського потенціалу Карпатського регіону

117. Машіка Г.В. Карпатський регіон як осередок географічно-просторового розташування територіально рекреаційних систем / Г.В. Машіка, М.Б. Перегинець // Весняні наукові читання: збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної конференції (28 квітня 2016 року). – Київ: Центр наукових публікацій «Велес», 2016. – С.107-111.

118. Машіка Г.В. Конструктивно-географічні дослідження туристично-рекреаційних ресурсів Закарпатської області / Г.В. Машіка // Географічні та геоекологічні дослідження в Україні та на суміжних територіях. Матеріали II міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – Сімферополь, 1-7 квітня 2013 р. – С. 95-98.

119. Машіка Г.В. Концептуальні аспекти еколого-економічного районування з позицій сталого розвитку туризму / Г.В. Машіка // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23(13). – С. 310-320.

120. Машіка Г.В. Концептуальні основи прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону / Ганна Машіка // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2016. – Вип. 20 (1). – С. 54-58.

121. Машіка Г.В. Ландшафт як основа для збереження території та розвитку туризму і рекреації Карпатського регіону / Г.В. Машіка, Є. Ль-

ницький // Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17-18 травня 2017 року / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачево: МДУ, 2017. – С. 341-343.

122. Машіка Г.В. Методологічні основи дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону / Ганна Машіка // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія: збірник наукових праць. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2016. – №1 (Випуск 40). – С. 20-30.

123. Машіка Г.В. Методологічні основи формування господарського потенціалу регіону / Г.В. Машіка // Научный журнал. Геополитика и экогеодинамика регионов. Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского. – 2014. – Т. 10, вып. 2. – С. 233-238.

124. Машіка Г.В. Механізм розробки критеріїв районування Карпатського регіону з врахуванням основних чинників формування господарського потенціалу / Г.В. Машіка // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Геологія, географія: збірник наукових праць / гол. ред. Г.П. Євграфіна. – Дніпропетровськ, 2017.

125. Машіка Г.В. Місце і роль соціально-економічних чинників у формування господарського потенціалу Карпатського регіону / Г. Машіка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. – Харків, 2016. – Випуск 44. – С. 113-121.

126. Машіка Г.В. Моніторингова оцінка господарського потенціалу Карпатського регіону з позицій сталого розвитку / Г.В. Машіка // Наукові записки. Серія: Географія: збірник наукових праць. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2017.

127. Машіка Г.В. Напрями ефективного залучення фортифікаційних споруд Закарпатської області як туристичних об'єктів / Г.В. Машіка // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Випуск: Географія. Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича. – 2013. – №.655 – С. 129-134.

128. Машіка Г.В. Особливості дослідження теоретико-прикладного аспекту господарського потенціалу Карпатського регіону / Г.В. Машіка // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Випуск: Географія.

129. Машіка Г.В. Оцінка геосистем туристичних районів Закарпатської області / Г.В. Машіка, Н.В. Бурківська // Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: збірник тез доповідей

Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19-20 травня 2016 року / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачево: МДУ, 2016. – С. 340-342.

130. Машіка Г.В. Оцінка компонентної структури господарського потенціалу Карпатського регіону / Г. Машіка // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Географія. – №2(65). – 2016. – С. 29-33.

131. Машіка Г.В. Підвищення кадрового потенціалу туристичного підприємства / Г.В. Машіка // Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Збірник тез доповідей. – Т. 1. – Мукчево, 2015. – С. 62-65.

132. Машіка Г.В. Природно-екологічні чинники та їх роль у формуванні господарського потенціалу Карпатського регіону / Г.В. Машіка // Наукові записки. Серія: Географія. Збірник наукових праць. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2016. – Випуск 28, №3-4. – С. 146-156.

133. Машіка Г.В. Природоохоронні території як головний елемент розвитку туристсько-рекреаційного використання / Г.В. Машіка, В.В. Лендел // Економіка та суспільство. – 2016. – №2. – С. 452-458.

134. Машіка Г.В. Пріоритетні напрями розвитку сільського зеленого туризму в Закарпатській області / Г.В. Машіка // Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2013. – № 6(255). – С. 161-167.

135. Машіка Г.В. Проблеми та перспективи комплексного розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону / Ганна Машіка // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. Збірник наукових праць. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2017.

136. Машіка Г.В. Прогнозний підхід до розвитку рекреаційно-туристичної сфери Карпатського регіону / Г.В. Машіка, М.В. Безрукий // Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17-18 травня 2017 року / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачево: МДУ, 2017. – С. 332-335.

137. Машіка Г.В. Рекреаційно-бальнеологічне використання мінеральних ресурсів Закарпатської області / Г.В. Машіка, М.Б. Перегинець // Ресурси природних вод Карпатського регіону. Проблеми охорони та раціонального використання: збірник наукових статей за матеріалами 15-ої Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 травня 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 175-179.

138. Машіка Г.В. Рельєфні особливості території Закарпатської області для розвитку гірськолижного туризму / Г.В. Машіка, П.В. Орос // Матеріали XIX щорічної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів «Актуальні аспекти та перспективи сучасної освіти і науки» 15 травня 2014 р., Мукачево

139. Машіка Г.В. Роль регіонального туризмознавства у формуванні основних видів туризму Закарпатської області / Г.В. Машіка // Матеріали XIX щорічної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів «Актуальні аспекти та перспективи сучасної освіти і науки» 15 травня 2014 р., Мукачево

140. Машіка Г.В. Соціально-економічні можливості забезпечення туристичної привабливості гірськолижних курортів карпатського регіону. Туризм в умовах глобалізації: виклики часу / Г.В. Машіка, П.В. Орос // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II «Трансформація сучасної системи міжнародних економічних відносин та їх вплив на розвиток туризму». – Київ, 2015. – С. 41-50.

141. Машіка Г.В. Соціально-економічні перспективи розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області / Г.В. Машіка // Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород-Мукачево, 2015. – С. 378-380.

142. Машіка Г.В. Стратегія підвищення ефективності використання господарського потенціалу Карпатського регіону / Г. Машіка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. – Харків, 2016. – Випуск 45. – С. 123-128.

143. Машіка Г.В. Теоретико-методологічні дослідження природоохоронних територій / Ганна Машіка, Вікторія Лендел // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (29-30 січня 2016 року). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Випуск 13. – С. 17-20.

144. Машіка Г.В. Теоретико-прикладні аспекти структурних особливостей господарського потенціалу регіону / Г. Машіка // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів, 2015. – Випуск 49. – С. 178-189.

145. Машіка Г.В. Теоретичні аспекти вивчення територіально рекреаційних систем / Г.В. Машіка, М.Б. Перегинець // Географія та екологія: наука і освіта: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (14-15 квітня 2016 року). – Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. – С. 112-117.

146. Машіка Г.В. Теоретичні основи суспільно-географічного дослідження господарського потенціалу регіону / Г.В. Машіка // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – С. 129-131.

147. Машіка Г.В. Туристично-господарський потенціал Карпатського регіону як домінуюча складова його ефективного використання / Г. Машіка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. – Харків, 2017.

148. Машіка Г.В. Туристично-інвестиційна привабливість регіону / Г.В. Машіка // Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах. Матеріали II-ї всеукраїнської науково-практичної конференції 15-16 березня 2013. – Мукачево, 2013. – С. 425-427.

149. Машіка Г.В. Туристично-рекреаційне районування Закарпатської області / Г.В. Машіка // Інновації у географічній освіті та картографії. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції 10-13 вересня 2012. – Харків, 2012. – С. 146-149.

150. Машіка Г.В. Шляхи вдосконалення атрактивності туристичних ресурсів Закарпатської області / Г.В. Машіка, М.В. Безрукий // Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19-20 травня 2016 року / гол. ред. Т.Д. Щербан. – Мукачево: МДУ, 2016. – С. 338-340

151. Машіка Г.В. Шляхи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону / Г.В. Машіка // Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. Географічні науки.

152. Метеленко Н.Г. Виробничий потенціал як фактор забезпечення розвитку внутрішнього господарського механізму промислових підприємств // Ефективна економіка. – 2010. – №7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=261>

153. Михайленко О.В., Скопенко Н.С. Теоретичні аспекти формування виробничого потенціалу АПК // Актуальні проблеми економіки: наук.-екон. журнал. – 2011. – № 3 (117). – С. 74-79.

154. Мишуров С.С. Основы регионалистики: учеб. пособие. – Івано-Ново: ИГТА, 2003. – С. 28.

155. Мігущенко Ю. В. Напрями підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу сільських гірських територій Західної України [Текст] / Ю.В. Мігущенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 6. – С. 332-341.

156. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: дайджест. Випуск 8 / [уклад. О.В. Олабоді; ред. В.С. Каленська];

Науково-технічна бібліотека Національного університету харчових технологій. – Київ: НТБ НУХТ, 2016. – 19 с.

157. Мостенська Т.Л. Менеджмент: підручник. – К.: Сузір'я, 2007. – 690 с.

158. Мурашко В.В. Підвищення рівня використання інтелектуального потенціалу особистості як основа інноваційного розвитку регіону // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 752-756.

159. Мусіна Л.А. Регіональні інноваційні стратегії в системі управління сталим розвитком // Матеріали круглого столу «Регіональна інноваційна стратегія та сталий економічний розвиток» (25 травня 2012 року). – Держінформнауки України, НТУ «КПІ», 2012 – С. 70-75.

160. Навстречу «зеленой» экономике: докл. ЮНЕП для властных структур. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unep.org/greenecomony/Portals/88/documents/ger/GER_synthesi_s_ru.pdf

161. **Навчальний посібник: Організація готельного господарства** (Лист №1/11-3128 від 06.03.2012). – Київ.: Кондор, 2012. – 338 с.

162. Нагірна В.П. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії / В.П. Нагірна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firearticles.com/geografiya/20-teritorialna-struktura-gospodarstva-i-rozselennya-naselennya-retrospektiva-i-suchasni-realiyi-nagirna-v-p.html>

163. Немчинов В.С. Экономико-математические методы и модели // Избранные произведения в 6-ти томах. – Т. 3. – М.: Наука, 1967. – 207 с.

164. Носирев О.О. Окремі методологічні аспекти дослідження регіонального економічного потенціалу // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – Випуск 4/2. – С. 189-192.

165. Носкова С.А. Рейтингове оцінювання господарського потенціалу регіонів України // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 2(1). – С. 59-65.

166. Олексюк О.І. Управління потенціалом акціонерних товариств (на матеріалах підприємств цементної промисловості України): Автореф. дис. – К., 2001. – 20 с.

167. Осовська Г.В. Стратегічний менеджмент / Г.В. Остроська, О.Л. Фіщук, І.В. Жалінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10380113/menedzhment/matritsya_ristchastka_bcg#438

168. Отенко І.П. Стратегічні пріоритети підприємства: монографія. – Харків: ХНЕУ, 2008. – 180 с.

169. Панченко О.І. Господарський потенціал регіону: проблеми формування і оцінки // Проблеми економічної теорії і практики на сучасному етапі. Зб. наук. праць Технолог. ун-т Поділля. – Хмельницький: Вид-во ТУП, 2002. – С. 81-82.

170. Папп В.В. Туристичний потенціал національних природних парків (на прикладі Закарпатської області) [Текст] / В.В. Папп // Бізнес Інформ. – 2015. – № 9. – С. 223-229.

171. Петрович Й.М., Будіщева І.О., Устінова І.Г. Економіка виробничого підприємництва: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ: Знання, КОО, 2001. – 405 с.

172. Плучевская Э.В. Применение PESTEL-анализа для оптимизации систем управления на предприятиях на примере рынка недвижимости / Э.В. Плучевская, А.А. Кондратьева // Известия Томского политехнического университета. – 2012. – Т. 321, № 6. – С. 85-90.

173. Побережна Н.М. Стратегії управління ефективністю виробничого потенціалу промислового підприємства // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – №25. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – С. 87–93.

174. Положення про Державну регуляторну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 р. № 724. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF>

175. Полунеев С.В. Технологія економічного прориву: конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних пріоритетів / С.В. Полунеев // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – №2(10). – С. 29-41.

176. Попова С. В. Декомпозиция структурных элементов ресурсного потенциала хозяйственной системы в условиях становления постиндустриальной экономики: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Тамбов: ТГУ имени Г.Р. Державина, 2012. – С. 10.

177. Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. №1186.; Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку, затверджені Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 29 червня 2002 р. № 224.

178. Потапенко В. Г. Трансформація системи природокористування України на засадах «зеленої» економіки: теорія, методологія, практика: Автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06 / В.Г. Потапенко; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2014. – 39 с.

179. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність // Вісник

Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – Вип. 2. – С. 105-112.

180. Приходько В.П. Формування стратегічних орієнтирів регіонального розвитку // *Агросвіт*. – 2012. – № 11. – С. 18-21.

181. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 URL: www.rada.gov.ua

182. Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1186. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-%D0%BF

183. Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності: Указ Президента України від 15.07.2000 № 906/2000 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/906/2000>

184. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-ІУ. URL: www.rada.gov.ua

185. Про утворення Ради підприємців при Кабінеті Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 № 54 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/54-2008-%D0%BF>

186. Проблеми державного регулювання у сфері поведінки з відходами та шляхи їх вирішення. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>

187. Просторова організація туристично-рекреаційної сфери регіону [Коллективна монографія]: За аг. ред. д.е.н., проф. В.В. Папп. – Мукачево: РВЦ МДУ, 2016. – 268 с. (Машіка Г.В. – С. 39-50).

188. Прудченко А.А. Экологизация экономики как главная задача устойчивого развития общества // *Научное сообщество студентов XXI столетия. ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ*: сб. ст. по мат. IX междунар. студ. науч.-практ. конф. № 9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: sibac.info/archive/nature/StudNatur%2004.04.2013.pdf

189. Прушківська Е.В. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект БІЗНЕСІНФОРМ [Електронний ресурс] / Е.В. Прушківська, Ю.О. Шевченко. – 2013. – № 3. – Режим доступу: http://business-inform.net/pdf/2013/3_0/186_191.pdf

190. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області у 2015 році, 2016 рік. URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2015-rotsi/zakarpatska_2015.pdf

191. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській області у 2015 році, 2016 рік. URL:

http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2015-rotsi/Lvivska_2015.pdf.

192. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області у 2015 році, 2016 рік. URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2015-rotsi/Ivano-fr_2015.pdf

193. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернівецькій області у 2015 році, 2016 рік. URL: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2015-rotsi/Chernivci_2015.pdf

194. Регіональна економіка: тексти лекцій / [О.В. Ольшанська, М.І. Фашевський, І.В. Білоконь та ін.]; за заг. ред. М.І. Фашевського, О.В. Ольшанської. – К.: КНЕУ, 2009. – 328 с.

195. Репіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І.М. Репіна // *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. – 1998. – №2. – С. 262–271.

196. Рижмань Л.Д. Критерії формування та визначення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / Л.Д. Рижмань // *Облік і фінанси*. – 2012. – № 3. – С. 162-165.

197. Римашевская Н.М. Качества человеческого потенциала в условиях инновационной экономики // *Народонаселение*. – 2009. – № 3. – С. 16-29.

198. Рохчин В.Е., Знаменская К.Н. Проблемы научного обеспечения стратегического планирования развития муниципальных образований. – СПб: Северо-Западный филиал РНЦГМУ, 2000. – 361 с.

199. Руденко В.П. Український природно-ресурсний потенціал: навч. посібник. – Ч. 3. – Чернівці: Рута, 2005. – 306 с.

200. Рудько Г.І. Конструктивна геоecологія / Г.І. Рудько, О.М. Адамченко. – К.: МАКЛАУТ, 2008. – 320 с.

201. Савенкова О.Ю. Формирование стратегии развития системы управления в региональных АПК // *Вестник университета (Государственный университет управления)*. – 2011. – № 8. – С. 177-181.

202. Савіцька О.П. Формування конкурентного потенціалу туристичних підприємств в умовах сталого розвитку [Текст] / О.П. Савіцька, О.І. Новоставська, Н.В. Савіцька // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2015. – Вип. 25.9. – С. 166-172.

203. Самоукин А.И. Потенциал нематериального производства. – М.: Знание, 1991. – 325 с

204. Семененко В.С. Производственный потенциал предприятий аграрного сектора как экономическая система // *Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природо-*

користування України «Кримський агротехнологічний університет»: Економічні науки. – 2012. – Вип. 143. – С. 278–283.

205. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: навчальний посібник. – К.: МП Леся, 2008. – 596 с.

206. Скібіцький О.М. Стратегічний менеджмент: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

207. Скрипник В.В. Проблеми розвитку туристичного та готельно-ресторанного бізнесу регіону на прикладі Чернівецької області [Текст] / В.В. Скрипник // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2015. – Вип. 2. – С. 96-104.

208. Сментина Н.В. Особливості методології стратегічного планування в системі державного управління соціально-економічним розвитком територій // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2013. – № 4. – С. 67-80.

209. Солошич І.О. «Зелена економіка» в контексті забезпечення переходу України до сталого розвитку / І.О. Солошич, В.В. Підліснюк // Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – № 6.

210. Социально-экономический потенциал региона: монография (под общ. ред. проф. О.Ф. Балацкого). – Сумы: Университетская книга, 2010. – 364 с

211. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua>

212. Станкевич Н.А. «Зелені інвестиції» як складова сталого розвитку держави [Електронний ресурс] / Н.А. Станкевич. – 2013. – Режим доступу: <http://eztui.r.ztu.edu.ua/6327/1/118.pdf>

213. Статистичні дані Головного управління статистики у Закарпатській області. – URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>

214. Статистичні дані Головного управління статистики у Івано-Франківській області. – URL: <http://www.ifstat.gov.ua/>

215. Статистичні дані Головного управління статистики у Львівській області. – URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>

216. Статистичні дані Головного управління статистики у Чернівецькій області. – URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>

217. Степаненко С.В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним // Державне будівництво. – ХаріНАДУ, 2013. – № 1. – С. 75-83.

218. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підручник / Д.М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.

219. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 р. – URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf

220. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року. – URL: http://www.if.gov.ua/files/SP_IF_oblast_4.pdf

221. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 р. – URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf

222. Стратегія розвитку туризму і курортів, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6.08.2008 р., № 1088-р: Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2008-%F0>

223. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року. – URL: http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/doc/PDF/proekt_strategiyi_rozvitku_oblasti_2020.pdf

224. Струмилин С.Г. К вопросу об изменении народного благосостояния // Вопросы статистики. – 1954. – № 5. – С. 12-28.

225. Талах В.І. Методологічні засади дослідження чинників формування, використання та відтворення економічного потенціалу регіону // Економічні науки. – 2011. – Випуск 8 (29). – Ч.4. – Серія «Облік та фінанси». – URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal>

226. Талах В.І. Економічний потенціал регіону як об'єкт теоретичних досліджень // Економічний форум. – 2011. – №1. – С. 42-44.

227. Танчак Я.А. Стан і проблеми інвестиційного розвитку Карпатського регіону України. – URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/chem_biol/nvnltu/21_3/268_Tan.pdf

228. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів: [Проект USAID: Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність]. – К., 2012. – 183 с.

229. Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Кубах А.И., Давискиба Е.В. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: монография. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2005. – 176 с.

230. Тищенко О.М. Оцінка ефективності використання господарського потенціалу. – К.: ВНТУ, 2004. – 350 с.

231. Томпсон А.А., Шаталова Л.С. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

232. Туризм. Бакалаврський курс: навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Папп. – Мукачево: Редакційно-видавничий центр МДУ, 2016. – 532 с.

233. Уманець Т.В., Шаталова Л.С. Формування стратегій розвитку регіонів: методологічні проблеми // Сталий розвиток економіки. – 2012. – 3 (13). – С. 109-113.

234. Управление социалистическим производством: словарь / под ред. Козловой О.В. – М.: Экономика, 1983. – 340 с.
235. Учебники онлайн. Проблеми підвищення конкурентоспроможності економіки України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uchebnik-online.com/128/535.html>
236. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навчальний посібник. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 316 с.
237. Фісун К.А. Методологія програмування розвитку регіонів України. – Харків, 2007. – 401 с.
238. Формирование конкурентоспособности в контексте регионального развития: монографія (под ред. академика НАН Украины Б.В. Буркинського). – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2009. – 334 с.
239. Фролов С.М., Шестопапов В.Г. Фінансовий потенціал регіону: дослідження сутності та аналіз його структури // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 39. – С. 225-232.
240. Ханнаков К.М. Анализ факторов и оценка конкурентоспособности регионов // Вестник ОГУ. – 2011. – №8 (127). – С. 156-160.
241. Хвесик М.А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – 344 с.
242. Химинець В.В. Місце та роль курортно-рекреаційного кластеру в сталому розвитку Карпатського регіону // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 240-247.
243. Хомяков В.І., Бакулін І.В. Управління потенціалом підприємства. – К.: Кондор, 2007. – 400 с.
244. Череп А.В. Основи формування трудового потенціалу в державі, регіоні, на підприємстві // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №1(9). – С. 245-254.
245. Чушенко В.О. Соціально-економічний потенціал як інструмент управління регіональним розвитком // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 27. – С. 287-292.
246. Шаблій О.І. Географічне і геополітичне положення Українських Карпат / О.І. Шаблій // Карпатський край. – 2012. – № 1. – С. 113-122.
247. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.
248. Шамлуев А.А. Основные составляющие потенциалов регионального развития // Экономическое возрождение России. – 2006. – № 4. – С. 57-61.
249. Шаховская Л.С., Попкова Е.Е., Еущина Е.Е. Теория и методология исследования социально-экономического потенциала Волгограда. – URL: http://www.smartcat.ru/p_economy/books/book_65/Pagel1.html
250. Шахраюк-Онофрей С.І., Лакуста Г.Ю. Проблеми та перспективи комплексного розвитку економіки Карпатського регіону. – URL: http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Economics/13_86485.doc.htm
251. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навч. посібн. – К.: Знання, 2006. – 435 с.
252. Шевченко Д.К. Проблема эффективности использования экономического потенциала. – Владивосток: ДГУ, 1984. – 235 с.
253. Шевчук А.В. Экологизация экономики: проблемы и перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/ekologizatsiya-ekonomiki-problemy-i-perspektivy#ixzz4ODXSc8ol>
254. Шевчук Я.В. Ресурсне забезпечення та оцінювання окремих видів економічної діяльності Карпатського регіону / Я.В. Шевчук, Н.І. Ценклер // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24(10). – С. 300-306.
255. Шершньова З.С. Стратегічне управління. – К.: КНЕУ, 1999. – 320 с.
256. Школа І.М., Ореховська Т.М., Козменко І.Д. Господарський потенціал регіону: пріоритети використання: монографія. – Чернівці, 2003. – 464 с.
257. Шляхи забезпечення стійкості економічного зростання в умовах ризиків «другої хвилі» світової фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/366/>
258. Шпеник Т.К. Аналіз соціально-економічного стану Закарпатської області з точки зору розвитку туристичної галузі / Т.К. Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2013. – № 2. – С. 34-39.
259. Щодо пріоритетних напрямів вдосконалення вітчизняної сфери охорони здоров'я. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/480/>.
260. Экологизация экономики и устойчивое развитие [Электронний ресурс]. – Режим доступу: http://testent.ru/publ/studenty/ehkologija_i_ustojchivoe_razvitie/ehkologizacija_ekonomiki_i_ustojchivoe_razvitie/34-1-0-2527
261. Экономика природопользования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://900igr.net/prezentatsii/ekologija/Ekonomika-prirodopolzovanija/017-Prirodoemkost.html>.
262. Экономический потенциал развитого социализма / под ред. Б.М. Мочалова. – М.: Знание, 1982. – 604 с.

263. Ярошенко І.В., Семигуліна І.Б. Аналіз стратегічних підходів і проблемні питання щодо організації прогнозування соціально-економічного розвитку в країнах ЄС та Україні // Проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 99-107.

264. Symochko H. Constructive approaches to paid nature management development in tourism and recreational facilities / H. Symochko // International Journal of Economics & Society. – Memphis, USA, 2015. – Vol. 1, Issue 1. – С. 96-99.

ДОДАТОК А

Динаміка показників ринку праці Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. осіб *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Економічно активне населення у віці 15-70 років	584,6	584,6	590,0	582,6	582,2	577,9	581,4	586,8	574,5	571,8	-12,8
працездатного віку	549,8	551,4	553,2	546,1	543,2	540,7	548,4	553,8	554,0	550,5	0,7
зайняте населення у віці 15-70 років	543,3	547,6	552,2	524,7	531,8	522,7	530,8	541,2	521,4	519,3	-24
працездатного віку	508,5	514,5	515,4	488,4	492,9	485,5	497,8	508,2	500,9	498,0	-10,5
безробітне населення у віці 15-70 років	41,3	37,0	37,8	57,9	50,4	55,2	50,6	45,6	53,1	52,5	11,2
працездатного віку	41,3	36,9	37,8	57,7	50,3	55,2	50,6	45,6	53,1	52,5	11,2
Львівська область											
Економічно активне населення у віці 15-70 років	1166,9	1167,7	1182,2	1185,5	1190,0	1192,8	1189,0	1189,0	1135,4	1134,7	-32,2
працездатного віку	1066,7	1067,1	1087,2	1090,5	1100,5	1104,2	1112,7	1119,9	1101,6	1116,5	49,8
зайняте населення у віці 15-70 років	1070,1	1077,3	1092,5	1085,0	1096,7	1100,7	1099,9	1104,7	1038,2	1042,0	-28,1
працездатного віку	970,0	976,7	997,5	990,0	1007,7	1012,1	1023,6	1035,6	1004,4	1023,8	53,8
безробітне населення у віці 15-70 років	96,8	90,4	89,7	100,5	93,3	92,1	89,1	84,3	97,2	92,7	-4,1
працездатного віку	96,7	90,4	89,7	100,5	92,8	92,1	89,1	84,3	97,2	92,7	-4
Івано-Франківська область											
Економічно активне населення у віці	569,3	582,5	588,4	578,1	577,8	580,2	595,4	606,5	595,9	609,5	40,2

15-70 років												
працездатного віку	530,6	539,0	545,0	535,6	535,8	540,4	557,2	564,2	560,5	578,1	47,5	
зайняте населення у віці 15-70 років	522,3	535,7	541,9	526,3	530,3	529,7	548,5	562,7	547,8	558,3	36	
працездатного віку	483,6	492,2	498,5	483,8	488,3	489,9	510,3	520,4	512,4	526,9	43,3	
безробітне населення у віці 15-70 років	47,0	46,8	46,5	51,8	47,5	50,5	46,9	43,8	48,1	51,2	4,2	
працездатного віку	47,0	46,8	46,5	51,8	47,5	50,5	46,9	43,8	48,1	51,2	4,2	
Чернівецька область												
Економічно активне населення у віці 15-70 років	400,7	411,2	415,9	415,2	418,0	419,6	420,7	423,0	407,4	404,9	4,2	
працездатного віку	352,6	362,0	364,7	356,5	353,7	358,1	361,5	365,8	361,0	360,5	7,9	
зайняте населення у віці 15-70 років	363,4	376,0	381,0	376,3	382,4	385,4	387,2	391,6	370,6	367,2	3,8	
працездатного віку	315,3	326,8	329,8	317,6	318,1	323,9	328,0	334,4	324,2	322,8	7,5	
безробітне населення у віці 15-70 років	37,3	35,2	34,9	38,9	35,6	34,2	33,5	31,4	36,8	37,7	0,4	
працездатного віку	37,3	35,2	34,9	38,9	35,6	34,2	33,5	31,4	36,8	37,7	0,4	
Карпатський регіон												
Економічно активне населення у віці 15-70 років	2721,5	2746	2776,5	2761,4	2768	2770,5	2786,5	2805,3	2713,2	2720,9	-0,6	
працездатного віку	2499,7	2519,5	2550,1	2528,7	2533,2	2543,4	2579,8	2603,7	2577,1	2605,6	105,9	
зайняте населення у віці 15-70 років	2499,1	2536,6	2567,6	2512,3	2541,2	2538,5	2566,4	2600,2	2478	2486,8	-12,3	
працездатного віку	315,3	326,8	329,8	317,6	318,1	323,9	328,0	334,4	324,2	322,8	7,5	
безробітне населення у віці 15-70 років	222,4	209,4	208,9	249,1	226,8	232	220,1	205,1	235,2	234,1	11,7	
працездатного віку	222,3	209,3	208,9	248,9	226,2	232	220,1	205,1	235,2	234,1	11,8	

*- складено автором на основі [168-171]

ДОДАТОК Б

Динаміка показників засобів масової інформації та книговидання Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років, тис. осіб*

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Випуск книжок та брошур	149	244	270	272	195	293	225	163	229	197	48
Випуск періодичних та таких, що продовжуються, видань	15	26	19	23	26	25	23	25	31	29	14
Кількість газет	74	67	56	53	37	37	37	35	36	33	-41
Середньодобовий обсяг місцевого теле- мовлення, годин	10,6	20,5	20,5	14,4	15,7	13,2	38,9	53,9	-	-	-
Середньодобовий обсяг місцевого радіо- мовлення, годин	12,1	12,3	12,3	16,3	15,2	15,2	15,3	15,3	-	-	-
Львівська область											
Випуск книжок та брошур	961	915	1 296	1 035	1 424	1 373	1 367	1 502	1 360	1 389	428
Випуск періодичних та таких, що продовжуються, видань	128	140	139	155	187	173	187	187	213	212	84
Кількість газет	140	134	129	117	54	49	59	57	54	47	-93
Середньодобовий обсяг місцевого теле- мовлення, годин	10,25	10,30	10,24	9,60	8,80	8,81	35,95	34,00	-	-	-
Середньодобовий обсяг місцевого радіо- мовлення, годин	2,07	2,07	2,07	2,07	2,07	2,07	2,07	9,75	-	-	-
Івано-Франківська область											
Випуск книжок та брошур	101	150	194	243	203	264	197	234	224	273	172
Випуск періодичних та таких, що продовжуються, видань	20	32	28	31	32	42	39	50	45	41	21
Кількість газет	55	65	60	57	45	39	53	41	42	37	-18
Середньодобовий обсяг місцевого теле- мовлення, годин	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Середньодобовий обсяг місцевого радіо- мовлення, годин	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Чернівецька область											
Випуск книжок та брошур	312	508	440	469	459	501	522	367	328	367	55
Випуск періодичних та таких, що продовжуються, видань	14	15	18	29	34	35	38	33	37	37	23
Кількість газет	45	41	40	40	38	36	31	37	33	31	-14
Середньодобовий обсяг місцевого теле- мовлення, годин	3,8	7,9	8,7	14,4	15,7	13,2	37,2	25,4	-	-	-
Середньодобовий обсяг місцевого радіо- мовлення, годин	11,8	11,5	13,5	15,5	13,1	12,0	12,0	12,0	-	-	-
Карпатський регіон											
Випуск книжок та брошур	1523	1817	2200	2019	2281	2431	2311	2266	2141	2226	703
Випуск періодичних та таких, що продовжуються, видань	177	213	204	238	279	275	287	295	326	319	142
Кількість газет	314	307	285	267	174	161	180	170	165	148	-166
Середньодобовий обсяг місцевого теле- мовлення, годин	24,65	38,7	39,44	38,4	40,2	35,21	112,05	113,3	-	-	-
Середньодобовий обсяг місцевого радіо- мовлення, годин	25,97	25,87	27,87	33,87	30,37	29,27	29,37	37,05	-	-	-

*- складено автором на основі [168-171]

ДОДАТОК В

Динаміка торгівлі Карпатського регіону упродовж 2006-2015 років *

Назва показника	Роки										Відхилення 2015-2006 +/-
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закарпатська область											
Обсяг роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб), млн.грн	2902,0	3666,7	5303,6	4915,4	5977,7	7487,0	7709,2	8077,6	9743,9	12239,4	9337,4
Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб) до попереднього року, у порівнянних цінах, %	99,5	121,1	123,8	79,7	106,3	110,5	100,3	104,9	96,5	90,1	-9,4
Наявність об'єктів роздрібно торгівлі підприємств (юридичних осіб) на кінець року, од	2115	1977	1883	1734	1677	1575	1436	1320	1242	1286	-829
Наявність об'єктів ресторанного господарства (ресторани, кафе, бари, їдальні тощо) підприємств (юридичних осіб) на кінець року, од	766	705	613	556	544	494	400	324	-	-	-
Кількість ринків з продажу споживчих товарів на кінець року, од	109	112	108	103	99	96	93	94	94	96	-13
Львівська область											
Обсяг роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб), млн.грн	10 968,4	15 037,2	20 870,2	21 100,0	25 228,2	31 286,0	36 232,6	39 237,7	45 751,8	57 520,2	46551,8
Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб) до попереднього року, у порівнянних цінах, %	115,1	128,6	115,8	84,7	105,2	112,3	111,8	107,2	98,4	87,3	-27,8
Наявність об'єктів роздрібно торгівлі підприємств (юридичних осіб) на кінець року, од	4 958	4 794	4 515	4 281	4 143	4 078	3 907	3 741	3 781	3 848	-1110

ДОДАТОК Г

Кореляційна матриця взаємодії чинників формування господарського потенціалу Карпатського регіону

Correlations (Spreadsheet2) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ N=10																					
	Обсяг реалізації промислової продукції	Індекси промислової продукції	Імпорт товарів і послуг	Валовий регіональний продукт	Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 ос.	Інвестиції в основний капітал	Прямі іноземні інвестиції	Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організації (підприємств)	Обсяг реалізованої інноваційної продукції	Чисельність економічно активного населення	Зайняте населення всього	Кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання	Кількість зареєстрованих безробітних на кінець року	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць	Середньорічна кількість найманих працівників	Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників	Фінансовий результат відмінної діяльності до оподаткування	Доходи	Навчальні доходи на одну особу	Дошкільні навчальні заклади	Загальноосвітні навчальні заклади
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Обсяг реалізації промислової продукції	1,00	-0,20	-0,17	-0,10	-0,11	0,60	0,26	0,39	-0,88	-0,39	-0,33	0,59	0,05	-0,92	0,10	0,81	-0,63	0,67	0,66	0,69	-0,70
Індекси промислової продукції	-0,20	1,00	-0,11	0,10	0,10	-0,38	-0,02	-0,19	0,24	-0,07	0,12	-0,24	-0,50	0,15	-0,18	-0,27	0,09	-0,30	-0,29	-0,31	0,28
Імпорт товарів і послуг	-0,17	-0,11	1,00	0,72	0,72	0,14	0,66	0,68	0,25	0,65	0,57	0,07	-0,16	0,12	0,76	0,25	0,04	0,50	0,50	0,50	-0,47
Валовий регіональний продукт	-0,10	0,10	0,72	1,00	1,00	-0,30	0,78	0,60	0,35	0,44	0,39	-0,18	-0,12	-0,15	0,68	0,19	-0,13	0,23	0,23	0,32	-0,31
Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 ос.	-0,11	0,10	0,72	1,00	1,00	-0,31	0,77	0,59	0,36	0,45	0,40	-0,19	-0,12	-0,13	0,67	0,17	-0,12	0,22	0,22	0,31	-0,30
Інвестиції в основний капітал	0,60	-0,38	0,14	-0,30	-0,31	1,00	0,05	0,52	-0,76	-0,22	-0,30	0,88	0,35	-0,37	0,32	0,71	-0,43	0,83	0,83	0,77	-0,77
Прямі іноземні інвестиції	0,26	-0,02	0,66	0,78	0,77	0,05	1,00	0,83	0,10	0,60	0,55	-0,07	-0,20	-0,33	0,79	0,47	-0,01	0,56	0,57	0,60	-0,62
Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організації (підприємств)	0,39	-0,19	0,68	0,60	0,59	0,52	0,83	1,00	-0,21	0,34	0,21	0,42	0,15	-0,36	0,93	0,72	-0,27	0,87	0,87	0,88	-0,89
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	-0,88	0,24	0,25	0,35	0,36	-0,76	0,10	-0,21	1,00	0,64	0,59	-0,84	-0,25	0,78	0,08	-0,71	0,77	-0,62	-0,61	-0,62	0,61
Чисельність економічно активного населення	-0,39	-0,07	0,65	0,44	0,45	-0,22	0,60	0,34	0,64	1,00	0,95	-0,55	-0,44	0,42	0,47	-0,11	0,70	0,05	0,07	0,01	-0,02

(Casewise deletion of missing data)

Професійно-технічні навчальні заклади	Віщі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	Кількість лікарняних закладів	Кількість лікарняних ліжок	Кількість лікарів усіх спеціальностей	Кількість середнього медичного персоналу	Кількість зареєстрованих захворювань	Перевезення вантажів залізничним транспортом	Перевезення вантажів автомобільним транспортом	Перевезення пасажирів залізничним транспортом	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом	Кількість дорожньо-транспортних пригод	Санаторії та пансіонати з лікуванням	Санаторії-профілакторії	Будинки і пансіонати відпочинку	Бази та інші заклади відпочинку	Дитячі оздоровчі табори	Витрати забруднених річкових та докучувуглець в атмосферне повітря	Витрати докучувуглець та оксидів азоту в атмосферне повітря	Утворено відходів	Утилізовано відходів
22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43
-0,76	-0,68	-0,66	-0,81	-0,83	-0,28	-0,60	-0,83	-0,14	-0,13	0,30	-0,86	-0,70	0,35	-0,33	-0,27	-0,27	-0,68	-0,72	-0,71	0,53	0,41
0,35	0,36	0,33	0,08	0,23	-0,28	0,46	-0,10	0,38	0,22	-0,21	0,07	-0,11	0,14	0,68	0,44	0,55	0,29	0,28	0,08	-0,12	-0,09
0,00	-0,46	-0,46	-0,32	-0,29	0,71	-0,50	-0,13	-0,68	-0,33	0,87	-0,01	0,11	0,58	0,26	0,58	0,34	0,25	0,15	-0,22	0,56	0,61
0,14	-0,31	-0,28	-0,26	-0,20	0,51	-0,24	-0,07	-0,62	-0,55	0,68	-0,07	-0,15	0,45	0,48	0,61	0,27	0,47	0,46	-0,27	0,44	0,46
0,15	-0,30	-0,26	-0,24	-0,18	0,51	-0,23	-0,06	-0,62	-0,55	0,67	-0,05	-0,13	0,45	0,48	0,62	0,28	0,48	0,47	-0,25	0,43	0,44
-0,89	-0,77	-0,80	-0,66	-0,74	0,20	-0,70	-0,60	-0,33	-0,14	0,40	-0,65	-0,34	0,53	-0,40	-0,11	0,01	-0,87	-0,94	-0,62	0,62	0,54
-0,16	-0,57	-0,58	-0,56	-0,52	0,56	-0,50	-0,26	-0,78	-0,68	0,83	-0,44	-0,31	0,69	0,38	0,63	0,33	0,26	0,02	-0,53	0,66	0,71
-0,58	-0,85	-0,90	-0,76	-0,76	0,68	-0,71	-0,48	-0,86	-0,73	0,89	-0,66	-0,46	0,89	0,22	0,56	0,37	-0,21	-0,38	-0,79	0,91	0,91
0,84	0,65	0,60	0,68	0,74	0,33	0,57	0,75	-0,02	-0,09	-0,14	0,71	0,54	-0,24	0,52	0,43	0,30	0,91	0,84	0,54	-0,39	-0,23
0,43	0,03	-0,00	0,11	0,14	0,54	-0,15	0,32	-0,49	-0,27	0,47	0,26	0,41	0,20	0,27	0,48	0,22	0,66	0,35	0,13	0,16	0,33

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Зайняте населення всього	-0,33	0,12	0,57	0,39	0,40	-0,30	0,55	0,21	0,59	0,95	1,00	-0,61	-0,71	0,37	0,32	-0,09	0,69	-0,03	-0,01	-0,06	0,07
Кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання	0,59	-0,24	0,07	-0,18	-0,19	0,88	-0,07	0,42	-0,84	-0,55	-0,61	1,00	0,49	-0,50	0,21	0,66	-0,77	0,74	0,73	0,72	-0,71
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець року	0,05	-0,50	-0,16	-0,12	-0,12	0,35	-0,20	0,15	-0,25	-0,44	-0,71	0,49	1,00	-0,11	0,14	0,01	-0,40	0,19	0,17	0,20	-0,22
Потреби підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць	-0,92	0,15	0,12	-0,15	-0,13	-0,37	-0,33	-0,36	0,78	0,42	0,37	-0,50	-0,11	1,00	-0,07	-0,70	0,77	-0,55	-0,54	-0,62	0,62
Середньорічна кількість найманих працівників	0,10	-0,18	0,76	0,68	0,67	0,32	0,79	0,93	0,08	0,47	0,32	0,21	0,14	-0,07	1,00	0,52	-0,04	0,69	0,69	0,71	-0,72
Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників	0,81	-0,27	0,25	0,19	0,17	0,71	0,47	0,72	-0,71	-0,11	-0,09	0,66	0,01	-0,70	0,52	1,00	-0,55	0,87	0,87	0,89	-0,88
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	-0,63	0,09	0,04	-0,13	-0,12	-0,43	-0,01	-0,27	0,77	0,70	0,69	-0,77	-0,40	0,77	-0,04	-0,55	1,00	-0,49	-0,46	-0,55	0,53
Доходи	0,67	-0,30	0,50	0,23	0,22	0,83	0,56	0,87	-0,62	0,05	-0,03	0,74	0,19	-0,55	0,69	0,87	-0,49	1,00	1,00	0,99	-0,99
Наявний дохід на одну особу	0,66	-0,29	0,50	0,23	0,22	0,83	0,57	0,87	-0,61	0,07	-0,01	0,73	0,17	-0,54	0,69	0,87	-0,46	1,00	1,00	0,99	-0,99
Дошкільні навчальні заклади	0,69	-0,31	0,50	0,32	0,31	0,77	0,60	0,88	-0,62	0,01	-0,06	0,72	0,20	-0,62	0,71	0,89	-0,55	0,99	0,99	1,00	-0,99
Загальноосвітні навчальні заклади	-0,70	0,28	-0,47	-0,31	-0,30	-0,77	-0,62	-0,89	0,61	-0,02	0,07	-0,71	-0,22	0,62	-0,72	-0,88	0,53	-0,99	-0,99	-0,99	1,00
Професійно-технічні навчальні заклади	-0,76	0,35	0,00	0,14	0,15	-0,89	-0,16	-0,58	0,84	0,43	0,54	-0,90	-0,55	0,64	-0,35	-0,76	0,67	-0,83	-0,82	-0,82	0,83
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	-0,68	0,36	-0,46	-0,31	-0,30	-0,77	-0,57	-0,85	0,65	0,03	0,13	-0,76	-0,29	0,65	-0,64	-0,85	0,62	-0,97	-0,96	-0,98	0,97
III-IV рівнів акредитації	-0,66	0,33	-0,46	-0,28	-0,26	-0,80	-0,58	-0,90	0,60	-0,00	0,10	-0,73	-0,28	0,56	-0,74	-0,87	0,50	-0,98	-0,98	-0,99	0,99
Кількість лікарняних закладів	-0,81	0,08	-0,32	-0,26	-0,24	-0,66	-0,56	-0,76	0,68	0,11	0,08	-0,63	0,01	0,71	-0,58	-0,90	0,55	-0,89	-0,90	-0,92	0,92
Кількість лікарняних ліжок	-0,83	0,23	-0,29	-0,20	-0,18	-0,74	-0,52	-0,76	0,74	0,14	0,15	-0,70	-0,10	0,72	-0,57	-0,94	0,58	-0,93	-0,93	-0,95	0,95
Кількість лікарів усіх спеціальностей	-0,28	-0,28	0,71	0,51	0,51	0,20	0,56	0,68	0,33	0,54	0,28	0,09	0,40	0,25	0,78	0,04	0,15	0,42	0,42	0,40	-0,42
Кількість середнього медичного персоналу	-0,60	0,46	-0,50	-0,24	-0,23	-0,70	-0,50	-0,71	0,57	-0,15	-0,13	-0,60	0,02	0,53	-0,51	-0,87	0,43	-0,85	-0,85	-0,85	0,81

22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43
0,54	0,13	0,10	0,08	0,15	0,28	-0,13	0,20	-0,27	-0,03	0,39	0,26	0,38	0,11	0,27	0,38	0,15	0,71	0,39	0,18	0,13	0,30
-0,90	-0,76	-0,73	-0,63	-0,70	0,09	-0,60	-0,64	-0,23	-0,09	0,33	-0,61	-0,42	0,48	-0,36	-0,13	0,01	-0,93	-0,82	-0,57	0,53	0,38
-0,55	-0,29	-0,28	0,01	-0,10	0,40	0,02	0,14	-0,32	-0,50	-0,05	-0,16	-0,15	0,12	-0,16	-0,02	0,07	-0,52	-0,30	-0,23	-0,00	-0,09
0,64	0,65	0,56	0,71	0,72	0,25	0,53	0,71	0,21	0,23	-0,33	0,73	0,64	-0,29	0,26	0,19	0,28	0,53	0,48	0,60	-0,42	-0,27
-0,35	-0,64	-0,74	-0,58	-0,57	0,78	-0,51	-0,27	-0,81	-0,72	0,82	-0,46	-0,38	0,80	0,36	0,63	0,44	0,03	-0,13	-0,66	0,83	0,87
-0,76	-0,85	-0,87	-0,90	-0,94	0,04	-0,87	-0,82	-0,41	-0,25	0,60	-0,83	-0,63	0,57	-0,29	-0,09	-0,18	-0,58	-0,69	-0,80	0,88	0,80
0,67	0,62	0,50	0,55	0,58	0,15	0,43	0,61	0,13	0,11	-0,25	0,51	0,50	-0,28	0,26	0,17	0,16	0,68	0,43	0,46	-0,34	-0,14
-0,83	-0,97	-0,98	-0,89	-0,93	0,42	-0,85	-0,72	-0,66	-0,44	0,80	-0,79	-0,51	0,81	-0,12	0,23	0,16	-0,60	-0,73	-0,82	0,89	0,83
-0,82	-0,96	-0,98	-0,90	-0,93	0,42	-0,85	-0,72	-0,65	-0,45	0,80	-0,80	-0,52	0,82	-0,10	0,24	0,17	-0,59	-0,73	-0,83	0,90	0,84
-0,82	-0,98	-0,99	-0,92	-0,95	0,40	-0,85	-0,74	-0,66	-0,47	0,82	-0,81	-0,58	0,80	-0,10	0,22	0,13	-0,57	-0,66	-0,84	0,91	0,83
0,83	0,97	0,99	0,92	0,95	-0,42	0,81	0,74	0,67	0,52	-0,80	0,84	0,61	-0,83	0,04	-0,27	-0,18	0,57	0,68	0,88	-0,91	-0,84
1,00	0,84	0,85	0,75	0,82	-0,18	0,61	0,66	0,40	0,39	-0,38	0,83	0,61	-0,59	0,28	0,05	-0,04	0,90	0,89	0,78	-0,63	-0,51
0,84	1,00	0,97	0,85	0,91	-0,42	0,86	0,65	0,70	0,50	-0,80	0,75	0,48	-0,76	0,18	-0,20	-0,08	0,60	0,67	0,76	-0,83	-0,73
0,85	0,97	1,00	0,90	0,94	-0,46	0,81	0,68	0,68	0,54	-0,77	0,83	0,59	-0,82	0,08	-0,25	-0,18	0,59	0,70	0,86	-0,91	-0,84
0,75	0,85	0,90	1,00	0,98	-0,13	0,72	0,88	0,40	0,31	-0,67	0,92	0,78	-0,75	-0,01	-0,16	-0,14	0,53	0,63	0,88	-0,88	-0,81
0,82	0,91	0,94	0,98	1,00	-0,15	0,79	0,84	0,44	0,34	-0,67	0,91	0,73	-0,71	0,14	-0,07	-0,04	0,62	0,71	0,86	-0,87	-0,79
-0,18	-0,42	-0,46	-0,13	-0,15	1,00	-0,21	0,20	-0,84	-0,75	0,64	-0,06	0,08	0,62	0,36	0,72	0,57	0,12	0,02	-0,28	0,39	0,45
0,61	0,86	0,81	0,72	0,79	-0,21	1,00	0,58	0,57	0,20	-0,76	0,53	0,21	-0,49	0,47	0,09	0,27	0,45	0,58	0,53	-0,78	-0,71

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Кількість зареєстрованих захворювань	-0,83	-0,10	-0,13	-0,07	-0,06	-0,60	-0,26	-0,48	0,75	0,32	0,20	-0,64	0,14	0,71	-0,27	-0,82	0,61	-0,72	-0,72	-0,74	0,74
Перевезення вантажів залізничним транспортом	-0,14	0,38	-0,68	-0,62	-0,62	-0,33	-0,78	-0,86	-0,02	-0,49	-0,27	-0,23	-0,32	0,21	-0,81	-0,41	0,13	-0,66	-0,65	-0,66	0,67
Перевезення вантажів автомобільним транспортом	-0,13	0,22	-0,33	-0,55	-0,55	-0,14	-0,68	-0,73	-0,09	-0,27	-0,03	-0,09	-0,50	0,23	-0,72	-0,25	0,11	-0,44	-0,45	-0,47	0,52
Перевезення пасажирів залізничним транспортом	0,30	-0,21	0,87	0,68	0,67	0,40	0,83	0,89	-0,14	0,47	0,39	0,33	-0,05	-0,33	0,82	0,60	-0,25	0,80	0,80	0,82	-0,80
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом	-0,86	0,07	-0,01	-0,07	-0,05	-0,65	-0,44	-0,66	0,71	0,26	0,26	-0,61	-0,16	0,73	-0,46	-0,83	0,51	-0,79	-0,80	-0,81	0,84
Кількість дорожньо-транспортних пригод	-0,70	-0,11	0,11	-0,15	-0,13	-0,34	-0,31	-0,46	0,54	0,41	0,38	-0,42	-0,15	0,64	-0,38	-0,63	0,50	-0,51	-0,52	-0,58	0,61
Санаторії та пансіонати з лікуванням	0,35	0,14	0,58	0,45	0,45	0,53	0,69	0,89	-0,24	0,20	0,11	0,48	0,12	-0,29	0,80	0,57	-0,28	0,81	0,82	0,80	-0,83
Санаторії-профілакторії	-0,33	0,68	0,26	0,48	0,48	-0,40	0,38	0,22	0,52	0,27	0,27	-0,36	-0,16	0,26	0,36	-0,29	0,26	-0,12	-0,10	-0,10	0,04
Будинки і пансіонати відпочинку	-0,27	0,44	0,58	0,61	0,62	-0,11	0,63	0,56	0,43	0,48	0,38	-0,13	-0,02	0,19	0,63	-0,09	0,17	0,23	0,24	0,22	-0,27
Бази та інші заклади відпочинку	-0,27	0,55	0,34	0,27	0,28	0,01	0,33	0,37	0,30	0,22	0,15	0,01	0,07	0,28	0,44	-0,18	0,16	0,16	0,17	0,13	-0,18
Дитячі оздоровчі табори	-0,68	0,29	0,25	0,47	0,48	-0,87	0,26	-0,21	0,91	0,66	0,71	-0,93	-0,52	0,53	0,03	-0,58	0,68	-0,60	-0,59	-0,57	0,57
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря	-0,72	0,28	0,15	0,46	0,47	-0,94	0,02	-0,38	0,84	0,35	0,39	-0,82	-0,30	0,48	-0,13	-0,69	0,43	-0,73	-0,73	-0,66	0,68
Викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря	-0,71	0,08	-0,22	-0,27	-0,25	-0,62	-0,53	-0,79	0,54	0,13	0,18	-0,57	-0,23	0,60	-0,66	-0,80	0,46	-0,82	-0,83	-0,84	0,88
Утворено відходів	0,53	-0,12	0,56	0,44	0,43	0,62	0,66	0,91	-0,39	0,16	0,13	0,53	-0,00	-0,42	0,83	0,88	-0,34	0,89	0,90	0,91	-0,91
Утилізовано відходів	0,41	-0,09	0,61	0,46	0,44	0,54	0,71	0,91	-0,23	0,33	0,30	0,38	-0,09	-0,27	0,87	0,80	-0,14	0,83	0,84	0,83	-0,84

	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43
	0,66	0,65	0,68	0,88	0,84	0,20	0,58	1,00	0,08	0,00	-0,43	0,81	0,74	-0,53	0,05	0,05	0,01	0,59	0,62	0,78	-0,71	-0,60
	0,40	0,70	0,68	0,40	0,44	-0,84	0,57	0,08	1,00	0,84	-0,82	0,33	0,08	-0,68	-0,13	-0,56	-0,27	0,03	0,18	0,49	-0,60	-0,62
	0,39	0,50	0,54	0,31	0,34	-0,75	0,20	0,00	0,84	1,00	-0,51	0,42	0,34	-0,62	-0,39	-0,62	-0,42	0,00	0,09	0,57	-0,45	-0,47
	-0,38	-0,80	-0,77	-0,67	-0,67	0,64	-0,76	-0,43	-0,82	-0,51	1,00	-0,43	-0,21	0,77	0,13	0,51	0,26	-0,06	-0,20	-0,55	0,78	0,78
	0,83	0,75	0,83	0,92	0,91	-0,06	0,53	0,81	0,33	0,42	-0,43	1,00	0,89	-0,69	-0,04	-0,12	-0,16	0,62	0,73	0,93	-0,76	-0,68
	0,61	0,48	0,59	0,78	0,73	0,08	0,21	0,74	0,08	0,34	-0,21	0,89	1,00	-0,53	-0,25	-0,11	-0,20	0,44	0,43	0,85	-0,61	-0,53
	-0,59	-0,76	-0,82	-0,75	-0,71	0,62	-0,49	-0,53	-0,68	-0,62	0,77	-0,69	-0,53	1,00	0,46	0,72	0,68	-0,29	-0,43	-0,78	0,81	0,81
	0,28	0,18	0,08	-0,01	0,14	0,36	0,47	0,05	-0,13	-0,39	0,13	-0,04	-0,25	0,46	1,00	0,85	0,86	0,47	0,41	-0,19	0,08	0,17
	0,05	-0,20	-0,25	-0,16	-0,07	0,72	0,09	0,05	-0,56	-0,62	0,51	-0,12	-0,11	0,72	0,85	1,00	0,90	0,33	0,21	-0,29	0,32	0,40
	-0,04	-0,08	-0,18	-0,14	-0,04	0,57	0,27	0,01	-0,27	-0,42	0,26	-0,16	-0,20	0,68	0,86	0,90	1,00	0,13	0,05	-0,27	0,20	0,27
	0,90	0,60	0,59	0,53	0,62	0,12	0,45	0,59	0,03	0,00	-0,06	0,62	0,44	-0,29	0,47	0,33	0,13	1,00	0,90	0,52	-0,35	-0,20
	0,89	0,67	0,70	0,63	0,71	0,02	0,58	0,62	0,18	0,09	-0,20	0,73	0,43	-0,43	0,41	0,21	0,05	0,90	1,00	0,61	-0,51	-0,43
	0,78	0,76	0,86	0,88	0,86	-0,28	0,53	0,78	0,49	0,57	-0,55	0,93	0,85	-0,78	-0,19	-0,29	-0,27	0,52	0,61	1,00	-0,85	-0,80
	-0,63	-0,83	-0,91	-0,88	-0,87	0,39	-0,78	-0,71	-0,60	-0,45	0,78	-0,76	-0,61	0,81	0,08	0,32	0,20	-0,35	-0,51	-0,85	1,00	0,98
	-0,51	-0,73	-0,84	-0,81	-0,79	0,45	-0,71	-0,60	-0,62	-0,47	0,78	-0,68	-0,53	0,81	0,17	0,40	0,27	-0,20	-0,43	-0,80	0,98	1,00

Наукове видання

Машіка Ганна В.

**ГЕОГРАФІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО
ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

Монографія

У авторській редакції

Підписано до друку 24.02.2017 р. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 18,8. Формат 60x84/16. Тираж 500 прим.

Оригінал-макет виготовлено та віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Машіка Г.В.

М 55 Географія господарського потенціалу Карпатського регіону : монографія / Г.В. Машіка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. – 324 с.

ISBN 978-617-7404-46-9

У монографії розкриті теоретичні основи суспільно-географічного дослідження господарського потенціалу регіону, чинники формування, проведено оцінку та запропоновано концептуальні основи ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону. Здійснено прогнозування ефективного використання господарського потенціалу Карпатського регіону, запропоновано стратегію підвищення ефективного використання господарського потенціалу та окреслено розвиток і ефективне використання господарського потенціалу Карпатського регіону на засадах «зеленої» економіки, ресурсозбереження та інноваційного розвитку, а також із позицій сталого розвитку.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, фахівців у галузі соціально-економічної географії, матеріали монографії спрямовані на вдосконалення методики викладання соціально-економічної географії у вищих навчальних закладах.

**УДК 911.330.15(477.8)
ББК**

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>